

В. П. Хомутенко, І. С. Луценко, А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

*Рекомендовано
Вченою радою Одеського національного економічного університету
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Харків
«Діса плюс»
2018

X 76
УДК 336.02:339.7(0758)

*Рекомендовано Вченою радою
Одеського національного економічного університету
(протокол № 8 від 24.04.2018 р.)*

Рецензенти:

В. М. Опарін – доктор економічних наук, доцент, професор, заступник завідувача кафедри фінансів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Л. М. Алексєнко – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедрою обліку та фінансів Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету;

О. О. Белогубова – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія»;

О. Ф. Запорожець – кандидат економічних наук, радник податкової та митної справи I рангу, старший дежавний інспектор Одеської митниці Державної фіскальної служби України.

X 76 Фінансова політика зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / В. П. Хомутенко, І. С. Луценко, А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова – Харків: «Діса плюс», 2018. – 370 с.

ISBN 978-617-7645-16-9

У навчальному посібнику розкриваються теоретичні, нормативно-правові та прикладні аспекти фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Визначається сутність та призначення, суб'єкти та складові фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності. Охарактеризовано методи та інструменти фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності в розрізі її складових: бюджетної, грошово-кредитної, податкової, валютної, боргової та митної політики.

Запропоновані тестові завдання та питання за кожною темою дозволять студентам здійснити самоконтроль.

Навчальний посібник призначено для студентів економічних та юридичних спеціальностей. Може бути використаний фахівцями в галузі фінансів, податків, науковцями, викладачами та спеціалістами-практиками в процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

УДК 336.02:339.7(0758)
ББК 65.261.783(4Укр)

ISBN 978-617-7645-16-9

© Колектив авторів, 2018

ПЕРЕДМОВА

З огляду на проголошену Україною євроінтеграцію, сучасний етап розвитку країни вимагає масштабних перетворень в усіх сферах суспільного життя, зокрема і в зовнішньоекономічній сфері. Зовнішньоекономічна діяльність усіх економічних агентів, включаючи державу, сприяє зростанню національного доходу, зайнятості, споживання та інвестицій. Ступінь розвиненості зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання виступає вагомим чинником сталого економічного розвитку держави та сприяє її зміцненню.

Зважаючи на вагомість зовнішньоекономічної діяльності для економічного розвитку держави, розробка та реалізація ефективної фінансової політики в зовнішньоекономічній сфері має стати пріоритетом реформування національної економіки.

Особливість сучасного періоду структурних перетворень національної економіки полягає в тому, що на перший план висувається проблема визначення пріоритетів, ефективних методів та інструментів управління економікою країни всіма її елементами, включаючи фінансову політику зовнішньоекономічної діяльності на різних рівнях.

Ефективна фінансова політика зовнішньоекономічної діяльності дозволяє активізувати міжнародні зовнішньоекономічні зв'язки, забезпечує формування ефективної моделі спеціалізації виробництва, раціональний розподіл і використання внутрішніх ресурсів. Водночас в умовах високого ступеня відкритості національної економіки фінансова політика держави в зовнішньоекономічній сфері має забезпечувати належний рівень її економічної безпеки для захисту національних інтересів.

Фінансова політика зовнішньоекономічної політики має комплексний характер і поєднує в собі заходи бюджетної, митної, валютної, податкової, грошово-кредитної, боргової політики, методи та інструменти яких спрямовуються на своєчасне виявлення й запобігання загроз у зовнішньоекономічній сфері національним інтересам, забезпечення розвитку конкурентоспроможної економіки країни.

Саме тому постає об'єктивна необхідність формування якісного нормативно-правового, методичного забезпечення формування та реалізації фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності.

У навчальному посібнику обґрунтовуються теоретико-правові й організаційно-методичні аспекти фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності. Розкрито сутність, методи та інструменти складових фінансової політики в зовнішньоекономічній сфері: валютної, бюджетної, податкової, митної, боргової, грошово-кредитної. Таким чином, навчальний посібник має на меті допомогти студентам і всім зацікавленим особам отримати комплексне уявлення про фінансову політику зовнішньоекономічної діяльності в Україні як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Під час розробки навчального посібника використовувались вітчизняні та зарубіжні наукові праці, матеріали семінарів і круглих столів, присвячених проблемам фінансової політики в зовнішньоекономічній сфері, нормативно-правова та інструктивна література.

Автори навчального посібника висловлюють щиру подяку рецензентам-науковцям – доктору економічних наук, професору В. М. Опаріну, кандидату юридичних наук, доценту О. О. Белогубовій та спеціалісту-практику – кандидату економічних наук, старшому державному інспектору Одеської митниці Державної фіскальної служби О. Ф. Запорожець.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1. Поняття та принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності	8
1.2. Економічна сутність фінансів зовнішньоекономічної діяльності	16
1.3. Сучасні проблеми фінансів зовнішньоекономічної діяльності України	21
Питання для самоконтролю.....	26
Тести для перевірки знань.....	27
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	30
2.1. Фінансова політика в зовнішньоекономічній сфері	30
2.2. Складові фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності	37
2.3. Система управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності	49
Питання для самоконтролю	56
Тести для перевірки знань.....	57
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	60
3.1. Загальна характеристика методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	60
3.2. Адміністративні (нетарифні) методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності	64
3.3. Економічні (митно-тарифні) методи регулювання зовнішньо- економічної діяльності	78
Питання для самоконтролю.....	85
Тести для перевірки знань.....	86
РОЗДІЛ 4. МИТНА ПОЛІТИКА ТА МЕХАНІЗМ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	88
4.1. Митна політика. Державна митна справа.....	88
4.2. Спеціальні правові режими зовнішньоекономічної діяльності...	99

4.3. Митні режими та механізм управління ними	103
4.4. Митне оформлення та процедура декларування	123
4.5. Митний контроль за зовнішньоекономічною діяльністю	141
Питання для самоконтролю.....	147
Тести для перевірки знань.....	147
РОЗДІЛ 5. ВАЛЮТНА ПОЛІТИКА ТА МЕХАНІЗМ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	152
5.1. Валютна політика та її вплив на зовнішньоекономічну діяльність	152
5.2. Валютне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	169
5.3. Валютні операції в сфері зовнішньоекономічної діяльності.....	179
5.4. Валютний контроль в Україні.....	182
Питання для самоконтролю.....	187
Тести для перевірки знань.....	188
РОЗДІЛ 6. ФІНАНСОВО-ПЛАТІЖНИЙ МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	191
6.1. Теоретичні засади фінансово-платіжного механізму зовнішньоекономічної діяльності	191
6.2. Зовнішньоекономічні угоди. Базові умови зовнішньоекономічних операцій	195
6.3. Ціноутворення в зовнішньо-торгівельних операціях	204
6.4. Основні форми валютних розрахунків та їх характеристика ...	209
Питання для самоконтролю.....	218
Тести для перевірки знань.....	218
РОЗДІЛ 7. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	222
7.1. Грошово-кредитна політика в сфері регулювання зовнішніх запозичень	222
7.2. Особливості кредитування зовнішньоторговельних угод.....	233
7.3. Державні позики (кредит) та державні гарантії за іноземними кредитами.....	250
Питання для самоконтролю	261
Тести для перевірки знань.....	261
РОЗДІЛ 8. ЗОВНІШНІЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ БОРГ. БОРГОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	264
8.1. Зовнішній національний борг України	264
8.2. Управління державним зовнішнім боргом.....	272

8.3. Боргова політика України.....	286
Питання для самоконтролю	290
Тести для перевірки знань.....	290
РОЗДІЛ 9. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА	
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ	293
9.1. Податкова політика в сфері зовнішньоекономічної діяльності	293
9.2. Особливості справляння митних платежів у зовнішньоекономічній діяльності в Україні	299
.....	
9.3. Оподаткування поставок товарів, робіт та послуг в залежності від обраного митного режиму.....	321
9.4. Особливості оподаткування давальницьких операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності.....	326
9.5. Особливості оподаткування з податку на прибуток підприємств в сфері трансфертного ціноутворення	333
Питання для самоконтролю.....	335
Тести для перевірки знань.....	336
РОЗДІЛ 10. ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ	339
10.1. Сутність платіжного балансу та основні принципи його складання	339
10.2. Структурні компоненти платіжного балансу та їх характеристика	346
10.3. Методи регулювання платіжного балансу	355
Питання для самоконтролю.....	359
Тести для перевірки знань.....	360
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	363

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні поняття та терміни: зовнішньоекономічна діяльність, фінанси зовнішньоекономічної діяльності, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічні операції.

1.1. Поняття та принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності

Одним із завдань економічної політики України є гармонічна інтеграція у світову господарську систему, що неможливо без інтенсивних зовнішньоекономічних зв'язків, без здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

На законодавчому рівні існує декілька визначень зовнішньоекономічної діяльності, із яких вбачається, що ця діяльність є частиною господарської діяльності суб'єктів господарювання (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення поняття зовнішньоекономічної діяльності в законодавстві України

Ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»	Ст. 377 Господарського кодексу України
Зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів, що побудована на взаємовідносинах між ними, яка має місце як на території України, так і за її межами	Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання – це господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у частині першій статті 139 цього Кодексу, та/або робочою силою

Як частина господарської діяльності, зовнішньоекономічна діяльність може здійснюватися і без мети одержання прибутку (некомерційна зовнішньоекономічна діяльність): благодійні заходи, пропаганда здорового способу життя, спорту та інші некомерційні цілі.

Зовнішньоекономічна діяльність в Україні ґрунтується на відповідних принципах, перелік яких визначено ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Принципи здійснення зовнішньоекономічної діяльності

Назва принципу	Характеристика
Суверенітет народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності	виключне право країни самостійно й незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність керуючись законами, що діють на її території, а також неуклібно виконувати всі договори та зобов'язання держави у сфері міжнародних економічних відносин.
Свобода зовнішньоекономічного підприємництва	право суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки, здійснювати зовнішньоекономічну діяльність у будь-якій формі, не забороненій законами України, а також у виключному праві власності на всі отримані ними результати зовнішньоекономічної діяльності.
Юридична рівність та недискримінація	заборона будь-яких, крім передбачених законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (як резидентів, так і нерезидентів) за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками.
Захист інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності	держава забезпечує рівний захист інтересів усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на її території згідно з законодавством країни та нормами міжнародного права.
Еквівалентність обміну	неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.
Верховенство закону	регулювання зовнішньоекономічної діяльності тільки законами країни, забороні використання підзаконних актів і актів управління місцевих органів, які будь-яким способом створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, що встановлені законами держави.

Зовнішньоекономічна діяльність здійснюється відповідними суб'єктами, перелік яких закріплений у ст. 378 Господарського

кодексу України та ст. 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в Україні

I. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в Україні згідно з Господарським кодексом України
<i>Суб'єкти господарювання;</i>
<i>зовнішньоекономічні організації, створені державними органами влади та органами місцевого самоврядування.</i>
II. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності в Україні згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність»
<i>фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;</i>
<i>юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні доми, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та ін.), зокрема юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;</i>
<i>об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;</i>
<i>спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;</i>
<i>інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.</i>

Усі суб'єкти господарської діяльності незалежно від форми власності мають однакові права на здійснення всіх видів зовнішньоекономічної діяльності, за винятком тих, які заборонені законодавством України.

Виключно уповноваженими Україною як державою суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності може здійснюватись експорт (імпорт):

- озброєння, боєприпасів, військової техніки та спеціальних комплектуючих виробів для їхнього виробництва, вибухових

речовин, ядерних матеріалів, технологій, устаткування, установок, спеціальних неядерних матеріалів та пов'язаних із ними послуг, – джерел іонізуючого випромінювання, а також інших видів продукції, технологій і послуг, які на сьогодні використовуються при створенні озброєнь і військової техніки або становлять державну таємницю України;

- дорогоцінних металів та сплавів, дорогоцінного каміння;
- наркотичних і психотропних засобів;
- експорт творів мистецтва і старовинних предметів із музейних фондів України.

Призначення уповноважених суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які можуть здійснювати зазначені експорт та імпорт, і регулювання відповідних експортно-імпортних операцій належать до компетенції Кабінету Міністрів України з погодженням Верховною Радою України.

До суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності також слід віднести державу в особі уповноважених органів влади (макрорівень), роль та мета діяльності яких у зовнішньоекономічній сфері є відмінною від ролі та мети діяльності суб'єктів на макрорівні (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності

Якщо метою зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання та фізичних осіб (мікрорівень) є задоволення власних потреб, статутних завдань або отримання прибутку, то

держава в зовнішньоекономічній сфері забезпечує інтегрованість країни у світовий ринок товарів/послуг та капіталу шляхом визначення й реалізації зовнішньоекономічної політики із застосуванням відповідних методів та інструментів. Крім того, держава може виступати безпосереднім учасником зовнішньоекономічних операцій (кредитних, торговельних та ін.).

Завданнями зовнішньоекономічної політики держави є:

- введення правового регулювання зовнішньої торгівлі, економіки, науково-технічного співробітництва, спеціалізації і кооперації в галузі виробництва, науки й техніки, економічних зв'язків у різних галузях економіки;
- забезпечення потреб внутрішнього ринку за рахунок імпорту товарів, які є дефіцитними, і вигідного експорту продукції, виходячи з внутрішніх можливостей;
- подолання неплатоспроможності держави;
- розширення ринку збуту вітчизняної продукції, сталого економічного зростання і підвищення добробуту населення;
- забезпечення дійового валютного й цінового контролю над вивезенням найбільш валютомістких ресурсів;
- зближення структури внутрішніх і світових цін.

Перелік зовнішньоекономічних операцій є різноманітним, що зумовлюється дією принципу свободи та вільного вибору суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності будь-якого виду зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних операцій, якщо інше не встановлено законом.

Зокрема, до *видів зовнішньоекономічної діяльності*, які здійснюють в Україні суб'єкти цієї діяльності, належать:

- експорт, імпорт товарів, капіталів, робочої сили;
- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності та кооперація з ними;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських кредитних та страхових установ за межами України; створення зазначених установ

іноземними суб'єктами господарської діяльності на території України у випадках, передбачених законами України;

- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами;

- підприємницька діяльність на території України пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності та аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;

- організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту в передбачених законами України випадках;

- діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- орендні, зокрема лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та міжбанківському валютному ринку;

- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи на контрактній основі іноземних фізичних осіб суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;

- інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені законами України.

Умови та порядок зовнішньоекономічних операцій, що здійснюються на території України, а також перелік товарів (робіт, послуг), заборонених для експорту та імпорту, визначаються законами України.

Щодо значення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, то слід відмітити, що саме вона виступає

додатковим джерелом збільшення валового внутрішнього продукту понад рівень його внутрішньодержавного формування.

Зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання приводить до збільшення прибутковості та обсягів виробництва, заробітної плати на підприємстві, у національній економіці – до зростання національного доходу, зайнятості, споживання та інвестицій.

Індикаторами стану зовнішньоекономічних відносин країни є показники, наведені в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Показник стану зовнішньоекономічних відносин країни

Показник	Розрахунок	Нормативне значення
Коефіцієнт відкритості економіки	$\frac{\sum Ex + Im}{ВВП} 100\%$	$\geq 10\%$
Коефіцієнт покриття імпорту (експортом)	$\sum Ex / \sum Im$	≥ 1
Сальдо зовнішньоторговельної діяльності	$\sum Ex - \sum Im$	> 0
Довідка: \sum - сума, Ex – експортні операції, Im – імпортні операції, ВВП- валовий внутрішній продукт		

Зазначимо, що Мінекономрозвитку України визначено такі індикатори зовнішньоекономічної безпеки держави:

1. Відкритість економіки: (експорт + імпорт) / ВВП.
2. Коефіцієнт покриття експортом імпорту: експорт / імпорт;
3. Частка імпорту у внутрішньому споживанні: імпорт / (випуск товарів та послуг + експорт товарів та послуг – імпорт товарів та послуг).
4. Питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в експорті товарів (рівень інноваційної продукції в товарному експорті).

Е. Долан, К. Кемпбелл і Р. Кемпбелл політику «*відкритої економіки*» визначають як систему, у якій поряд із діловими операціями всередині країни значно активізуються міжнародні зовнішньоекономічні зв'язки, а розрахунки здійснюються за допомогою іноземної валюти.

До переваги «відкритої економіки» відносять поглиблення спеціалізації і кооперації виробництва; раціональний розподіл і

використання внутрішніх ресурсів; використання світового досвіду; зростання конкуренції між вітчизняними виробниками. Водночас політика відритої економіки має поєднуватись із розумним протекціонізмом для захисту національного виробника та внутрішнього ринку.

Індикатор відкритості економіки не завжди об'єктивно відображає рівень відкритості економіки. Цей індикатор потрібно використовувати з аналізом товарної структури експорту та імпорту.

Щодо показника «Частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні» (відношення обсягів імпорту товарів до обсягів загального внутрішнього споживання домогосподарств), то вважається, що цей показник має знаходитись у діапазоні 35-45 % та не перевищувати у складі ВВП 50 %. Зростання цього показника свідчить про витіснення імпортними товарами споживчого характеру вітчизняне виробництво та високу залежність внутрішнього ринку від кон'юнктури світових ринків. Держава має впроваджувати заходи імпортозаміщення.

Питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в експорті товарів (рівень інноваційної продукції в товарному експорті) визначається відношенням обсягів інноваційної продукції із загального обсягу, що поставлена на експорт до обсягів товарного експорту.

Рівень інноваційної продукції в товарному експорті є показником інноваційної спроможності країни.

Інноваційна продукція – це продукція, яка є новою або значно удосконаленою в частині її властивостей або способів використання. Новими продуктами вважають товари та послуги, що суттєво відрізняються своїми характеристиками або призначенням від продуктів, що виготовлялися підприємством раніше. До інноваційної продукції належить вищезазначена продукція, яку впроваджено у виробництво протягом останніх трьох років і реалізовано на вітчизняному ринку.

Експерти визначають такі порогові значення індикатора *«рівень інноваційної продукції в товарному експорті»*: нижній поріг – 15; нижнє оптимальне –18; верхнє оптимальне –35; верхній поріг –50.

Для України стан індикаторів зовнішньоекономічної безпеки характеризує високий рівень імпортової залежності; від'ємний коефіцієнт покриття експортом імпорту; вкрай низький рівень

інноваційної продукції в товарному експорті; значна частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні держави.

1.2. Економічна сутність фінансів зовнішньоекономічної діяльності

Організація та здійснення зовнішньоекономічної діяльності вимагає дотримання відповідної мети і висуває специфічні завдання перед фінансами в зовнішньоекономічній сфері.

Загально визнаною тезою є те, що фінанси – це продукт розвитку товарно-грошових відносин і держави. Підґрунтям виникнення фінансів зовнішньоекономічної діяльності стало виробництво продуктів для обміну та торгівлі не тільки в межах однієї території, а й за її кордонами, з іншими землями.

Виникнення держави та необхідність утримання державних інституцій зумовило потребу у формуванні системи оподаткування, у складі якої вагоме місце зайняли митні податки та збори з торгівлі та переміщення товарів. Зовнішня торгівля виступала й джерелом поповнення державної скарбниці золотом та сріблом. З часом держава взяла на себе монопольне право на встановлення правил та умов здійснення зовнішньої торгівлі. Розширення та розвиток зовнішньоторговельних операцій виступили вагомим чинником економічного розвитку держави та її зміцнення, а зовнішньоекономічна політика стала важливою складовою державної політики.

Отже, виникнення і розвиток фінансів зовнішньоекономічної діяльності зумовлені розвитком продуктивних сил у суспільстві, насамперед товарно-грошових відносин, як необхідної форми економічного життя для досягнення певного рівня суспільного добробуту.

Як специфічна сфера зовнішньоекономічних відносин фінанси зовнішньоекономічної діяльності є економічною категорією, що виникає об'єктивно й обслуговує розподіл вартості.

Завданням фінансів зовнішньоекономічної діяльності є забезпечення такого стану зовнішньоекономічних відносин країни, які будуть стимулювати економічне зростання національної економіки та створювати валовий продукт понад його внутрішньодержавне формування.

Фінанси зовнішньоекономічної діяльності як економічна категорія – це сукупність економічних відносин, що виникають у процесі розподілу (перерозподілу) валового внутрішнього продукту, який створюється в державі та за її межами з метою формування державою та суб'єктами господарювання грошових фондів у національній та іноземній валютах для задоволення потреб суспільства.

Об'єктом розподілу фінансів зовнішньоекономічної діяльності є централізовані (на рівні держави) та децентралізовані (на рівні суб'єктів господарювання) грошові фонди в національній та іноземній валюті.

Суб'єктом розподільних (перерозподільних) процесів виступає, з одного боку, держава та інші іноземні держави, з іншого боку – інституційні одиниці цих держав – суб'єкти господарювання, домогосподарства.

Фінанси зовнішньоекономічної діяльності мають свою специфіку, яка пов'язана з наявністю іноземного елемента:

– у сферах діяльності, які розповсюджуються не тільки на національний, а й на іноземні ринки;

– у суб'єктах діяльності, до яких належать національні та іноземні суб'єкти (держави та її установи, фізичні та юридичні особи – резиденти цієї держави та іноземні держави і їхні установи, фізичні та юридичні особи – нерезиденти);

– в об'єкті розподілу: національний чистий дохід (експортні операції) та дохід, створений за межами держави (імпортні операції);

– у ресурсах, які формуються не тільки в національній валюті, але й в іноземній вільноконвертованій валюті.

Валюта – це будь-які грошові кошти, формування та використання яких прямо чи опосередковано пов'язано із зовнішньоекономічними відносинами.

Валюта включає:

- кошти, у вигляді законних платіжних засобів (готівки) чи депозитів у грошах тієї чи іншої країни, які справді можуть слугувати міжнародними засобами обігу чи платежу;

- валютні цінності: іноземна валюта, платіжні документи та фондові цінності в іноземній валюті (акції, облигації, боргові розписки, банківські накази, чеки, векселі, акредитиви, сертифікати

тощо), дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння, за винятком ювелірних та побутових виробів, банківські метали.

Банківські метали – золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Банківські метали існують у стандартних і мірних зливках, монетах, зроблених із дорогоцінних металів.

– в інструментах розподілу: наявність різних іноземних валют поряд з національною обумовлюють застосування валютного курсу як інструмента розподілу доходу, створеного у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Валютний курс – вартість грошової одиниці однієї країни виражена у грошовій одиниці іншої країни.

Валютний курс необхідний для:

- взаємного обміну валютами під час торгівлі товарами, послугами, під час руху капіталів і кредитів;
- порівняння цін світових і національних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених у національних або іноземних валютах;
- періодичної переоцінки рахунків в іноземній валюті фірм і банків.

Валютний курс виступає важливим інструментом впливу на стан фінансів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки впливає на обсяги експортно-імпорتنних операцій та стан державних фінансів. Зокрема, у результаті зміни валютного курсу змінюються обсяги надходження від митних платежів до державного бюджету, надходжень від продажу експортних та імпорتنних ліцензій. У системі державних витрат змінюється вартість державних закупівель імпорتنних товарів, витрати з обслуговування зовнішнього боргу.

Наявність іноземного елемента в зовнішньоекономічній діяльності впливає на процес розподілу національного доходу, який створюється за її результатами. Так, у процесі утворення, розподілу та використання централізованих та децентралізованих валютних фондів виникають валютні відносини між учасниками зовнішньоекономічної діяльності, які, зважаючи на їхній розподільний характер, є різновидом фінансових відносин із деякими специфічними особливостями:

1) валютні відносини складаються у сфері фінансової діяльності держави, яка чітко регламентує порядок утворення та використання валютних фондів;

2) об'єктом валютних відносин є валютні цінності, що є засобом платежу в міжнародних розрахунках;

3) валютні відносини регламентуються не тільки нормами фінансового права, а й цивільного, господарського та ін.;

4) особливість валютних відносин полягає у двосторонньому русі грошової та товарної форм між суб'єктами. У цих відносинах відбувається не перерозподіл вартості, а перерозподіл частини грошових коштів.

Між валютними відносинами і процесом відтворення існують прямий та зворотний зв'язки. Так, об'єктивною підставою валютних відносин є процес суспільного відтворення, міжнародний обмін товарами, послугами та капіталами. Тому валютні відносини вторинні відносно процесу відтворення. Проте вони впливають на нього, зокрема, валютні кризи негативно відбиваються на процесі відтворення. До того ж, стан валютних відносин залежить від рівня розвитку економіки, національної, світової і політичної ситуації.

Валютні відносини формуються як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні. У зв'язку з цим розрізняють світову та національну валютні системи.

Міжнародні валютні відносини опосередковують міжнародні економічні відносини і належать як до сфери матеріального виробництва, так і до сфери розподілу споживання й обміну.

Національна валютна система є органічною частиною світової системи грошових відносин окремих держав. Її функціонування регулюється національним законодавством кожної країни. На підставі такого законодавства встановлюється механізм взаємодії національних і світових грошей, спосіб їх конвертації, котирування та регулювання валютних курсів, формування й використання міжнародної ліквідності, золотовалютного запасу та кредитних ресурсів.

Фінанси зовнішньоекономічної діяльності включають: державні фінанси та фінанси суб'єктів господарської діяльності, які незалежно від форми власності та форм господарювання здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Державні фінанси зовнішньоекономічної діяльності – сфера економічних (грошових) відносин, пов'язана з перерозподілом

державою валового національного доходу, створеного в зовнішньоекономічній сфері.

Фінанси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – сукупність економічних відносин щодо формування й використання прибутку і фондів грошових коштів, які виникають у процесі розподілу й перерозподілу частини валового національного продукту, отриманого від зовнішньоекономічної діяльності.

Державні фінанси зовнішньоекономічної діяльності виступають у формі державного фонду золотовалютних резервів, республіканського (Автономної Республіки Крим) валютного фонду, місцевих валютних фондів (фонди органів місцевого самоврядування) – централізовані валютні фонди, а фінанси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – у формі фондів валютних коштів, отриманих за поставлені товари та послуги на експорт (децентралізовані валютні фонди).

Валютний державний фонд формує Кабінет Міністрів України за рахунок:

- коштів державного бюджету України в межах сум видатків, затверджених Верховною Радою України;
- купівлі валютних цінностей на міжбанківському валютному ринку України або, за погодженням із Національним банком України, на міжнародному валютному ринку;
- кредитів в іноземній валюті в межах затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- інших надходжень, передбачених чинним законодавством.

Республіканський валютний фонд та місцеві валютні фонди формуються за рахунок: придбання іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України, відповідних місцевих бюджетів у межах, затверджених місцевими радами сум видатків, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством України.

Наразі одним із перших джерел формування вказаних валютних фондів у 1992 році Постановою Верховної Ради України «Про формування валютних фондів України у 1992 році» № 2101-ХІІ від 05.02.1992 р. було визначено податок на валютну виручку від експорту продукції в розмірах від 15 до 75 % залежно від виду продукції – у Державний валютний фонд та в розмірі 5 % – у місцеві валютні фонди.

Для фінансування зовнішньоекономічних операцій суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності створюється валютний фонд, який формується за рахунок валютної виручки, яка залишилась у їхньому розпорядженні та /або за рахунок валютних ресурсів, придбаних на внутрішньому валютному ринку.

Кошти валютних фондів можуть використовуватись на проведення реконструкції, технічного переозброєння та оновлення виробництва експортної продукції, підвищення її якості й конкурентоспроможності, на фінансування науково-дослідних робіт, закупівлю нових технологій і ліцензій та інші цілі, що дозволяються чинним законодавством.

Державні фінанси зовнішньоекономічної діяльності тісно пов'язані з фінансами суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки останні виступають одним із ключових джерел формування державних централізованих грошових фондів за рахунок податкових та неподаткових платежів суб'єктів господарювання.

Держава, реалізуючи зовнішньоекономічну політику, впливає на структуру експортних та імпорتنих операцій суб'єктів господарювання за видами та обсягами товарів (послуг), переміщення їхнього капіталу, рівень прибутковості експортно-імпорتنих операцій, визначення пріоритетів серед країн – торговельних партнерів, визначає ступінь свого втручання в зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання.

1.3. Сучасні проблеми фінансів зовнішньоекономічної діяльності України

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності України за період з 2010 р. до 2016 р. свідчить про високий ступінь залежності національної економіки від світового господарства, оскільки коефіцієнт відкритості економіки протягом останніх років перевищує нормативне значення. Крім того, коефіцієнт покриття імпорту товарів (експортом) нижчий від нормативного значення, зберігається від'ємне сальдо зовнішньоторговельної діяльності товарами та послугами (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

**Показники зовнішнього сектора економіки України
в період 2010-2016 рр.**

Роки	Сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами, млн. дол. США	Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, млн. дол. США	Сальдо зовнішньої торгівлі послугами, млн. дол. США	Відкритість економіки	Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом, %	Коефіцієнт покриття імпорту послуг експортом, %
2010	-3018	-9309,4	5979,3	119,5	0,85	2,11
2011	-10245	-14214,0	7155,8	131,4	0,83	2,16
2012	-14315	-15848,3	6476,8	123,1	0,81	1,98
2013	-16355	-13651,9	6710,2	111,8	0,82	1,89
2014	-4606	-527	5147,7	80,6	0,99	1,81
2015	-1704	-3455	1751	107,5	1,02	1,76
2016	-3985	-4664	679	104,8	0,83	1,08

Джерело. Таблицю складено за даними НБУ

Україну можна вважати експортоорієнтованою країною. Проте її спеціалізація на світовому ринку як виробника сировинної й низько технологічної продукції є малоперспективною. Так, у товарній структурі експорту України переважають товари з низьким рівнем доданої вартості, які залежать від циклічності коливань цін на світових ринках: висока питома вага припадає на чорні та кольорові метали і вироби з них (20,2%), продукцію хімічної промисловості та мінеральних продуктів (11,6%) . Суттєва питома вага припадає також на експорт продовольчих товарів (41,4%), однак ця категорія товарів характеризується низьким ступенем обробки.

Питома вага готових виробів в експорті складає за оцінками різних експертів 37,1 – 35,4%. За даними Всесвітнього економічного форуму з технологічної конкурентоспроможності Україна посідає 83 місце серед 139, за інноваційними властивостями – 63 місце. За таких умов українські товари конкурують на зовнішніх ринках не за рахунок їхньої вищої якості, а за рахунок цінових переваг.

У структурі українського імпорту товарів 78,7 % припадає на сировинні товари: мінеральна продукція та енергетичні товари (нафта та продукти її переробки, газ), вугілля, що підтверджує високу енергетичну залежність України від зовнішніх джерел забезпечення національної економіки енергоносіями.

Ураховуючи високий ступінь енергоємності українського валового внутрішнього продукту (у 2-3 рази вищий за промислово розвинені країни), така залежність є загрозою національній безпеці.

Змінюється й структура імпорту: відбувається заміна дорогого товару на більш дешеві аналоги, зменшуються обсяги імпорту дорогих товарів (побутової техніки, автомобілів, обладнання).

До несприятливої тенденції зовнішньої торгівлі України слід віднести скорочення експорту більшими темпами порівняно з обсягами імпорту.

До причин скорочення експорту слід віднести:

1) введення низки обмежень на ринках країн Митного союзу та проведення ними політики імпортозаміщення;

2) руйнування виробничої бази експортоорієнтованих галузей;

3) рецесії в економіці країн Євросоюзу – торговельних партнерів України;

4) сповільнення темпів економічного зростання країн, що розвиваються.

До причин скорочення імпорту слід віднести:

1) девальвація гривні;

2) рецесія в економіці України.

Скорочення імпорту відбулося, в основному, за рахунок скорочення енергетичного імпорту, що можна було б вважати позитивною тенденцією в результаті впровадження політики енергозбереження. Водночас на скорочення обсягів імпорту енергоносіїв вплинули спадні тенденції у вітчизняному виробництві.

Протягом останніх років відбулися зміни в географічній структурі експортно-імпортних товарних операцій: поступова переорієнтація з країн-членів СНД на ЄС та інші країни світу.

За оцінкою Міністерства економічного розвитку та торгівлі України не повністю використаний українськими підприємствами потенціал 75 ринків, зокрема Сполучені Штати Америки, Німеччина, Велика Британія, Франція, Японія, Канада, що містить можливості географічної диверсифікації експорту.

Міністерством економічного розвитку та торгівлі України визначено такі сектори економіки України, які є перспективними з точки зору їхнього високого попиту на світових ринках, здатності сприяти інноваціям та модернізації, створювати високу додану вартість: сектор харчової промисловості, інформаційно-комунікаційні технології, технічне обслуговування та ремонт повітряних суден, виробництво запасних частин і комплектувальних виробів для аерокосмічної й авіаційної промисловості, машинобудування,

креативних послуг (реклама, зв'язки з громадськістю, дизайн, мода та ін.), туризм.

Актуальною проблемою для України залишається високе боргове навантаження на економіку, переважання в структурі державного боргу зовнішнього боргу, що в умовах негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, загострює валютні ризики, чинить тиск на національну валюту.

На сучасному етапі розвитку національної економіки актуальні для України проблеми в зовнішньоекономічному секторі посилюються негативними чинниками світової економіки:

1. Стагнація в країнах з розвинутою економікою.
2. Низькі ціни на нафту вплинули на перерозподіл доходів на користь країн-імпортерів та стримують розвиток країн-експортерів.
3. Зниження цін на сировинні товари негативно впливають на країни-експортери цих товарів, більшість серед яких країни, що розвиваються (зокрема Україна).
4. Зниження обсягів припливу капіталу до країн, що розвиваються, внаслідок стагнації економік розвинених країн світу.
5. Уповільнення економічного зростання Китаю як однієї з економік світу, що найбільше розвиваються.
6. Збереження високої ризиковості економіки Греції, що зумовлює стримуючий ефект на розвиток економіки держав сврозони, потенційних торговельних партнерів України.

Зовнішньоекономічна політика України має бути спрямована на розвиток експорту, стимулювання інвестиційного імпорту, створення умов для ефективного залучення капіталотворчих іноземних інвестицій.

Провідна роль експорту в зовнішньоекономічній сфері зумовлена можливістю одержання країною іноземної валюти, необхідної для структурної перебудови економіки, оплати імпорту тих товарів, для виробництва яких держава не має достатніх ресурсів; досягненням позитивного сальдо платіжного балансу країни.

Стимулювання інвестиційного імпорту зумовлюється можливістю реалізації проектів імпортозаміщення продукції товарами власного виробництва. Для налагодження останнього держава має стимулювати імпорт новітніх технологій, обладнання, товарів виробничого призначення, що сприятиме налагодженню конкурентоспроможного національного виробництва, високий рівень якості продукції.

Для України потенціал імпортозаміщення міститься в багатьох галузях економіки:

- в енергетичній сфері за рахунок використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, збільшення власного видобутку паливно-енергетичних ресурсів, упровадження заходів енергозбереження;

- у харчовій промисловості за рахунок зменшення імпорту харчових продуктів, зокрема неякісних, небезпечних концентратів, пальмової олії, збільшення власного виробництва плодоконсервної та овочеконсервної продукції, дитячих продуктів;

- у легкій промисловості за рахунок збільшення вітчизняного виробництва текстилю, трикотажу, взуття;

- у металургійній промисловості за рахунок заміщення імпорту металопродукції з більшою доданою вартістю (виробів з високоякісної конструкційної сталі, плоского прокату з покриттям, продукції з корозійностійкої неіржавіючої сталі);

- у хімічному та нафтохімічному виробництві за рахунок власного виробництва пластмас та гумових виробів, фармацевтичного виробництва;

- у машинобудуванні за рахунок власного виробництва побутової техніки, сільськогосподарської техніки.

У рамках управління державним боргом розмір зовнішніх запозичень має визначатися з огляду обсягів валютних надходжень від експортних операцій за поточним рахунком товарів та послуг. Характер використання запозичених коштів має бути інвестиційним та приносити економічний ефект у вигляді створення нової вартості, якої має бути достатньо для обслуговування боргу. Для України, в умовах волатильності світових ринків, є доцільним зменшити частку зовнішнього державного боргу та збільшити частку боргу в національній валюті, що знизить валютні ризики та ризики рефінансування державного боргу.

Підписання Україною Угоди про Асоціацію з ЄС від 27.06.2014р. (ратифікована Україною 16.09.2014р.) та запровадження зони вільної торгівлі є важливим чинником розвитку національних фінансів зовнішньоекономічної діяльності.

Угодою з ЄС передбачено поступовий перехід до зони вільної торгівлі для захисту українського виробника та його адаптації до нових правил торгівлі, у рамках якого для української сторони передбачено:

- застосування протягом 15 років спеціальних захисних заходів у вигляді додаткового збору до експортного мита щодо окремих видів товарів, які обкладаються експортним митом, якщо сумарний обсяг експорту до ЄС по кожному визначеному коду УКТЗЕД перевищує граничний обсяг, із поступовим зниженням розміру додаткового збору до «0» щодо шкіряної сировини, насіння соняшнику, брухту легованих чорних металів, брухту кольорових металів та напівфабрикатів з їх використанням, сталі нержавіючої, міді згідно із затвердженням Графіком;

- поступове анулювання ставки вивізного (експортного) мита для живої худоби та шкіряної сировини, насіння деяких видів олійних культур, брухту легованих чорних металів, брухту кольорових металів та напівфабрикатів з їх використанням, відходів та брухту чорних металів протягом 10 років відповідно до затвердженого Графіка;

- запровадження тарифних квот для імпорту в Україну цукру, свинини та м'яса птиці з держав-членів ЄС протягом перехідного періоду (до 7 років з моменту підписання Угоди).

Науковцями визначаються такі фактори впливу на результативність функціонування зон вільної торгівлі, як подібність економічних структур та величина економіки країн-учасників, різниці відносної продуктивності факторів виробництва, що дозволяє використовувати ефект економії масштабу в діяльності зон вільної торгівлі. При цьому вважається, що зона вільної торгівлі з учасниками – країнами з різним рівнем економічного розвитку, найбільший потенційний ефект може принести саме для економік, що зростають, і країн, що розвиваються, за рахунок використання можливостей для збільшення загальної продуктивності факторів виробництва та доступу на розвинені ринки. Водночас обмежувальним фактором виступають їхній низький технологічний рівень та умови для інвестицій і технологій.

Питання для самоконтролю

1. Що таке зовнішньоекономічна діяльність?
2. Що таке фінанси зовнішньоекономічної діяльності?
3. Відповідно до яких принципів здійснюється зовнішньоекономічна діяльність в Україні?

4. Що є об'єктом розподілу фінансів зовнішньоекономічної діяльності?

5. Яку роль відіграють фінанси зовнішньоекономічної діяльності в економіці держави?

6. Які органи державного управління здійснюють управління та контроль зовнішньоекономічної діяльності в Україні?

7. Які основні проблеми існують у сфері фінансів зовнішньоекономічної діяльності України?

8. Хто є суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на макро- та мікрорівнях?

Тести для перевірки знань

1. За економічним змістом фінанси ЗЕД – це:

А) особлива сфера економічних (грошових) відносин, пов'язана з перерозподілом державою національного доходу, створеного в зовнішньоекономічній сфері;

Б) особлива сфера виробничих відносин, пов'язана зі створенням та перерозподілом державою національного доходу, створеного в зовнішньоекономічній сфері;

В) сукупність економічних відносин щодо формування і використання прибутку і фондів грошових коштів, які виникають у процесі розподілу й перерозподілу частини суспільного продукту та національного доходу, отриманого від зовнішньоекономічної діяльності;

Г) сукупність політичних, соціальних та економічних відносин щодо формування і використання прибутку і фондів грошових коштів, які виникають у процесі розподілу й перерозподілу частини суспільного продукту та національного доходу, отриманого від зовнішньоекономічної діяльності.

2. Державні фінанси зовнішньоекономічної діяльності – це:

А) особлива сфера економічних (грошових) відносин, пов'язана з перерозподілом державою національного доходу, створеного в зовнішньоекономічній сфері;

Б) особлива сфера виробничих відносин, пов'язана з перерозподілом державою національного доходу, створеного в зовнішньоекономічній сфері;

В) особлива сфера виробничих (у грошовій формі) відносин, пов'язана з перерозподілом державою національного доходу, створеного в зовнішньоекономічній сфері;

Г) особлива сфера суспільних відносин, пов'язана з перерозподілом економічними агентами національного доходу, створеного в зовнішньоекономічній сфері.

3. Форма державних фінансів зовнішньоекономічної діяльності – це:

- А) форма державного фонду національної валюти;
- Б) форма державного фонду золотовалютних резервів;
- В) грошовий фонд;
- Г) грошовий та матеріальний фонд.

4. Форма фінансів суб'єктів ЗЕД – це:

- А) фонд національної валюти;
- Б) фонд валютних коштів;
- В) грошовий фонд;
- Г) грошовий та матеріальний фонд.

5. Система управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності – це:

А) складова частина державного управління економікою, що виконується спеціальним апаратом з допомогою спеціальних прийомів і методів;

Б) складова частина управління економікою, що виконується підприємством з допомогою спеціальних прийомів і методів;

В) частина недержавного управління економікою, що виконується спеціальним апаратом з допомогою спеціальних прийомів і методів;

Г) складова частина управління господарським процесом, що виконується підприємством з допомогою спеціальних прийомів і методів.

6. Об'єктом управління фінансами ЗЕД є:

А) відносини з розподілу виручки в іноземній валюті через механізм продажу валютної виручки та податковий механізм;

Б) відносини з розподілу виручки через бюджетний механізм;

В) відносини з нарахування податків при мита при здійсненні експортних (імпортних) операцій;

Г) відносини з переміщення товарів через митний кордон держави при здійсненні експортних (імпортних) операцій.

7. Коефіцієнт відкритості економіки розраховується як:

А) сума експорту та імпорту до ВВП;

Б) відношення експорту до імпорту;

В) відношення імпорту до експорту;

Г) відношення різниці експорту та імпорту до ВВП.

8. Коефіцієнт покриття імпорту експортом розраховується як:

А) сума експорту та імпорту до ВВП;

Б) відношення експорту до імпорту;

В) відношення імпорту до експорту;

Г) відношення різниці експорту та імпорту до ВВП.

9. Відкритість економіки свідчить про:

А) поглиблення співпраці й кооперації виробництва;

Б) зменшення конкуренції між вітчизняними виробниками;

В) нерациональний розподіл використання внутрішніх ресурсів;

Г) недостатність внутрішніх ресурсів.

10. Сальдо зовнішньоекономічної діяльності розраховується як:

А) сума експорту та імпорту;

Б) різниця між експортом та імпортом;

В) сума експорту та імпорту до ВВП;

Г) різниця між експортом та імпортом до ВВП.

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні поняття та терміни: фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності, фінансова стратегія, фінансова тактика, політика вільної торгівлі, протекціонізм.

2.1. Фінансова політика в зовнішньоекономічній сфері

В економічній літературі фінансову політику розглядають як систему цілеспрямованих методів і напрямів впливу держави на економічний і соціальний розвиток суспільства.

Фінансова політика забезпечує такий розподіл національного доходу між різними секторами економіки, економічними агентами (державою, суб'єктами господарювання, домогосподарствами), регіонами держави, що забезпечує економічний розвиток країни, зростання її національного багатства, життєвого рівня населення.

Оптимальний розподіл національного доходу в країні забезпечується через розвинену фінансову систему держави та збалансоване функціонування всіх її ланок, що й складає зміст фінансової політики держави.

Фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності є важливою складовою фінансової політики держави у сфері організації та використання фінансів зовнішньоекономічної діяльності. Її зміст, мета та завдання визначаються загальною фінансовою політикою держави, прийнятою концепцією та стратегічними цілями розвитку фінансів.

Фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності – сукупність напрямів і заходів держави, спрямованих на регулювання відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання з метою розвитку національної економіки завдяки її активній участі у світовому розподілу праці.

Головним завданням фінансової політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності є така організація зовнішньоекономічних відносин, що забезпечує розширення експортних позицій національного виробника на світових ринках та задовольняє потреби внутрішнього ринку в критичному імпорті,

стимулює приток іноземного капіталу інвестиційного характеру, задовольняє потреби суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у фінансових ресурсах та забезпечує їхню фінансову стійкість.

За масштабами і часом виконання завдань фінансову політику держави поділяють на фінансову стратегію та фінансову тактику.

Фінансова стратегія – це основні напрями організації фінансів на довгострокову перспективу, результатом якої є зміна фінансової системи держави.

Фінансова тактика розкриває основні напрями організації відносин щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, визначені фінансовою стратегією; визначає конкретні завдання та систему заходів щодо досягнення поставлених цілей.

Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003р. № 964-IV (зі змінами та доповненнями) одним із пріоритетів національних інтересів визначено інтеграцію України в економічний європейський простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими країнами світу в інтересах України.

Ураховуючи наведені визначення, основні стратегічні вектори національної фінансової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності визначено на рис. 2.1.

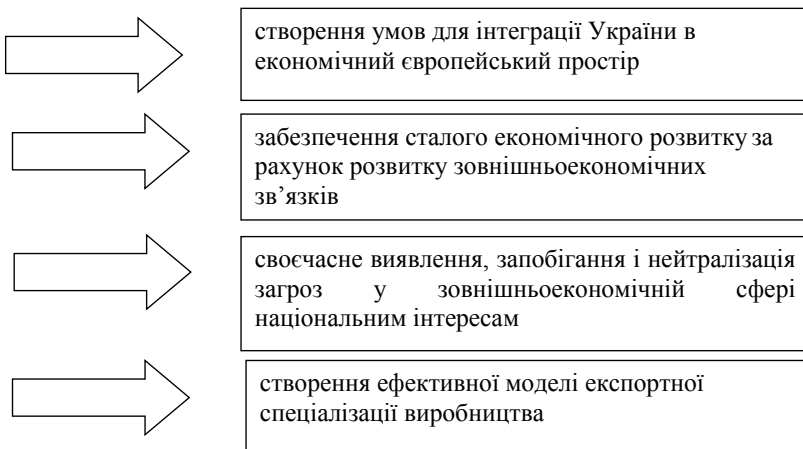

Рис. 2.1. Стратегічні вектори фінансової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності України

Реалізація стратегічних векторів фінансової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності України потребує вирішення низки завдань у рамках фінансової тактики (рис. 2.2).

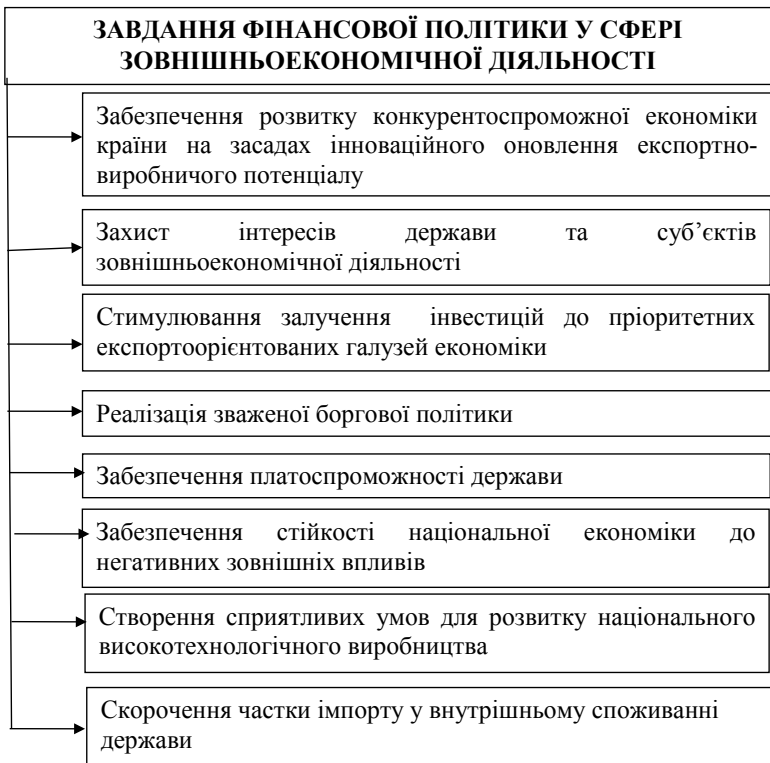

Рис. 2.2. Завдання фінансової політики в зовнішньоекономічній сфері

Існують дві основні форми фінансової політики в зовнішньоекономічній сфері: протекціоністська та політика вільної торгівлі (ліберальна політика).

Протекціонізм – це система економічних важелів, спрямованих на обмеження імпорту з метою створення пільгових умов для своїх товарів. Теорія протекціонізму отримала назву «ковтка повітря» для того, щоб здійснити модернізацію відповідної галузі. Крім того, вона може бути обумовлена з військово-політичних міркувань та зайнятості робочої сили.

Протекціоністська політика спрямована на створення найбільш сприятливих умов для розвитку вітчизняного виробництва та внутрішнього ринку.

Варто зазначити, що одним із загальних принципів господарювання, закріплених у ст. 6 Господарського кодексу України, є принцип захисту національного товаровиробника.

Держава вживає необхідних заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії з боку інших держав, митних союзів або економічних угруповань, які обмежують права та законні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України. Законом може бути передбачено спеціальні заходи щодо захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту та спеціальні заходи щодо імпорту, який завдає або може завдати істотної шкоди національним товаровиробникам, а також визначено перелік видів товарів і послуг, експорт, імпорт та транзит яких через територію України забороняється.

Лібералізм (вільна торгівля) – це політика, за якої митні органи не застосовують будь-які обмеження щодо зовнішньо-торговельного обороту. Вона стимулює конкуренцію і базується на тому, що, завдячуючи їй, світова економіка через найбільш ефективне використання виробничих ресурсів може досягти найвищого добробуту людей.

Поняття вільної торгівлі («free trade») з'явилося наприкінці XVI ст. та означало економічну діяльність приватної особи без обмеження існування монополії в цій сфері діяльності. Вільна торгівля стала реакцією на зловживання торговельних монополій у той період.

На відміну від протекціонізму, політика вільної торгівлі припускає мінімальний рівень обкладення митом і спрямована на заохочення ввозу іноземних товарів на внутрішній ринок країни.

Незважаючи на те, що на сучасному етапі перевага надається ідеалам вільної торгівлі, інтеграційним процесам держав, більшість країн, виходячи із стану та інтересів національної економіки, здійснюють вплив на зовнішньоекономічну діяльність за допомогою різноманітних адміністративних та економічних заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку. У чистому вигляді протекціонізму чи політики вільної торгівлі не існує. Зовнішньоекономічна державна політика являє собою комбінацію методів та інструментів двох вищевказаних моделей.

Пріоритетами зовнішньоекономічної політики держави є підтримка національного виробництва, тобто імпорт повинен обкладатися податками, тоді як експорт, навпаки, по можливості звільняється від оподаткування. Однак на сьогодні істотним є питання, який саме експорт повинен стимулюватися, а який імпорт має обмежуватись. Для підтримки національної економіки і вітчизняного виробника важливим є обмеження експорту сировини чи напівфабрикатів. Щодо імпорту, загальновизнаною є точка зору з обмеження імпорту за допомогою різних засобів. Поряд із цим, доцільно й стимулювання імпорту як процесу заохочення ввезення в країну іноземних товарів, необхідних для ефективного функціонування економіки.

Стимулювання імпорту має за мету: розвиток експортоорієнтованого виробництва – коли ввозяться необхідні для цього імпорتنі товари чи комплектуючі; забезпечення внутрішньої потреби ринку через ввезення сировини або товарів, які зовсім не виготовляються в країні, чи в малій кількості; стимулювання конкуренції на внутрішньому ринку між іноземними і вітчизняними фірмами; здійснення товарної інтервенції. Отже, стимулювати необхідно лише імпорт стратегічних товарів, до яких віднесено: критичний імпорт – відсутні або наявні в недостатній кількості матеріало-сировинні та паливно-сировинні ресурси на внутрішньому ринку, а також ресурси й засоби та ін.; інвестиційний імпорт – високотехнологічні товари, деякі види машин, обладнання, механізми, низка транспортних засобів та комплектуючих до них; соціально значимий імпорт – життєво необхідні товари, від наряду яких залежить добробут населення; імпорт для забезпечення експортного виробництва.

У сучасних умовах для зменшення дефіциту платіжного балансу використовуються бюджетне субсидування експортерів, підвищення імпортного мита, податкових пільг для експортерів та іноземних інвесторів, квотування та ліцензування. У результаті, протекціоністська політика країни має зворотній зв'язок – введення будь-яких стимулюючих або стримуючих заходів викликає аналогічні дії з боку інших держав.

Сутність фінансової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності проявляється в її функціях: фіскальна, економіко-регуляторна, контрольна-організаційна, захисна.

Фіскальна функція забезпечує наповнення державного бюджету за рахунок, насамперед, надходження митних платежів (мита, податку на додану вартість, акцизного податку) при переміщенні товарів через митний кордон.

Слід зазначити, що на обсяги митних платежів до Державного бюджету України здійснюють вплив не тільки безпосередньо розмір ставок мита та інших митних податків, а й структура імпорту: збільшення/зменшення частки сировинних товарів, заміна дорогих товарів на більш дешеві аналоги, зниження цін на зовнішніх ринках.

Здійснюючи вплив на обсяги та структуру експортно-імпорتنих операцій, держава регулює й фінансові потоки за цими операціями. За таких умов важливого значення набуває **економіко-регуляторна функція**, яка передбачає вплив держави на зовнішньоекономічні відносини за допомогою засобів економічного та адміністративного характеру для забезпечення національних інтересів.

У рамках реалізації економіко-регуляторної функції держава формує оптимальну модель зовнішньоекономічних відносин національної економіки зі світовою системою господарювання, яка, з одного боку, має забезпечити належне місце країни в міжнародному поділі праці, з іншого, – захистити власне виробництво та національний ринок.

Ліберальна фінансова політика держави, спрямована на спрощення умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зняття заборон та обмежень у сфері торговельних операцій, переміщення капіталу, створює підґрунття для розширення міжнародних зв'язків, залучення іноземних інвестицій, зростання обсягів міжнародної торгівлі.

Контрольно-організаційна функція полягає у впливі та контролі держави за зовнішньоекономічними зв'язками шляхом встановлення умов та правил здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Держава безпосередньо не визначає умови здійснення зовнішніх операцій між суб'єктами господарювання, оскільки останні визначаються договірними відносинами між їхніми учасниками. Разом з тим, уповноважені державою органи визначають правила здійснення зовнішньоторговельних, кредитних, валютних та інших операцій, здійснюють митне оформлення та митний контроль за переміщенням товарів через митний кордон держави, зокрема за

ціноутворенням на товари та послуги, від рівня яких залежать обсяги митних надходжень до Державного бюджету.

Захисна функція спрямована на забезпечення безпеки суспільства, захист національних інтересів держави, учасників зовнішньоекономічної діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Захисна функція проявляється в заходах, спрямованих на нейтралізацію та мінімізацію загроз національній безпеці України.

Зовнішньоекономічна безпека визначається в такому стані відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці.

Законом України «Про основи національної безпеки України» визначено напрями державної політики у сфері забезпечення зовнішньоекономічної безпеки (рис 2.3).

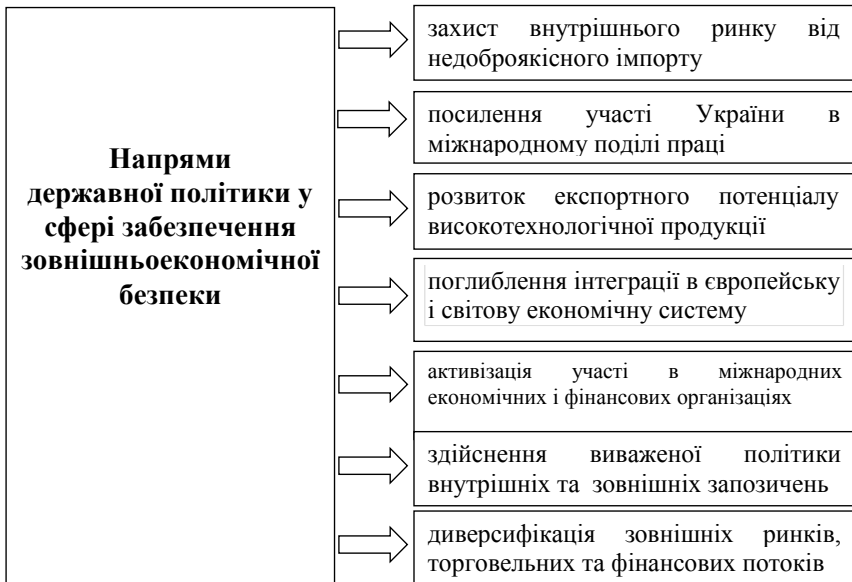

Рис. 2.3. Напрями державної політики у сфері забезпечення зовнішньоекономічної безпеки

2.2. Складові фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності

Фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності виявляється в системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів у зовнішньоекономічній сфері, їхнього розподілу та використанню між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності й державою, регіонами країни.

Реалізація зовнішньоекономічної політики здійснюється через різноманітні механізми державного регулювання в галузях валютного, податкового, митного та інших видів державного управління.

З огляду на це, фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності включає низку складових (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Складові фінансової політики та механізми регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Ефективність фінансової політики залежить від дієвості та узгодженої дії механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які містять у собі методи, форми, інструменти

регулювання, організаційне та нормативне-правове забезпечення їх упровадження та функціонування.

Податкова політика – політика, направлена на забезпечення економічно обгрунтованого податкового навантаження на суб'єкти господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості і конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їхніх доходів, сукупність напрямів і заходів держави, спрямованих на регулювання відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника (ст. 10 Господарського Кодексу України).

Невід'ємною частиною митного оформлення є здійснення відповідних митних платежів. До митних платежів належать: мито, акцизний податок і податок на додану вартість (податки), а також митний і єдиний збори, що є платежами за митне оформлення вантажу і здійснення митного контролю вантажу відповідно.

На рівень митних надходжень до державного бюджету впливають внутрішні та зовнішні фактори.

Зовнішні фактори окреслюють потенційні можливості стосовно обсягів надходження митних платежів до бюджету:

•вартісний обсяг та структура зовнішньо торговельного обігу (загальний обсяг імпорту та експорту товарів, зокрема імпорту, оскільки левова частка митних платежів отримується від імпорту товарів);

- рівень податкових ставок,
- митні пільги;
- валютні курси.

Основні завдання податкової політики в зовнішньоекономічній сфері:

♦ стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів, забезпечення конкурентного середовища для залучення інвестицій і стимулювання підприємницької діяльності у зовнішньоекономічній сфері;

♦ забезпечення дохідної частини бюджету за рахунок митних платежів від експортно-імпортних операцій;

- ◆ обмеження можливостей для ухилення від оподаткування зовнішньоекономічних операцій;
- ◆ обмеження можливостей до тінізації доходів від зовнішньоекономічної діяльності;
- ◆ запобігання відпливу капіталу за кордон;
- ◆ інтеграція у спільний європейський транзитний простір.

Формування системи оподаткування експортно-імпортних операцій в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності повинно бути здійснене з урахуванням таких принципів:

- самостійність держави у встановленні та скасуванні податків і пільг для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- установа і скасування ставок податків Верховною Радою України;
- установа рівня оподаткування виходячи з необхідності досягнення та підтримки самокупності та самофінансування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення бездефіцитності платіжного балансу України;
- заборона встановлення податків, крім тих, що встановлені Верховною Радою України;
- установа однакових ставок податків для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за товарною ознакою : для одного товару діє єдина ставка податку;
- заохочення експорту продукції.

Податковий кодекс України, Митний кодекс України закріпили пільги в оподаткуванні експортно-імпортних операціях:

- для критичного імпорту – матеріало-сировинні та паливно-сировинні ресурси, а також ресурси й засоби, деякі види товарів, які не виробляються в Україні тощо;
- для інвестиційного імпорту – високотехнологічні товари, деякі види машин, обладнання, механізми, низка транспортних засобів та комплектуючих до них.

Найбільш суттєвими проблемами сьогодення в галузі оподаткування зовнішньоекономічної діяльності в Україні залишаються:

- відсутність збалансованості між регулювальною та фіскальною функціями податків;
- вузькість бази та недостатність кількості об'єктів оподаткування;

- недостатня економічна обґрунтованість установлених видів і ставок податків з експортно-імпортних операцій;
- наявність великої кількості податкових пілґ, у багатьох випадках економічно не обґрунтованих.

Митна політика – система принципів та напрямів діяльності держави, спрямованих на забезпечення національних митних інтересів та безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі та захист внутрішнього ринку, розвиток національної економіки та її інтеграцію до світової економіки, наповнення державного бюджету за допомогою механізмів тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; участь у митних союзах, зонах вільної торгівлі та міжнародних договорах (конвенціях), установлення порядку переміщення товарів через митний кордон України та здійснення їхнього митного контролю, законодавства України з питань державної митної справи (ст. 5 Митного Кодексу України).

Митна політика може розглядатися як частина цінової та податкової політики, оскільки мито й митні збори впливають на ціну товарів. Одночасно митна політика має й власні специфічні заходи щодо впливу на економіку держави через обмеження чи розширення доступу товарів на внутрішній ринок, через стимулювання або заборону експорту товарів чи послуг, зокрема через запровадження та розвиток митних формальностей та процедур під час здійснення митного контролю.

Основною ціллю митної політики України на сучасному етапі визначено сприяння міжнародній торгівлі та підприємництву. У цьому аспекті пріоритетними напрямками митної політики є:

- ♦ розвиток електронної системи обміну інформацією за товарами та транспортом, що переміщується через кордон, за митною вартістю;
- ♦ розвиток митної інфраструктури для якісного здійснення митних процедур (забезпечення відповідним оснащенням митних органів, створення Транзитної системи відповідно до Конвенції про єдиний режим транзиту),
- ♦ розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю (запровадження Системи націлювання по вантажах Всесвітньої митної організації, участь у Глобальній програмі ООН з контролю над контейнерними перевезеннями);

◆ спрощення та прискорення митних процедур для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (видокремлення випуску товарів від остаточного визначення розміру митних платежів; видача попередніх рішень щодо митної вартості, країни походження, пільг та ін.; здійснення спільного митного та прикордонного контролю, міждержавного контролю в пунктах пропуску);

◆ недопущення неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб;

◆ протидія митним правопорушенням (обмін інформацією у сфері митних правопорушень).

Інвестиційна політика – політика, направлена на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва переважно в галузях, розвиток яких визначений як пріоритетні структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів, здійснення контролю за ними (ст. 10 Господарського Кодексу України).

На законодавчому рівні в Україні пріоритетними напрямками інвестиційної політики України, як інструмента забезпечення національної безпеки, визначено створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори.

В Україні прийнято низку законодавчих актів, які регулюють інвестиційну діяльність:

– Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991р. №1560-ХІІ;

– Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991р. №1540а-ХХІІ;

– Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. №93/96-ВР;

– Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 р. №5205-VI;

– Закон України від 16.03.2000р. № 1547 про ратифікацію Вашингтонської конвенції 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами.

Залучення інвестицій, зокрема іноземних, забезпечує економічне зростання країни. Держава має стимулювати інвестиції до тих галузей економіки, які здатні забезпечити виробництво конкурентоспроможних товарів, зокрема на світових ринках та, як наслідок, забезпечити значні валютні надходження.

Пріоритетними галузями економіки є галузі, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.08.2013р. № 843-р затверджено такий перелік:

– агропромисловий комплекс: виробництво, зберігання харчових продуктів, зокрема дитячого харчування, а також виробництво біопалива, з орієнтацією на імпортозаміщення;

– житлово-комунальний комплекс: створення об'єктів поводження з відходами (побутовими, промисловими та відходами, які утворилися в результаті добування та перероблення корисних копалин і виробництва електричної та теплової енергії); будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері тепlopостачання, централізованого водopостачання та водовідведення;

– машинобудівний комплекс: виробництво нових та імпортозаміщуючих видів комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, машин і устаткування, електричного устаткування, автотранспортних та інших транспортних засобів;

– транспорт: будівництво, реконструкція і технічне переоснащення у сфері транспортної інфраструктури;

– курортно-рекреаційна сфера і туризм: будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури;

– переробна промисловість: імпортозаміщувальне металургійне виробництво.

Законом України «Про режим іноземного інвестування» іноземна інвестиційна діяльність полягає в капіталізації об'єктів власності, у формуванні та використанні інвестиційних ресурсів, регулюванні процесів інвестування і міжнародного руху інвестицій та інвестиційних товарів, що має на меті отримання прибутку або

певного соціального ефекту. В Україні для іноземних інвестицій діє національний режим інвестиційної діяльності. Іноземні інвестиції не підлягають націоналізації.

Для суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють інвестиційні проекти, що реалізуються відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери і територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної діяльності.

На території України можуть визначатися території, на яких діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки. Іноземним інвесторам після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів гарантується безперешкодний і негайний переказ за кордон їхніх прибутків, доходів та інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах внаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Для державних підприємств, які здійснюють інвестиції за межі України та яким відкрито іпотечний кредит, надається державна гарантія за цими інвестиціями.

Грошово-кредитна політика – політика, направлена на забезпечення народного господарства економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обороту, залучення коштів суб'єктів господарювання і населення в банківську систему, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки (ст. 10 Господарського Кодексу України).

Основні завдання грошово-кредитної політики в зовнішньоекономічній сфері:

- ◆ стабілізація національної валюти;
- ◆ стримування інфляційних процесів;
- ◆ вирівнювання платіжного балансу;
- ◆ створення умов для доступного та якісного кредитування реального сектора економіки на умовах отримання високої економічної ефективності;
- ◆ забезпечення надходження валютних коштів у повному обсязі (надходження валютної виручки експортерів);

♦ управління рухом капіталу з метою запобігання його надмірної мобільності (відтік капіталу за кордон та приток іноземного капіталу).

Грошово-кредитна політика забезпечує функціонування грошово-кредитної системи держава, яка обслуговує потреби суб'єктів зовнішньоекономічних операцій у фінансових ресурсах, у проведенні розрахунково-платіжних операціях. У цьому аспекті грошово-кредитна політика формує умови, визначає правила здійснення зовнішньоекономічних операцій щодо платежів та розрахунків за ними, у сфері залучення та використання іноземного капіталу, здійснення валютних операцій (рис. 2.5).

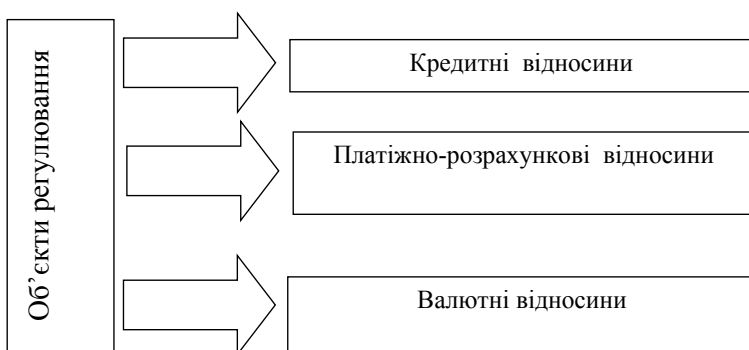

Рис. 2.5. Об'єкти регулювання грошово-кредитної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Грошово-кредитна політика реалізується з огляду на такі фактори, як динаміка процентної ставки, прямий вплив грошової маси на цінову динаміку, очікування економічних агентів.

Грошово-кредитну політику реалізує Національний банк України через механізм грошового ринку шляхом впливу на нього та на банківську систему.

В Україні протягом 2014-2015 рр. зберігався високий рівень девальваційного тиску на національну валюту, одним із чинником якого був дефіцитний стан поточного рахунка платіжного балансу: перевищення імпорту товарів (послуг) над експортом. Нестачу іноземної валюти посилював відтік капіталу за кордон. Знецінення національної валюти чинило тиск на інфляційні процеси: у 2014 р. рівень інфляції становив 124,9%, у 2015р. – 143,3 % річних. Національним банком України для стримування девальвації було

запроваджено низку адміністративних заходів, зокрема валютні обмеження на купівлю-продажу іноземної валюти, підвищення облікової ставки НБУ, скорочені строки повернення валютної виручки експортерів.

У 2014 році на фоні значного тиску на національну валюту, скорочення обсягів міжнародних валютних резервів країни, дефіциту поточного рахунка платіжного балансу, Національний банк України відмовився від прив'язки курсу гривні до долара США та перейшов до гнучкого обмінного курсу, який формується під впливом ринкового попиту та пропозицією.

У 2015 році Національним банком України було змінено пріоритети фінансової політики: перехід від режиму валютного таргетування (мета - досягнення стабільності валютного курсу) до інфляційного таргетування (мета - досягнення цінової стабільності).

У подальшому доцільним є проведення Національним банком України режиму цінового таргетування одночасно з відповідною політикою валютного регулювання. Загальновідомо, що економіка країни розвивається лише за наявності помірної інфляції. Для розвинених країн – цей рівень становить приблизно 2% річних, для країн, що розвиваються, – 6-9% річних.

Інфляційна динаміка має кореспондуватися з відповідною помірно девальвацією національної валюти: стабільність останньої на фоні цінової інфляції призведе до падіння цінової конкурентоспроможності експортних товарів, погіршення стану торговельного балансу і, як наслідок, призведе до девальвації національної валюти. За оцінкою експертів, для України скоординований з динамікою інфляції рівень девальвації гривні становить 3-5% на рік.

Варто зазначити, що у 2016 році НБУ вдалося дотриматися встановлених Стратегією монетарної політики на 2016-2020 рр., параметрів рівня інфляції в межах 112,4% річних та стабілізувати обмінний курс валют. Цінова та валютна стабілізація зумовлювалася низкою факторів: поліпшення кон'юнктури на світових товарних ринках, фінансова підтримка Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних фінансових організацій, стриманий внутрішній попит.

Залишається актуальним для грошово-кредитної політики України створення умов для пільгового кредитування експортоорієнтованого та імпортозаміщувального виробництва, що

зумовить збільшення експорту товарів з високою доданою вартістю та зменшення споживчого імпорту.

У рамках грошово-кредитної політики потужним інструментом залишається маневрування обліковою ставкою центрального банку, яка визначає вартість грошей у країні та здійснює вплив на валютний курс.

Уповільнення темпів інфляції дозволило НБУ впродовж 2016 року зменшити розмір облікової ставки із 22% до 14%, що зумовило зменшення процентних ставок за державними цінними паперами, вартості кредитів та депозитів банків.

Валютна політика – політика, направлена на встановлення та підтримку паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їхнє ефективне використання (ст. 10 Господарського Кодексу України).

Основні завдання валютної політики в зовнішньоекономічній сфері:

- ◆ стабілізація валютного курсу;
- ◆ забезпечення надійних джерел надходження валютних цінностей;
- ◆ стимулювання експортного потенціалу;
- ◆ забезпечення рівноваги платіжного балансу.

Валютну політику розглядають як частину грошово-кредитної політики, одним із завдань якої є забезпечення цінової стабільності, а валютне регулювання є заходом впливу на останню.

Валютне регулювання здійснюється шляхом установаження валютних обмежень та валютної регламентації.

Валютні обмеження встановлюються на купівлю/продаж іноземної валюти, лімітації валютних операцій, блокування валютної виручки експортерів, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам.

На сьогодні для підтримки стабільності національної валюти України продовжується використання валютних інтервенцій та інструментів грошово-кредитної політики в поєднанні з методами валютного регулювання і валютного контролю та операціями на відкритих ринках.

Бюджетна політика – політика, направлена на оптимізацію і раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у народне господарство, узгодження загальнодержавних та місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу і забезпечення соціальної справедливості при розподілі національного доходу (ст. 10 Господарського Кодексу України).

Основні завдання бюджетної політики в зовнішньоекономічній сфері:

- ◆ ефективне використання міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій;
- ◆ попередження боргової кризи та забезпечення платоспроможності держави;
- ◆ підвищення інвестиційної активності фінансових ресурсів;
- ◆ зменшення видатків бюджету на обслуговування державного боргу;
- ◆ забезпечення інвестиційного характеру використання зовнішніх запозичень.

Боргова політика – система принципів та напрямків діяльності держави, пов'язаних із здійсненням державних запозичень і гарантій, їх обслуговуванням та погашенням, спрямованих на забезпечення боргової стійкості держави.

Завданням боргової політики за зовнішніми запозиченнями є:

- ◆ оптимізація умов залучення зовнішніх кредитів (позик);
- ◆ утримання допустимого рівня валового зовнішнього боргу держави;
- ◆ запобігання боргових ризиків у всіх секторах економіки,
- ◆ забезпечення своєчасного виконання державою зовнішніх боргових зобов'язань;
- ◆ оптимізація рівня і структури зовнішнього державного боргу та пошуки джерел його фінансування;
- ◆ управління та контроль за рухом іноземного позикового капіталу.

Зовнішні запозичення в приватному секторі економіки, разом із зовнішніми державними запозиченнями, формують валовий зовнішній борг держави, який є загальним показником рівня боргового навантаження країни для оцінювання її платоспроможності.

У період економічних криз держава переймає на себе борги системоутворюваних економічних агентів – позичальників (зокрема банків, інших фінансових установ), від фінансового стану яких залежить стабільне функціонування інших економічних агентів, яких вони обслуговують та мають економічні зв'язки. Для запобігання боргової кризи в країні боргова політика держави має здійснювати управління та контроль не тільки за рівнем державного боргу, а й за рівнем боргового навантаження інших секторів економіки.

Боргову політику, у частині управління зовнішнім державним боргом, можна розглядати як складову бюджетної політики, оскільки державні запозичення виступають одним із джерел фінансування державного бюджету, а управління державного боргу та його погашення пов'язано з дохідною та видатковою частиною бюджету держави.

Позикове фінансування бюджетного дефіциту та сама його наявність в умовах економічних криз чи реформування економіки є виправданим кроком. Однак у такому випадку характер використання запозичених коштів має бути інвестиційним та приносити економічний ефект у вигляді створення нової вартості, якої має бути достатньо для обслуговування боргу.

Боргова політика безпосередньо пов'язана з податковою, валютною, грошово-кредитною політикою держави. Методи, інструменти та важелі боргової політики поєднують у собі сукупність методів, інструментів та важелів податкової, бюджетної, грошово-кредитної, валютної політики.

Податкова політика забезпечує формування доходів бюджету держави, за рахунок яких остання повертає борги. Зростання боргових зобов'язань зумовлює посилення фіскальності податкової політики за рахунок збільшення податкових ставок, запровадження нових податків, розширення бази та об'єктів оподаткування тощо. У подальшому збільшення податкового навантаження на реальний сектор економіки негативно впливає на обсяги виробництва, на фінансовий стан суб'єктів господарювання, стимулює зростання тінізації їхньої діяльності. Отже, у рамках податкової політики

доцільно розглядати пільгове оподаткування для суб'єктів господарювання, які спрямовують частину прибутку на розвиток виробництва; зменшення податкового навантаження для стимулювання ділової активності та детінізації бізнесу в довгостроковій перспективі. Зменшення податкових надходжень до державного бюджету в короткостроковій перспективі доцільно нівелювати за рахунок покращення процесу адміністрування податків, фінансової консолідації в рамках бюджетної політики.

Щодо зв'язку боргової політики з грошово-кредитною, то саме остання здійснює регулювання грошово-кредитної системи держави та створює умови для залучення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності позикових коштів на міжнародному ринку капіталу. Наразі для України активне залучення зовнішніх кредитів спричинене нездатністю вітчизняними банківським та іншими кредитними установами задовольнити потреби реального сектора економіки в дешевих та довгострокових позикових коштах. Отже, одним із завдань грошово-кредитної політики України є створення умов до здешевлення вартості фінансових ресурсів, стимулювання вітчизняної банківської системи до кредитування суб'єктів господарювання. У сфері зовнішнього залучення коштів актуальним залишається стримування притоку іноземного коротко-строкового капіталу та стимулювання залучення капіталу інвестиційного характеру, який має довгостроковий характер.

Зміна вартості валюти впливає на вартість обслуговування зовнішнього боргу: здорожчання вартості іноземної валюти зумовлює зростання витрат на обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань, які виражені в іноземній валюті, та збільшує боргове навантаження на позичальників. Крім того, необхідність погашення зовнішніх зобов'язань у великих обсягах збільшує попит на іноземну валюту та її вартість. Отже, для забезпечення боргової стійкості заходи політики управління боргом мають доповнюватися заходами валютної політики.

2.3. Система управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності

Формування і реалізація фінансової політики – складний процес, участь у якому беруть державні інституції та суб'єкти господарювання, інші учасники суспільних відносин.

Система управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності – складова частина державного управління економікою, що виконується уповноваженим державою апаратом за допомогою спеціальних прийомів і методів.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» в Україні регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється:

- Україною як державою в особі її органів у межах їх компетенції;
- недержавними органами управління економікою, що діють на підставі статутних документів;
- самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між ними.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою:

- ✓ законів України;
- ✓ передбачених у законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції;
- ✓ економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) в межах законів України;
- ✓ рішень недержавних органів управління економікою, які приймаються за їхніми статутними документами в межах законів України;
- ✓ угод, що укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і які не суперечать законам України.

У системі державного управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності виділяють об'єкти і суб'єкти управління.

Об'єктами управління фінансових відносин є насамперед відносини щодо розподілу виручки в іноземній валюті через механізм продажу частини виручки та податковий механізм.

Щодо механізму продажу частини виручки в іноземній валюті, то Господарський кодекс України закріплює право суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності самостійно розпоряджатися отриманими в результаті такої діяльності валютними коштами. Поряд

із цим, державі надано право запроваджувати так званий «режим обов'язкового розподілу виручки» лише прийняттям відповідного закону. Законодавець окремо наголосив на обов'язковості завчасного попередження всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності про введення такого режиму шляхом публікації в офіційному друкованому органі.

Національним банком України періодично на відповідний термін вводиться обов'язковий продаж валютної виручки експортерами із зміною розміру продаж від 100 % до 50 % валютної виручки.

Суб'єкт управління – державні органи в межах своєї компетенції, визначеної законами України та безпосередньо суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності відносно власної діяльності в зовнішньоекономічній сфері.

Через державні органи управління реалізується фінансова політика держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування не мають права втручатися в оперативну діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, крім випадків, передбачених законом.

Відповідно до ст. 380 Господарського кодексу України перелік та повноваження органів державної влади, що здійснюють регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також форми її державного регулювання та контролю визначаються цим Кодексом, законом про зовнішньоекономічну діяльність, іншими законами.

Теорія фінансів розглядає стратегічне та оперативне управління фінансами, що зумовлює поділ у системі органів управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності на органи стратегічного та оперативного управління (рис. 2.6).

Стратегічне управління передбачає здійснення заходів, розрахованих на довгострокову перспективу і вирішення ключових завдань держави в зовнішньоекономічній сфері, зокрема розробка та затвердження відповідної фінансової політики у зовнішньоекономічній сфері. Воно здійснюється вищими органами державної влади та управління: Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України.

Повноваження Верховної Ради України щодо управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності:

- прийняття законів у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

- затвердження основних напрямів зовнішньоекономічної політики України;
- розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- укладення міжнародних договорів України та приведення чинного законодавства України відповідно до правил, установлених цими договорами;
- затвердження нормативів обов'язкового розподілу валютної виручки, ставок та умов оподаткування, митного тарифу, митних зборів та митних процедур;
- установлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України;
- затвердження списків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню або забороняється.

Рис. 2.6. Органи державного управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Повноваження Кабінету Міністрів України щодо управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності:

➤ вживання заходів щодо здійснення зовнішньоекономічної політики;

➤ здійснення координації діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України з регулювання зовнішньоекономічної діяльності; координація роботи торговельних представництв України в іноземних державах;

➤ прийняття нормативних актів регулювання з питань зовнішньоекономічної діяльності;

➤ проведення переговорів та укладання міжурядових договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення їх виконання всіма підпорядкованими державними органами управління і залучення до їх виконання інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

➤ внесення на розгляд Верховної Ради пропозиції про систему органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

➤ забезпечення складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;

➤ здійснення заходів щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України.

Суб'єктами оперативного управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності є Національний банк України, Державна фіскальна служба України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та ін.

Повноваження Національного банку України щодо управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності:

✓ зберігання та використання золотовалютного резерву України та інших державних коштовностей;

✓ представлення інтересів України у відносинах з фінансово – кредитними установами інших країн та укладає міжбанківські угоди;

✓ регулювання курсу національної валюти України;

✓ здійснення операцій із централізованими валютними ресурсами й облік та розрахунки щодо наданих і одержаних державних кредитів і позик;

✓ гарантування кредитів, що надаються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності під заставу Державного валютного фонду.

Повноваження Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності:

- забезпечення проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їхньої зовнішньоекономічної діяльності, зокрема відповідно до міжнародних договорів України;
- здійснення контролю за додержанням всіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України;
- видача ліцензій на експорт (імпорт) товарів, визначених Кабінетом Міністрів України та спеціальних ліцензій на імпорт товарів, визначених Міжвідомчої комісією з міжнародної торгівлі України;
- проведення антидемпінгових, антисубсидійних та спеціальних розслідування.

Повноваження Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі України в зовнішньоекономічній сфері:

- здійснення оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України;
- прийняття рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів;
- прийняття рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань у межах компетенції, визначеної законами України.

Повноваження Державної фіскальної служби України в зовнішньоекономічній сфері:

- забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань державної митної справи;
- створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України, здійснення разом з митними органами інших держав заходів щодо удосконалення процедури пропуску товарів,

транспортних засобів через митний кордон України, їх митного контролю та митного оформлення;

- здійснення митного контролю та виконання митних формальностей щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України,

- аналіз та управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю;

- забезпечення справляння митних платежів, контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати, застосування заходів щодо їх примусового стягнення;

- застосування передбачених законом заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, здійснення контролю за дотриманням усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення окремих видів товарів через митний кордон України;

- здійснення контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;

- сприяння захисту прав інтелектуальної власності, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України;

- здійснення контролю за діяльністю підприємств, які надають послуги з декларування товарів, перевезення та зберігання товарів, що переміщуються через митний кордон України чи перебувають під митним контролем.

Державна фіскальна служба України створена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 160 «Про утворення Державної фіскальної служби» шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів та об'єднує у собі митні та податкові органи. Свою місію у сфері управління зовнішньоекономічною діяльністю Державна фіскальна служба України реалізує шляхом адміністрування митних платежів та здійснення державної митної справи.

На сьогодні Державна фіскальна служба України об'єднує:

- податкові органи: податкові інспекції;

- митницю: митниці, митні пости, митні організації, спеціалізовані навчальні заклади, науково-дослідні установи.

Митниці – митний орган, який у зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на Державну фіскальну службу.

Митниця здійснює свою діяльність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Митні пости є органами, які входять до складу митниці як відокремлений структурний підрозділ і в зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на Державну фіскальну службу.

Спеціалізовані митні органи створюються для виконання окремих завдань, покладених на митну службу. Спеціалізовані митні органи здійснюють свою діяльність на всій митній території України.

Митні організації створюються для забезпечення діяльності митних органів України у вигляді експлуатаційних, транспортних, інформаційно-аналітичних, кінологічних спеціалізованих установ. Наразі у складі митної служби України діє Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень ДФС.

До складу Спеціалізованої лабораторії входять 9 підрозділів з питань експертизи і досліджень, розташовані в Києві, Дніпропетровську, Львові, Одесі, Харкові, Ужгороді та Севєродонецьку.

Спеціалізовані навчальні заклади, науково-дослідні установи мають на меті здійснення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців з митної справи, проведення наукових досліджень у сфері забезпечення митних інтересів держави.

Питання для самоконтролю

1. Що таке фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності?
2. Які функції фінансової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності?
3. У чому полягає завдання фінансової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності?
4. На яких принципах здійснюється фінансова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності?
5. Що таке фінансова стратегія та фінансова тактика?
6. Які напрями державної політики у сфері забезпечення зовнішньоекономічної безпеки?
7. Які складові фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності?

8. Які існують основні форми фінансової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності?

9. Що є об'єктом та суб'єктом управління фінансами зовнішньоекономічної діяльності?

10. Які органи державного управління здійснюють стратегічне та оперативне управління зовнішньоекономічною діяльністю України?

Тести для перевірки знань

1. Форма державної політики, яка дозволяє продавати вітчизняні товари на зовнішньому ринку за більш низькими цінами називається:

- А) квотування експорту;
- Б) субсидування експорту;
- В) протекціоністська політика;
- Г) демпінгова політика.

2. Еквівалентність обміну – це:

- А) принцип здійснення ЗЕД;
- Б) функція фінансової політики ЗЕД;
- В) функція фінансів ЗЕД;
- Г) метод фінансової політики ЗЕД.

3. Функції фінансової політики зовнішньоекономічної діяльності:

- А) фіскальна, регуляторна, контрольна-організаційна, захисна;
- Б) дотаційна, регуляторна, фіскальна, захисна;
- В) стимулювання, фіскальна, контрольна, регуляторна, захисна;
- Г) фіскальна, соціальна, дотаційна, регуляторна, контрольна-організаційна.

4. Зовнішньоторговельна політика держави, що спрямована на зниження тарифних ставок імпорتنих та експортних мит, – це:

- А) протекціонізм;
- Б) автаркія;
- В) лібералізація;
- Г) вільна торгівля.

5. Національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи, – це:

- А) митна політика;
- Б) митні інтереси;
- В) митна безпека;
- Г) митний механізм.

6. Діяльність держави, спрямована на встановлення митних правил, митних процедур, митного контролю при переміщенні товарів та транспортних засобів через митний кордон, – це:

- А) митна політика;
- Б) державна митна справа;
- В) митна безпека;
- Г) митне регулювання.

7. Система методів і напрямків впливу держави на економічний та соціальний розвиток суспільства – це:

- А) фінансовий метод;
- Б) фінансовий важіль;
- В) фінансова політика;
- Г) фінансовий інструмент.

8. Забезпечення сталого економічного розвитку за рахунок розвитку зовнішньоекономічних зв'язків – це:

- А) фінансова тактика;
- Б) фінансова стратегія;
- В) фінансовий метод;
- Г) фінансовий інструмент.

9. До інструментів фінансового забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності не належать:

- А) податки;
- Б) кредити;
- В) амортизаційні відрахування;
- Г) прибуток.

10. Політика, яка формує умови та правила здійснення платежів та розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, – це:

- А) податкова політика;
- Б) грошово-кредитна політика;
- В) митна політика;
- Г) бюджетна політика.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Основні поняття та терміни: методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, економічні методи регулювання, адміністративні методи регулювання, квотування, ліцензування, митне регулювання.

3.1. Методи державного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю та ознаки їх класифікації

Реалізація фінансової політики у зовнішньоекономічній сфері відбувається за допомогою відповідних методів та інструментів фінансового механізму, використовуючи які, держава може заохочувати або обмежувати внутрішнє виробництво, стимулювати іноземні інвестиції в пріоритетні для національної економіки галузі, стримувати імпорт, заохочувати експорт. Методи та інструменти фінансової політики спрямовані на мобілізацію, розподіл та використання фінансових ресурсів у країні.

Усі методи впливу на зовнішні економічні відносини, які використовує держава, класифікують на економічні (митно-тарифні) та адміністративні (нетарифні).

В Україні перелік адміністративних методів закріплено в Податковому кодексі України (табл. 3.1).

Митно – тарифні методи за своєю суттю є економічними, такими, що впливають на фінансові результати діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Митно-тарифне регулювання має двоєдину природу: з одного боку, воно спрямовується на виконання завдань щодо формування дохідної частини Державного бюджету, а з іншого – на захист внутрішнього ринку та національного товаровиробника.

У розвинених країнах мито виконує насамперед регулюючу функцію, а не фіскальну, і надходження від справляння ввізного мита складають не більше 0,3% ВВП, на відміну від України, де митні органи відіграють важливу роль у процесі наповнення державного бюджету. Перетворення митних органів України у фіскальні зменшує можливості реалізації інших їхніх функцій і створює перешкоди для міжнародного співробітництва та ефективної боротьби з митними правопорушеннями. Як наслідок, збільшуються масштаби ухилення

від сплати податків, зменшується конкурентоспроможність вітчизняного товаровиробника, не приділяється належної уваги розвитку співробітництва на міжнародній арені тощо.

Таблиця 3.1

Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Економічні (митно-тарифні)	Адміністративні (нетарифні)
<ul style="list-style-type: none"> - митне регулювання; - міжнародні стандарти організації експортно-імпортних потоків; - митний тариф; - банківська процентна ставка; - курс валют; - податкова система. 	<ul style="list-style-type: none"> - ліцензування, квотування; - заборона окремих видів експорту та імпорту; - валютні обмеження та валютний контроль; - заходи, пов'язані з використанням митних та адміністративних формальностей: <ul style="list-style-type: none"> ▪ застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну; ▪ процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів; ▪ процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту - спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; ▪ дозвільна система служби експортного контролю; ▪ сертифікація товарів, що ввозяться в Україну; ▪ дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю; ▪ реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок; ▪ застосування державного пробірного контролю.

Незважаючи на те, що у світовій торгівлі регулююча роль мита знижується внаслідок зниження середнього рівня митних ставок, воно продовжує залишатися вагомим інструментом зовнішньоекономічної політики держав за таких причин:

- скорочення ставок мита відбувається за товарами, які вже втратили економічне значення у торговельному обороті держави;
- запровадження диференціації ставок мита: високі ставки мита на товари з високою доданою вартістю та низькі ставки мита на сировинні товари.

До 1993 року тарифна політика України орієнтувалася на регулювання експорту, імпортна політика мала ліберальний характер. Перевага віддавалася експортному миту. Імпортне мито справлялося згідно з митним тарифом СРСР, який мав дві основні особливості – сировина, устаткування та обладнання не обкладаються митом; продукти харчування та товари широкого вжитку обкладаються за ставками від 10 до 50 %.

У період 1993-1996рр. експортне мито застосовувалось головним чином із фіскальною метою, про що свідчить широка номенклатура товарів, із яких застосовувалось мито та високі ставки мита.

У подальшому експортне мито застосовувалось як важіль оперативного регулювання зовнішньоторговельної діяльності, передусім для обмеження вивозу важливої для економіки сировини. І на сьогодні експортне мито застосовується до експорту металобрухту, живої худоби, шкіряної сировини, насіння окремих олійних культур. Однак у зв'язку зі вступом України до СОТ ставки експортного мита знижуються. Структура ввізного мита відзначається переважанням адвалорних ставок – до 98,5%, натомість знижується частка специфічних та комбінованих ставок, збільшується кількість нульових ставок, тобто зменшується ступінь захисту вітчизняних виробників від імпорту.

Згідно з правилами СОТ Україна отримала можливість застосовувати захисні засоби в разі критичного стану платіжного балансу, зокрема введення тимчасового обмеження імпорту шляхом введення тимчасово строком до 6 місяців надбавки до діючих ставок ввізного мита в розмірі 13% митної вартості товару, крім товарів критичного імпорту. Крім того, для захисту національного товаровиробника може застосовуватись кількісне обмеження імпорту, обмеження сільськогосподарського імпорту, застосування антидемпінгових та компенсаційних заходів як метод боротьби із заниженим імпортом.

Нетарифне регулювання включає в себе весь комплекс заходів економічного, адміністративного, технічного характеру, що визначають структуру, масштаби і динаміку зовнішньої торгівлі.

Нетарифне регулювання – це введення обмежень на ввезення товарів на митну територію України або вивезення товарів за її межі.

Адміністративні (нетарифні) методи доповнюють економічні методи введенням прямих перешкод у вигляді лімітів за кількістю, цінами або технічними характеристиками товару.

Особливості нетарифних методів :

- ◆ запроваджуються, як правило, на обмежений термін;
- ◆ запроваджуються в цілях оперативного втручання для вирішення конкретних економічних питань, зокрема збалансування економічних інтересів країни;
- ◆ не пов'язані з міжнародними зобов'язаннями з іншими країнами;
- ◆ застосовуються, як правило, до третіх країн у рамках регіональних інтеграційних угруповань.

Нетарифні методи застосовуються для забезпечення інтересів національних товаровиробників на зовнішніх ринках, захисту національного ринку, тобто в рамках проведення політики протекціонізму.

Для України в умовах дії зони вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу особливого значення набуває дотримання нетарифних умов при імпорті товарів на митну територію ЄС, які спрямовані на захист прав споживачів, навколишнього середовища, охорони життя та здоров'я людини, тварин, а саме:

- ◆ технічні вимоги;
- ◆ екологічні вимоги;
- ◆ вимоги у сфері санітарних та фітосанітарних заходів.

Крім того, до певних видів продукції встановлюються маркетингові стандарти, застосовуються імпорту обмеження, що також можуть розглядатися як механізми захисту внутрішнього ринку від імпортованих товарів, якість і безпека яких не відповідає вимогам Євросоюзу.

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС і Угода про поглиблену та всеохопну зону вільної торгівлі від 27 червня 2014 р. містять умови щодо необхідності гармонізації Україною нетарифних інструментів з нормативною базою ЄС: ліцензії; стандарти; монетарні обмеження; правила державних закупівель; державні субсидії, що спотворюють конкуренцію; положення про захист інвестицій; інші інструменти.

Крім того, Україна зобов'язалася поступово досягти відповідності з технічними регламентами ЄС, Європейськими процедурами стандартизації, метрології, акредитації та оцінки відповідності та системою ринкового нагляду, а також впроваджувати принципи і практику, що закріплена у відповідних регламентах та директивах ЄС. Україна повинна транспонувати в національні стандарти корпус Європейських стандартів, скасувати національні стандарти, що суперечать європейським стандартам, включаючи міждержавні стандарти (ГОСТи), схвалені до 1992 року.

3.2. Адміністративні (нетарифні) методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Згідно з Митним кодексом України заходи нетарифного регулювання – це заходи, не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, установлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної, історичної спадщини.

Нетарифні методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності поділяють на методи прямої та непрямой дії (рис. 3.1).

Прямі заходи нетарифного регулювання встановлюють кількісні обмеження експорту та імпорту товарів і додаткові витрати на виконання дозвільних процедур, що призводить до підвищення цін на такі товари та відповідно до зниження їхньої конкурентоспроможності.

Ліцензування та квотування є засобами державного регулювання захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів.

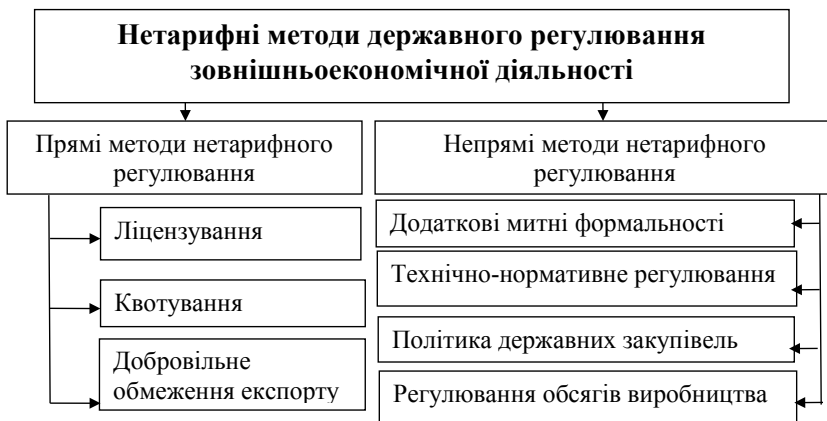

Рис. 3.1. Нетарифні методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Ліцензування зовнішньоекономічних операцій – це комплекс дій органу виконавчої влади з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів (ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»).

Вичерпний перелік обставин, за яких в Україні вводиться спеціальний режим квотування й ліцензування експортно-імпортних операцій, наведений у ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ (табл. 3.2).

Стаття 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає дві форми ліцензування: автоматичне та неавтоматичне.

Автоматичне ліцензування передбачає надання дозволу суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності на експорт (імпорт) у визначений термін товарів, на які не встановлені квоти (кількісні або інші обмеження). Режим неавтоматичного ліцензування передбачає надання дозволу на експорт (імпорт) товарів, на які встановлені відповідні квоти.

Кількісні обмеження застосовуються виключно на недискримінаційній основі, що передбачає заборону чи обмеження, які застосовуються Україною щодо експорту (імпорту) будь-якого товару, якщо тільки експорт (імпорт) аналогічного товару є аналогічним чином забороненим чи обмеженим третіми державами,

якщо інше не передбачено міжнародними договорами та законодавством України.

Перелік об'єктів, експорт та імпорт яких ліцензується (крім товарів, які є об'єктом спеціального розслідування), здійснюється Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Крім того, Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР встановлено ліцензування експорту, імпорту спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Ці ліцензії видаються окремо на кожний вид зовнішньоекономічної діяльності терміном на 5 років Міністерством економічного розвитку й торгівлі України.

Таблиця 3.2

Підстави для запровадження ліцензування й квотування експорту та імпорту товарів

№ з/п	Підстава
1.	Значне порушення рівноваги щодо певних товарів на внутрішньому ринку, особливо сільськогосподарської продукції, продуктів рибальства, продукції харчової промисловості та промислових товарів широкого вжитку першої необхідності або інших товарів, що мають вагомe значення для життєдіяльності в Україні.
2.	Необхідність забезпечення захисту життя, здоров'я людини, тварин або рослин, навколишнього природного середовища, громадської моралі, національного багатства художнього, історичного чи археологічного значення або захисту прав інтелектуальної власності, а також відповідно до вимог державної безпеки.
3.	Експорт (імпорт) дорогоцінних металів, крім банківських металів.
4.	Необхідність застосування заходів щодо захисту вітчизняного товаровиробника.
5.	Необхідність забезпечення захисту патентів, торгових марок та авторських прав.
6.	Необхідність забезпечення виконання міжнародних договорів України.
7.	Різке погіршення стану платіжного балансу та зовнішніх платежів (якщо інші заходи є неефективними).
8.	Різке скорочення або досягнення мінімального розміру золотовалютних резервів.

Законом України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну» передбачається застосування спеціальних захисних заходів за результатами спеціальних розслідувань фактів зростання обсягів імпорту та експорту товарів, який може заподіяти шкоди національному виробнику. До спеціальних захисних заходів належать квотування імпорту продукції шляхом видачі спеціальних ліцензій, установлення спеціального мита на імпорт. Спеціальні розслідування проводяться Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі, діяльність якої передбачена Законом України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту». Саме за результатами спеціальних розслідувань до суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності може бути запроваджено режим ліцензування.

Спеціальний режим ліцензування до суб'єкта господарювання може бути застосовано в разі порушення правил здійснення господарської діяльності щодо:

- антимонопольних заходів;
- заборони недобросовісної конкуренції;
- правил, якими встановлюються певні обмеження чи заборони для здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» розрізняють чотири види експортних (імпортних) ліцензій:

1. **Генеральна ліцензія** – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції щодо певного товару (товарам) та/або з певної країни (групи країн) протягом періоду дії режиму ліцензування за цим товаром (товарах).

2. **Разова (індивідуальна) ліцензія** – разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період не менше того, котрий необхідний для здійснення експортної (імпортної) операції.

3. **Відкрита (індивідуальна) ліцензія** – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду часу (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу.

4. **Спеціальна ліцензія** – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів.

Стосовно кожного виду товару може встановлюватися лише один вид ліцензії.

Ліцензування товарообмінних (бартерних) операцій здійснюється в тому разі, якщо предметом цих операцій є товари, експорт (імпорт) яких підлягає ліцензуванню.

Здійснення операцій без відповідних ліцензій тягне за собою накладення штрафу в розмірі 10 % від вартості проведеної операції. Штрафи стягуються органами доходів і зборів на підставі відповідних рішень Міністерства економіки і торгівлі України.

Квотування – обмеження загальної кількості та/або сумарної вартості товарів, які можуть бути ввезені чи вивезені.

Згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», квота експортна (імпортна) являє собою граничний обсяг певної категорії товарів (виражений у натуральних або вартісних одиницях), що дозволено експортувати з території України, депортувати на територію України) протягом установленого строку.

Квотування безпосередньо пов'язано з ліцензуванням, оскільки реалізація встановлених квот здійснюється шляхом видачі індивідуальних ліцензій Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (не автоматичне ліцензування), причому загальний обсяг експорту (імпорту) за такими ліцензіями не повинен перевищувати обсягу встановленої квоти. Загальний обсяг експорту (імпорту) за індивідуальними ліцензіями не повинен перевищувати обсягу встановленої квоти. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» на кожен вид товарів може встановлюватися тільки один вид квоти.

Розрізняють 4 види квот:

1. **Квоти (контингенти) глобальні** – квоти, які встановлюються по товару (товарам) без вказівки конкретних країн (груп країн), куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується.

2. **Квоти (контингенти) групові** – квоти, які встановлюються по товару (товарам) з визначенням групи країн, куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується.

3. **Квоти (контингенти) індивідуальні** – квоти, які встановлюються по товару (товарам) з визначенням конкретної країни, куди товар (товари) може експортуватися або з якої він (вони) може імпортуватися.

4. **Квоти спеціальні** – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарам), що є об'єктом спеціального розслідування

та/або спеціальних заходів, які дозволяється імпортувати в Україну протягом установленого строку і який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру.

Спеціальні квоти можна віднести до такого методу нетарифного регулювання як спеціальні заходи щодо імпорту товарів в Україну відповідно до Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну». Застосування таких заходів здійснюється при зростанні обсягів імпорту в Україну, який може заподіяти шкоди національному виробнику.

Добровільні обмеження експорту ґрунтуються на зобов'язанні торговельних партнерів обмежити (не розширювати) експорт товарів у рамках міждержавних угод про встановлення квот на експорт товарів. У практиці такі добровільні обмеження застосовуються державою під впливом інших країн для уникнення обмежувальних заходів з боку останніх. Стаття 17 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає перелік видів експорту та імпорту, який заборонено в Україні (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Перелік забороненого експорту та імпорту

№ з/п	Назва
1.	Експорт предметів, які становлять національне, історичне, археологічне або культурне надбання українського народу, що визначається згідно із законами України.
2.	Експорт природних ресурсів, які вичерпуються, якщо обмеження також застосовуються до внутрішнього споживання або виробництва.
3.	Імпорт або транзит будь-яких товарів, про які заздалегідь відомо, що вони можуть завдати шкоди суспільній моралі, здоров'ю чи становити загрозу життю населення, тваринному світу та рослинам, або призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, якщо стосовно транзитних товарів не вжито необхідних заходів для запобігання такої шкоди.
4.	Експорт товарів у межах виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй про застосування обмежень або ембарго на поставки товарів у відповідну державу.
5.	Експорт та імпорт товарів, які здійснюються з порушенням прав інтелектуальної власності.
6.	Імпорт продукції та послуг, що містять пропаганду ідей війни, расизму та расової дискримінації, геноциду тощо, які суперечать відповідним нормам Конституції України.

Технічно-нормативне регулювання – це система заходів, пов’язаних з встановленням відповідних норм, нормативів, дотримання національних стандартів щодо якості продукції.

В Україні технічно–нормативне регулювання визначено в Податковому кодексі України у складі **заходів, пов’язаних з використанням митних та адміністративних формальностей**:

- ◆ застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну;

- ◆ процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів;
- ◆ дозвільна система служби експортного контролю;
- ◆ сертифікація товарів, що ввозяться в Україну;
- ◆ дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, радіологічний, екологічний та інші види контролю;

- ◆ реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок.

Застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» до спеціальних імпорتنих процедур, що застосовуються в Україні, належать: застосування процедури міжнародних торгів або аналогічних їм процедур; режим попередніх імпорتنих депозитів, що вносяться в банки.

Процедура міжнародних торгів обов’язкового застосовується за державними закупками по імпорту комплексного устаткування або масових партій інших товарів з використанням коштів Державного валютного фонду України.

Режим попередніх імпорتنих депозитів запроваджується Національним банком України для регулювання платіжного балансу України.

Національний банк України встановлює порядок здійснення операцій з попередніми імпортними депозитами та відносний розмір сум депозитів у процентах до вартості договору (контракту), який не може перевищувати 50 процентів.

Попередній імпортний депозит відкривається не пізніше ніж через 3 робочих дні з моменту набрання договором (контрактом) юридичної сили. Кошти, що надходять на рахунки попередніх імпорتنих депозитів, знаходяться в розпорядженні Національного банку України. Суб’єкту зовнішньоекономічної діяльності, що

відкрив попередній імпорتنний депозит, відповідним банком видається довідка встановленої форми, яка є підставою для пропуску товару через митний кордон України.

Режим попередніх імпорتنних депозитів не застосовується щодо товарів, до яких запроваджується режим ліцензування і квотування імпорту.

Реєстрація зовнішньоекономічних контрактів. Відповідно до ст. 383 Господарського кодексу України з метою забезпечення відповідності зовнішньоекономічних договорів (контрактів) законодавству України Кабінет Міністрів України може запроваджувати їх державну реєстрацію.

Перелік товарів, експорт-імпорт яких потребує державної реєстрації відповідних зовнішньоекономічних договорів, зазвичай щорічно встановлюється Міністерством економічного розвитку і торгівлі України.

До 2017 року в Україні договори експорту металобрухту підлягали обов'язковій реєстрації Міністерством економічного розвитку і торгівлі України.

Дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, радіологічний, екологічний та інші види контролю спрямована на охорону життя або здоров'я людей та тварин, контроль за хворобами рослин, охорону навколишнього середовища.

Дозвільна система служби експортного контролю спрямована на державну реєстрацію суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів, видачею дозволів, сертифікатів підтвердження доставки за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання для забезпечення національних інтересів України.

Сертифікація товарів, що ввозяться в Україну, регламентована Декретом Кабінету Міністрів України від 08.04.93 р. № 30-93 «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення». Об'єктом державного нагляду, зокрема, є:

1) продукція імпортна – на відповідність чинним в Україні стандартам, нормам і правилам стосовно безпеки для життя, здоров'я й майна людей і навколишнього середовища;

2) продукція експортна – на відповідність стандартам, нормам і правилам або окремим вимогам, обумовленим договором (контрактом).

Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, затверджується наказами Держстандарту та постійно актуалізується.

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у 2016 році митні органи України видали понад 50 000 сертифікатів з перевезення товару за формою EUR.1 на товари українського походження, що експортуються до країн ЄС. Зазначений сертифікат дозволяє українським товарам після їх ввезення на територію ЄС користуватися умовами преференційної торгівлі.

Санітарно-епідеміологічний контроль. Базовим законодавчим актом для регулювання відносин, пов'язаних з провадженням санітарно-епідеміологічного контролю, є Закон України від 24.02.94р. № 4004-ХІІ «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». Відповідно до статті 16 цього Закону можна ввозити з-за кордону сировину, продукцію (вироби, обладнання, технологічні лінії тощо) лише за наявності даних щодо безпеки для здоров'я населення.

Санітарно-епідеміологічний нагляд у пунктах пропуску через державний кордон України здійснюють санітарно-карантинні підрозділи відповідних установ державної санітарно-епідеміологічної служби. В'їзд на територію України транспортних засобів, ввезення вантажів, товарів та інших предметів, зокрема харчових продуктів та продовольчої сировини, лікарських засобів, хімічних, біологічних і радіоактивних речовин, а також матеріалів і відходів, що можуть бути факторами передачі інфекції або створити небезпеку для життя і здоров'я людей, дозволяється лише після огляду їх працівниками санітарно-карантинного підрозділу. Митне оформлення таких транспортних засобів, товарів здійснюється після проходження зазначеного огляду.

Фітосанітарний контроль. Правові основи здійснення фітосанітарного контролю визначено Законом України від 30.06.93 р. № 3348-ХІІ «Про карантин рослин», дія якого спрямована на запобігання завезенню та поширенню відсутніх на території України небезпечних шкідників, хвороб рослин і бур'янів. Згідно зі статтею 11 Закону фітосанітарному контролю підлягають усі підкарантинні

матеріали та об'єкти, що перетинають державний кордон України та межі особливих карантинних зон.

Ветеринарний контроль. Охорона території України від занесення з території інших держав збудників інфекційних хвороб тварин, провадження державного ветеринарного контролю за якістю та безпекою продукції тваринного походження, що переміщується через митний кордон України, визначено Законом України від 25.06.92р. № 2498-ХІІ «Про ветеринарну медицину». Відповідно до статті 14 цього Закону підприємства, установи, організації України, іноземні суб'єкти господарської діяльності мають право ввозити з-за кордону ветеринарні препарати, субстанції, готові корми та кормові добавки, зареєстровані в Україні.

Усі вище наведені контрольні служби здійснюють свої функції та повноваження на підставі окремих законів України, мають розгалужені відомчі системи по всій території України, включаючи периметр кордону України. Їхня діяльність значною мірою впливає на період митного оформлення товарів.

Додаткові митні формальності – вимоги, які необхідно виконувати шляхом надання додаткових відомостей до митної декларації, вимоги щодо переміщення товарів через конкретні пункти пропуску через митний кордон.

Україна, запроваджуючи ті чи інші заходи нетарифного регулювання, має дотримуватись міжнародних правил. Так, національні правила квотування та ліцензування товарів мають відповідати міжнародним нормам, зокрема правилам Всесвітньої торговельної організації (ВТО), членом якої є Україна з 16.05.2008 р. згідно з Законом України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України у Всесвітню торговельну організацію» від 10.04.2008р. №250-VI.

Відповідно до вимог Всесвітньої торговельної організації Україна не повинна запроваджувати кількісні обмеження на імпорт або інші нетарифні заходи: ліцензування, квотування, заборони, дозволи та інші обмеження, які не можуть бути обґрунтовані згідно з положеннями відповідної Угоди (ВТО). Україна як член ВТО повинна застосовувати ліцензування імпорту відповідно до правил Угоди про ліцензування імпорту ВТО, які передбачають прозорість, спрощення та прискорення процедур та не має права справляти надто обмежувальний та порушувальний вплив на торгівлю.

Санітарні та фітосанітарні заходи для захисту життя чи здоров'я людини, тварин, рослин повинні відповідати нормам Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи, Угоди про технічні бар'єри в торгівлі ВТО та базуватися на наукових принципах і не створювати невикорданної дискримінації чи прихованого обмеження торгівлі. Технічні регламенти і стандарти для цілей національної безпеки, запобігання шахрайським діям, захисту життя або здоров'я людини, тварин чи рослин, захисту навколишнього середовища, на основі наукового обґрунтування та без створення невикорданих перепон для торгівлі.

У рамках зони вільної торгівлі з ЄС Україна повинна запровадити еквівалентну європейській системі контролю за якістю та безпечністю харчової продукції, що зменшить нетарифні бар'єри й обмеження для українського експорту сільськогосподарської та харчової продукції на ринку ЄС. Зокрема, Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачено обов'язкове впровадження операторами ринку міжнародної системи контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів Hazard Analysis and Critical Control Points (НАССР).

Регулювання політики закупівель – установлення вимог щодо обмеження переліку країн-імпортерів, проведення тендерів серед постачальників – імпортерів за державними програмами, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів (наприклад медичні препарати, медичне обладнання).

Наразі ст. 21 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачено право державних та місцевих органів влади України розмішувати, як правило, на конкурсній основі державні замовлення на виробництво, експорт та імпорт товарів серед суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Регулювання обсягів виробництва запроваджується на законодавчому рівні шляхом установлення частки кінцевого продукту у внутрішньому товарообороті, яку має виготовити національний товаровиробник (наприклад посів цукрового буряку, гречки).

У світовій практиці застосовуються такі заходи нетарифного регулювання, як **субсидування виробництва та експорту товарів**.

Субсидія – фінансова допомога держави суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності в підтриманні рівня доходів і цін на

товари. Як правило в міжнародній торгівлі найбільший вплив мають експортні субсидії, завдяки яким експортери отримують конкурентні переваги на світових ринках.

Перелік форм надання експортних субсидій:

1. Надання державним органом прямих субсидій підприємству або галузі промисловості залежно від результативності експортної операції.

2. Запровадження програм, які передбачають утримання валюти або інші аналогічні заходи, що забезпечують виплату премії в разі здійснення експортних операцій.

3. Установлення державою пільгових (за ставками, базою обчислення, механізмом справляння тощо), порівняно з перевезеннями на національному ринку, транспортних або фрахтових тарифів для експортних відвантажень.

4. Безпосереднє або опосередковане постачання державним органом, у межах здійснюваних ним програм, імпорتنих або національних товарів (послуг) для використання у виробництві товарів на експорт на умовах, більш сприятливих порівняно з умовами постачання подібних або безпосередньо конкуруючих товарів (послуг) для виробництва товарів, призначених для споживання на національному ринку, якщо такі умови вигідніші від комерційно доступних на світових ринках для їх експортерів.

5. Установлення звільнень чи винятків щодо сплати або відстрочення сплати прямих податків, внесків до фондів соціального страхування, що сплачуються виробниками, експортерами чи імпортерами в разі здійснення експортної операції.

6. Надання знижок при сплаті податків щодо їх ставок чи сум, що повинні сплачуватися, якщо такі знижки безпосередньо пов'язані з експортом або з результативністю експортної операції та якщо такі знижки перевищують відповідні знижки, що надаються стосовно прямих податків, якими оподатковується виробництво товару, призначеного для споживання на національному ринку, за умови, що розрахунки проводяться відповідно до бази оподаткування зазначеними прямими податками.

7. Установлення в разі виробництва та постачання товарів на експорт, звільнень чи винятків щодо сплати або повернення сплачених сум непрямих податків, які справляються в разі виробництва та постачання подібних товарів для продажу чи споживання на національному ринку.

8. Установлення звільнень чи винятків щодо сплати або відстрочення сплати кумулятивних непрямих податків, які справляються на попередній стадії з майна (зокрема з товарів) і послуг, використаних у виробництві товарів, що експортуються, на суми, які перевищують подібні суми у разі звільнення від сплати подібних кумулятивних непрямих податків, якими оподатковуються на попередній стадії майно (зокрема товари) і послуги, використані у виробництві подібних товарів, у разі виробництва та постачання подібних товарів для продажу чи споживання на національному ринку.

9. Зменшення ставок або повернення сплачених сум податків з імпорту матеріально-технічних ресурсів, що споживаються у процесі виробництва товару на експорт, якщо це зменшення або повернення перевищує те, що надається при імпорті матеріально-технічних ресурсів, що споживаються у процесі виробництва товару для продажу на національному ринку.

10. Гарантування або страхування державою експортних кредитів або програм, які стосуються валютних ризиків з використанням ставок премій, недостатніх для покриття довгострокових витрат і втрат, пов'язаних з реалізацією цих програм.

11. Надання державою експортних кредитів з нарахуванням кредитних відсотків за ставками, нижчими ніж ті, які фактично повинні сплачуватися за використані кошти (або за ставками в однаковій з експортним кредитом валюті, які були б сплачені в разі звернення до міжнародного валютного ринку для одержання кредитів з такими ж умовами кредиту), або сплата державним органом усіх витрат чи їх частини, що понесли експортери або фінансові організації, які одержують (надають) кредити, якщо зазначені пільги надаються для забезпечення істотних переваг у сфері умов кредитування експорту.

Україна в рамках СОТ не має права використовувати експортні субсидії на продукцію сільського господарства. Разом з тим, експортні субсидії мають право використовувати 36 членів СОТ, а понад 20 країн – членів СОТ (зокрема, країни ЄС, США і Канада) їх фактично використовують.

Система державних закупівель товарів – розміщення державою замовлень на відповідні товари виключно національним суб'єктам господарювання, що забезпечує їх ринком збуту.

Валютні обмеження та валютний контроль відносять до нетарифних методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які є складовими валютного регулювання.

Пріоритетами валютного регулювання є:

♦ стабілізація валютного курсу та забезпечення оптимального ступеня зовнішньої та внутрішньої конвертацій національної грошової одиниці;

♦ забезпечення надійних джерел надходжень валютних цінностей на валютний ринок;

♦ стимулювання експортного потенціалу;

♦ урівноваження платіжного балансу.

Валютний контроль – це контроль за валютними надходженнями від зовнішньоекономічних угод.

Валютний контроль в Україні здійснюється Кабінетом Міністрів України і Національним банком України, який спирається на уповноважені банки, та іншими органами. Валютний контроль здійснюється, зокрема, митними органами шляхом перевірки наявності декларації про валютні цінності, які знаходяться за межами території України.

Основними функціями валютного контролю, які впливають з Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», є:

♦ контроль за відповідністю валютних операцій чинному законодавству наявністю необхідних ліцензій;

♦ перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті резидентами і нерезидентами;

♦ перевірка повноти та об'єктивності обліку і звітності за операціями резидентів і нерезидентів.

При проведенні зовнішньоекономічної діяльності, зокрема при експорті-імпорті товарів (робіт, послуг), суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності як розрахунки використовують валютні цінності.

Із 12.01.2012р. відповідно до Закону України «Про внесення змін до статті 7 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» щодо розширення сфери використання валюти України» № VI від 20.12.2011 р. у розрахунках між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту використовуються як засіб платежу іноземна валюта та грошова одиниця України – гривня.

Порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті за господарськими операціями резидентів регулюється Законом України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР.

Валютні обмеження встановлюються на купівлю-продаж іноземної валюти, лімітування валютних операцій, блокування валютної виручки експортерів, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, обов'язкового повідомлення НБУ про відкриття рахунків в іноземних банках тощо.

Суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України надано право відкривати будь-які не заборонені законом валютні рахунки в іноземних банківських установах. У разі відкриття валютного рахунка в банківській установі за межами України суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності зобов'язаний повідомити про це Національний банк України не пізніше ніж у триденний строк.

Відкриття валютного рахунка в установі банку за межами України суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, у статутному капіталі якого є частка державного майна, здійснюється за погодженням із Фондом державного майна України.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України зобов'язані надавати відомості про використання своїх валютних рахунків фіскальним органам.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності після сплати передбачених законом податків та зборів (обов'язкових платежів) самостійно розпоряджаються валютною виручкою від проведених ними операцій, крім випадків запровадження Національним банком України вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті.

3.3. Економічні (митно-тарифні) методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Митно-тарифні методи переважно регулюють імпорт і спрямовані на захист національного товаровиробника від іноземної конкуренції, тому що роблять іноземні товари менш конкурентоспроможними.

Митне регулювання є виключним правом держави, яке здійснюється виключно за допомогою законотворчої діяльності.

Законодавство України з питань митного регулювання складається з Конституції України, Митного кодексу України, законів України та інших нормативно-правових актів.

Митне регулювання охоплює:

- порядок переміщення (тобто певний адміністративно-правовий режим);
- митне регулювання, із установленням і стягненням податків і зборів (тобто діяльність центральних органів виконавчої влади: Президента, Кабінету Міністрів України й вищого органу законодавчої влади – Верховної Ради);
- процедури митного контролю й оформлення (групи правових норм процесуального характеру);
- інші заходи митної політики.

Митний тариф – це систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари й інші предмети, увезені на митну територію країни, чи які вивозяться за межі даної території.

Митний тариф як вагомий інструмент митної політики впливає на обсяги та структуру зовнішньоекономічних операцій.

За своєю структурою митний тариф поділяється на експортний та імпорتنний.

Експортний тариф – інструмент регулювання експорту. Його застосовують окремі країни для одержання додаткових бюджетних надходжень і регулювання експорту окремих видів товарів.

Імпорتنний тариф – головний інструмент митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – виконує такі основні функції:

- сприяє ввезенню товарів або обмеження їх ввезення;
- обмежує вивезення товарів з огляду на їхню необхідність для потреб внутрішнього виробництва;
- вирівнює економічні умови для аналогічних товарів вітчизняного виробництва та їхніх зарубіжних конкурентів;
- формує оптимальну товарну структуру імпорту шляхом диференціації ставок на ввезення різноманітних товарів;
- впливає на господарську діяльність підприємств і соціальні умови в суспільстві, виступаючи складовою частиною механізму ціноутворення;
- захищає окремі галузі національної економіки від можливого заподіяння їм суттєвих збитків іноземною конкуренцією;

- дозволяє проводити активну зовнішньоторговельну політику та впливати на партнерів у ході торговельних переговорів, формувати митні союзи;

- сприяє оптимізації співвідношення експорту та імпорту держави, валютних витрат і надходжень, досягненню сприятливого торговельного балансу.

Митні тарифи спрямовані на формування раціональної структури імпорту та експорту, захисту національного товаровиробника, збільшення або зменшення експорту.

Відповідно мито є важливою складовою податкової системи і характеризується такими ознаками:

- є непрямим податком, а тому йому властиві їхні основні риси (мито включається в ціну товару як надбавка і є податком на споживання; мито має чітко виражену фіскальну природу; стягується за тарифами);

- є загальнодержавним податком і в повному обсязі включається в Державний бюджет України.

Мито виконує фактично ті ж функції, що й інші податки і збори, однак має особливості, які проявляються у функціях (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Функцій мита

Назва функції	Характеристика
Фіскальна	Кошти акумулюються для виконання державою покладених на нього задач. Однак з початку інтеграційних процесів відбулося ослаблення ролі мита у формуванні доходів держав.
Регулююча	Завдяки диференціації ставок відбувається коректування національних і світових цін.

Основні цілі застосування ввізного мита:

- захист національного виробництва від небажаної іноземної конкуренції;

- раціоналізація структури імпортованих товарів;

- захист громадян від товарів, що можуть завдати шкоди здоров'ю.

Основні цілі застосування вивізного мита:

- обмеження експорту товарів, необхідних для національної економіки з точки зору як насичення внутрішнього ринку, так і безпеки;

- обмеження експорту сировини чи напівфабрикатів для стимулювання експорту кінцевої продукції.

Як правило, низькі ставки ввізного мита встановлюються на сировину, у якій є потреба для національних виробників, середні – на напівфабрикати, високі – на готову продукцію, яка в достатній кількості виробляється в країні. У разі необхідності обмежити вивезення товарів, у яких є потреба на внутрішньому ринку, як правило, запроваджується вивізне мито, сезонне мито (зокрема на сільськогосподарську продукцію), антидемпінгове, компенсаційне.

Систематизований перелік ставок увізного мита затверджено Законом України «Про Митний тариф України» від 19.09.2013 р. №584-VII.

Митний тариф містить перелік ставок ввізного мита на товари, що ввозяться на митну територію України і систематизовані згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), складеною на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів і Комбінованої номенклатури Європейського Союзу.

Розмір ставок вивізного (експортного) мита визначається на деякі види товарів окремими законами: Законом України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» від 10.09.1999р. №1033-XIV, Законом України «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» від 24.10.2002р. №216-IV, Законом України «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» від 07.05.1996р. №180/96-ВР та інші.

У рамках вільної торгівлі з ЄС відповідно до Угоди з Європейським Союзом, застосування якої розпочалося з 1 січня 2016 року, запроваджується політика тарифних квот, яка передбачає дворівневий митний тариф: імпорт товарів у межах квот – за пільговою ставкою мита, та імпорт товарів при заповненні квот – за повною ставкою мита.

Безмитні тарифні квоти передбачені для 36 видів українських товарів (яловичина, свинина, м'ясо баранини, м'ясо птиці, молоко, вершки, йогурти, зернові, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноградний і яблучний соки, вершкове масло,

цигарки, етанол, яйця та альбуміни, інші). За 4 видами встановлено додаткові обсяги (м'ясо птиці, м'ясо свинини, гриби, а також яйця та альбуміни). Зі свого боку Україна встановила тарифні квоти для 3 видів товарів (м'ясо свинини, м'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці та цукор) та передбачила додаткові обсяги для 2-х (м'ясо птиці та свинини).

Положення Угоди про асоціацію щодо запровадження вільної торгівлі між Україною та державами-членами Європейського Союзу також передбачає поступове скасування/зниження ставок увізного мита (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Зміна тарифної політики відповідно до Угоди України з ЄС

	Ставки увізного мита			
	З моменту набуття чинності Угоди		11-й рік	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС
Усього по митному тарифу	2,42	0,5	0,32	0,05
По сільськогосподарських товарах	6,76	0,6	1,38	0,24
По промислових та перероблених сільськогосподарських товарах	1,12	0,5	0	0

Обнулювання імпорتنих мит, запровадження тарифних квот є суттєвим викликом як для національного виробництва, товари якого мають бути конкурентоспроможними імпортним, так і для експортерів, які мають конкурувати з європейськими товарами на рівних умовах.

Значимою рисою існування певної асиметрії в розмірах ставок мита в рамках торгівлі з ЄС: середньоарифметична ставка увізного мита в ЄС по Митному тарифу становить 7,6%, в Україні – 5,0%. Водночас ставки увізного мита з боку ЄС по окремих тарифних лініях в 1,5 – 14 разів вищі від ставок увізного мита України.

За період 2014-2017 рр. у рамках зони вільної торгівлі з ЄС українські експортери використовували можливості лише 26 із 40 тарифних квот для сільськогосподарської та харчової продукції. Найбільш затребувані квоти на: мед, соки, оброблені томати, борошно, зернові. У 2016 році для вітчизняних виробників відкрився європейський ринок молочної продукції. Також у 2016 році

розпочалося використання тарифних квот на цукрову кукурудзу, цукрові продукти, молочні продукти, крохмаль, висівки, оброблені продукти з цукру, оброблену продукцію із зернових, часник тощо.

Одним із головних економічних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності є **механізм митної оцінки товару** або визначення його митної вартості.

Вагомим фактором впливу на конкурентоспроможність товарів у зовнішній торгівлі є ціновий фактор. Виходячи з прагнення кожної країни максимально повно виходити на зовнішні ринки з власними товарами, використовуються різні заходи зі стимулювання експорту, зокрема ті, що впливають на вартість виробництва товарів: експортні відшкодування та компенсації, кредитування експорту, використання оптових, дилерських знижок. Зазначені заходи приховують реальну вартість виробництва товару та нівелюють заходи кожної країни щодо захисту внутрішнього ринку.

Саме для визначення реальної вартості виробництва товарів за кордоном, як основи для стягнення митних платежів та зборів, у світовій практиці, зокрема Генеральною угодою з тарифів і торгівлі (ГАТТ) 1947р., було запроваджено поняття «митної вартості». На сьогодні визначення митної вартості регламентовано Угодою з виконання статті VII ГАТТ від 15.04.1994 р.

Митна вартість визначається як оцінка ввезеного товару в країні імпорту, яка здійснюється на підставі нормальної ціни в країні експорту, тобто ціни на такий або аналогічний товар, який продається або пропонується для продажу при нормальному ході торгівлі в умовах вільної конкуренції.

Митна вартість не тотожна купівельній вартості товару, це умовна величина.

По-перше, головним призначенням запровадження митної вартості товарів є оподаткування та нарахування митних платежів, митна статистика. З точки зору митного оподаткування, митна вартість товару ніколи не може дорівнювати нулю (навіть якщо товар неліквідний чи передається на безоплатній основі), оскільки у виробництво товару були вкладені кошти, тобто сформовано виробничу вартість товару. Поряд із цим, купівельна (фактурна) вартість товару, наприклад за договорами дарування, дорівнює нулю.

По-друге, купівельна (фактурна) вартість товару не підлягає коригуванню з боку митних органів. До того ж, митна вартість товару підлягає коригуванню митним органом у визначених нормативними

актами випадках, зокрема якщо заявлено неповні та/або недостовірні відомості про митну вартість, або неправильно її визначено. Наслідком коригування митної вартості є розмір митних платежів, які підлягають сплаті при переміщенні товарів через митний кордон держави.

На величину митної вартості товарів впливають методи її визначення та порядок їх застосування, які регламентуються державою. Загальні міжнародні принципи визначення митної вартості викладені у ст. VII «Оцінка товарів для митних цілей» Генеральної угоди з тарифів та торгівлі (ГУТТ). В Україні ст. 57 Митного кодексу України передбачено 6 методів визначення митної оцінки товарів: за ціною договору щодо товарів, які імпортуються; за ціною договору щодо ідентичних товарів; за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів; на основі віднімання вартості; на основі додавання вартості; резервний метод.

Механізм визначення митної вартості має безпосередній вплив на доходи Державного бюджету від зовнішньоторговельних операцій. Саме тому для забезпечення повного обсягу надходжень від митних платежів та недопущення їх втрат митні органи здійснюють контроль, зокрема:

- за правильністю визначення митної вартості товарів;
- за правильністю класифікації товарів згідно з УКТЗЕД;
- за правильністю визначення країни походження товарів;
- за правильністю декларування транспорту (типу та строку перебування у використанні).

Податкова система. Податки є важливим інструментом регулювання економічних процесів у країні, оскільки вони впливають на рівень споживання і заощадження економічних суб'єктів.

Оподаткування зовнішньоекономічних операцій в Україні здійснюється прямими й непрямими податками. Оподаткування експортно-імпортних операцій через митні тарифи, акцизні податки, податок на додану вартість належать до непрямих податків, які включаються в ціну товару і сплачуються споживачами в момент його купівлі.

Пряме оподаткування здійснюється шляхом сплати податку на прибуток підприємств, який стягується з прибутку, отриманого, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Податкові пільги надаються виключно відповідно до закону, як правило, суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, які стабільно

експортують наукову, наукоємну продукцію, експорт якої перевищує імпорт за фінансовий рік і обсяг експорту якої становить не менше ніж п'ять відсотків від обсягу реалізованих за фінансовий рік товарів.

Податковий контроль у сфері зовнішньоекономічної діяльності спрямований на:

- концентрацію акцентів на оподаткування доходів іноземних юридичних осіб з джерелом походження з України та доходів, отриманих резидентами за межами України;
- виявлення та руйнування схем по непродуктивному відпливу капіталу за межі України;
- співпрацю із судовими органами щодо запровадження єдиної судової практики застосування законодавства у сфері руху капіталу за межі України та оподаткування у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Банківська процентна ставка; курс валют.

Підвищення банківської процентної ставки стимулює приплив іноземного капіталу, який зацікавлений в отриманні більшого доходу, отже, переміщується в зони більш високих процентних ставок.

Щодо курсу валют, то його зниження збільшує обсяги експорту (імпортерам вигідніше купувати товари в країнах, де ціни менші) та навпаки, збільшення курсу зменшує обсяги експорту та збільшує імпорт.

Представниками держави на валютному ринку в більшості випадків є центральні банки, які провадять грошово-кредитну політику країни. Центральні банки можуть просто обслуговувати валютні операції органів влади або ж займатися купівлею-продажем іноземної валюти для балансу попиту та пропозиції національної валюти і, як наслідок, впливу на її курс.

Регулювання валютної сфери України за сучасних умов зводиться до підтримки стабільного становища на валютному ринку, нейтралізації різких коливань валютних курсів. Стабільність валютного ринку, зі свого боку, забезпечує нормальний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків держави і всієї економіки.

Питання для самоконтролю

1. Як класифікують методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності?

2. Який вплив на зовнішньоекономічну діяльність здійснюють адміністративні методи?

3. Які існують адміністративні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності?

4. Які види ліцензій застосовують в Україні?

5. Який порядок квотування в Україні?

6. Які економічні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності?

7. Які методи належать до митно-тарифних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності?

8. Які нетарифні методи застосовуються в Україні?

Тести для перевірки знань

1. До технічно-нормативного регулювання в зовнішньоекономічній сфері належить:

- А) квотування товарів;
- Б) реєстрація лікарських засобів;
- В) ліцензування товарів;
- Г) валютний курс.

2. Найменування методів прямого впливу на обсяги зовнішньоекономічних операцій:

- А) економічні (тарифні);
- Б) адміністративні (нетарифні);
- В) протекціоністські;
- Г) ліберальні.

3. Головними інструментами ЗЕД виступають:

- А) автаркія;
- Б) квоти, мито, експортні та імпорتنі тарифи;
- В) лібералізм;
- Г) протекціонізм.

4. Дії державного органу з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів – це:

- А) ліцензування;
- Б) квотування;

- В) сертифікація;
- Г) митне оформлення.

5. Митно-тарифні методи спрямовані на:

- А) захист національного товаровиробника від іноземної конкуренції;
- Б) підвищення конкуренції на внутрішньому ринку;
- В) лібералізацію зовнішньої торгівлі;
- Г) захист імпортера.

6. Група адміністративних, фінансових, кредитних та технічних заходів, що ускладнюють імпорт або експорт певних товарів, називається:

- А) митне регулювання;
- Б) ліцензування;
- В) квотування;
- Г) нетарифне регулювання.

7. Протекціоністські методи державного регулювання спрямовані на:

- А) захист суб'єктів ЗЕД від іноземної конкуренції;
- Б) захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції;
- В) захист суб'єктів ЗЕД від конкуренції;
- Г) вільну торгівлю суб'єктами ЗЕД, що призводить до зростання конкуренції.

8. Ліберальні методи державного регулювання спрямовані на:

- А) зняття, зниження обмежень у зовнішній торгівлі, що призводить до зростання конкуренції з боку іноземних компаній;
- Б) підтримку імпорту;
- В) зняття, зниження обмежень у внутрішній торгівлі;
- Г) захист національних виробників від іноземної конкуренції.

9. Адміністративні (нетарифні) методи державного регулювання ЗЕД – це:

- А) ліцензування, квотування, валютні обмеження та валютний контроль;
- Б) митне регулювання;
- В) податкова система;
- Г) курс валют.

10. Економічні (митно-тарифні) методи державного регулювання ЗЕД – це:

- А) митне регулювання, єдиний тариф;
- Б) ліцензування, квотування;
- В) валютні обмеження та валютний контроль;
- Г) заходи, пов'язані з використанням митних та адміністративних формальностей.

РОЗДІЛ 4. МИТНА ПОЛІТИКА. МЕХАНІЗМ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні поняття та терміни: митна політика, митна справа, митний режим, митна територія, митні процедури, митний контроль, митне оформлення, митна вартість, декларування, система управління ризиками.

4.1. Митна політика

Державна митна політика є складовою економічної політики країни, яка спрямована на забезпечення національних митних інтересів та безпеки України. Митна політика набуває особливого значення в контексті стратегії інтеграції України до Європейського Союзу.

Митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки, зокрема регулювання товарообміну, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Існують три види митної політики: фритредерство (вільна торгівля), протекціонізм, автаркія.

Фритредерство (вільна торгівля) передбачає вільний обмін товарами між країнами та не втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання.

Протекціонізм спрямований на захист національної економіки від іноземної конкуренції шляхом запровадження митних тарифів на імпорт, обмеження та заборони імпорту товарів, а також запровадження нетарифних інструментів регулювання експортно-імпортних операцій.

Автаркія спрямована на створення замкнутої економіки, яка має задовольнити всі потреби держави. Це може належати до тих держав, до яких застосовуються санкції; які знаходяться у стані війни або готуються до неї; країни, яким загрожує зовнішня агресія.

Відкритість світових ринків для країн може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на національну економіку. Серед

негативних наслідків можна зазначити: скорочення внутрішнього виробництва внаслідок заміщення національних товарів імпортованими; недонадходження до бюджету митних платежів через викривлення митної вартості товарів; шкоду здоров'ю і безпеці споживачів від неякісного імпорту; зростання контрабанди.

Зазвичай, країни з розвинутою економікою отримують більші переваги від міжнародної торгівлі порівняно з країнами, економіки яких знаходяться в стадії розвитку, завдяки високотехнологічним виробництвам та більш конкурентно спроможним товарам. За таких умов митна політика держави має бути спрямована на збалансування національних інтересів з інтересами інших країн партнерів, своєчасно реагувати та протидіяти зовнішнім загрозам безпеці та розвитку національної економіки.

Сучасний світовий ринок торгівлі характеризується жорсткою конкуренцією товарів, підвищенням ролі інноваційних факторів виробництва і перебудовою світового економічного порядку. Щодо сучасної митної політики України, то вона реалізується в умовах посилення вимог міжнародних організацій щодо забезпечення вільного доступу іноземних товарів на внутрішні ринки, необхідністю зниження національних торговельних бар'єрів та їх уніфікації й гармонізації з нетарифними заходами в країнах ЄС в контексті виконання Угоди про Асоціацію з ЄС, забезпечення відповідності національної митної справи міжнародним і європейським стандартам.

Митна політика виконує фіскальну, регулюючу, захисну та контрольну функції.

Фіскальна функція полягає в поповненні дохідної частини державного бюджету України шляхом стягування митних платежів (мити, податок на додану вартість, акцизний податок). Фіскальна функція реалізується під час митного оформлення переміщення товарів через митний кордон держави та стягнення митних платежів, здійснення митного контролю товаросупровідних документів, визначення митної вартості як основи митного оподаткування.

Регулююча функція полягає в регулюванні товарообігу через митний кордон шляхом застосування тарифних та нетарифних методів, участі в митних союзах, зонах вільної торгівлі та міжнародних договорах.

Зокрема, у межах митних союзів, відповідно до укладених міжнародних договорів, скасовуються митні платежі чи кількісні

обмеження стосовно переміщення товарів у межах країн-учасників союзів, узгоджується єдиний зовнішній тариф до імпорту третіх країн. Станом на 01.01.2017р. діяли Угоди про зону вільної торгівлі з країнами ЄАВТ (Норвегія, Ісландія, Швейцарія), із країнами СНД, 17 двосторонніх договорів про вільну торгівлю з Молдовою, Чорногорією, Македонією, Таджикистаном, Латвією, Азербайджаном, Киргизією, Естонією, Грузією, Узбекистаном, Туркменістаном, Вірменією, Казахстаном, Російською Федерацією, Литвою, Білоруссю.

За допомогою митної політики держава здійснює стимулюючий або стримуючий вплив на експорт/імпорт товарів: впливає на обсяги, структуру та характер імпортно-експортних операцій через митні платежі, інші збори й податки, правила визначення митної вартості, квотування та ліцензування, заборони експорту чи імпорту товарів тощо.

Захисна функція полягає в охороні законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, при здійсненні ними експортно-імпортних операцій, захисті від контрабандної продукції. Наразі внутрішній ринок має бути захищений від нелегального імпорту, недоброякісних та небезпечних імпортних товарів, а національне виробництво – від субсидованого імпорту товарів та демпінгу, які спотворюють добросовісну конкуренцію. Тарифні та нетарифні механізми митної політики створюють перепони для негативного впливу зовнішніх операцій на розвиток національної економіки.

Контрольна функція полягає в здійсненні митного контролю за дотримання правил та порядку переміщення товарів через митний кордон держави, своєчасній та повній сплаті митних платежів, правильності визначення митної вартості товарів. Митний контроль протидіє фіскальним втратам державної казни внаслідок порушень митних правил, контрабанди, не сплати митних платежів.

Зміст митної політики полягає у визначенні механізмів регулювання зовнішньої торгівлі та організації переміщення товарів через митну територію держави.

Інструментами митної політики виступають тарифні та нетарифні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, участь у митних союзах, зонах вільної торгівлі, міжнародних договорах, установлення порядку переміщення товарів через митний кордон країни та їх митний контроль тощо.

Метою митної політики є забезпечення митної безпеки держави, розвиток національної економіки, її інтеграції до світової економіки.

Митний кодекс України визначає митну безпеку як стан захищеності митних інтересів України. У свою чергу, митні інтереси України – це національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи (ст. 6 Митного кодексу України).

Державна митна справа – діяльність держави, спрямована на встановлення митних правил, митних процедур, митного контролю при переміщенні товарів та транспортних засобів через митний кордон.

Об'єктом регулювання митної політики виступає зовнішньоекономічна діяльність, а митна справа – засіб такого регулювання.

Митна справа встановлює порядок та організацію переміщення через митну територію України товарів, їх оформлення та контроль, справляння митних платежів, застосування тарифних і нетарифних заходів, інших заходів з реалізації митної політики (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Складові державної митної справи України

Мета, завдання, принципи митної справи, її зміст та форми організації визначаються митною політикою держави. Залежно від

пріоритетів митної політики, державна митна справа буде визначати й відповідні правила та умови переміщення товарів через митний кордон, кількісні та якісні обмеження експортно-імпортних операцій, установлення відповідної конфігурації митних платежів.

Визначення напрямків митної політики, методів та інструментів її реалізації є виключним правом держави. При цьому митна політика держави зачіпає інтереси інших держав, що перебувають із нею в економічних відносинах. Отже, кожна держава має додержуватися також зобов'язань із укладених міжнародних договорів, участі в митних союзах, усталеної практики процедур, норм, стандартів.

Безпосереднє здійснення державної митної справи покладається на митні органи.

Згідно зі ст. 544 Митного кодексу України митні органи України при проведенні в життя митної політики виконують такі **завдання**:

- забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань державної митної справи;
- забезпечення виконання зобов'язань, які випливають з міжнародних договорів України стосовно митної справи;
- створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України, здійснення разом з митними органами інших держав заходів щодо удосконалення процедури пропуску товарів, транспортних засобів через митний кордон України, їх митного контролю та митного оформлення;
- здійснення митного контролю та виконання митних формальностей щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України;
- аналіз та управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю;
- забезпечення справляння митних платежів, контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати, застосування заходів щодо їх примусового стягнення;
- організація застосування гарантій забезпечення сплати митних платежів;
- застосування передбачених законом заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- здійснення державного експортного контролю;

- здійснення контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;
- сприяння захисту прав інтелектуальної власності;
- запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України;
- здійснення в межах повноважень, визначених цим Кодексом, контролю за діяльністю підприємств, які надають послуги з декларування товарів, перевезення та зберігання товарів, що переміщуються через митний кордон України чи перебувають під митним контролем;
 - ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності;
 - ведення митної статистики та обмін даними митної статистики з митними органами інших країн;
 - проведення верифікації (установлення достовірності) сертифікатів про походження товарів з України та видача у випадках, установлених чинними міжнародними договорами, сертифікатів походження.

Митна політика України пройшла певні етапи свого розвитку, які віддзеркалювали загальну державну політику у сфері економіки.

У період 1991-1995 рр. митна політика була спрямована на забезпечення поповнення дохідної частини бюджету за рахунок митних платежів, формування системи митних органів, організації пунктів пропуску по всій території України, запровадження митного контролю по всьому периметру кордону, закладаються основи для узгодженої митно-тарифної політики.

Першими нормативними актами в митній сфері були Закон України «Про митну справу в Україні» від 25.06.1991р, Митний кодекс України від 12.12.1991р., Указ Президента України «Про утворення Державного митного комітету України» від 11.12.1991р., Закон України «Про Єдиний митний тариф» від 05.02.1992р. Указом Президента України від 16.12.1993р. затверджено комплексну програму розбудови державного кордону України, якою визначено заходи з розбудови митної інфраструктури та мережі пунктів пропуску до 2000 р.

Єдиний митний тариф України передбачав звід ставок мита відповідно до визначеної товарної номенклатури. Усі предмети, що підлягали митному контролю, систематизовано щодо їх найменування, цифрові коди уніфіковано з Гармонізованою

системою опису й кодування товарів. Рівень ставок ввізного мита визначався залежно від ступеня обробки й економічної доцільності ввезення товару. Тарифне регулювання спрямовувалося, насамперед на отримання податкових надхожень та в другу чергу на захист товаровиробника. При цьому окремим суб'єктам господарювання було надано досить велику кількість пільг.

1992 року Україна набуває членство у Всесвітній митній організації торгівлі – ВМО (World Customs Organization – WCO), робота якої спрямована на розробку міжнародних інструментів з питань класифікації товарів, митної вартості, правил походження товарів, митних зборів, спрощення процедур міжнародної торгівлі, боротьби з правопорушеннями в митній сфері та незаконним переміщенням контрафактної продукції.

1992 року та 1993 року укладено перші угоди про застосування режиму вільної торгівлі з Білоруссю та Росією. У подальшому, в період 1995-1996 рр. розпочинається активний розвиток режиму вільної торгівлі з країнами СНД.

14.06.1994р. укладається перша Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами (набула чинності 01.03.1998р.), яка передбачає пільгову тарифікацію товарів українського походження, запроваджується верифікація (підтвердження дійсності) сертифікатів про проходження товарів.

Для України, як транзитної держави, важливим є організація та контроль за переміщенням транзитних вантажів. Указом Президента України від 14.07.1995р. «Про заходи щодо забезпечення контролю за переміщенням транзитом товарів через територію України» створюється транспортна мережа супутникового зв'язку, що забезпечило функціонування електронної пошти та передачі митної інформації. Із жовтня 1995 р. до лютого 1996 р. запроваджується декларування товарів в режимі транзиту всіма видами транспорту шляхом подання вантажних митних декларацій.

Із 1995 р. функціонує єдина система банківського обслуговування митних платежів, яка передбачає повне касово-розрахункове обслуговування митної системи за схемою міні-казначейства.

У період 1996-1998 рр. митна політика характеризується посиленням протекціоністських заходів, розпочалася активна робота з удосконалення Єдиного митного тарифу, спрямована на захист вітчизняного товаровиробника:

– з лютого 1996 року запроваджуються експортні обмеження шляхом встановлення індикативних цін на значну кількість видів товарів;

– запроваджується вивізне (експортне) мито на експорт окремих видів продукції: шерсть і шкіру тварин, чорні й кольорові метали;

– запроваджуються мінімальні ставки ввізного мита на сировину, що постачається для національних виробників.

Як член Всесвітньої митної організації (ВМО) Україна здійснює поступову трансформацію митного тарифу для забезпечення гарантованого доступу до світових ринків. Для цього Указом Президента України від 06.04.1996р. затверджено Концепцію трансформації митного тарифу України на 1996-2005 рр. відповідно до системи Генеральної угоди з тарифів і торгівлі Світової організації торгівлі 1947 (ГАТТ)/СОТ.

У вересні 1996 р. запроваджується верифікація (підтвердження дійсності) сертифікатів походження товарів з України до ЄС, що сприяє доступу українських товарів на європейський ринок.

Указом Президента України від 29.11.1996 р. «Про Державну митну службу України» здійснюється реорганізація митної системи України, змінено принцип її побудови та управління з територіального на регіональний. На базі ліквідованого Державного митного комітету України утворено Державну митну службу України. У системі митних органів України функціонували регіональні митниці, митниці, митні пости, спеціалізовані митні установи та організації.

З 1997 р. запроваджується порядок формування офіційної статистики зовнішньої торгівлі на підставі даних вантажних митних декларацій, у митницях створюються відділи тарифів та митної вартості.

У період 1999-2009 рр. митна політика спрямована на вдосконалення митно-тарифного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спрощення та прискорення процедури митного контролю.

У цей період на кордоні запроваджуються спільний контроль з митними службами інших країн, створюються «зелені» та «червоні» коридори, запроваджується режим сприяння до добросовісних суб'єктів господарювання.

Україна розпочинає приєднання до міжнародних конвенцій у галузі митної справи: Міжнародна Конвенція ВМО про взаємну

адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09.06.1997р. (Найробіська Конвенція), Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП, Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів (Женевська конвенція, 1982 р.), Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18.05.1973 р. в редакції Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція)

Із 01.07.2001 р. набув чинності новий Митний тариф, який було створено на базі Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), що відповідає Гармонізованій системі опису і кодування товарів (ГС) 1996 р. і Комбінованій номенклатурі ЄС (КН ЄС).

11.07.2002 р. прийнято новий Митний кодекс України, який закріпив основні положення міжнародних конвенцій та угод з питань митної справи, зокрема ГАТТ/СОТ.

2008 р. Україна набуває членство у Всесвітній торговельній організації (СОТ, World Trade Organization – WTO) відповідно до Закону України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України у Всесвітню торговельну організацію» (від 10.04.2008р. (набув чинності 16.05.2008р.).

Із цього моменту Україна не має права впроваджувати кількісні обмеження на імпорт або застосовувати інші нетарифні заходи: ліцензування, квотування, заборони, дозволи, які не можуть бути обґрунтовані згідно з положеннями відповідної Угоди СОТ: Угода про санітарні та фітосанітарні заходи, Угоди про технічні бар'єри у торгівлі СОТ. Наразі країни Всесвітньої торговельної організації мають право застосовувати санітарні та фітосанітарні заходи захисту життя та здоров'я людини, тварин чи рослин, що базуються на наукових принципах і не створюють невинуватеної дискримінації чи прихованого обмеження торгівлі. Технічні регламенти і стандарти застосовуються для цілей національної безпеки, запобігання шахрайству, захисту життя або здоров'я людини, тварин чи рослин, захисту навколишнього середовища на основі наукового обґрунтування та без створення невинуватених перепон для торгівлі.

Застосування нетарифних методів у рамках правил СОТ ілюструє можливість застосування технічних вимог до автомобілів, які були у використанні понад 8 років, замість заборони імпорту цих автомобілів.

Після вступу України до СОТ відбулося суттєве зниження тарифних ставок та лібералізація доступу на світові ринки української продукції та доступу європейської продукції на український ринок, що мало як позитивний, так і негативний вплив. Зокрема, зменшення ставки імпортного ввізного мита на автомобілі з 25% до 10%, скасування обмежень на ввезення автомобілів, які були у використанні понад 8 років, скасування системи обов'язкових мінімальних цін при імпорті; установлення однакових ставок акцизного збору на вітчизняні й імпортні транспортні засоби, негативно вплинуло на вітчизняну автомобільну галузь.

2008 р. схвалено Концепцію створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця», спрямовану на усунення суб'єктивного фактора в митних процедурах та мінімізацію бюрократичних процедур.

Період 2010-2013 рр. характеризується впровадженням заходів щодо гармонізації митного законодавства України відповідно до норм міжнародного права та законодавства ЄС, реформування митної служби, спрямованої на спрощення митних процедур, упровадження інформаційних технологій у митній службі.

29 жовтня 2010 р. Колегія митної служби України затвердила Концепцію реформування Митної служби України «Обличчям до людей», основною метою якої є максимальне наближення митних процедур до європейських та світових стандартів, їхнє максимальне спрощення, мінімізація впливу людського фактора на результати митного оформлення.

Указом Президента України від 24.12.2012 р. №726/2012 створено Міністерство доходів і зборів України шляхом реорганізації та об'єднання Державної митної служби України та Державної податкової служби України.

Зазначене об'єднання служб мало на меті підвищення ефективності системи протидії тіньовому сектору економіки завдяки об'єднанню інформаційних баз даних двох служб та створення надсучасної ІТ-інфраструктури з єдиним програмним забезпеченням, що об'єднує всі види податків та обов'язкових платежів.

У подальшому Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 160 «Про утворення Державної фіскальної служби» на базі реорганізованого Міністерства доходів і зборів України було створено Державну фіскальну службу.

Крім того, у цей період прийнято в новій редакції Митний кодекс України від 13.03.2012 р.

У період з 2014 р. і до сьогодні митна політика характеризується гармонізацією та спрощенням національних митних процедур, зумовлених укладанням Україною Угод з ЄС про Асоціацію та про поглиблену і всеохопну зону вільної торгівлі (ратифіковані 16 вересня 2014 р.).

Цілями Угоди визначено: сприяння та збільшення обсягу торгівлі між ЄС та Україною; стимулювання економічного зростання, створення нових робочих місць; інтеграція економік ЄС та України; покращання бізнес- та інвестиційного клімату України.

18 травня 2016 року Україна набула статусу повноправної сторони Угоди СОТ про державні закупівлі, що надасть можливість вітчизняним компаніям вийти на міжнародний ринок ГРА, який оцінюється в 1,7 трлн дол. США.

До основних заходів митної політики України на сучасному етапі можна віднести:

- спрощення процедур митного оформлення, зокрема застосування принципу «єдиного вікна» для здійснення різних видів державного контролю (митний, санітарно-епідеміологічний, радіологічний, інші види) на основі застосування електронних технологій. Середній час на прийняття рішення контролюючим органом щодо здійснення відповідного виду контролю – до 4 годин;

- створення уніфікованих правил визначення митної вартості та декриміналізація контрабанди;

- визнання митних оглядів іноземних митників, зменшення кількості осіб, які перевіряють на кордоні;

- введення білих (які не мають сумнівних ознак та мають добросовісно репутацію) та чорних (порушники митних правил) списків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

- упровадження інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій у державній митній справі, автоматизація митних процедур, запровадження системи електронне декларування з електронним цифровим підписом документів;

- удосконалення процедур митного контролю: упровадження системи аналізу ризиків та пост-аудиту;

- запровадження інституту «уповноваженого експортера» – підприємство-експортер, який здійснює постійні відправлення

товарів на умовах угод та має право самостійно оформлювати декларацію, незалежно від вартості товару.

Зміни економічної та політичної ситуації в Україні призводять до необхідності формування та постійного вдосконалення системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яка б відповідала вимогам міжнародних конвенцій у сфері торгівлі та економічного співробітництва.

4.2. Спеціальні правові режими зовнішньоекономічної діяльності

Одним із головних принципів реалізації митної політики є виключна юрисдикція держави України на її митній території.

У світовій практиці розрізняють різні види митних територій: національна державна митна територія, єдина митна територія, вільна митна зона, вільна економічна зона тощо.

Митна територія України – територія України, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України (ст. 9 Митного кодексу України).

Митна територія може збігатися і не збігатися з державною територією, зокрема, коли в державі функціонують вільні гавані, вільні митні зони, зони порто-франко та ін. Зокрема, у ст. 10 Митного кодексу України закріплено, що межі митної території України є митним кордоном України, який збігається з державним кордоном, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України

Імпортно-експортне переміщення товарів через митний кордон здійснюється лише при виконанні норм митного законодавства держави. Митний кордон складається з низки митних пунктів, через які здійснюється фактичний контроль за ввозом та вивозом товарів.

Відповідно до ст.24 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» на території України можуть запроваджуватись спеціальні економічні зони різного типу. Статус та територія

зазначених зон установлюються Верховною Радою України згідно з законами України про спеціальні економічні зони шляхом прийняття окремого закону України для кожної з таких зон.

Крім того, Україна може укласти з державами, які мають спільні з Україною морські та/або сухопутні кордони, двосторонні та/або багатосторонні договори, що встановлюють на основі взаємності спеціальні правові режими торгівлі, товарообігу (прикордонна, прибережна торгівля та ін.) і передбачають пільгові умови для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України та суб'єктів господарської діяльності цих держав у відносинах з ними.

У ст. 9 Митного кодексу України зазначено, що для застосування правил митних платежів та митних режимів переміщення товарів через митний кордон, території вільних митних зон вважаються такими, що знаходяться поза межами митної території України.

До митної території держави не входить вільна гавань. Вільна гавань – територія порту разом із водними басейнами, набережними і невеликими суміжними ділянками землі з розташованими на них фабриками, майстернями і складами. У межах гавані дозволяється вільний ввіз і вивіз іноземних товарів без стягування з них мита і митних зборів. Із товарів, увезених із «вільної гавані» в межі митної території держави, стягується мито на загальних підставах. На території вільної гавані дозволяється складування, зберігання товарів, їх оброблення та перепакування без обмеження терміну здійснення таких операцій.

Аналогічний режим поширюється і на зони порто-франко (тобто порт, місто, область), які виокремлюються із загальної митної території та в межах яких дозволяється вільний, безмитний ввіз і вивіз іноземних товарів.

На відміну від вільної гавані, правовий режим якої запроваджується національним законодавством, режим порто-франко визначається актом держави або міжнародною угодою.

Єдина митна територія утворюється державами на основі договору про створення митного союзу.

Так, в основу Європейського Союзу покладено єдиний митний союз між державами-членами зі спільною торговельною і тарифною політикою, визначення якої є виключною компетенцією інститутів Євросоюзу.

Сфери, що охоплюються спільною торговельною політикою, включають такі питання, як: зміни тарифних ставок; укладання тарифних і торговельних угод стосовно торгівлі товарами й послугами; торговельних аспектів інтелектуальної власності; прямих іноземних інвестицій; уніфікація заходів з лібералізації; експортної політики і заходів із захисту торгівлі, включаючи ті, що мають ухвалюватися в разі демпінгу й субсидій, установлення правил конкуренції та інші.

Митний союз на відміну від зони вільної торгівлі забезпечує митно-фіскальну консолідацію в інтересах його учасників та запровадження митних бар'єрів для третіх країн.

Вільна митна зона передбачає лише складування товарів із метою їх огляду, перевірки, без дозволу на їх зберігання, оброблення, переупакування або проведення інших операцій. Вільна митна зона створюється на підставі угоди, яка передбачає скасування імпортного мита та інших торговельних обмежень щодо обміну товарами всередині об'єднання.

Відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. держава може оголосити поза межами своїх територіальних вод спеціальну митну зону, установити безмитну зону. Ці зони створюються для забезпечення зручності транзиту товарів державами, що не мають виходу до моря.

Вільна економічна зона – це обмежені регіони з характерними рисами: відсутність або мінімальний розмір мита на устаткування, вихідних і проміжних матеріалів, готової продукції на експорт з максимальним спрощенням митних процедур.

Зона вільної торгівлі – це група з двох або кількох митних територій, у яких скасовано мито й інші обмежувальні заходи регулювання торгівлі товарами з цих територій (ст. XXIV ГАТТ).

Зони вільної торгівлі за змістом є формою лібералізації зовнішньої торгівлі в межах групи країн – учасників, в основі якої лежить зниження імпортних тарифів відносно партнерів угоди, зниження внутрішніх тарифів до нуля та відміна «інших обмежувальних правил регулювання торгівлі» (за винятком тих, які дозволяються іншими статтями ГАТТ, зокрема обмеження для збереження рівноваги платіжного балансу); заборона «у цілому» підвищення рівня захисту проти третіх країн.

Зони вільної торгівлі створюються в рамках двох та багатосторонніх угод між державами учасниками. Основними видами

торговельних угод є безпосередньо створення зони вільної торгівлі (free trade area) та митні союзи (customs union). В угодах про створення митних союзів преференційні тарифи доповнюються спільними тарифами щодо торгівлі з третіми країнами, запроваджуються спільні митні бар'єри для третіх країн. У рамках зони вільної торгівлі установлюється режим митного оподаткування тільки на переміщення товарів. Так, якщо товар, імпортований на територію зони вільної торгівлі за преференційною ставкою мита, реекспортується на територію іншої країни, остання повинна стягувати мито, що дорівнює різниці між сплаченим митом і більш високим митом, яке було б сплачене, якби товар вивозився безпосередньо з її території. У рамках зон вільної торгівлі держави-учасники залишають за собою право введення застосування обмежувальних заходів відносно третіх країн.

Об'єктивною передумовою створення зон вільної торгівлі є прагнення держав до інтеграції та об'єднання ресурсів для розширення економічних зв'язків та збільшення обсягів торгівлі. Метою створення зон вільної торгівлі є пошук нових ринків збуту, здешевлення вартості товарів, зростання інвестиційного потенціалу, зростання та прискорення товарообігу. За даними СОТ, 50 % загального обсягу міжнародної торгівлі здійснюється в рамках понад 400 угод про вільну торгівлю.

Функціонування зон вільної торгівлі впливає на обсяг і структуру торгівлі, національне виробництво, конкурентоспроможність країни, інвестиційні процеси, валютні операції, рух капіталу, банківські послуги та інше. Зони вільної торгівлі забезпечують вільний рух капіталу та послуг, людських ресурсів.

Характерною ознакою сучасних угод про створення зон вільної торгівлі є їх комплексний характер: вони охоплюють не тільки режим торгівлі товарами і послугами, а й інші сфери: соціальну, захист прав споживачів, навколишнє середовище, санітарні норми, інтелектуальна власність, статистика, наукові дослідження та інш. Наразі саме такі ознаки характерні для Угоди України про Асоціацію з ЄС та створення зони вільної торгівлі з ЄС від 27.06.2014 р.

На практиці переважна більшість зон вільної торгівлі між Євросоюзом та третіми країнами, передбачені угодами про асоціацію, у яких положення про зону вільної торгівлі є складовою частиною таких угод.

На сьогодні діють такі зони вільної торгівлі, як Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), у рамках якої створена зона вільної торгівлі промисловими товарами, Угода про свободу торгівлі країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), Північноамериканська угода про вільну торгівлю НАФТА, Балтійська зона вільної торгівлі, Зона вільної торгівлі між країнами СНД та ін.

4.3. Митні режими та механізм їх управління

Митний режим – це сукупність норм, що встановлені законами з питань митної справи й залежно від заявленої мети переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України визначають порядок такого переміщення та обсяг митних процедур, які при цьому здійснюються.

Митні процедури – це операції, пов'язані із здійсненням митного контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України, митного оформлення цих товарів і транспортних засобів, а також із справлянням передбачених законом митних платежів.

Статтею 70 Митного кодексу України передбачено застосування 14 видів митних режимів (рис. 4.2).

Кожному з митних режимів притаманні свої особливості оформлення, умови поміщення у відповідний режим, строки перебування товарів та транспортних засобів, вимоги до запровадження того чи іншого митного режиму.

Декларант самостійно обирає митний режим, відповідно до якого розміщуються товари, відповідно до мети їх переміщення через митний кордон України, і на підставі документів, що подаються митному органу для здійснення митного контролю й митного оформлення.

Деякі товари не можуть бути поміщеними в той чи інший режим і цьому є логічне обґрунтування та відповідний припис у чинному законодавстві України. Наприклад, культурні цінності не можуть бути поміщені у режим знищення або руйнування товарів, а ввезення на територію України товарів для їх переробки може здійснюватися тільки в режимі переробки на митній території України і таке інше.

Рис. 4.2. Види митних режимів в Україні

Зміна митного режиму на інший вимагає перед такою зміною дотримання всіх належних процедур щодо обраного митного режиму, вимог законодавства та подання необхідних відповідних документів, що підтверджують заявлений режим.

По-перше, не кожен митний режим може бути змінено. Це пов'язано з тим, що зміні підлягають лише ті режими, в умовах яких товари можуть знаходитися певний час (напр.. режими тимчасового ввезення (вивезення), транзит, митний склад, магазин безмитної торгівлі та ін.). Такі режими, як імпорт, експорт, знищення або відмова на користь держави з моменту отримання дозволу митного органу на їхнє використання фактично завершують свою дію.

По-друге, митний режим, як правило, може бути замінено не на будь-який, а лише на той, який прямо дозволений (передбачений) законодавством.

По-третє, зміна митного режиму (митне оформлення) провадиться згідно із заявленим митним режимом, тобто в порядку, який застосовується до знов обраного режиму.

Імпорт (випуск для вільного обігу) – митний режим, відповідно до якого іноземні товари після сплати всіх митних платежів, установлених законами України на імпорт цих товарів та виконання всіх необхідних митних формальностей, випускаються для вільного обігу на митній території України (ст. 74 Митного кодексу України).

Імпорт застосовується до товарів, що ввозяться в Україну на підставі зовнішньоекономічних договорів (контрактів) купівлі-продажу, про здійснення бартерних (товарообмінних) операцій, до товарів, що використовуються для взаєморозрахунків під час проведення операцій з давальницькою сировиною, до товарів, що ввозяться для формування статутного фонду підприємств з іноземними інвестиціями або ввозяться на підставі договорів про спільну інвестиційну діяльність, а також в інших передбачених законодавством випадках. Під час здійснення бартерних (товарообмінних) операцій оформленню в митному режимі імпорту підлягає імпортна частина товарів, що надходять в Україну за бартерним договором (контрактом).

Умовами, що вигідно вирізняють цей режим від інших режимів, є:

- необмежений строк їх перебування на митній території України;
- незастосування будь-яких митних обмежень щодо використання товарів;
- вільний обіг товарів на митній території України.

Розміщення товарів у митний режим імпорту передбачає подання митному органу документів, що засвідчують підстави та умови ввезення товарів на митну територію України (договори, угоди, рахунки, накладні та ін.), сплату податків і зборів, якими товари обкладаються відповідно до законів України під час ввезення на митну територію України (мито, акциз, податок на додану вартість) та дотримання вимог, передбачених законом щодо застосування заходів нетарифного регулювання та інших обмежень.

Обсяг імпорту товарів, що надходить до митниць, залежить, в основному, від загальної кон'юнктури світового ринку, сезонних коливань, вартості товару після сплати митних платежів, від кількості конкурентів-імпортерів.

З точки зору забезпечення митної безпеки країни, обсяги та структура імпорту має бути раціонально збалансовані в контексті

позитивного впливу на розвиток національної економіки, захисту національного товаровиробника, сприяння конкурентоспроможності продукції та стимулювання економічної активності національного товаровиробника.

Реімпорт – митний режим, відповідно до якого товари, що були вивезені або оформлені для вивезення за межі митної території України, випускаються у вільний обіг на митній території України зі звільненням від сплати митних платежів, установлених законами України на імпорт цих товарів та без застосування заходів нетарифного регулювання (ст.77 Митного кодексу України).

Товари можуть переміщуватися через митний кордон України в митному режимі реімпорту, якщо вони:

- були вивезені за межі митної території України в митному режимі тимчасового вивезення та ввозяться на цю територію до завершення строку дії цього митного режиму в тому самому стані, у якому вони були вивезені, крім природних змін їхніх якісних та/або кількісних характеристик;
- були вивезені за межі митної території України в митному режимі переробки за межами митної території та ввозяться на цю територію до завершення строку дії цього митного режиму в тому самому стані, в якому вони були вивезені, крім природних змін їхніх якісних та/або кількісних характеристик;
- були поміщені в митний режим експорту й повертаються особі, яка їх експортувала, у зв'язку з невиконанням (неналежним виконанням) умов зовнішньоекономічного договору у строк не пізніше 6 місяців з дати їх вивезення та в тому ж стані, у якому вони перебували на момент експорту, крім змін унаслідок природного зношення або втрат за нормальних умов транспортування та зберігання.

Товари, що реімпортуються, підлягають санітарно-епідеміологічному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному, екологічному контролю, контролю за переміщенням культурних цінностей тощо. Заходи нетарифного регулювання імпорту до товарів, що реімпортуються, не застосовуються, якщо інше не передбачено законодавством.

Після поміщення в митний режим реімпорту товарів суми вивізного мита, сплачені при експорті цих товарів, повертаються

особам, які їх сплачували, або їх правонаступникам, у порядку, передбаченому Митним кодексом України. Акцизний податок і податок на додану вартість при розміщенні товарів у митний режим реімпорту справляються відповідно до Податкового кодексу України.

Експорт (остаточне вивезення) – митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язання щодо їх зворотного ввезення (ст. 82 Митного кодексу України)

Особливістю застосування режиму експорту є те, що товари вивозяться за межі митної території України:

- 1) для вільного обігу без зобов'язання про їх повернення;
- 2) без установлення умов їх використання за межами митної території України.

Розміщення товарів у митний режим експорту здійснюється декларантами на підставі договорів (контрактів) купівлі-продажу, про здійснення бартерних (товарообмінних) операцій, а також інших зовнішньоекономічних угод, якими передбачено вивезення за межі митної території України товарів, що належать резидентам України, без їх зворотного ввезення. Вивезення товарів за межі митної території України в митному режимі експорту передбачає подання митному органу документів, що засвідчують підстави та умови вивезення товарів за межі митної території України, сплату встановлених податків і зборів з експортованих товарів та дотримання експортером вимог, передбачених законом.

Обов'язкові вимоги до розміщення товарів у режимі експорту:

- 1) подання посадовим особам митних органів необхідних документів, серед яких документи, що підтверджують право власності та/або розпорядження товарами;
- 2) стягнення митними органами митних платежів, передбачених чинним законодавством України (податок на додану вартість, мито);
- 3) дотримання інших вимог, передбачених законодавством України – заходи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, тобто:
 - тарифне регулювання;
 - нетарифне регулювання;
 - валютний контроль;

– спеціальні вимоги до переміщення певних товарів або операцій із цими товарами.

Реекспорт – митний режим, відповідно до якого товари, що були раніше ввезені на митну територію України або на територію вільної митної зони, вивозяться за межі митної території України без сплати вивізного мита та без застосування заходів нетарифного регулювання (ст. 85 Митного кодексу України).

Митний режим реекспорту застосовується виключно до товарів, що походять з інших країн.

Товари можуть переміщуватися через митний кордон України в митному режимі реекспорту, якщо вони:

- були вивезені в митному режимі тимчасового вивезення та ввозяться на цю територію до завершення строку дії цього митного режиму в тому самому стані, у якому вони були вивезені, крім природних змін їхніх якісних та/або кількісних характеристик;
- після ввезення на митну територію України перебували під митним контролем та не були поміщені в митний режим (зокрема у зв'язку з обмеженнями чи заборонами щодо ввезення таких товарів на митну територію України);
- були поміщені в митний режим тимчасового ввезення та вивозяться за межі митної території України в тому самому стані, у якому вони були ввезені на митну територію України, крім природних змін їх якісних та/або кількісних характеристик за нормальних умов транспортування та зберігання;
- були поміщені в митний режим переробки на митній території та вивозяться за межі митної території України в тому самому стані, у якому вони були ввезені на митну територію України, крім природних змін їхніх якісних та/або кількісних характеристик за нормальних умов транспортування та зберігання, або у вигляді продуктів їх переробки;
- були поміщені в митний режим митного складу та вивозяться за межі митної території України в тому самому стані, у якому вони були ввезені на митну територію України, крім природних змін їх якісних та/або кількісних характеристик за нормальних умов транспортування та зберігання;
- були поміщені в митний режим імпорту і повертаються нерезиденту - стороні зовнішньоекономічного договору, згідно з яким

ці товари помішувалися в цей режим, у зв'язку з невиконанням (неналежним виконанням) умов цього договору у строк не пізніше ніж 6 місяців з дати їх вивезення та в тому ж стані, у якому вони перебували на момент експорту.

Товари, що реекспортуються, є об'єктом оподаткування податком на додану вартість та мита. До таких товарів не застосовуються заходи нетарифного регулювання, крім випадків, визначених законом.

Суми ввізного мита, сплачені при імпорті товарів після поміщення товарів у митний режим реекспорту, повертаються.

Акцизний податок і податок на додану вартість при поміщенні товарів у митний режим реекспорту справляються відповідно до Податкового кодексу України.

Транзит – митний режим, відповідно до якого товари й транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між двома митними органами або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання таких товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ст. 90 Митного кодексу України).

Правове регулювання транзиту вантажів здійснюється згідно з вимогами Закону України «Про транзит вантажів» від 20.10.99 р. №1172-XIV. Законодавство про транзит вантажів складається з Митного кодексу України, названого Закону, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів про транзит вантажів. Закон не поширюється на транзит пошти, багажу, зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин, небезпечних і шкідливих відходів, продукції подвійного призначення, експорт та імпорт товарів, переміщення товарів з використанням трубопровідного транспорту та ліній електропередачі.

Товари, що переміщуються транзитом, повинні перебувати в незмінному стані (винятком є зміни внаслідок природного зношення або втрати за нормальних умов транспортування та зберігання), не використовуватися на території України ні з якою іншою метою, крім транзиту, і бути доставлені в митний орган призначення в строк, визначений митним органом відповідно до чинних в Україні

нормативів на перевезення товарів, виходячи з виду транспорту, маршруту, відстані до кінцевого пункту та інших умов перевезення.

Для поміщення товарів та транспортних засобів у митний режим транзиту до митних органів має бути митна декларація або документ, який використовується замість митної декларації (відповідна накладна залежно від виду транспорту):

- авіаційна вантажна накладна (Air Waybill);
- міжнародна автомобільна накладна (CMR);
- накладна СМГС (транзит вантажів залізничним транспортом);
- коносамент (Bill of Lading).

Крім цього, транзит товарів може супроводжуватися (за наявності):

- рахунком-фактурою (invoice) або іншим документом, у якому позначено вартість товару;
- пакувальним листком (специфікацією);
- вантажною відомістю (Cargo Manifest);
- книжкою МДП (Carnet TIR).

Під час прийняття товарів для переміщення в режимі транзиту перевізник повинен укласти угоду, перевірити оформлення митних транспортних документів, а також митне забезпечення, накладене на транспортний засіб і упаковку товарів, за необхідності перевірити або надати гарантії доставки товару до митного органу призначення. При переміщенні товарів у митному режимі «транзит» мито та податки не стягуються.

Тимчасове ввезення – митний режим, відповідно до якого іноземні товари, транспортні засоби комерційного ввозяться для конкретних цілей на митну територію України з мовним або частковим звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності і підлягають реекспорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання (ст. 103 Митного кодексу України).

Переміщення товарів у митному режимі тимчасового ввезення передбачає:

- подання митному органу документів на такі товари, транспортні засоби з обґрунтуванням підстав їх тимчасового ввезення на митну територію України;

- надання митному органу зобов'язання про зворотне вивезення товарів, транспортних засобів у строки, установлені митним органом (не більше трьох років з дати поміщення товарів у митний режим тимчасового ввезення);

- подання митному органу дозволу компетентного органу на тимчасове ввезення товарів, якщо подання такого дозволу передбачено законодавством;

- сплату митних платежів (або надання фінансових гарантій), за винятком товарів та транспортних засобів, які можуть бути поміщені в митний режим тимчасового ввезення з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами (товари та транспортні засоби, зазначені у ст. 189 Митного кодексу України, Додатках В.1-В.9, С, Д Конвенції про тимчасове ввезення (м. Стамбул, 1990 рік), а також повітряні судна, які ввозяться українськими компаніями за договорами оперативного лізингу.

Сплата митних платежів у митному режимі тимчасового ввезення може здійснюватися за умови часткового звільнення від оподаткування митними платежами, що передбачає сплату 3% суми митних платежів, яка б підлягала сплаті в разі випуску цих товарів у вільний обіг на митній території України за кожний місяць заявленого строку перебування на митній території України.

Згідно із законодавчими актами України, товари, що переміщуються в режимі тимчасового ввезення, звільняються від сплати податків: мита, акцизного податку, податку на додану вартість.

Товари та транспортні засоби, що тимчасово ввозяться на митну територію України, перебувають під митним контролем з моменту ввезення на територію України до моменту їх зворотного вивезення або пропуску митницею для вільного використання на території України.

Митниця, що здійснює митний контроль товарів, пропущених для тимчасового ввезення, систематично перевіряє цільове використання цих товарів.

До закінчення терміну тимчасового ввезення товари мають бути:

- вивезені за межі митної території України (дозволяється вивезення товарів кількома партіями);
- заявлені митниці для вільного обігу;
- поміщені в режим «відмови на користь держави»;
- передані для зберігання митниці;

- поміщені в режим «знищення або руйнування», тобто знищені під контролем митниці, якщо такі товари не можуть бути використані як вироби чи матеріали.

Тимчасове вивезення – митний режим, відповідно до якого українські товари, транспортні засоби комерційного призначення вивозяться за межі митної території України з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності і підлягають реімпорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання (ст. 113 Митного кодексу України).

Переміщення товарів у митному режимі тимчасового вивезення передбачає:

- подання митному органу документів на такі товари з обґрунтуванням мети їх тимчасового вивезення;
- у випадках, передбачених законодавством, надання митному органу зобов'язання про реімпорт товарів, транспортних засобів, у строки, що визначені митним органом (не більше ніж три роки);
- подання митному органу дозволу компетентного органу на тимчасове вивезення цих товарів, якщо подання такого дозволу передбачено законодавством.

Згідно із законодавчими актами України, товари, що переміщуються в режимі тимчасового вивезення, звільняються від сплати податків: мита, акцизного податку, податку на додану вартість.

Товари, що тимчасово вивозяться за межі митної території України, перебувають під митним контролем з моменту надання митниці їх та потрібних для здійснення митного контролю документів на такі товари й до пропуску їх через митний кордон України під час зворотного ввезення або до пропуску митницею для вільного використання за межами митної території України.

Особа, яка тимчасово вивезла за межі України товари і не повернула їх у встановлений термін, звільняється від відповідальності перед митними органами в разі, якщо документально, за підтвердженням консульської установи України за кордоном, доведе факт знищення або безповоротної втрати цих товарів. При цьому в

разі відсутності консульської установи в країні, де перебуває такий товар, документи, що підтверджують факт загибелі або знищення, мають бути завірені в консульській установі, яка обслуговує регіон, у якому знаходиться ця країна.

Митний склад – митний режим, відповідно до якого іноземні товари та українські товари зберігаються під митним контролем із умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання (ст. 121 Митного кодексу України).

Особливостями застосування цього режиму є те, що товари зберігаються під митним контролем. Товари, що вивозяться за межі митної території України, зберігаються під митним контролем:

- після митного оформлення митними органами до певного моменту;
- цим моментом є фактичне їх вивезення за межі митної території України. Значення режиму митного складу для підприємництва й зовнішньої торгівлі полягає насамперед у тому, що товар, поміщений під цей режим, з одного боку, повністю підпадає під дію загального митного й податкового регулювання, а з іншого – за допомогою спеціальних митних процедур надається можливість учасникам зовнішньоекономічної діяльності сплачувати мито й інші податки або піддаватися нетарифним заходам регулювання (квотування, ліцензування, спеціальні дозволи) тільки за фактом конкретної угоди.

Розміщення товару на митний склад полегшує здійснення зовнішньоторговельних операцій, оскільки надає їм вибір між поверненням товару на територію країни експортера або його збутом на ринку країни імпортера. Використання режиму митного складу дозволяє здійснювати великі закупівлі в той момент, коли пропозиція на зовнішньому ринку \ найбільш вигідною для подальшого продажу в той час, коли попит на внутрішньому ринку закордонних країн буде найбільш сприятливим.

Режим митного складу має свої переваги як для імпортерів, так і для експортерів. При експорті власник товару одержує можливість попередньо пройти всі митні процедури, пов'язані з вивозом товару із країни, і потім самостійно, виходячи з потреб зовнішнього ринку й наявності транспортних засобів, вирішувати питання вивозу товарів.

Для зберігання товарів у митному режимі митного складу використовуються спеціально обладнані приміщення, резервуари, майданчики – **митні ліцензійні склади**.

Використання митних ліцензійних складів при здійсненні імпорту дозволяє зберігати на них під митним контролем завезену в Україну продукцію: без стягнення мита та інших податків; без застосування заходів з нетарифного регулювання (ліцензування, квотування, сертифікації та ін.), а також інших обмежень у період зберігання.

Такі склади належать суб'єктам господарської діяльності, що надають послуги зі зберігання товарів, які перебувають під митним контролем. Товари та інші предмети зберігаються на митному складі під митним контролем з обов'язковим накладенням митного забезпечення митного органу. Товари розміщуються на митний ліцензійний склад та випускаються з нього у присутності вповноважених службових осіб митного органу. Усі операції на митному ліцензійному складі проводяться з дозволу митних органів та за рахунок власника складу. Зберігання певних видів товарів потребує додаткових узгоджень органів державної влади (продукти харчування, медичні препарати і т. ін.).

Розміщення в режим митного складу вантажів, які повинні підлягати санітарно-епідеміологічному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному, екологічному контролю, може бути здійснено лише при отриманні позитивних висновків відповідних державних органів.

Розміщення товарів на митний ліцензійний склад здійснюється на підставі договору зберігання, укладеного між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності й власником складу, а також зовнішньоекономічного договору, товаросупровідних та інших необхідних документів.

Статтею 122 Митного кодексу України передбачено перелік товарів, які не можуть бути поміщені в режим митного складу:

- товари, що заборонені до ввезення в Україну, вивезення з України та транзиту через територію України;
- товари, строк або використання яких закінчився;
- електроенергія та газ;
- гуманітарна допомога;
- живі тварини.

З товарами, що перебувають у митному режимі митного складу, для забезпечення збереження цих товарів, передбачено проведення таких операцій:

- переміщення товарів у межах складу для їх раціонального розміщення;
- чищення, провітрювання, фарбування, захист від корозії, боротьба із шкідниками;
- інвентаризація;
- з дозволу митного органу: подрібнення партій, сортування, пакування, перепакування, маркування, перевантаження тощо.

Допускається передача права власності на іноземні товари, поміщені в митний режим митного складу.

Товари, що ввезені на митну територію України, можуть зберігатися в режимі митного складу протягом 1095 днів. Цей строк може бути обмежений для окремих видів товарів митним органом. Товари, що вивозяться за межі митної території України, можуть зберігатися в режимі митного складу протягом року.

Після закінчення терміну зберігання товарів вони мають бути:

- передані на зберігання митниці;
- заявлені до іншого митного режиму;
- передані на користь держави;
- задекларовані в режим знищення або руйнування в разі закінчення строку придатності товарів.

Вільна митна зона – це митний режим, відповідно до якого іноземні товари, що ввозяться на територію вільної митної зони та вивозяться з цієї території за межами митної території України із звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання, а українські товари ввозяться на територію вільної митної зони із оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання (ст. 130 Митного кодексу України).

Спеціальними митними зонами є частини території України, на яких запроваджується митний режим вільної митної зони, у якому товари перебувають під митним контролем. Статтею 131 Митного кодексу України передбачено такі типи вільних митних зон: комерційний, сервісний, промисловий. Види операцій із товарами,

поміщеними у вільні митні зони, залежать від типу останніх (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Операції з товарами в митному режимі вільної митної зони

Створюються вільні митні зони промислового типу шляхом прийняття окремого закону для кожної спеціальної митної зони з визначенням її статусу, території, строку, на який вона створюється, та особливостей застосування законодавства України на її території.

Для цілей оподаткування українські товари поміщені в митний режим вільної митної зони вважаються експортом цих товарів. Іноземні товари, що ввозяться на територію вільної митної зони, допускаються на зазначену територію з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами.

Іноземні товари, поміщені в митний режим вільної митної зони, зберігають статус іноземних товарів. Українські товари, поміщені в митний режим вільної митної зони, отримують статус іноземних товарів. Товари, виготовлені у вільній митній зоні, мають статус іноземних товарів та вважаються такими, що поміщені в митний режим вільної митної зони.

У разі ліквідації спеціальної митної зони власники товарів, що перебувають у цій зоні, або уповноважені ними особи зобов'язані розпорядитися зазначеними товарами до моменту остаточного вирішення всіх питань, пов'язаних з ліквідацією вільної митної зони.

У митний режим безмитної торгівлі поміщуються іноземні та українські товари, які ввозяться з-за меж митної території України або вивозяться з митної території України.

У митний режим безмитної торгівлі забороняється розміщувати:

- товари, заборонені до ввезення в Україну, вивезення з України і транзити через територію України;
- гуманітарна допомога;
- живі тварини.

Безмитна торгівля – митний режим, відповідно до якого товари, не призначені для вільного обігу на митній території України, знаходяться та реалізуються для вивезення за межі митної території України під митним контролем у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України, відкритих для міжнародного сполучення, та на повітряних, водних або залізничних транспортних засобах комерційного призначення, що виконують міжнародні рейси, з умовним звільненням від оподаткування митними платежами, установленими на імпорт та експорт таких товарів, та без застосування до них заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ст. 140 Митного кодексу України).

У митному режимі безмитної торгівлі товари перебувають під митним контролем.

Для цілей оподаткування іноземні товари в митному режимі безмитної торгівлі поміщуються з умовним звільненням від оподаткування митними платежами. Поміщення українських товарів у митний режим безмитної торгівлі для цілей оподаткування вважається експортом цих товарів.

Товари в митному режимі безмитної торгівлі реалізуються лише в спеціальних торговельних закладах – магазинах безмитної торгівлі. При цьому розташування магазинів безмитної торгівлі та умови реалізації в них товарів повинні виключати можливість безпосереднього ввезення цих товарів для споживання на митну територію України та реалізації таких товарів громадянам, що не перетинають митний кордон України у напрямку виїзду за межі території України.

Приміщення магазину безмитної торгівлі може включати в себе:

1) торговельний зал (зали), зокрема бари та пункти громадського харчування;

2) допоміжні приміщення;

3) склад магазину.

Власники магазинів безмитної торгівлі можуть мати митні склади для зберігання та наступного постачання в магазини всіх видів товарів, зокрема підакцизних. Власником магазину безмитної торгівлі може бути лише підприємство – резидент України, який отримав в установленому порядку дозвіл на відкриття магазину безмитної

торгівлі та якому належать товари, що розміщуються в митний режим магазину безмитної торгівлі. Власник зобов'язаний:

1) своєчасно декларувати митному органу товари, що надходять до магазину чи вибувають з магазину, і подавати всі документи, необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення;

2) виключити можливість надходження до магазину та вилучення з магазину товарів поза митним контролем;

3) дотримувати положень Митного кодексу України та інших законодавчих актів України щодо умов діяльності магазинів безмитної торгівлі;

4) вести облік товарів, що надходять до магазину безмитної торгівлі та реалізуються ним, і подавати митному органу, у зоні діяльності якого розташовано магазин безмитної торгівлі, звіт про рух товарів у магазині.

Переробка на митній території України – митний режим, відповідно до якого іноземні товари піддаються у встановленому законодавством порядку переробці без застосування до них заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, за умови подальшого реекспорту продуктів переробки (ст. 147 Митного кодексу України).

Увезення та переробка на митній території України товарів, що походять з інших країн, здійснюються з дозволу митного органу відповідно до положень Митного кодексу України та інших законів України.

Кількість операцій з переробки товарів у митному режимі переробки на митній території України не обмежується, а операції з переробки товарів можуть включати:

1) власне переробку товарів;

2) обробку товарів – монтаж, демонтаж, збирання, монтування, внаслідок чого одержуються інші товари;

3) ремонт товарів, зокрема відновлення, модернізація та регулювання;

4) використання окремих товарів, що не є продуктами переробки, але які сприяють чи полегшують процес виготовлення продуктів переробки, якщо самі вони при цьому повністю витрачаються.

Строк переробки товарів на митній території України встановлюється митним органом під час надання дозволу

підприємству – резидентів України виходячи з тривалості процесу переробки товарів та розпорядження продукцією їх переробки, але, як правило, не може перевищувати 365 днів.

Митні органи можуть проводити перевірку товарів, увезених для переробки на митній території України, а також продуктів їх переробки в будь-якої особи, яка здійснює операції з переробки таких товарів. Митні органи також здійснюють контроль за обов'язковим обсягом виходу продуктів переробки, що утворюються в результаті переробки товарів на митній території України.

Для отримання дозволу на розміщення товарів у митний режим переробки на митній території України підприємство подає митному органу такі документи:

- зовнішньоекономічний договір про переробку товарів, який, зокрема, містить відомості про обов'язковий обсяг виходу продуктів переробки, конкретний обсяг робіт і строк їх виконання;

- технологічну схему переробки, що відображає всі основні етапи переробки й процес перетворення товарів, розміщених у цей режим, у продукти переробки, а також кількісні показники товарів, розміщених у режим переробки на митній території України, та інших товарів, що витрачаються підприємством на здійснення операцій з переробки, на кожному етапі переробки з обґрунтуванням виробничих утрат товарів, і втрат виконавця.

Переробка на митній території України не обмежується товарами, безпосередньо ввезеними на митну територію України, а також допускається щодо товарів, які попередньо ввезені та розміщені в інший митний режим.

Відповідальність за дотримання митного режиму переробки товарів на митній території України несе підприємство, що отримало дозвіл митного органу на розміщення товарів у цей режим.

Митний режим переробки на митній території завершується реекспортом продуктів переробки чи поміщення їх в інший митний режим, а також конфіскації товарів; повної втрати товарів унаслідок аварії або дії обставин непереборної сили.

Умовами переробки іноземних товарів на митній території України може бути передбачено проведення розрахунків частиною продуктів їх переробки. У такому разі продукти підлягають митному оформленню в митному режимі імпорту з оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Поміщення товарів у митний режим переробки на митній території здійснюється з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами.

Переробка за межами митної території України – митний режим, відповідно до якого українські товари піддаються у встановленому законодавством порядку переробці за межами митної території України без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, за умови повернення цих товарів або продуктів їх переробки на митну територію України у митному режимі імпорту (ст. 162 Митного кодексу України).

Вивезення товарів для переробки за межами митної території України здійснюється з дозволу митного органу на основі положень Митного кодексу та інших законів України.

Строк переробки товарів за межами митної території України обчислюється з дня проведення митним органом митного оформлення товарів, що вивозяться для переробки. Строк переробки товарів за межами митної території України встановлюється митним органом під час надання дозволу підприємству – резидентові України виходячи з тривалості процесу переробки товарів, але, як правило, не може перевищувати 365 днів. Виходячи з технологічних особливостей переробки Кабінет Міністрів України за поданням відповідного міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади може встановлювати інші строки переробки товарів.

Товари в митному режимі переробки за межами митної території перебувають під митним контролем. Поміщення товарів у митний режим переробки за межами митної території в установлених законом випадках здійснюється зі сплатою вивізного мита.

До продуктів переробки (за деякими винятками) застосовується часткове звільнення від оподаткування митними платежами, відповідно до якого сплаті підлягає позитивна різниця між сумою митних платежів, нарахованою на продукти переробки, та сумою митних платежів, яка підлягала б сплаті в разі імпорту відповідних товарів, які були вивезені за межі митної території України для переробки.

Митний режим переробки за межами митної території завершується:

- 1) імпортом продуктів переробки;
- 2) шляхом реімпорту товарів, що вивозилися в режимі переробки за межами митної території;
- 3) експортом продуктів переробки чи товарів, що вивозилися в режимі переробки за межами митної території;
- 4) конфіскацією товарів;
- 5) повною втратою товарів унаслідок аварії або дії обставин непереборної сили.

Знищення або руйнування – митний режим, відповідно до якого іноземні товари під митним контролем знищуються або приводяться у стан, який виключає можливість їх використання, з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами, установленими на імпорт цих товарів, та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ст. 175 Митного кодексу України).

Знищення або руйнування товарів здійснюється за рахунок їх власника чи іншої зацікавленої особи й допускається з письмового дозволу митного органу. Такий дозвіл митним органом не надається, якщо знищення товарів може завдати істотної шкоди навколишньому середовищу, а також в інших випадках, що визначаються Держмитслужбою України спільно з іншими органами державної влади, які здійснюють контроль під час переміщення товарів через митний кордон України.

Не визнається знищенням або руйнуванням товарів у разі:

- використання для споживання тваринами товарів, попередньо призначених для споживання людиною;
- проведення з товарами операцій з переробки;
- отримання продуктів переробки, включаючи монтаж, складання, переробку або обробку товарів;
- ремонт товарів, включаючи їх відновлення;
- використання товарів як таких, що полегшують процес виготовлення продуктів переробки, якщо самі вони при цьому повністю витрачаються.

Методи знищення або руйнування товарів повинні відповідати таким вимогам:

✓ унеможлилювати подальше відновлення первинних споживчих властивостей товарів або використання їх окремих частин, вузлів та агрегатів за призначенням;

✓ забезпечувати дотримання законодавства України про захист здоров'я населення й охорону навколишнього природного середовища та не призводити до утворення отруйних, токсичних, шкідливих і потенційно небезпечних речовин та відходів;

✓ унеможлилювати вилучення поза митним контролем або підміну знищуваних товарів.

Відходи (залишки), якщо такі утворилися в результаті знищення або руйнування товарів, перебувають під митним контролем з моменту їх утворення до моменту розміщення їх у відповідний митний режим у порядку, установленому для товарів, увезених на митну територію України.

Знищення або руйнування товарів здійснюється за рахунок їх власника, уповноваженої ним особи чи інших заінтересованих осіб.

Відмова на користь держави – митний режим, відповідно до якого власник відмовляється від товарів, що перебувають під митним контролем, без будь-яких умов на свою користь (ст. 183 Митного кодексу України).

Умовою розміщення товарів у митний режим відмови на користь держави є дозвіл митного органу.

У митному режимі відмови на користь держави на товари не нараховуються податки й збори, до товарів не застосовуються заходи нетарифного регулювання.

Порядок надання митним органом дозволу на відмову на користь держави від товарів, що перебувають під митним контролем, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 17.12.2003 р. № 1955. Цей порядок також визначив перелік товарів, що не можуть бути розміщені в митний режим відмови на користь держави.

До таких товарів належать:

- товари, заборонені до ввезення в Україну, вивезення з України та транзиту через її митну територію;
- товари, що не перебувають на митній території України;
- товари, строк зберігання або використання яких закінчився;
- товари, що потребують особливих умов зберігання в разі, якщо митний орган не має можливості забезпечити такі умови;

- товари, щодо яких не здійснено встановлених у статті 27 Митного кодексу України видів контролю (якщо вони підлягають цим видам контролю);

- товари, вилучені митними органами відповідно до Митного кодексу України;

- ядерні матеріали, радіоактивні та небезпечні відходи, особливо небезпечні хімічні речовини, отруйні речовини;

- товари, витрати на зберігання та реалізацію яких перевищуватимуть суму надходжень від їх продажу.

Митний режим відмови на користь держави завершується після розміщення товарів на складі органу доходів і зборів.

4.4. Митне оформлення та процедура декларування

Обов'язковою умовою для здійснення митного контролю за переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів є митне оформлення відповідно до вимог чинного законодавства України.

Митне оформлення – це виконання митним органом дій (процедур), які пов'язані із закріпленням результатів митного контролю товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України і мають юридичне значення для подальшого використання цих товарів і транспортних засобів.

Митні процедури включають:

- 1) засвідчення відомостей, одержаних під час митного контролю товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України.

- 2) оформлення результатів такого контролю;

- 3) статистичний облік ввезення на митну територію України, вивезення за її межі та транзиту через її територію товарів і транспортних засобів.

Мета митного оформлення – забезпечення дотримання встановленого законодавством України порядку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, а також забезпечення статистичного обліку

ввезення на митну територію України, вивезення за її межі і транзиту через її територію товарів.

Митне оформлення розпочинається з моменту подання особи митного органу митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, та документів, необхідних для митного оформлення.

Чинним митним законодавством передбачено два способи подачі інформації щодо товарів та транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон України:

- в усній формі посадовим особам митного органу (усне декларування – форма декларування, яка передбачає повідомлення власником – громадянином в усній формі при митному оформленні на вимогу посадової особи митного органу всіх необхідних даних, що стосуються кількісних, якісних та вартісних характеристик предметів, які переміщуються таким громадянином через митний кордон України);

- у митній декларації (письмове декларування – форма декларування, яка передбачає повідомлення всіх необхідних даних, що стосуються кількісних, якісних та вартісних характеристик предметів, які переміщуються через митний кордон України шляхом заповнення митної декларації встановленої форми; електронного декларування – подання електронної митної декларації або електронного документа, який замінює митну декларацію.

Митне оформлення завершується протягом чотирьох робочих годин з моменту надання товарів і транспортних засобів та подання митної декларації, інших необхідних документів і відомостей.

Митний орган має право продовжити строк митного оформлення в разі:

- 1) виконання митних формальностей поза місцем розташування митного органу;

- 2) письмового бажання декларанта подати додаткові документи чи відомості про зовнішньоекономічну операцію або характеристики товару;

- 3) проведення досліджень (аналізу, експертизи) проб і зразків товарів;

- 4) виявлення порушень митних правил;

- 5) зупинення митного оформлення відповідно до Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»;

6) подання додаткових документів для підтвердження заявленої митної вартості товарів;

7) призупинення митного оформлення в разі наявності ознак порушення прав інтелектуальної власності.

Посадові особи митного органу засвідчують результати проведення митного оформлення предметів шляхом проставлення відбитків відповідних митних забезпечень (зокрема за допомогою інформаційних технологій), інших відміток на митній декларації або документі, який відповідно до законодавства її замінює, а також на товаросупровідних та товарно-транспортних документах у разі їх подання на паперовому носії.

Митне оформлення здійснюється посадовими особами митного органу в їх місцях розташування цілодобово, залежно від товару та їх митного режиму (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Умови митного оформлення

Умови	Місце митного оформлення
Митне оформлення товарів і транспортних засобів, що <i>переміщуються через митний кордон</i> України резидентами.	Будь-який митний орган на всій митній території України, якщо інше не передбачено Митним кодексом України.
Митне оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через територію України <i>в режимі транзиту</i> .	Митний орган, у зоні якого розпочинається транзит
Товари, які при ввезенні на митну територію України були оформлені в <i>режим митного складу</i> .	За місцем розташування митного ліцензійного складу, на якому зберігаються зазначені товари.
Митне оформлення товарів і транспортних засобів, які <i>вивозяться за межі митної території України громадянами</i> .	Будь-який митний орган на всій митній території України.
Митне оформлення товарів (крім тих, що переміщуються у несупроводжуваному багажі, а також автомобілів), які ввозяться на митну територію України громадянами.	У пунктах пропуску через митний кордон України.
Митне оформлення товарів, які ввозяться на митну територію України громадянами у несупроводжуваному багажі.	За місцем проживання або тимчасового перебування зазначених громадян.
На прохання осіб, що переміщують через митний кордон України товари і транспортні засоби, митне оформлення.	Поза місцем розташування митних органів, а також поза робочим часом, установленим для митних органів, на умовах, визначених Митним кодексом.

Як правило митне оформлення проходить у декілька етапів (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Процедури митного оформлення

Етапи	Процедура митного оформлення	Оформлення
I етап	<p>1) Декларування: подача митної декларації та інших документів необхідних для здійснення митного контролю;</p> <p>2) перевірка документів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • здійснюється контроль за відповідністю доданих документів даним, зазначеним у декларації, відповідністю даних електронної копії митної декларації даним, зазначеним у митній декларації на паперовому носії; • здійснюється контроль за виконанням вимог товарної номенклатури Митного тарифу України при класифікації товарів та інших предметів для цілей митного оформлення; • здійснюється контроль за правильністю визначення митної вартості; • здійснюється контроль за надходженням коштів, перевірка правильності нарахування податків і зборів, правильності визначення країни походження товарів та інших предметів; • здійснюється логічний контроль і контроль за правильністю застосування заходів нетарифного регулювання; <p>4) передача документів начальнику підрозділу митної статистики.</p>	<p>Перевірка закінчується поставленням штампа «Перевірено»</p>
II етап	<p>1) Прийняття рішення в разі необхідності митного огляду;</p> <p>2) у разі прийняття рішення про потребу проведення митного огляду призначає посадову особу або групу осіб (у якій визначається старший групи) для проведення митного огляду;</p> <p>3) здійснюється митний огляд товарів та інших предметів у присутності особи, що їх переміщує через митний кордон України чи зберігає під митним контролем, і декларанта;</p> <p>4) при огляді перевіряється відповідність даних, унесених декларантом до митної декларації, наданим предметам;</p> <p>5) складається у випадках, передбачених правилами митного оформлення, складається Акт про проведення митного огляду товарів та інших предметів;</p> <p>6) перевірка вантажним відділом митниці вказаних декларантом відомостей у митних деклараціях на відповідність митним правилам і наданим товаросупровідним документам;</p> <p>7) перевірка наявності гарантій (при необхідності).</p>	<p>Перевірка закінчується поставленням штампа «Під митним контролем»</p>
III етап	<p>1) Перевірка нарахування й стягнення збору за митне оформлення товарів та інших предметів у зонах митного контролю на територіях і в приміщеннях підприємств, що зберігають такі товари та інші предмети, чи поза робочим часом, установленим для митного органу;</p> <p>2) завершення митного оформлення;</p> <p>3) видача оформлених документів декларанту;</p> <p>4) здійснення статистичного контролю.</p>	<p>Перевірка закінчується поставленням штампа «Оплачено»</p>

Декларування здійснюється суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності шляхом заявлення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом вчинення дій) точних відомостей про товари і транспортні засоби, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення.

Громадяни, які в'їжджають (виїжджають) в Україну, здійснюють декларування предметів, що переміщуються ними через митний кордон України, в усній формі, крім випадків переміщення предметів, які декларуються в обов'язковому порядку, або предметів в обсягах, що підлягають оподаткуванню.

Письмове декларування – форма декларування, яка передбачає повідомлення декларантом у письмовій формі точних даних про валютні цінності, даних, що стосуються кількісних, якісних та вартісних характеристик предметів, що переміщуються ним через митний кордон України, шляхом заповнення митної декларації встановленої форми.

При застосуванні письмової форми декларування можуть використовуватися як електронні документи, так і документи на паперовому носії. Електронне декларування здійснюється з використанням електронної митної декларації, засвідченої електронним цифровим підписом, та інших електронних документів або їхніх реквізитів.

Письмово декларуються: багаж, що відстав від власника; несупроводжуваний багаж; валютні цінності, цінності в кількості та обсягах, що перевищують норми, установлені чинним законодавством; предмети, переміщення яких через митний кордон України здійснюється за дозвільними документами державних органів: будь-яка зброя, боєприпаси й вибухові речовини, наркотики й психотропні речовини, предмети старовини та мистецтва, друковані видання та інші носії інформації, отруйні й сильнодіючі речовини та ліки, радіоактивні матеріали, об'єкти флори й фауни, їх частини та одержана з них продукція, високочастотні радіоелектронні пристрої та засоби зв'язку; товари, що підлягають обкладенню податками; товари, що тимчасово ввозяться на територію України, вивозяться з цієї території або переміщуються транзитом; транспортні засоби, що тимчасово вивозяться за межі України, за бажанням власника (користувача).

Усне декларування – форма декларування, яка передбачає при митному оформленні повідомлення власником-громадянином в усній формі на вимогу посадової особи митного органу точних даних про валютні цінності, цінності, даних, що стосуються кількісних, якісних та вартісних характеристик предметів, що переміщуються ним через митний кордон України. Форма усного декларування застосовується лише при переміщенні громадянами через митний кордон України особистих речей, валютних цінностей, цінностей, товарів, транспортних засобів у порядку й обсягах, що не перевищують норми, установлені законами України й іншими нормативно-правовими актами, та таких, що не потребують дозволів відповідних державних органів на їхнє переміщення. Під час усного декларування митна декларація не заповнюється. Усне декларування допускається при митному оформленні ручної поклажі й особистого багажу пасажирів.

Декларування шляхом вчинення дій можна розглянути на прикладі проходження «зелених коридорів» в аеропортах, коли особа, не складаючи письмової декларації, самостійно вибирає спрощений митний контроль, тим самим, своєю поведінкою заявляє митниці про відсутність товарів, що підлягають оподаткуванню або заборонених до ввезення (вивезення) товарів.

Митна декларація – письмова заява встановленої форми, що подається митному органу на паперовому носії або як електронний документ (електронна декларація) і містить відомості про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України, митний режим, у який вони заявляються, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення митного контролю, митного оформлення, митної статистики, нарахування та сплати податків, зборів та інших платежів.

Митним кодексом України передбачено 5 видів митних декларацій (рис. 4.4).

Митна декларація, заповнена у звичайному порядку – митна декларація, що містить обсяг відомостей (даних), достатній для завершення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення у заявленій митний режим.

Якщо декларант із поважних причин, перелік яких визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи, не може здійснити в повному обсязі декларування товарів і транспортних засобів, які ввозяться на

митну територію України, безпосередньо під час переміщення їх через митний кордон України (крім товарів, які переміщуються транзитом через територію України), такі товари можуть бути випущені у вільний обіг у спрощеному порядку після подання митному органу **тимчасової митної декларації** та під зобов'язання про подання додаткової митної декларації, заповненої у звичайному порядку не пізніше ніж 45 днів з дня подання тимчасової митної декларації.

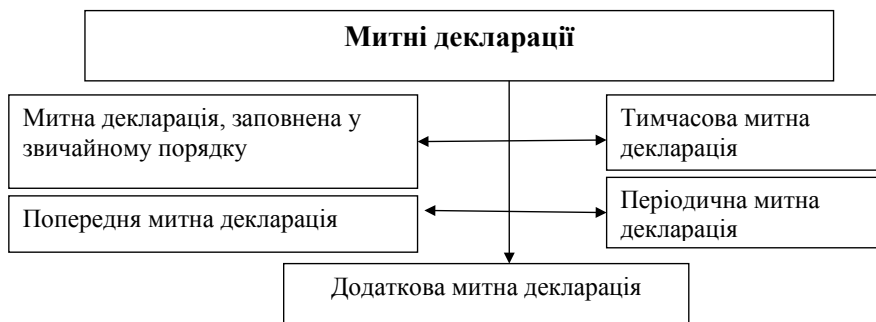

Рис. 4.4. Види митних декларацій

Періодична митна декларація оформлюється в разі, якщо товари регулярно переміщуються через митний кордон України однією і тією ж особою на одних і тих же умовах та підставах протягом не більше 180 днів та під зобов'язання про подання додаткової митної декларації.

Періодична митна декларація подається для декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України суднами закордонного плавання, трубопровідним транспортом або лініями електропередачі, припасів, періодичних друкованих видань та товарів, переміщення яких через митний кордон України планується з періодичністю не рідше ніж два рази протягом строку її дії.

У 30-денний термін після оформлення періодичної митної декларації особа зобов'язана подати додаткову митну декларацію, заповнену в установленому порядку. Порядок та умови подання періодичної митної декларації не поширюються на:

- товари, заборонені до ввезення в Україну, вивезення з України та транзиту через її митну територію;

- товари, що надходять як міжнародна технічна та гуманітарна допомога;
- наркотичні засоби, психотропні речовини, їхні аналоги та прекурсори;
- спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку, інші засоби негласного отримання інформації;
- товари, що переміщуються трубопровідним транспортом та лініями електропередачі;
- живих тварин;
- товари, що переміщуються через митний кордон України транзитом.

Попередня митна декларація подається декларантом до відповідного митного органу до ввезення товарів, транспортних засобів комерційного призначення або після їх ввезення, якщо вони перебувають на території пункту пропуску через державний кордон України. Метою подання попередньої митної декларації є проведення аналізу ризику та прискорення виконання митних формальностей.

Подання попередньої митної декларації при ввезенні на митну територію України підакцизних товарів є обов'язковим.

У попередній декларації умовно нараховуються всі платежі, передбачені при оформленні окремих видів товарів для вільного обігу на митній території України.

Попередня митна декларація, яка містить усю необхідну інформацію, може бути підставою для переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України. Таке рішення приймається митним органом на основі результатів аналізу ризиків у строк не більше 4 робочих годин з моменту пропуску товарів, транспортних засобів через митний кордон України. Увезення товару на митну територію України за попередньою митною декларацією дозволяється протягом 30 днів із дати її оформлення.

Основним документом, який устанавлює форми митних декларацій, умови їх застосування та подання митним органам, визначає загальний порядок оформлення митних декларацій є Положення про митні декларації, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2002 р. № 450.

Митна декларація застосовується під час декларування товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України юридичними або фізичними особами, яким вони належать, чи уповноваженими ними особами при переміщенні:

- товарів, митна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 150 євро;

- товарів, які підлягають державному експортному контролю та переміщення яких через митний кордон України згідно із законодавством потребує надання відповідного дозволу чи висновку;

- товарів, які поміщуються в митні режими митного складу, вільної митної зони, безмитної торгівлі, переробки на митній території України, переробки за межами митної території України та після перебування в таких митних режимах поміщуються в інші митні режими;

- надходження на адресу декларанта підакцизних товарів в міжнародних поштових відправленнях та в міжнародних експрес-відправленнях;

- надходження на адресу декларанта (крім громадянина) в одній депеші від одного відправника товарів, що відповідно до Митного кодексу України та Податкового кодексу України є об'єктами оподаткування митними платежами в міжнародних поштових відправленнях та в міжнародних експрес-відправленнях;

- пересилання декларантом (крім громадянина) товарів, митна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 150 євро в міжнародних поштових відправленнях та у міжнародних експрес-відправленнях;

- надходження на адресу громадянина в одній депеші від одного відправника товарів, сумарна фактурна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 10000 євро в міжнародних поштових відправленнях та в міжнародних експрес-відправленнях;

- пересилання громадянином товарів, сумарна фактурна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 10000 євро в міжнародних поштових відправленнях та в міжнародних експрес-відправленнях;

- декларування громадянами особистих речей, інших товарів для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності.

За письмовим зверненням декларанта або уповноваженої ним особи та з дозволу митного органу відомості, зазначені в поданій митному органу митній декларації, можуть бути змінені, зокрема шляхом доповнення, або митна декларація може бути відкликана.

Для здійснення митного контролю й митного оформлення товарів декларант подає до підрозділу митного органу митну декларацію, заповнену згідно з обраним митним режимом, її електронну копію й

повний комплект документів, необхідних для здійснення митного оформлення товарів:

а) документи, що підтверджують повноваження декларанта на декларування товарів: посередницький договір; документ на право провадження митної брокерської діяльності;

б) зовнішньоекономічний договір (інший документ на товари);

в) товаросупровідні документи: товарно-транспортний документ на перевезення (залізнична накладна (УМВС (СМГС), ЦІМ (СІМ)), авіаційна накладна (Air Waybill), коносамент (Bill of Lading) тощо, зовнішньоекономічний договір;

г) дозволи й сертифікати уповноважених державних органів (у встановлених законодавством випадках) та інші документи, зазначені в митній декларації: облікова картка суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності або її копія, завірена цим суб'єктом; лист про погодження (подається підприємством, розміщеним поза зоною діяльності митного органу); документ контролю за доставкою товарів; документи про надання фінансових гарантій; ліцензія митного перевізника; книжка МДП, книжка АТА, книжка СРD; свідоцтво про допущення транспортного засобу до перевезення товарів під митними печатками і пломбами; акти приймання-передачі (електроенергії, газу, нафти, аміаку тощо); документи, що визначають країну походження товарів; документи, що містять відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТЗЕД; платіжні доручення, касові ордери, що підтверджують сплату податків і зборів (обов'язкових платежів); векселі (відповідно до законодавства); документи, що підтверджують право на застосування до товарів пільгового режиму оподаткування; документи, що підтверджують право розпорядження, володіння чи користування товаром та/або транспортним засобом; заява підприємства для здійснення митного оформлення товарів (у спрощеному порядку, для розміщення їх у митні режими, для подання тимчасової, неповної, періодичної митної декларації);

д) декларацію митної вартості (у встановлених законодавством випадках);

е) документи, що підтверджують заявлені декларантом відомості про митну вартість товарів: рахунок (Invoice) або інший документ, який визначає вартість товару, декларація про встановлені виробником або імпортером максимальні роздрібні ціни на підакцизні товари.

На вимогу митного органу декларантом подаються й інші документи, потрібні для здійснення митного контролю та митного оформлення, подання яких визначено чинним законодавством України.

Факт прийняття митної декларації засвідчується посадовою особою митного органу, яка її прийняла, шляхом проставлення на ній відбитка відповідного митного забезпечення та інших відміток (номера декларації, дати та часу її прийняття тощо).

Оформлення митної декларації є підтвердженням надання особі права на поміщення товарів та/або транспортних засобів у заявлений митний режим і прав та обов'язків, зазначених у митній декларації осіб щодо здійснення ними відповідних фінансових, господарських та інших операцій.

Шляхом подання митної декларації, під час переміщення товарів через митний кордон України, декларантом заявляється *митна вартість товарів*.

Митна вартість товарів, які переміщуються через митний кордон України, – це вартість товарів, що використовується для митних цілей, яка базується на ціні, що фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари (ст. 49 Митного кодексу України).

У загальному вигляді формула розрахунку митної вартості товарів має вигляд:

$$MB = FB + TB,$$

де MB – митна вартість;

FB – фактурна вартість;

TB – транспортні витрати.

Участь України у СОТ зумовлює необхідність дотримання міжнародних норм і принципів оцінки товарів з митними цілями. Міжнародні методи розрахунку митної вартості реалізовані у Митному кодексі України. При цьому, зазначені методи застосовуються залежно від обраного митного режиму: імпорту, ввезення товарів у митних режимах, відмінних від імпорту та вивезення товарів за межі митної території України (рис. 4.5).

Визначення митної вартості при імпорті.

Основним питанням є визначення митної вартості при імпорті товарів, оскільки саме вона є основою для нарахування ввізного мита та нарахування податку на додану вартість.

Із шести передбачених методів, основним методом є метод визначення митної вартості за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються. Кожен наступний метод застосовується, якщо митна вартість товарів не може бути визначена шляхом застосування попереднього.

Рис. 4.5. Методи визначення митної вартості товару

Застосуванню другорядних методів передують процедура консультацій між митним органом та декларантом з обміном наявної в кожного з них інформації.

У разі неможливості визначення митної вартості товарів за методом «ціна договору щодо ідентичних товарів» та «за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів» за основу для її визначення може братися або ціна, за якою ідентичні або подібні

(аналогічні) товари були продані в Україні не пов'язаному із продавцем покупцю відповідно до методів «на основі віднімання вартості» або «на основі додавання вартості».

Методи на основі віднімання та додавання вартості (обчислена вартість) можуть застосовуватися в будь-якій послідовності на прохання декларанта. У разі, якщо неможливо застосувати жоден із зазначених методів, митна вартість визначається за резервним методом.

Основний метод «За ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються» передбачає визначення митної вартістю товарів, які ввозяться на митну територію України відповідно до митного режиму імпорту за ціною, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за товари, якщо вони продаються на експорт в Україну, скоригована в разі потреби.

Ціна, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за товари, якщо вони продаються на експорт в Україну, включає всі платежі, які були здійснені або повинні бути здійснені покупцем продавцю або на користь продавця через третіх осіб та/або на пов'язаних із продавцем осіб для виконання зобов'язань продавця. Дивіденди або інші платежі покупця на користь продавця, не пов'язані з оцінюваним товаром, не є частиною митної вартості.

До митної вартості можуть бути включені такі витрати (якщо вони не були включені до ціни), як:

1) витрати, понесені покупцем:

а) комісійні та брокерська винагорода, за винятком комісійних за закупівлю, що є платою покупця своєму агентові за надання послуг, пов'язаних із представництвом його інтересів за кордоном для закупівлі оцінюваних товарів;

б) вартість ящиків тари (контейнерів), у яку упаковано товар, або іншої упаковки, що для митних цілей вважаються єдиним цілим з відповідними товарами;

в) вартість упаковки або вартість пакувальних матеріалів та робіт, пов'язаних із пакуванням;

2) належним чином розподілена вартість нижчезазначених товарів та послуг, якщо вони поставляються прямо чи опосередковано покупцем безоплатно або за зниженими цінами для використання у зв'язку з виробництвом та продажем на експорт в Україну оцінюваних товарів, якщо така вартість не включена до ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті:

а) сировини, матеріалів, деталей, напівфабрикатів, комплектувальних виробів тощо, які увійшли до складу оцінюваних товарів;

б) інструментів, штампів, шаблонів та аналогічних предметів, використаних у процесі виробництва оцінюваних товарів;

в) матеріалів, витрачених у процесі виробництва оцінюваних товарів (мастильні матеріали, паливо тощо);

г) інженерних та дослідно-конструкторських робіт, дизайну, художнього оформлення, ескізів та креслень, виконаних за межами України і безпосередньо необхідних для виробництва оцінюваних товарів;

3) роялті та інші ліцензійні платежі, що стосуються оцінюваних товарів та які покупець повинен сплачувати прямо чи опосередковано як умову продажу оцінюваних товарів, якщо такі платежі не включаються до ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті, а також платежі, які стосуються прав на літературні та художні твори, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки та інші об'єкти права інтелектуальної власності;

4) відповідна частина виручки від будь-якого подальшого перепродажу товарів, що оцінюються, їх використання або розпорядження ними на митній території України, яка прямо чи опосередковано йде на користь продавця;

5) витрати на транспортування оцінюваних товарів до аеропорту, порту або іншого місця ввезення на митну територію України;

6) витрати на навантаження, вивантаження та обробку оцінюваних товарів, пов'язані з їх транспортуванням до аеропорту, порту або іншого місця ввезення на митну територію України;

7) витрати на страхування цих товарів.

До митної вартості не включаються нижчезазначені витрати або кошти за умови виділення їх із ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за оцінювані товари, що документально підтверджені та які піддаються обчисленню:

1) плата за будівництво, спорудження, складення, технічне обслуговування або технічну допомогу, здійснені після ввезення імпортованих товарів, таких як промислова установка, машини або обладнання;

2) витрати на транспортування після ввезення;

3) податки, які справляються в Україні.

Метод визначення митної вартості за ціною договору (контракту) щодо товарів, які ввозяться на митну територію України відповідно до митного режиму імпорту, застосовується за певних умов (рис. 4.6).

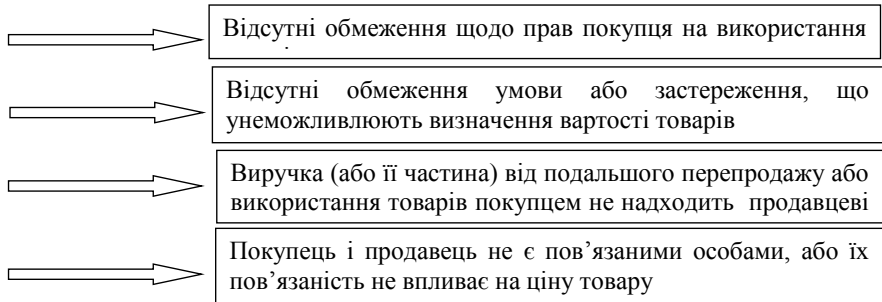

Рис. 4.6. Умови застосування методу «за ціною договору (контракту)»

Метод визначення митної вартості «за ціною договору щодо ідентичних товарів» застосовується в разі, якщо митна вартість оцінюваних товарів не може бути визначена «за ціною договору (контракту)».

При цьому, за основу приймається митна вартість операцій з ідентичними товарами за певних умов (рис. 4.7)

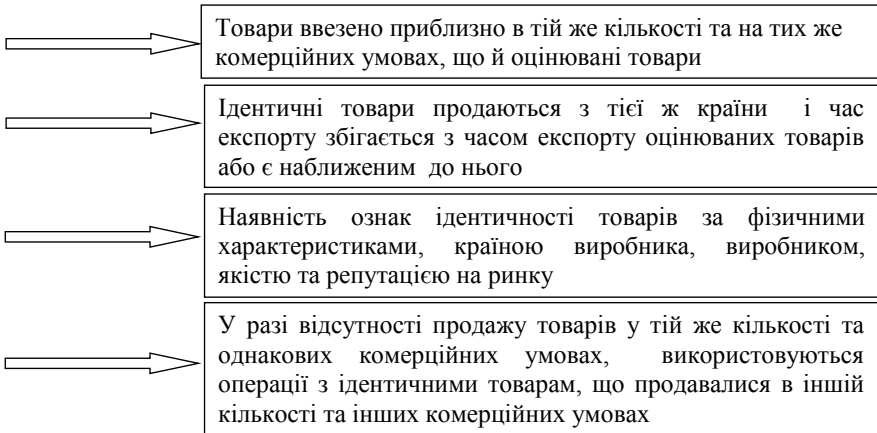

Рис. 4.7. Умови застосування методу «за ціною договору щодо ідентичних товарів»

Метод визначення митної вартості «за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів» застосовується в разі, якщо митна вартість оцінюваних товарів не може бути визначена методами «за ціною договору (контракту)», «за ціною договору щодо ідентичних товарів». При цьому, за основу приймається митна вартість операцій з подібними (аналогічними) товарами, які продано на експорт в Україну і час експорту яких збігається з часом експорту оцінюваних товарів або є максимально наближеним до нього. за певних умов (рис. 4.8).

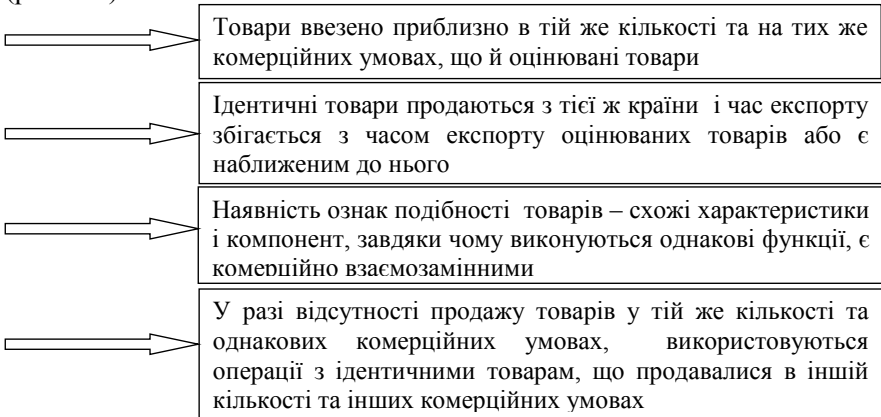

Рис. 4.8. Умови застосування методу «за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів»

Ознаками, які виключають ідентичність, подібність товарів, є якщо вони не вироблені в тій же країні, що й товари, які оцінюються; якщо їх проектування, дослідно-конструкторські роботи, художнє оформлення, дизайн, ескізи, креслення, а також інші аналогічні роботи, виконані в Україні.

Методи віднімання (додавання) вартості зводяться до коригування митної вартості.

Визначення митної вартості методом віднімання вартості здійснюється в разі, якщо оцінювані або ідентичні чи подібні (аналогічні) імпорتنі товари продаються (відчужуються) на митній території України в незмінному стані.

За основу визначення митної вартості береться ціна одиниці товару, за якою оцінювані або ідентичні чи подібні (аналогічні) імпортовані товари продаються на території України в найбільших загальних кількостях покупцю, який не є пов'язаною з продавцем

особою, одночасно або в час, наближений до дати ввезення оцінюваних товарів. При цьому вираховуються:

1) витрати на виплату комісійних, звичайних торговельних надбавок, які робляться для одержання прибутку та покриття загальних витрат у зв'язку з продажем на митній території України товарів того ж класу та виду.

2) звичайних витрат, понесених в Україні на навантаження, вивантаження, транспортування, страхування, та інших пов'язаних з такими операціями витрат;

3) сум податків, що підлягають сплаті в Україні у зв'язку з ввезенням (імпортом) чи продажем (відчуженням) товарів.

Для визначення митної вартості товарів на основі додавання вартості (обчислена вартість) за основу береться надана виробником товарів, що оцінюються, інформація про їхню вартість, яка повинна включати:

1) вартість матеріалів та витрат, понесених виробником при виробництві оцінюваних товарів;

2) обсяг прибутку та загальних витрат, що дорівнює сумі, яка звичайно відображається при продажу товарів того ж класу або виду, що й оцінювані товари, які виготовляються виробниками у країні експорту для експорту в Україну;

3) загальні витрати при продажу в Україну з країни вивезення товарів того ж класу або виду (витрати на завантаження, розвантаження та обробку оцінюваних товарів, їх транспортування до аеропорту, порту або іншого місця ввезення на митну територію України, витрат на страхування товарів).

Митна вартість, визначена резервним методом, повинна ґрунтуватися на раніше визначених (визначених) митним органом митних вартостях.

Митна вартість імпортованих товарів не визначається резервним методом на підставі:

1) ціни товарів українського походження на внутрішньому ринку України;

2) системи, яка передбачає прийняття для митних цілей вищої з двох альтернативних вартостей;

3) ціни товарів на внутрішньому ринку країни-експортера;

4) вартості виробництва, іншої, ніж обчислена вартість, визначена для ідентичних або подібних (аналогічних) товарів відповідно до положень ст. 63 Митного кодексу України;

5) ціни товарів, що поставляються з країни-експортера до третіх країн;

6) мінімальної митної вартості;

7) довільної чи фіктивної вартості.

Визначення митної вартості при експорті здійснюється єдиним методом: за ціною товару, яка зазначається в рахунку-фактурі чи рахунку-проформі (ст. 66 Митного кодексу України).

Митна вартість товарів зазначається декларантом у митній декларації. Разом з митною декларацією та іншими документами для митного оформлення подається також декларація митної вартості в таких випадках:

– якщо з ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за оцінювані товари, виділено такі витрати: плата за будівництво, спорудження, складення, технічне обслуговування або технічну допомогу, здійснені після ввезення імпортованих товарів, таких як промислова установка, машини або обладнання; витрати на транспортування після ввезення; податки, які справляються в Україні.

– якщо покупець та продавець пов'язані між собою;

– якщо до ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за оцінювані товари, додаються витрати, якщо вони не включалися до ціни:

1) витрати, понесені покупцем:

а) комісійні та брокерська винагорода, за винятком комісійних за закупівлю, що є платою покупця своєму агентові за надання послуг, пов'язаних із представництвом його інтересів за кордоном для закупівлі оцінюваних товарів;

б) вартість ящиків тари (контейнерів), у яку упаковано товар, або іншої упаковки, що для митних цілей вважаються єдиним цілим з відповідними товарами;

в) вартість упаковки або вартість пакувальних матеріалів та робіт, пов'язаних із пакуванням;

2) належним чином розподілена вартість нижчезазначених товарів та послуг, якщо вони поставляються прямо чи опосередковано покупцем безоплатно або за зниженими цінами для використання у зв'язку з виробництвом та продажем на експорт в Україну оцінюваних товарів, якщо така вартість не включена до ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті:

а) сировини, матеріалів, деталей, напівфабрикатів, комплектувальних виробів тощо, які увійшли до складу оцінюваних товарів;

б) інструментів, штампів, шаблонів та аналогічних предметів, використаних у процесі виробництва оцінюваних товарів;

в) матеріалів, витрачених у процесі виробництва оцінюваних товарів (мастильні матеріали, паливо тощо);

г) інженерних та дослідно-конструкторських робіт, дизайну, художнього оформлення, ескізів та креслень, виконаних за межами України і безпосередньо необхідних для виробництва оцінюваних товарів;

3) роялті та інші ліцензійні платежі, що стосуються оцінюваних товарів та які покупець повинен сплачувати прямо чи опосередковано як умову продажу оцінюваних товарів, якщо такі платежі не включаються до ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті.

4) відповідна частина виручки від будь-якого подальшого перепродажу товарів, що оцінюються, їх використання або розпорядження ними на митній території України, яка прямо чи опосередковано йде на користь продавця;

5) витрати на транспортування оцінюваних товарів до аеропорту, порту або іншого місця ввезення на митну територію України;

6) витрати на навантаження, вивантаження та обробку оцінюваних товарів, пов'язані з їх транспортуванням до аеропорту, порту або іншого місця ввезення на митну територію України;

7) витрати на страхування товарів.

4.5. Митний контроль за зовнішньоекономічною діяльністю

Митний контроль – це здійснення митними органами України спеціальних дій, спрямованих на дотримання юридичними і фізичними особами митного законодавства України, міжнародних угод України та правил, які регулюють порядок увезення, вивезення чи транзиту вантажів, транспортних засобів, валюти.

Митний контроль – сукупність заходів, що здійснюються митними організаціями з метою забезпечення дотримання вимог законодавства (Міжнародна конвенція про прощення митних процедур (м. Кіото, 1973 р.)

Митний контроль передбачає проведення митними органами мінімум митних процедур, необхідних для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи. Обсяг таких процедур та порядок їх застосування визначаються відповідно до Митного кодексу, інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Митний контроль товарів, транспортних засобів перевізників у пунктах пропуску через державний кордон України здійснюється цілодобово відповідно до типових технологічних схем пропуску через державний кордон України автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Митні органи під час проведення митного контролю самостійно визначають форму та обсяг контролю, достатній для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи та міжнародних договорів України.

Форми митного контролю – це набір способів та методів діяльності, інструментарій, за допомогою якого посадові особи митних органів виконують завдання, покладені на митні органи.

Митний контроль здійснюється у формах:

- перевірки документів та відомостей, потрібних для здійснення митного контролю.

Перевірка необхідних для досягнення мети такого контролю документів на товари та транспортні засоби – документальний контроль – провадиться з метою встановлення їхньої відповідності встановленим у законодавстві вимогам щодо переміщення товарів і предметів через митний кордон держави, а також норм відповідних міжнародних договорів, укладених в установленому законом порядку. Документи, які перевіряються, умовно можна поділити на митні, товарно-транспортні, зовнішньоторгові та інші;

- митного огляду (огляду та переогляду товарів і транспортних засобів, особистого огляду громадян, переогляду). Митний огляд проводиться з метою перевірки законності переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів;

- обліку товарів, транспортних засобів та інших предметів, що переміщуються через державний кордон, передбачених митним законодавством України.

Облік товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України – це реєстрація митним органом

зазначених товарів і транспортних засобів на паперових та електронних носіях для ефективного здійснення митних процедур, збирання відомостей митної статистики, контролю за додержанням режиму законності учасниками митних відносин;

- усного опитування громадян та посадових осіб підприємств – отримання посадовою особою митного органу інформації, що має значення для здійснення митного контролю, від осіб, які володіють такою інформацією. Усне опитування має супроводжуватися складанням відповідного протоколу, форма якого затверджується митними органами;

- перевірки системи звітності та обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, які відповідно до законів справляються при переміщенні товарів через митний кордон України – проведення митними органами на підприємствах дій щодо встановлення відповідності документації про зазначені товари і транспортні засоби вимогам, установленим Митним кодексом та іншими законами України;

- огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи законом. Такий огляд здійснюється з метою перевірки законності ввезення на митну територію України товарів і транспортних засобів, дотримання порядку їх увезення, а також правильності та повноти сплати податків і зборів; перевірки відповідності фактичної кількості ввезених товарів і транспортних засобів відомостям, заявленим у митній декларації; перевірки дотримання встановлених Митним кодексом та іншими законами України правил провадження діяльності, контроль за якою покладено на митні органи. Після огляду складається акт, у якому фіксуються результати огляду територій та приміщень посадовою особою митного органу;

- проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, зокрема своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів.

Документальні перевірки можуть бути виїзні (планові або позапланові) та невиїзні щодо: правильності визначення бази оподаткування, своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів; обґрунтованості та законності надання (отримання) пільг і звільнення від оподаткування; правильності класифікації товарів; відповідності фактичного використання переміщених через митний кордон України товарів заявленій меті такого переміщення та/або відповідності фінансових і бухгалтерських документів, звітів, договорів (контрактів), калькуляцій, інших документів підприємства, що перевіряється, інформації, зазначеній у митній декларації, декларації митної вартості, за якими проведено митне оформлення товарів у відповідному митному режимі; законності переміщення товарів через митний кордон України, зокрема ввезення товарів на територію вільної митної зони або їх вивезення з цієї території.

Особливе значення в системі митного контролю набуває митний пост-аудит – проведення документальної перевірки після завершення митного оформлення та випуску товарів у вільний обіг;

- направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих органу доходів і зборів;

- використання інших форм, передбачених Митним кодексом та іншими законами України з питань митної справи: проведення ідентифікації товарів, предметів, транспортних засобів.

Застосування різноманітних технічних засобів, службових собак, спостереження за реакцією фізичної особи, обстеження різноманітних об'єктів, аналіз типових порушень митних правил та ін. не є формами митного контролю в сенсі Митного кодексу України.

Товари і транспортні засоби перебувають під митним контролем з моменту його початку, який засвідчується на товаросупровідних документах штампом «Під митним контролем» і до закінчення згідно із заявленим митним режимом. Максимальний час перебування товарів та транспортних засобів під митним контролем залежить від заявленого митного режиму.

У разі ввезення на митну територію України товарів і транспортних засобів митний контроль розпочинається з моменту перетинання ними митного кордону України та прийняття посадовими особами митної служби митної декларації.

У випадку вивезення за межі митної території України, митний контроль розпочинається з моменту пред'явлення товарів і транспортних засобів для митного оформлення та їх декларування.

Митний контроль закінчується:

- у разі ввезення на митну територію України – після здійснення в повному обсязі митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;

- у разі вивезення за межі митної території України – після здійснення в повному обсязі митного оформлення товарів і транспортних засобів та перетинання ними митного кордону України, за винятком митних режимів, які передбачають перебування під митним контролем протягом усього часу дії митного режиму.

Товари, транспортні засоби та інші предмети перебувають під митним контролем з моменту їх увезення в зону митного контролю. Не допускається перебування в зоні митного контролю товарів, транспортних засобів та інших предметів, митний контроль яких завершено.

Митний контроль товарів, транспортних засобів та інших предметів, що переміщуються через державний кордон України, здійснюється виключно в зонах митного контролю, які визначені митницею та розташування яких погоджено з Прикордонними військами.

Тривалість перебування товарів і транспортних засобів під митним контролем на території зони митного контролю в пункті пропуску на митному кордоні України встановлюється відповідно до технологічної схеми пропуску через митний кордон осіб, товарів і транспортних засобів. Загальний час здійснення контролю транспортних засобів і товарів не повинен перевищувати часу стоянки транспортних засобів у пунктах пропуску, передбаченого розкладом або графіком руху.

Контроль транспортного засобу і товарів вважається закінченим, якщо в товаросупровідних (товаротransпортних) документах на транспортний засіб і товари проставлено відповідні відмітки митних органів та інших контролюючих органів стосовно підконтрольних вантажів або якщо в передбачених законодавством випадках (зокрема проходження через «зелені коридори», зони спрощеного контролю) надано посадовими особами органу охорони державного кордону і митного органу усний дозвіл на пропуск через державний кордон.

Для визначення товарів, транспортних засобів, документів та осіб, які підлягають митному контролю, форм митного контролю, що застосовуються до таких товарів, транспортних засобів, документів і осіб, а також обсягу митного контролю митними органами застосовується *система управління ризиками*.

Наказом Міністерства фінансів України від 31.07.2015 р. №684 було затверджено Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю.

Управління ризиками – це робота органів доходів і зборів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів.

Контроль із застосуванням системи управління ризиками – це оцінка ризику шляхом аналізу (зокрема з використанням інформаційних технологій) поданих документів у конкретному випадку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України з метою обрання форм та обсягу митного контролю, достатніх для забезпечення додержання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Оцінка ризиків та визначення форм та обсягів митного контролю здійснюється за відповідними напрямками (рис. 4.9).

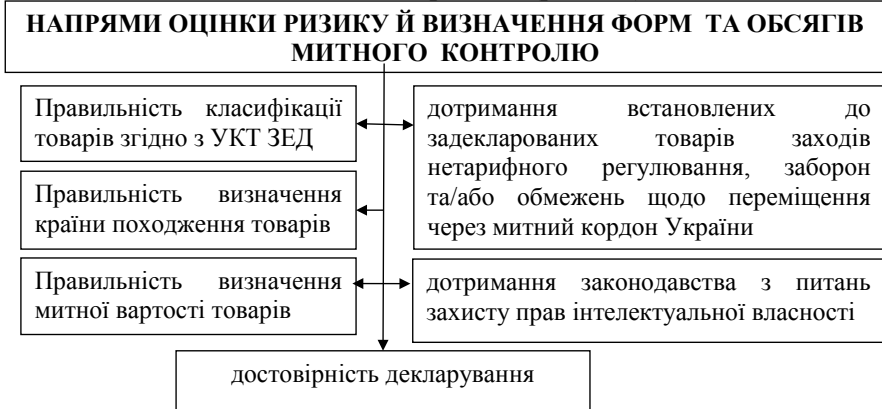

Рис. 4.9. Напрями оцінки ризику і визначення форм та обсягів митного контролю

Об'єктом аналізу ризику є: характеристики суб'єктів, що беруть участь у зовнішньоекономічній операції, характер зовнішньоекономічної операції товарів; характеристики транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України.

За результатами оцінки ризику в конкретному випадку здійснення митного контролю товарів, транспортних засобів, обирають форми та обсяги митного контролю, формується перелік митних формальностей.

Основними напрямками вдосконалення митної політики України у сфері митного контролю на сучасному етапі є:

- забезпечення доступу митних органів до інформаційних баз даних інших органів державної влади;
- забезпечення умов для застосування митного пост-аудиту та поступового відходу від практики 100% фізичного огляду товарів під час переміщення їх через митний кордон України;
- розроблення методики вибіркової перевірки товаросупровідних та митних документів на основі системи оцінки ризиків.

Питання для самоконтролю

1. Що таке митна політика, у чому полягає її зміст, мета та завдання?
2. Назвіть інструменти митної політики та дайте їм характеристику.
3. Що таке митна справа?
4. Дайте характеристику митних режимів в Україні?
5. Що таке зона вільної торгівлі та її значення для зовнішньоекономічної діяльності?
6. Що таке митне оформлення товарів?
7. Що таке декларування товарів? Назвіть типи декларацій.
8. Назвіть методи визначення митної вартості товарів та дайте їм характеристику.
9. Що таке митний контроль та його основні форми?
10. Розкрийте зміст системи управління ризиками?

Тести для перевірки знань

1. Митна політика – це:

А) система принципів та напрямів діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою

митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі;

Б) система законодавчих актів у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі;

В) система принципів та напрямів діяльності суб'єктів господарювання у сфері забезпечення своїх економічних інтересів при здійсненні зовнішньої торгівлі;

Г) сукупність інструментів у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

2. Цілі застосування ввізного мита:

А) захист національного виробництва від небажаної іноземної конкуренції;

Б) обмеження експорту товарів, необхідних для національної економіки з точки зору як насичення внутрішнього ринку, так і безпечності;

В) обмеження експорту сировини чи напівфабрикатів для стимулювання експорту кінцевої продукції;

Г) обмеження імпорту сировини для стимулювання експорту кінцевої продукції.

3. Дворівневий митний тариф у рамках зони вільної торгівлі з країнами ЄС передбачає:

А) імпорт товарів у межах квот – за пільговою ставкою мита, та імпорт товарів при заповненні квот – за повною ставкою мита;

Б) імпорт товарів – за пільговою ставкою мита, експорт товарів – за повною ставкою мита;

В) експорт товарів у межах квот – за пільговою ставкою мита, та експорт товарів при заповненні квот – за повною ставкою мита;

Г) відсутнє поняття дворівневого митного тарифу.

4. До митних органів, які здійснюють державне митне регулюванн, належать:

А) Кабінет Міністрів, Державна митна служба України, регіональні митниці, митниці, митні пости, спеціалізовані митні установи та організації;

Б) Державна митна служба України, митниці, митні пости, спеціалізовані митні установи та організації;

В) Кабінет Міністрів, Міністерство фінансів України, Державна митна служба України, регіональні митниці, митниці, митні пости, спеціалізовані митні установи та організації;

Г) Кабінет Міністрів, Міністерство фінансів України, Державна митна служба України, регіональні митниці, митниці, митні пости.

5. Мито – це:

А) непрямий податок на товари, що переміщуються через митний кордон України;

Б) місцевий податок на товари, що переміщуються через митний кордон України;

В) прямий податок на товари, що переміщуються через митний кордон України;

Г) непрямий податок на товари та послуги, що переміщуються через митний кордон України

6. Функції мита:

А) фіскальна та регулююча;

Б) фіскальна;

В) регулююча;

Г) фіскальна, регулююча, контрольна.

7. За структурою митний тариф поділяється на:

А) експортний та імпортовий;

Б) ввізний, вивізний;

В) адвалорний та специфічний;

Г) тарифний, нетарифний.

8. Мито, яке застосовується у випадку ввозу на митну територію України товарів, що є об'єктом субсидованого імпорту, що завдає шкоди національному товаровиробнику називається:

А) сезонним;

Б) компенсаційним;

В) спеціальним;

Г) антидемпінговим.

9. Визначення митної вартості товарів, які ввозяться в Україну відповідно до митного режиму імпорту, здійснюється за такими методами:

а) тільки за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються (вартість операції);

б) основний – за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються (вартість операції); другорядні: за ціною договору щодо ідентичних товарів; резервний;

в) основний – за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються (вартість операції); другорядні: за ціною договору щодо ідентичних товарів; за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів; на основі віднімання вартості; на основі додавання вартості (обчислена вартість); резервний.

г) за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються (вартість операції); за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів; на основі віднімання вартості; резервний.

10. Митною вартістю товарів, які переміщуються через митний кордон України, є:

а) вартість товарів, що використовується для митних цілей, яка базується на ціні, що фактично сплачена за ці товари;

б) вартість товарів, що використовується для митних цілей, яка базується на ціні, що фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари;

в) вартість товарів, що використовується для митних цілей, яка базується на ціні, що підлягає сплаті за ці товари;

г) вартість товарів, що використовується для митних цілей, яка базується на кількості товарів та на ціні, що фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари.

РОЗДІЛ 5. ВАЛЮТНА ПОЛІТИКА. МЕХАНІЗМ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні поняття та терміни: валютна політика, валютна система, валютні відносини, валютне регулювання, золотовалютні резерви, валютний курс, конвертованість валюти, валютні операції, валютний контроль.

5.1. Валютна політика та її вплив на зовнішньоекономічну діяльність

В економічній літературі валютну політику розглядають як комплекс економічних, організаційних, адміністративних, правових та інших заходів, методів, форм, інструментів і механізмів, які здійснюються державою у сфері валютно-фінансових і кредитних відносин відповідно до поточних та стратегічних цілей загальної економічної політики держави, передусім з метою забезпечення стабільності обмінного курсу національної валюти та збалансованості платіжного балансу країни.

Основні цілі валютної політики як складової монетарної політики визначаються стратегічними цілями монетарної політики – зростання ВВП та зайнятості, стабілізація цін.

Крім загальномонетарних цілей, валютна політика має свої специфічні цілі:

- лібералізація валютних відносин у країні;
- забезпечення збалансованості платіжного балансу та стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний ринок;
- забезпечення високого рівня конвертованості національної валюти;
- захист інвестицій у країні;
- забезпечення стабільності курсу національної валюти.

Залежно від поставлених завдань розрізняють стратегічну та поточну валютну політику держави.

Довгострокова (стратегічна) валютна політика уряду передбачає заходи, спрямовані на забезпечення макроекономічної стабільності та створення умов довіри внутрішньої економіки й іноземного бізнесу до національної валюти, стимулювання розвитку експорту, надходження в країну заробленої іноземної валюти тощо.

Поточна валютна політика спрямована на забезпечення стабільного функціонування національної валютної системи, сприяння збалансованості платіжного балансу, гармонізації інтересів експортерів та імпортерів, лібералізацію валютних відносин у країні, забезпечення високого рівня конвертованості національної валюти.

У рамках поточної валютної політики здійснюється:

- поточне регулювання системи валютних обмежень та системи економічних нормативів (зокрема допуск нерезидентів на ринок державних цінних паперів);
- створення сприятливих умов для вкладів інвесторів (як національних, так і іноземних) у національну економіку;
- оперативне регулювання валютно-ринкової кон'юнктури за допомогою валютних інтервенцій для зменшення спекулятивного тиску на валютний ринок;
- удосконалення правової та організаційної структури валютного ринку;
- здійснення жорсткого контролю за капітальними операціями резидентів та нерезидентів на валютному ринку України;
- удосконалення контролю за експортно-імпортними операціями через налагодження тіснішої взаємодії всіх органів валютного контролю;
- удосконалення міждержавних розрахунків та опрацювання можливостей різноманітних форм інтеграції (зокрема створення платіжних та валютних союзів);
- проведення курсової політики, яка базується на цільових показниках грошово-кредитної сфери;
- удосконалення механізму курсоутворення відповідно до структурних змін в економіці.

Для забезпечення умов функціонування національної економіки державні органи валютного регулювання здійснюють вплив на відповідні об'єкти, пов'язані з валютними відносинами (рис. 5.1).

Валютну політику здійснює уряд і Національний банк України відповідно до принципів загальної економічної політики України. У реалізації валютної політики беруть участь такі суб'єкти, як Міністерство фінансів, комерційні банки, податкова та митна служба.

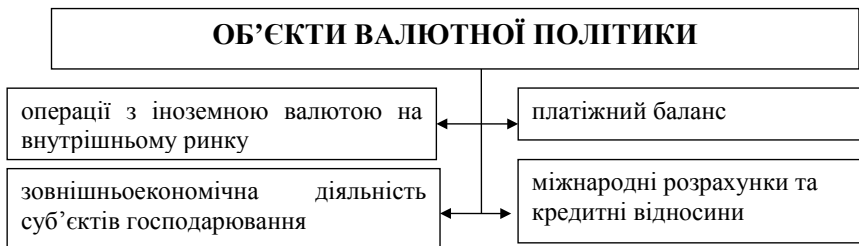

Рис. 5.1. Об'єкти валютної політики

Елементами валютної політики НБУ виступають валютно-курсова політика та політика управління золотовалютними резервами.

Основною метою валютно-курсової політики є забезпечення стабільності курсу національної валюти. Водночас на сучасному етапі економічного розвитку країни забезпечення валютно-курсової стабільності має розглядатися не лише з точки зору утримання обмінного курсу національної валюти в певних межах, а й з урахуванням необхідності забезпечення таких умов і параметрів функціонування валютного ринку, які не мають негативного впливу на інвестиційні рішення та очікування економічних агентів і дають змогу мінімізувати вплив негативних зовнішніх факторів.

Питання пошуку вартісної основи реального валютного курсу та його рівноважного рівня є актуальним протягом досить тривалого часу й розроблялося в рамках теорії паритету купівельної спроможності (ПКС).

Підставою для визначення валютного курсу є валютний паритет.

Валютний паритет – це офіційно встановлене співвідношення грошових одиниць різних країн.

Паритет купівельної спроможності (Power Purchasing parity – PPP) – однакова купівельна спроможність грошових одиниць різних країн стосовно цін товарів на внутрішніх ринках.

Валютний курс у рамках паритету купівельної спроможності визначається шляхом зіставлення цін на певний товар у різних країнах у перерахунку (через обмінний курс) на «базову валюту», як правило, на американський долар. Значення цього показника розкриває такий приклад. Якщо товар в одній країні коштує дешевше, ніж в іншій, то є сенс експортувати його туди, де він коштує дорожче. Так, певний автомобіль може коштувати 20 тис. дол. у США та 2 млн. 400 тис. єн у Японії. Коли обмінний курс долара до єни становить 100

одиниць, то автомобіль у Японії буде коштувати американському покупцеві у 24 тис. дол. США. Отже, такий автомобіль американцю вигідніше купити в Америці. Звідси можна зробити висновок: якщо в кожній державі на еквівалентну кількість валюти можна було купити одну й ту саму кількість товару, то міжнародна торгівля не давала б прибутку.

Відповідно до зміненого Уставу МВФ паритети валют можуть установлюватися в СДР або іншій міжнародній валютній одиниці. Новим явищем із середини 70-х років стало введення паритетів на базі валютного кошика.

Валютний кошик – це метод порівняння середньозваженого курсу однієї валюти стосовно певного набору інших валют.

Застосування валютного кошика замість долара відображає тенденцію відходу від доларового до **багатовалютного стандарту**.

Розрізняють такі види валютних курсів:

1) за способом регулювання:

- *фіксований валютний курс* – офіційне встановлення співвідношення між національними валютами, засноване на визначеному в законодавчому порядку валютних паритетах. В основі фіксованого курсу лежить валютний паритет – офіційно встановлене співвідношення грошових одиниць різних країн.

Фіксований валютний курс передбачає закріплення вмісту національних грошових одиниць безпосередньо в золоті або в доларах США за жорсткого обмеження коливань ринкових курсів валют до 1%;

- *вільно плаваючий курс*, який змінюється залежно від ринкового попиту та пропозиції;

- *керовано-плаваючий курс* – крім попиту та пропозиції, на величину валютного курсу впливають центральні банки країн, а також різні тимчасові ринкові механізми. Центральні банки виходять на ринки іноземної валюти, щоб вплинути на валютний курс, але не зобов'язуються утримувати його на стабільному рівні.

Прикладом керовано-плаваючого курсу може бути так званий «валютний коридор», запроваджений в Україні з 1 вересня 1997 р.

Валютний коридор передбачає встановлення на визначений термін мінімальної та максимальної межі офіційного курсу валюти, при цьому центральний банк бере на себе зобов'язання підтримувати курс у встановлених межах.

У сучасних умовах валютний курс формується, як і будь-яка ринкова ціна, під впливом попиту та пропозиції. При цьому, на обмінні курси впливають чинники, які поділяються на структурні (діють у довгостроковому періоді) та кон'юктурні фактори (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Фактори впливу на обмінні курси

<i>Структурні фактори</i>	<i>Кон'юктурні фактори</i>
1. Різниця процентних ставок у різних країнах	1. Діяльність валютних ринків
2. Стан платіжного балансу країни	2. Спекулятивні валютні операції
3. Купівельна спроможність грошових одиниць і темпи інфляції	3. Кризи, війни, стихійні лиха
4. Конкурентоздатність товарів країни на світовому ринку і її зміна	4. Прогнози
5. Державне регулювання валютного курсу	5. Циклічність ділової активності в країні
6. Ступінь відкритості економіки	

Структурні фактори:

1. Відносні процентні ставки. Зіставлення відносних процентних ставок – це процес порівняння ставок процента в різних валютах. На практиці валюти з вищим значенням процентної ставки зростають у ціні відносно інших валют як результат підвищеного попиту з боку інвесторів, що бажають отримати тільки високі доходи.

Гроші переміщуються в країни з найвищими реальними ставками доходу. Центральні банки для залучення в країну капіталу нерідко підвищують процентні ставки. Вищі ставки сприяють залученню капіталу, що дає змогу сподіватися на збільшення попиту на національну валюту і, як наслідок, на підвищення обмінного курсу. Для одержання високого доходу учасники ринку повинні інвестувати капітал у країну і купувати її національну валюту. Коли центральний банк підвищує процентні ставки, реальні ставки доходу в національній економіці зростають, що обумовлює залучення в країну капіталу. Поряд із цим, зі штучним підвищенням номінального валютного курсу зростає імпорт, пригнічується вітчизняне виробництво та експорт, знижується рентабельність, виникає відтік інвестицій, зменшення ВВП, що породжує інфляцію. І навпаки, зниження процентних ставок спричиняє відплив капіталу з країни,

пригнічує імпорт, сприяє внутрішньому виробництву та експорту. Приплив або відплив капіталу відповідно зміцнює або послаблює валюту.

Отже, змінюючи процентні ставки за допомогою операцій на національному грошовому ринку, центральний банк може впливати на обмінний курс.

2. Стан платіжного балансу на курс валют впливає залежно від того, активне чи пасивне сальдо платіжного балансу. Активне сальдо сприяє зростанню курсу національної валюти, оскільки є попит з боку імпортерів на неї, і навпаки, пасивне сальдо сприяє зменшенню попиту на національну валюту, тобто знижується її вартість.

За наявності дефіциту платіжного балансу відбувається збільшення зовнішнього боргу країни, і виникають умови для підвищення курсу національної валюти.

Наразі суттєвий вплив на курс валют мають саме поточні операції балансу: покупка товарів, послуг, доходи від інвестицій. Дефіцит поточного балансу свідчить про низьку конкурентоспроможність національних товарів і послуг на світових ринках і значну залежність від імпорту.

Приплив або відплив валюти за різними статтями платіжного балансу змінює співвідношення попиту та пропозиції на валюту, чим впливає на динаміку обмінного курсу: профіцит платіжного балансу зумовлює зростання курсу, а дефіцит – падіння. При порушенні зовнішньої рівноваги при фіксованому курсі НБУ змушений знижувати процентну ставку при позитивному сальдо платіжного балансу, і підвищувати при від'ємному.

3. Інфляція. Прискорене зростання грошової маси як у готівковій, так і в безготівковій формі сприяє зниженню курсу грошової одиниці. Збільшення грошової маси в обігу в умовах реального спаду виробництва призводить до зростання цін та сприяє підвищенню валютної ефективності імпорту й, відповідно, розширенню попиту на валюту й падінню її курсу. Інфляційні очікування також виступають утворювальним чинником для валютного курсу. Так, в очікуванні змін курсу валюти інвестори можуть приймати непередбачені рішення, результатом яких може бути як збільшення попиту на валюту, так і його зниження. Зрештою, це може викликати зростання валютного курсу або його падіння. Чим більше зростають ціни, тим більше знецінюються гроші і тим менше коштує валюта.

4. Державне регулювання валютного курсу. Формування валютного курсу на валютних ринках через механізм попиту та пропозиції валюти звичайно супроводжується різкими коливаннями курсових співвідношень. На ринку складається реальний валютний курс – показник стану економіки, грошового обігу, фінансів, кредиту й ступеня довіри до певної валюти. Державне регулювання валютного курсу спрямоване на його підвищення або зниження, виходячи з валютно-економічної політики.

Кон'юнктурні фактори:

1. Валютні ринки. На валютному ринку формуються попит та пропозиція валют та їхнє курсове співвідношення. Ринкове регулювання підвладне дії закону «попиту та пропозиції», закону вартості. Дія цих законів в умовах конкуренції на валютних ринках забезпечує відносну еквівалентність обміну валют, відповідність міжнародних фінансових потоків потребам світового господарства, пов'язаних із рухом товарів, капіталів. Через ціновий механізм економічні агенти дізнаються про потреби покупців валют та можливості їх пропозиції. Валютні ринки швидко реагують на зміни в економіці й політики, на коливання курсових співвідношень. Тим самим вони розширюють можливості валютної спекуляції й стихійного руху «гарячих» грошей.

2. Спекулятивні потоки капіталу. Цей фактор впливає тоді, коли центральний банк намагається вплинути на курс валюти на противагу дії ринкових сил. Якщо курс валюти падає, то банки й інвестори намагаються завчасно продати її, і пізніше купити за меншим курсом. Різниця у такому разі є спекулятивним доходом. Такі операції ослаблюють національну валюту, а дії центрального банку є марними.

3. Прогнози або «настрій ринку».

Короткострокові зміни обмінних курсів досить часто зумовлені тим, що учасники ринку називають «настроєм ринку», – це погляди трейдерів ринку на короткострокові перспективи руху валюти. «Настрій ринку» може бути позитивний або негативний. У першому випадку валюта зміцнюється, а в другому – слабшає.

Процес реалізації валютної політики Національного банку України можна умовно поділити на декілька основних етапів, що відображають складність і суперечливість ринкових перетворень у нашій державі.

Перший етап (1991-1993 рр.) характеризувався розривом господарських зв'язків, падінням ВВП, високими темпами інфляції, відсутністю валютних резервів та валютної системи взагалі, відсутністю сформованої банківської системи. Цей період характеризувався організацією грошово-кредитної, валютної та банківської системи України.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» 1991 р. закладено основи організації валютного регулювання й контролю в Україні: установлено ліцензування НБУ комерційних банків на здійснення операцій в іноземній валюті; дозволено НБУ купувати і продавати іноземну валюту та зобов'язано організувати накопичення й зберігання золотовалютних резервів.

Грошова система України знаходилася в «рублевій зоні», курс національної грошової одиниці в інших валютах визначався через крос-курс відносно російського рубля, і рубль відіграв роль ключової резервної валюти.

Першим кроком у створенні національної грошової системи став вихід України 1991 року з числа держав, що використовують у грошовому обігу рубль, і запровадження в безготівковий обіг тимчасової (перехідної) грошової одиниці – українського купонокарбованця в листопаді 1992 р. Так, Указом Президента України «Про реформу грошової системи України» від 16 листопада 1992 р. проголошено вихід України з «рублевої зони»: статус рубля було визначено як іноземну валюту, єдиним законним платіжним засобом визнавався український карбованець, а російський рубль, що перебував на рахунках в українських банках, підлягав обміну на карбованці у співвідношенні 1 : 1.

Постановою Верховної Ради України «Про формування валютних фондів України у 1992 році» №2101-ХІІ від 05.02.1992 р. центральному банку було доручено створити Українську валютну біржу та запровадити порядок міжбанківських торгів іноземною валютою, що було реалізовано лише у вересні 1992р. До цього часу «валютний майданчик» було створено на базі Української фондової біржі.

Із вересня 1992 р. Україна набуває членство в Міжнародному валютному фонді (МВФ) відповідно до Закону України від 03.06.1992р. №2402-ХІІ «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку

та Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій». Важливим напрямом співпраці України з МВФ стало кредитування: значна частина кредитів МВФ спрямовувалася на обслуговування зовнішнього боргу, формування валютних резервів, фінансування дефіцитів платіжного та торговельного балансів, зокрема – на закупівлі в паливно-енергетичній сфері, сільському господарстві.

Указом Президента України №162 від 19 березня 1992 р. «Про заходи щодо стимулювання зовнішньоекономічної діяльності», на період до введення національної валюти суб'єктам підприємницької діяльності на території України дозволялось проводити розрахунки у вільно конвертованій валюті без спеціального дозволу (зокрема в роздрібній торгівлі).

У вересні 1992 р. було створено валютну біржу при Національному банку України, яка 1993 року була реорганізована в Українську міжбанківську валютну біржу, акціонерами якої виступили комерційні банки. НБУ були встановлені умови і порядок торгів іноземною валютою, відповідно до якого на валютній біржі визначали курс українського карбованця відносно тих валют, за якими проводилися торги.

У цей період акцент фінансової політики робиться на грошово-кредитну політику шляхом прямого кредитування центральним банком уряду країни, що призводить до більшого інфляційного тиску. У сфері валютного регулювання запроваджується обов'язковий продаж валютної виручки, вводиться адміністративний валютний курс, обмеження переліку іноземної валюти, із якими проводяться операції.

Зокрема, для подолання негативних явищ у сфері валютних відносин було вжито низку стабілізаційних заходів:

- 1) запровадження вимог щодо обов'язкового продажу 50 % валютної виручки державі;
- 2) визначення українського карбованця єдиним законним платіжним засобом і введення обмежень на розрахунки у валюті;
- 3) установа граничного розміру маржі між курсом купівлі та курсом продажу іноземної валюти по безготівкових операціях;
- 4) підвищення ставки рефінансування комерційних банків до 80% у 1992 р. і до 190% річних – у 1993 р.
- 5) запровадження фіксованого валютного курсу українського карбованця;

6) зменшення обсягів операцій на валютній біржі НБУ, а пізніше і призупинення її діяльності;

7) запровадження порядку продажу валюти через офіційні тендерні комітети за адміністративно встановленим курсом.

Запровадження з 1993 р. фіксованого курсу карбованця, для зменшення впливу курсових коливань на рівень цін з огляду на подорожчання цін на енергоносії, мало й негативні наслідки: зростання негативного сальдо платіжного балансу та загострення проблеми його дефіциту, зменшення експорту та валютних надходжень, збільшення відпливу капіталу за кордон, зростання частки бартерних угод у зовнішній торгівлі, зростання спекулятивних операцій унаслідок розходжень між офіційним курсом карбованця та реальним ринковим співвідношенням валют.

Другий етап (1994-1996 рр.) – валютна політика спрямована на лібералізацію експортно-імпортних операцій, на розширення переліку іноземних валют, за якими банкам дозволено проводити операції, знято ліцензування на використання іноземної валюти як засобу платежу на території України, валютний курс визначається за результатами торгів на УМВБ.

У березні 1994 р. було засновано Банкнотну фабрику, а в жовтні того самого року на її базі створено Банкнотно-монетний двір Національного банку України, де друкувалися карбованці, згодом – гривні.

Наприкінці 1994 р. запроваджено ринковий механізм курсоутворення на основі біржових угод, що стало поштовхом до розвитку внутрішнього валютного ринку, можливість проведення грошової реформи (перехід на гривню).

1995 року відкрилася Кримська міжбанківська валютна біржа, розпочалися операції й на міжбанківському валютному ринку, що давало більше свободи дії комерційним банкам.

Грошово-кредитна політика НБУ мала обмежувальний характер та ґрунтувалася на таких засадах, як: зниження частки прямих кредитів НБУ уряду на покриття дефіциту бюджету; установлення зобов'язання для банків корегувати їхні відсоткові ставки відповідно до змін облікової політики НБУ, запровадження практики обов'язкового резервування для валютних депозитів, використання державних цінних паперів як інструмента фінансування дефіциту бюджету.

У 1996 р. НБУ перейшов у режим керованого плавання, у рамках якого встановлював коливання курсу валюти в межах валютного коридору на міжбанківському валютному ринку, тобто формально було проголошено про перехід до режиму плаваючого курсу.

Банкам було надано дозвіл на здійснення купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку, розширено коло валют, із якими дозволено здійснювати операції на валютній біржі.

У вересні 1996 р. запроваджується національна валюта України – гривня, однією з особливостей обігу якої були багаторазові валютні інтервенції, що проводилися НБУ за рахунок власних резервів.

Третій етап (1997-1998 рр.) – продовження лібералізації валютного регулювання. Водночас кризові явища на світових фінансових ринках у 1998-1999 рр., перехід НБУ до експансіоністської політики, що супроводжувалася збільшенням грошової маси, спричиняло тиск на курс валюти, зменшувалися золотовалютні резерви. Це змусило НБУ посилити обмежувальні заходи, а саме: відновлено обов'язковий продаж 50 % валютної виручки експортерів, розширено валютний коридор, тимчасово введено заборону купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку та запроваджено здійснення всіх операцій з валютою лише через Українську міжбанківську валютну біржу. Крім того, у цей період характеризується введенням обмежень на продаж іноземної валюти фізичним особам-резидентам та обмежень щодо максимального розміру маржі між курсами купівлі-продажу іноземної валюти комерційних банків у розмірі не більше ніж 5%, а дозвіл на купівлю комерційними банками валюти для своїх клієнтів надавався лише за наявності зовнішньоекономічних контрактів та ін.

Четвертий етап (1999-2004 рр.) характеризувався реалізацією валютної політики на фоні економічного зростання, макроекономічної стабілізації, зниження темпів інфляції, активізації зовнішньоекономічної торгівлі та активного сальдо платіжного балансу.

Валютна політика направлена на поступову відмову від жорсткого адміністративного регулювання валютних відносин, банкам надано більш широкі можливості відносно купівлі-продажу іноземної валюти як для власних потреб, так і за дорученням клієнтів, операцій з банківськими металами (зокрема на міжнародних ринках);

відбулося збільшення лімітів вивезення фізичними особами валюти за кордон, скасування обов'язкового продажу валютної виручки; повернено до режиму плаваючого обмінного курсу; відновлено операції на міжбанківському валютному ринку, але впроваджено механізм «Торговельної сесії» та «Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку», який обмежував час торгівлі валютою.

Цей період пропозиції іноземної валюти перевищували попитом на неї, що призвело до ревальвації гривні на 4,8%.

П'ятий етап (травень 2005 р. - вересень 2008 р.) відображає процес реалізації валютної політики за умов макроекономічної стабілізації та переходу до економічного зростання. Валютна політика посилює заходи лібералізації валютних відносин, пом'якшення валютного регулювання, проведення політики плаваючого обмінного курсу зі збереженням незначних коливань у бік ревальвації або девальвації.

У цей період скасовуються вимоги щодо обов'язкового продажу 50% надходжень в іноземній валюті, скасування 5% обмеження на відхилення готівкового обмінного курсу від офіційного, надання дозволу комерційним банкам кредитувати фізичних осіб в іноземній валюті, збільшення ліміту сум вивезення фізичними особами валюти за кордон тощо.

Головним орієнтиром НБУ при проведенні валютної політики було обрано валютний курс, який виступив у ролі головного «номінального якоря». Це зумовлювалося тим, що валютний курс виступає одним із суттєвих факторів впливу на рівень внутрішніх цін економіки держави, залежної від імпорту енергоносіїв.

Зростання в подальшому таких негативних явищ, як зменшення темпів економічного зростання, скорочення обсягів промислового виробництва та експортних операцій, погіршення сальдо торгового балансу, зростання інфляційних процесів, зменшення іноземних інвестицій призвели до зниження обсягів іноземної валюти на валютному ринку. За цих умов ревальвацію гривні, яка почалася на початку 2005 р., було призупинено, і курс гривні утримувався до кінця 2007 р. на рівні 5,05 грн. за 1 дол. США. МВФ перекласифікував у 2008 р. валютний режим в Україні з «фактичної прив'язки до долара» на «кероване плавання», що здійснювалося утриманням курсу гривні в межах так званих «валютних коридорів».

Зазначимо, що ревальвація національної валюти для національної економіки мала як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивними моментами є здешевлення обслуговування зовнішнього боргу, сприяння зниженню інфляції, здешевлення імпорту енергоносіїв, машин та устаткування, зростання реальних доходів населення і зменшення рівня доларизації заощаджень. Водночас негативний вплив ревальвації на розвиток експортно-орієнтованих галузей позначається на сальдо торгового балансу країни та зумовлює скорочення притоку іноземної валюти на внутрішній ринок.

Курс гривні утримували на рівні, який дозволяв балансувати інтереси основних груп експортерів (зокрема металу) та імпортерів енергоносіїв (газу та нафти) з тим, щоб мінімізувати їхні виробничі витрати і залишати конкурентоспроможними, незважаючи на енергомісткість виробництва та відсутність модернізації технологій.

Шостий етап (вересень 2008-2012 рр.) характеризується фінансовою кризою 2008/2009 рр., в умовах якої дефіцит платіжного балансу, скорочення обсягу експорту внаслідок зменшення попиту на українську продукцію, відплив капіталу, зростання попиту на іноземну валюту з боку населення зумовили девальвацію гривні у 2008 р. У цей період НБУ зменшував облікову ставку з 12% до 11,5% і до 10,25% у режимі регульованого плаваючого валютного курсу.

Для підтримки стабільності національної валюти України використовуються валютні інтервенції в поєднанні з методами валютного регулювання і валютного контролю за операціями на відкритих ринках НБУ запроваджує адміністративні обмеження, спрямовані на зниження спекулятивного тиску на гривню: установлення жорстких обмежень на курс продажу долара США населенню на готівковому ринку, посилення вимог до заявок уповноважених банків щодо купівлі іноземної валюти. Наразі значна частина спекулятивних операцій була зумовлена відсутністю ринкових інструментів хеджування валютних ризиків: валютних ф'ючерсів та опціонів.

У грудні 2011 року запроваджується новий інструмент для заощаджень в іноземній валюті – валютні ОВДП, а восени 2012 р. – валютні казначейські зобов'язання, які формують новий канал валютних надходжень до бюджету за рахунок внутрішніх ресурсів.

З метою безпідставного відтоку капіталу з країни було запроваджено такі заходи:

- заборонено купівлю іноземної валюти під оплату імпорту товарів без їх ввезення на територію України;

- обмежено суми переказів за межі України фізичними особами, а також суми купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням фізичних осіб – резидентів та нерезидентів для переказу валютних коштів за межі України за поточними валютними неторговельними операціями.

Для запобігання штучного завищення курсу валюти запроваджено:

- ✓ на міжбанківському валютному ринку торгівлю іноземної валюти на умовах «форвард» (ціна валюти за узгодженим курсом); відміну заборони операцій на умовах «спот» (негайна поставка валюти);

- ✓ заборону на зміну курсу валюти протягом робочого дня;
- ✓ заборону на проведення операцій з однією особою протягом однієї доби більш ніж 80000 грн.;

- ✓ ідентифікацію клієнта на суму операцій від 50000 грн. до 80000 грн.;

- ✓ заборону стягнення комісії банку за обмін готівкової валюти;
- ✓ до 01.01.2011р. заборону кредитування в іноземній валюті резидентам – фізичним особам, які не здійснюють підприємницької діяльності за винятком оплати послуг нерезидентам на лікування та навчання;

- ✓ обмін валюти фізичними особами за наявності документа, що посвідчує особу;

- ✓ з 12.01.2012 р. дозволено використання національної валюти в розрахунках із нерезидентами;

- ✓ обов'язковий продаж 50% валютної виручки експортерів, зменшення термінів розрахунку за зовнішньоекономічними контрактами з 180 до 90 днів та зобов'язано конвертувати в гривню валютні перекази на користь фізичних осіб на суму 150 тис. грн. і більше.

Сьомий етап (2013-2015 рр.) характеризувався девальвацією гривні (із 799,30 грн. за 100 дол. США у 2013 р. до 1576 грн. за 100 дол. – у 2014 р. та 2400 грн. за 100 дол. – у 2015 р.), яка зумовлена уповільненням темпів світового економічного зростання, погіршенням кон'юнктури на сировинних ринках, ускладненням доступу на міжнародні ринки запозичень, відпливом капіталу,

високої імпортозалежності внутрішнього споживання. Значний девальваційний тиск зумовило зростання інфляції до 143,3% у 2015 р.

Із лютого 2014 р. запроваджується плаваючий валютний курс, що зумовлювалося дефіцитом поточного рахунка платіжного балансу, зниженням валютних резервів та вимогами МВФ до реформування. НБУ відмовляється від масових валютних інтервенцій, що збільшує спекулятивний попит на іноземну валюту.

Для стримування ажіотажного попиту на іноземну валюту, стримування «непродуктивного» впливу капіталу запроваджуються такі адміністративні обмеження:

- обов'язковий продаж валютної виручки в розмірі 100 %, а згодом 75 % та встановлення 90-денного граничного строку розрахунків за операціями з експорту й імпорту товарів;

- обмеження на купівлю готівкової іноземної валюти на рівні 15 тис., а згодом 3 тис. грн. на день у розрахунку на одного клієнта;

- заборону на дострокове погашення валютних кредитів, отриманих від нерезидентів;

- обмеження видачі готівкової гривні з поточних і депозитних рахунків у розмірі 150 тис. грн. на добу для одного клієнта, а також готівкової іноземної валюти з рахунків клієнтів у розмірі 15 тис. грн. на добу на одного клієнта;

- обмеження суми переказів фізичних осіб в іноземній валюті до 15 тис. грн. на місяць без підтверджувальних документів і до 150 тис. грн. на місяць за їх наявності;

- обов'язкова конвертація в гривню будь-яких надходжень в іноземній валюті, що надійшли з-за кордону на користь фізичної особи – резидента;

- здійснення купівлі банками іноземної валюти на доручення клієнтів шляхом попереднього зараховування коштів у гривнях на окремий рахунок, із якого кошти можуть бути перераховані не раніше третього дня з дати його поповнення;

- обмеження на купівлю безготівкових іноземних валют і банківських металів за гривні за власними операціями банку на день;

- заборона банкам надавати кредити в національній валюті, якщо їхнім забезпеченням слугують майнові права на кошти в іноземній валюті, що розміщені на рахунках у банках, а також купувати іноземну валюту для клієнтів, які мають кошти в іноземній валюті, розміщені на поточних і депозитних рахунках у банках;

- обмеження видачі готівкових коштів у національній валюті через каси й банкомати сумою 300 тис. грн. на добу для одного клієнта;

- запровадження акредитивної форми розрахунку для проведення платежів за імпортними контрактами клієнтів загальною вартістю понад 500 тис. дол. США;

- заборона авансових платежів за імпортними контрактами вартістю понад 50 тис. дол. США без відповідного підтвердження НБУ, а також переказу коштів у національній валюті на доручення нерезидентів, якщо кошти залучені у формі кредиту.

2015 року НБУ проголошує головним орієнтиром монетарної політики інфляційне таргетування та відмовляється від активного впливу на динаміку валютного курсу. У рамках стримування інфляції як антикризові заходи центральний банк збільшує облікову ставку до 30% річних із коригуванням процентних ставок за операціями з комерційними банками для зв'язання надлишкової ліквідності останніх.

Восьмий етап (із 2016 р. і до сьогодні) характеризується позитивною динамікою макроекономічних показників: зниження інфляційного тиску до 12,4% порівняно з 43,3 % у 2015 році; зростання ВВП на 2,3%; стабілізація обмінного курсу валюти з 28,8% місячної волатильності у 2015р. до 6,2% у 2016р.; збільшення міжнародних валютних резервів до 15,5 млрд. дол. США.

НБУ дотримувався режиму плаваючого курсу валюти, поступово знижував облікову ставку з 22% до 14%, що зумовлювало зниження вартості залучення облігацій внутрішніх державних позик у національній валюті та процентних ставок на міжбанківські операції (з 18,8% у 2015 р. до 12,8% у 2016 р.).

У періоди перевищення пропозиції іноземної валюти над попитом НБУ здійснював валютні інтервенції переважно у формі валютних аукціонів для поповнення міжнародних резервів. Купівлю валюти НБУ для резервів у 2016 році здійснено на суму майже 1,6 млрд. дол. США.

Подальші дії грошово-кредитної політики НБУ спрямовані на забезпечення цінової стабільності на рівні: до 8% у 2017 р. та до 6% у 2018 р.

НБУ розроблено концепцію валютної лібералізації, яка передбачає поетапне скасування тимчасових та постійних валютних обмежень за умови належних макроекономічних передумов:

економічне зростання та низька інфляція; відсутність суттєвих розривів у платіжному балансі; стійка фінансова система, достатні міжнародні резерви; розвинені фінансові ринки; захищені права інвесторів.

Лібералізацію валютного регулювання передбачається проводити поетапно:

- початковий етап – послаблення обмеження з експортно-імпортних операцій та прямих іноземних інвестицій, спрямованих на підвищення експортного потенціалу нашої країни;
- наступний етап – зняття обмежень із портфельних інвестицій та потоків боргового капіталу;
- останній етап – скасування всіх заборон та обмежень для фінансових операцій фізичних осіб за кордон.

У рамках реалізації валютної лібералізації у 2016 р. для експортерів знижено норму обов'язкового продажу валюти, збільшено строки розрахунків за зовнішньоекономічними операціями та скорочено строки резервування гривні для купівлі іноземної валюти, для іноземних інвесторів дозволено здійснювати репатріацію дивідендів, нарахованих іноземним інвесторам за 2014-2015 рр., звільнено від обов'язкового продажу кошти, що надходять для здійснення іноземних інвестицій в Україні.

2016 року Національний банк затвердив «Стратегію валютних інтервенцій на 2016-2020 роки», яка визначила правила проведення операцій на міжбанківському валютному ринку в умовах режиму інфляційного таргетування та форми валютних інтервенцій: валютний аукціон; інтервенція за єдиним курсом; запит найкращого курсу, адресна інтервенція.

Завданнями здійснення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку України є: накопичення міжнародних резервів; згладжування функціонування валютного ринку; підтримання трансмісії ключової процентної ставки як основного інструменту грошово-кредитної політики.

Подальший рух до ліберальної моделі валютного регулювання пов'язують з ефективним податковим регулюванням, який має нівелювати ризик відтоку валюти з України через різноманітні схеми та значні втрати податкових надходжень до бюджету.

2015 року НБУ, Державною фіскальною службою України, Комітетом Верховної Ради України з питань податкової й митної політики та експертами аудиторських компаній «Великої четвірки»

розроблено законопроект, спрямований на боротьбу з непродуктивним впливом капіталу через низькоподаткові та інші закордонні юрисдикції. Його прийняття має забезпечити впровадження в Україні п'яти основних із 15 принципів протидії розмиванню податкової бази й переміщенню прибутків за кордон (BEPS), розроблених Організацією економічного співробітництва та розвитку. Основні кроки з протидії BEPS:

- запровадження Правил оподаткування контрольованих іноземних компаній. Резиденти України (фізичні особи) сплачуватимуть в Україні податок із нерозподіленого прибутку іноземних компаній, які їм належать або контролюються;

- запровадження обов'язкового декларування участі (контролю) в іноземних компаніях;

- обмеження витрат за фінансовими операціями з пов'язаними особами;

- посилення обмежень щодо врахування в податковому обліку витрат за фінансовими операціями з пов'язаними особами;

- запобігання зловживанням у зв'язку із застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування;

- запровадження загальних правил запобігання зловживанням під час здійснення виплат на користь нерезидентів (General Anti-Abuse Rules або GAAR) у зв'язку із застосуванням договорів про усунення подвійного оподаткування;

- запобігання уникненню статусу постійного представництва: уточнюються правила про оподаткування постійних представництв нерезидентів в Україні, що перешкоджатимуть штучному уникненню цих правил;

- запровадження звітності для міжнародних груп компаній: вводиться система звітності та розкриття інформації для груп компаній, розташованих в Україні та за кордоном;

- запровадження автоматичного обміну фінансовою інформацією між податковими відомствами країн, які уклали відповідні угоди, за єдиним стандартом.

5.2. Валютне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Валютна політика реалізується шляхом прийняття системи законодавчих актів та їх впровадження в дію органами валютного регулювання (пряме адміністративне регулювання); використання

економічних методів впливу на поведінку учасників ринку (ринкове регулювання).

Валютне регулювання – це система взаємопов'язаних механізмів державного та ринкового регулювання курсу валюти й руху валютних цінностей на національному та міжнародному рівнях.

Метою валютного регулювання є стабільність національної валюти та збалансованість платіжного балансу країни.

Ринкове регулювання, засноване на конкуренції й дії законів вартості, а також попиту та пропозиції, здійснюється стихійно.

Державне валютне регулювання – сукупність форм та заходів, які запроваджуються уповноваженими державними органами на національному й міжнародному рівнях у межах законодавчо встановленого порядку відповідно до цілей валютної політики.

Державне регулювання спрямоване на подолання негативних наслідків ринкового регулювання валютних відносин і на досягнення стійкого економічного зростання, рівноваги платіжного балансу, зниження зростання безробіття й інфляції в країні.

Залежно від впливу регуляторних дій на курс національної валюти та рух валютних цінностей валютне регулювання можна поділити на форми **прямої** та **непрямої** (опосередкованої) дії (рис. 5.2).

До загальних інструментів валютної політики, що широко використовуються для реалізації завдань монетарної політики через вплив на грошову масу, ринкові ставки процента і валютний курс, відносять:

- валютні інтервенції;
- дисконтну політику;
- девізну політику;
- політику відкритого ринку;
- політику обов'язкових резервів;
- девальвацію та ревальвацію;
- валютні обмеження.

Валютні інтервенції – це операції центральних банків на валютних ринках з купівлі-продажу національної грошової одиниці проти провідних іноземних валют.

Ціль валютних інтервенцій – зміна рівня відповідного валютного курсу, балансу активів і пасивів за різними валютами або

очікуваннями учасників валютного ринку. Для того щоб підвищити курс національної валюти, центральний банк повинен продавати іноземні валюти, скуповуючи національну. Тим самим зменшується попит на іноземну валюту, а отже, збільшується курс національної валюти. Для того щоб понизити курс національної валюти, центральний банк продає національну валюту, скуповуючи іноземну. Це призводить до підвищення курсу іноземної валюти й зниження курсу національної валюти.

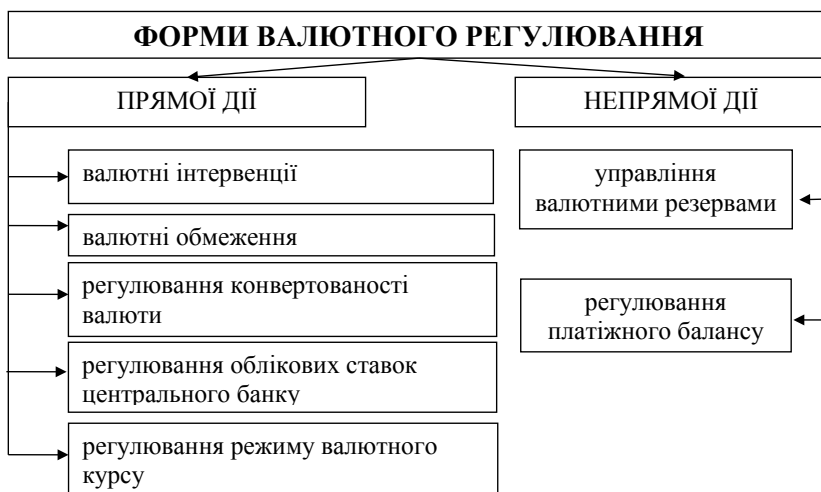

Рис. 5.2. Форми валютного регулювання

Для інтервенцій, як правило, використовуються офіційні резерви. Отже, зміна їхніх обсягів служить показником масштабів державного втручання в процес формування валютних курсів.

Для того щоб валютні інтервенції привели до бажаних результатів щодо зміни національного валютного курсу в довгостроковій перспективі, необхідно:

- наявність необхідної кількості резервів у центральному банку для проведення валютних інтервенцій;
- довіра учасників ринку до довгострокової політики центрального банку;

- зміна фундаментальних економічних показників, таких як: темп економічного зростання, темп інфляції, темп зміни збільшення грошової маси тощо.

Офіційні інтервенції проводяться на біржах або на міжбанківському ринку через брокерів або безпосередньо через операції з банками.

Характерними ознаками валютних інтервенцій є їхні великі масштаби та порівняно короткі строки здійснення.

Для зменшення негативного впливу валютних інтервенцій на кон'юнктуру ринку грошей і товарних ринків, центральний банк може проводити «стерилізовані інтервенції», які передбачають поєднання валютних інтервенцій з одночасними протилежними операціями на відкритому ринку (для запобігання зростанню грошової маси або її зменшення в обороті): у разі продажу іноземної валюти на таку ж суму на відкритому ринку купують цінні папери, а при купівлі іноземної валюти продають цінні папери. Якщо ж зміна офіційних валютних резервів у ході інтервенції веде до зміни грошової бази, то інтервенція є «не стерилізованою».

Дисконтна (облікова) політика – зміна облікової ставки національного банку, спрямована на регулювання валютного курсу і платіжного балансу через вплив на міжнародний рух капіталів і динаміку внутрішніх кредитів, грошової маси, цін, сукупного попиту. Зміна процентної ставки за кредитами, які надає центральний банк комерційним банкам, впливає на кредитний потенціал останніх, відбувається стимулювання притоку або відтоку іноземних капіталів, що впливає на динаміку попиту та пропозиції на національну валюту.

Для стимулювання притоку капіталів центральний банк збільшує процентну ставку, внаслідок чого обмінний курс національної валюти зростає в результаті збільшення попиту на неї. Як наслідок, вітчизняні комерційні банки отримують кращі можливості щодо залучення ресурсів на світових фінансових ринках у зв'язку зі збільшенням різниці у відсоткових ставках на національному та міжнародному ринках.

Облікова політика є індикатором загального спрямування грошово-кредитної політики центрального банку. Так, зниження облікової ставки засвідчує курс на реалізацію експансивної монетарної політики, що в кінцевому підсумку може призвести до зниження курсу національної валюти та стимулювання операцій комерційних банків з розміщення коштів на зовнішніх ринках

(отримання дешевих кредитів від центрального банку та розміщення цих коштів на зовнішніх ринках під більший процент). І навпаки, підвищення процентної ставки вказує на зворотню орієнтацію монетарної політики – «дорогих» грошей із протилежними наслідками.

Девізна політика – метод впливу на курс національної валюти за допомогою купівлі-продажу державними органами іноземної валюти (девіз). Центральний банк стає активним учасником міжбанківського валютно-конверсійного ринку, що призводить до впливу на обмінний курс у бік його підвищення або зниження завдяки масованій купівлі або продажу іноземної валюти.

Для підвищення курсу національної валюти центральний банк продає, а для зниження – скуповує іноземну валюту в обмін на національну.

Девізна політика здійснюється переважно у формі валютної інтервенції, тобто втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти через купівлю-продаж іноземної валюти, її характерні риси – це відносно великі масштаби і порівняно короткий період застосування.

Суть **політики обов'язкових резервів** полягає у встановленні для комерційних банків мінімальної обов'язкової норми ресурсів у процентному відношенні до величини залучених пасивів, що має зберігатися в центральному банку. При рестрикційній політиці держави центральний банк підвищує норми резервів, що призводить до зменшення частки ресурсів комерційних банків та обмеження проведення ними кредитних операцій, а відтак зменшується грошова маса в обігу. Вплив на валютні відносини виражається в тому, що динаміка обмінного курсу національної валюти набуває зростаючого характеру. Зі свого боку, при експансіоністській політиці центральний банк, навпаки, знижує норми обов'язкового резервування, у результаті чого більша частка ресурсів залишається в розпорядженні комерційних банків, надаючи їм можливість активнішого кредитування і збільшуючи тим самим грошову масу. А зміна валютного курсу набуває понижувального характеру.

Політика відкритого ринку полягає в сукупності операцій купівлі-продажу центральним банком цінних паперів з метою впливу на ресурсну базу комерційних банків та реалізується через формування центробанком власного портфеля цінних паперів, із якого папери продаються або купуються згідно з обраним

спрямуванням монетарної політики. При рестрикційній політиці центробанк зменшує власний портфель цінних паперів, продаючи їх на ринку комерційним банкам та списуючи відповідні суми коштів із кореспондентських чи резервних рахунків комерційних банків, що зменшує їхню ресурсну базу та обмежує динаміку грошової маси. У кінцевому підсумку це призводить до зменшення кредитних вкладень, скорочення грошової маси, підвищення валютного курсу.

Девальвація – зниження курсу національної валюти відносно золота, у наш час – відносно закордонних валют чи міжнародних розрахункових (колективних) одиниць.

Ревальвація – підвищення національної валюти.

Необхідність девальвації чи ревальвації валюти пов'язана з неоднаковими темпами інфляції в різних країнах, у результаті чого реальні обмінні курси національних валют суттєво відхиляються від установлених офіційно.

Зміна курсів валют безпосередньо впливає на вартість товарів у міжнародній торгівлі, на вартість інвестицій. Вважається, що внаслідок застосування девальвації стимулюється зростання експорту країни, що сприяє надходженню іноземної валюти на внутрішній ринок. Позитивний ефект для експортерів проявляється в тому, що заниженість курсу валюти порівняно з її реальною купівельною спроможністю призводить до падіння внутрішніх цін держави і вони стають нижчими від середньосвітових. Оскільки експортери отримують прибутки в іноземній валюті, при її конвертації вони мають більшу суму і можуть продавати товари за цінами, нижчими за світові.

Водночас занижений валютний курс дає додаткові конкурентні переваги національним товаровиробникам не тільки на зовнішніх, а й на внутрішньому ринку, здорожчуючи імпортні товари, роблячи їх менш конкурентоспроможними, що, зі свого боку, зумовлює скорочення імпорту та збільшення споживання вітчизняних товарів, аналогічних імпортним. Подібна ситуація сприятливо впливає на розширення ринків збуту продукції та зростання обсягів виробництва, у країні спостерігається поживлення економіки, викликане підвищенням конкурентоспроможності експорту. У той же час девальвація національної валюти негативно відображається на надходженні іноземного капіталу та кредитів.

Валютні обмеження – сукупність законодавчих або нормативних правил щодо заборони, лімітування й регламентації операцій резидентів і нерезидентів з валютою і валютними цінностями.

Валютні обмеження – блокування валютної виручки експортерів, ліцензування валютно-обмінних операцій, організація кредитних операцій в іноземній валюті, порядок відкриття банками рахунків в іноземній валюті та особливості їх використання, регламентація міжбанківського валютного ринку, регламентація використання готівкової іноземної валюти та визначення режиму конвертованості валюти, заборона використання на території країни іноземної валюти, заборона володіння іноземною валютою, фіксування валютного курсу, обмеження ввозу-вивозу готівкової валюти.

Конвертованість валюти – це здатність резидентів та нерезидентів вільно, без обмежень здійснювати обмін національної валюти на іноземну та використовувати іноземну валюту в угодах з реальними й фінансовими активами.

Різниця між ступенем конвертованості валюти залежить від обмежень уряду на валютному ринку.

З погляду типів міжнародних операцій, які відбиваються в платіжному балансі країни (платіжний баланс за поточними операціями або за операціями з капіталом), валюта може бути конвертованою за поточними операціями чи за операціями з капіталом або повністю конвертованою.

Конвертованість за поточними операціями – це відсутність обмежень на платежі та трансфери за поточними міжнародними операціями, які пов'язані з торгівлею товарами та послугами, міждержавними переказами, трансфертами. Такі обмеження можуть набувати різних форм:

- розподіл іноземної валюти між імпортерами у формі індивідуальних квот для кожної окремої фірми або генеральних квот, що визначають максимальний обсяг іноземної валюти, який уряд готовий виділити для сплати імпорту в поточному періоді;

- авансування імпортних платежів: вимога до імпортера депонувати певну частину майбутнього платежу по імпортній операції в банку до укладення контракту;

- отримання попереднього дозволу на здійснення платежу за імпортом;

- дозвіл на відкриття імпортного акредитиву;
- обмеження на виплату відрядження в іноземній валюті, на перекази дивідендів за кордон;
- інші адміністративні вимоги.

Залежно від чинного режиму валютного курсу конвертованість за поточними операціями буває жорсткою (hard), коли національна валюта має фіксований курс відносно іноземної валюти, та м'якою (soft), коли національна валюта має плаваючий курс відносно іноземної валюти.

Конвертованість за капітальними операціями – відсутність обмежень на платежі та трансфери за міжнародними операціями, які пов'язані з рухом капіталу (прямі й портфельні інвестиції, кредити та капітальні гранти). Основними такими обмеженнями можуть бути: обмеження об'єктів прямих іноземних інвестицій окремими галузями економіки, заборона на купівлю резидентами іноземних цінних паперів, обов'язковий продаж іноземної валютної виручки від зовнішньоекономічних операцій.

Конвертованість за капітальними операціями не є вимогою при вступі до МВФ. Водночас лібералізація контролю за рухом капіталу є метою політики МВФ в рамках функціонування єдиного світового ринку товарів, який передбачає вільний рух товарів, робочої сили та капіталу.

Для України проблема переходу до вільно плаваючого курсу є питанням швидкості переходу до конвертованості гривні за капітальними операціями та забезпечення вільного транскордонного руху капіталу.

Повна конвертованість – це відсутність будь-якого контролю та обмежень за поточними й капітальними операціями. Повна конвертованість передбачає також відсутність обмежень на експорт та імпорт товарів і послуг, які можуть вплинути на їхню ціну.

Повна конвертованість валюти зазвичай властива країнам із розвинутою економікою та ліберальним законодавством і означає, що резиденти та нерезиденти країни можуть купувати будь-яку суму іноземної валюти за національну валюту й використовувати її на власний розсуд без будь-яких обмежень, тобто повна конвертованість передбачає як поточні, так і капітальні операції.

Обмежена конвертованість має місце, коли валютним законодавством дозволяється проводити поточні валютообмінні операції, але забороняється вивозити чи робити трансфер валюти за

кордон з метою інвестування. Трансфер валютних коштів за кордон передбачається лише за торговельними операціями.

Поняття повної та обмеженої конвертованості валют втілюється в термінах твердої та м'якої валюти. Тверда валюта є валютою з повною конвертованістю, має відносно стабільну вартість і значно стійкіша за інші. Тверді валюти являють собою активи, які намагаються заощаджувати та накопичувати. До основних твердих валют належать долар США, євро та національні валюти зони євро, англійський фунт стерлінгів, японська єна, швейцарський франк, канадський та австралійський долар.

Внутрішня конвертованість – право резидентів здійснювати операції в країні з активами, які деноміновані в іноземній валюті. Така форма притаманна Україні. Внутрішня конвертованість охоплює як поточні, так і капітальні операції, але не передбачає паралельного обігу кількох валют.

Зовнішня конвертованість – право вільного обміну зароблених у країні грошей на ВКВ тільки для іноземних осіб (нерезидентів).

Умовою конвертованості є:

- високорозвинена грошова й банківська системи;
- існування реального обмінного курсу валют;
- чітко налагоджений ринковий механізм;
- нагромадження певного обсягу золотовалютних резервів;
- лібералізація експортно-імпортних операцій;
- структурна перебудова економіки й підвищення її конкурентоспроможності;
- проведення самостійної політики обмінного курсу, підтримуючи реальний курс на внутрішніх та міжнародних валютних біржах.

До спеціальних інструментів, що впливають на валютну сферу господарства, належить також політика диверсифікації валютних резервів.

Офіційні золотовалютні резерви – резерви України, відображені в балансі Національного банку України, що включають активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні та призначені для міжнародних розрахунків.

В Україні функцію щодо забезпечення накопичення, зберігання золотовалютних резервів, здійснення операцій з ними та банківськими металами покладено на НБУ.

Склад золотовалютних резервів, що формуються НБУ, включає 4 основні компоненти:

- резерви в іноземній валюті – зберігаються на кореспонденських рахунках і короткострокових депозитах в іноземних банках, а також у різних цінних паперах, виражених у валюті, що обертається на міжнародному фінансовому ринку;

- резервна позиція в МВФ – ліміт, у межах якого країна автоматично отримує від Фонду необхідну іноземну валюту;

- спеціальні права запозичення (СДР) – запаси коштів в емітованих МВФ міжнародних резервних і платіжних засобах, які розподіляються між країнами-членами пропорційно до їх квот («кошик» СДР – складається з долара США, євро, японської єни, британського фунта, китайського юаня);

- золото – злитки та золоті монети, що перебувають у розпорядженні НБУ.

Джерелами формування міжнародних резервів можуть бути:

- інтервенції центрального банку на внутрішньому міжбанківському валютному ринку;

- купівля центральним банком країни готівкової іноземної валюти в населення або її залучення через випуск казначейських зобов'язань;

- розміщення облігацій внутрішньої державної позики в іноземній валюті;

- кредити міжнародних валютних організацій;

- розміщення єврооблігацій на міжнародних ринках.

Зміна обсягу офіційних резервів безпосередньо відображається на внутрішньому грошовому обігу, оскільки за нинішніх умов саме золотовалютні резерви є основним видом активів НБУ, а відтак забезпеченням його зобов'язань, що визначають масштаби емісії національної валюти.

Для ефективного управління валютними ризиками центральний банк здійснює диверсифікацію структури валютних резервів з урахуванням таких чинників:

- питома вага іноземної валюти в системі міжнародних розрахунків країни (майже 60 % міжнародних розрахунків України здійснюється в доларах США);

- сальдо поточного рахунка платіжного балансу;
- частка країни-партнера в загальному обсязі зовнішньоторговельної діяльності держави;
- вид іноземної валюти для проведення валютних інтервенцій на внутрішньому валютному ринку (в Україні інтервенційною валютою з питомою вагою майже у 100 % є долар США).

Для України є актуальним формування якісної та ліквідної структури золотовалютних резервів для мінімізації ризиків їх знецінення, а також до приведення цих резервів відповідно до структури зовнішньоторговельного обороту країни, тобто до валют, у яких укладаються угоди.

5.3. Валютні операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Валютні відносини є невід’ємною частиною зовнішньоекономічної діяльності. Формою проявою валютних відносин є валютні операції.

Валютні операції – це контракти агентів валютного ринку щодо купівлі-продажу та надання позик в іноземній валюті на певних умовах, у певний момент часу.

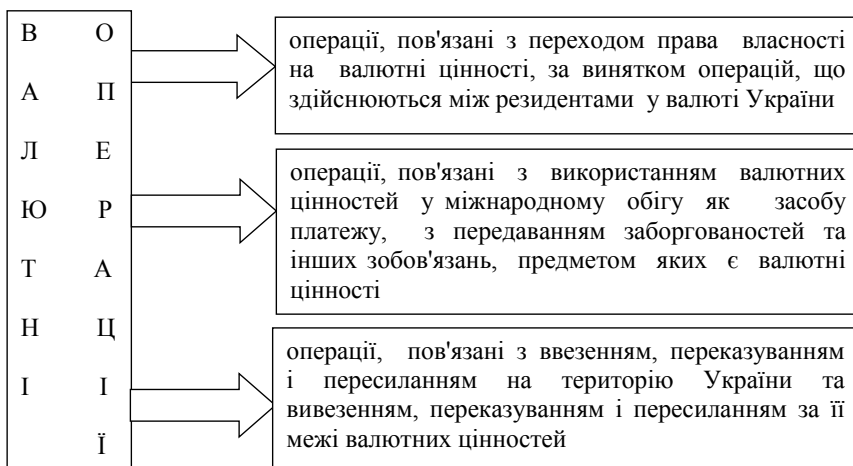

Рис. 5.3. Види валютних операцій

В Україні порядок здійснення валютних операцій регламентовано Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. № 15-93.

До валютних цінностей належать: іноземна валюта, платіжні документи та фондові цінності в іноземній валюті (акції, облигації, боргові розписки, банківські накази, чеки, векселі, акредитиви, сертифікати тощо), дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння, за винятком ювелірних та побутових виробів, банківські метали.

Банківські метали – золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів. Банківські метали існують у стандартних і мірних злитках, монетах, зроблених із дорогоцінних металів.

На валютному ринку використовується **дві групи операцій: касові та строкові конверсійні операції.**

Касові операції здійснюються на умовах «**спот**» (spot) – це угода на купівлю-продаж іноземної валюти на короткотерміновий період. Доставка валюти здійснюється після укладання угоди, але не пізніше двох робочих днів. Відповідно до цього визначається і валютний курс «спот» – курс на момент укладання угоди. Існує два «спот»-курси для валюти: **курс попиту (big rate)** – курс, за яким клієнт може купити одну валюту в обмін на іншу і **курс пропозиції (offer rate)** – курс, за яким клієнт може продати одну валюту в обмін на іншу.

За **строковими операціями** суб'єкти ринку отримують право купити або продати валюту в майбутньому. Строкові операції представлені у вигляді **форвардних, ф'ючерсних, своп-операцій, валютні опціони.**

Строкова угода включає три основні елементи:

- зобов'язання купити або продати певну суму валюти в обмін на іншу;
- виконання угоди (дата доставки валюти) у визначений термін;
- валютний курс фіксується в момент укладення угоди;
- укладені угоди самі стають предметом купівлі-продажу та називаються валютними деривативами.

Валютні курси за строковими операціями відрізняються від курсів «спот» на величину «знижки» або «премії», пов'язаної з відстроченням платежів.

Строкові валютні операції тісно пов'язані з процентними ставками за короткостроковими депозитами. Форвардний курс має тенденцію до підвищення, якщо процентні ставки обмінної валюти нижчі, ніж процентні ставки контрагентної валюти. І навпаки, валюта країни, де банківська процентна ставка вища, буде мати у форвардній операції відповідну «знижку». При однакових ставках банківського процента регулятором валютного обміну залишається «спот-курс».

Строкові або форвардні операції слугують для отримання прибутку у вигляді курсової різниці, а також для страхування суб'єктів ринку від валютних ризиків. Окрім цього, операції на строк – це широке поле діяльності валютних дилерів, які ведуть гру на підвищенні або зниженні ринкових курсів.

Форвардний контракт – угода, за якою одна сторона зобов'язується у визначений у майбутньому строк поставити, а інша сторона – сплатити відповідну кількість товару або фінансового активу за ціною, яка визначається на дату укладення угоди. Отже, валюта, сума, обмінний курс й дата платежу фіксуються в момент укладання угоди.

Форвардні операції головним чином здійснюються на міжнародному ринку, є нестандартними, а тому низько ліквідними.

Ф'ючерсний контракт аналогічний форвардному, але укладається на біржі за встановленими біржею правилами. Ознаками біржової торгівлі є:

1) умови контрактів стандартизовані за кількістю та якістю базисного активу, а ціна виконання визначається в процесі публічних біржових торгів;

2) торгівля має анонімний характер, «без обличчя», зокрема відсутня необхідність оцінки ризику не виконання контрагентом зобов'язань за угодою. Цю функцію приймає на себе Клірингова палата – підрозділ біржі.

Операції «своп» – це одночасно купівля або продаж валюти на умовах «спот» та її продаж або купівля на умовах форвард. Якщо йдеться про одиночну угоду «форвард» (без контругоди «спот»), то цю операцію називають аутрайт.

Згідно з операцією «своп», готівкова операція здійснюється за курсом «спот», який у контругоді за курсом «форвард» коригується із урахуванням премії чи дисконту залежно від руху валютного курсу.

Угоди «своп» передбачають право будь-якої із сторін достроково розірвати угоду в разі невиконання контрагентом своїх зобов'язань за угодою та при виникненні для будь-якої із сторін додаткових витрат.

Валютний опціон – контракт між продавцем та власником опціону, за яким власник опціону отримує право, а не зобов'язання купити у продавця опціону або продати йому зазделегідь визначену суму однієї валюти в обмін на іншу за обумовленим валютним курсом. Якщо виконання опціону за визначеним курсом виявиться для власника опціону більше не вигідним, ніж втрата коштів на сплату премії за угодою, то він має право відмовитися від його виконання.

Валютний арбітраж – це операція з валютою, при якій одночасно відкриваються однакові (чи різні) за строками протилежні позиції на одному або декількох взаємопов'язаних фінансових ринках для отримання гарантованого прибутку за рахунок різниці в котировках.

Основний принцип валютного арбітражу полягає в купівлі фінансового активу якнайдешевше для його подальшого перепродажу якнайдорожче. Це пов'язано з відхиленням валютного курсу на валютних ринках, яке визначається величиною операційних витрат на переказ валюти з одного валютного ринку на інший. Обов'язковою умовою валютного арбітражу є вільний переказ капіталів між різними сегментами ринку.

Розрізняють часовий арбітраж – валютна операція для одержання прибутку від різниці валютних курсів у часі та просторовий (локальний) арбітраж – валютна операція для одержання доходу за рахунок різниці курсу «валют на двох різних територіально віддалених ринках».

Для валютних операцій використовуються валютні (обмінні) курси іноземних валют, виражені у валюті України; курси валютних цінностей в іноземних валютах, а також у розрахункових (клірингових) одиницях.

5.4. Валютний контроль в Україні

Корисність валютного контролю полягає не тільки у прямому «механічному» впливі на валютно-фінансові потоки між країною та навколишнім середовищем, а й у так званому психологічному ефекті.

З одного боку, введення або посилення валютного контролю сприяє відновленню рівноваги платіжного балансу, забезпечує збільшення пропозиції іноземної валюти на внутрішньому ринку. З іншого боку, такий контроль запобігає немотивованим зловживанням, пов'язаним із вивезенням іноземної валюти за кордон, хоча й не усуває можливості таких дій.

Основними функціями валютного контролю, які випливають з Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», є:

- контроль за відповідністю валютних операцій чинному законодавству, наявність необхідних ліцензій;
- перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті резидентами і нерезидентами;
- перевірка повноти й об'єктивності обліку і звітності за операціями резидентів та нерезидентів.

Валютний контроль в Україні здійснюється Кабінетом Міністрів України і Національним банком України, який спирається на уповноважені банки, та іншими органами.

Головним органом, що здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України, є **Національний банк України**. Контроль за валютними операціями резидентів і нерезидентів, здійснюваних через уповноважені банки, проводять ці банки.

Фінансовий контроль за валютними операціями, які проводяться резидентами і нерезидентами на території України, здійснюють податкові органи. Контроль за додержанням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України здійснює Міністерство транспорту та зв'язку України, а за додержанням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон – відповідні митні органи.

Здійснюючи валютний контроль, Національний банк України проводить перереєстрацію раніше виданих ліцензій на право торгівлі та надання послуг за іноземну валюту. Разом з іншими контролюючими органами країни Національний банк України систематично перевіряє установи, що здійснюють торгівлю іноземною валютою та надають послуги у валюті.

Національний банк інформує Міністерство економічного розвитку і торгівлі України щодо обсягів надходжень валютних коштів, одержаних від здійснення експорту товарів та обсягів

перерахованих коштів за імпортними операціями, поверненими з порушенням установлених законодавством термінів, обсягів інвестицій у грошовій формі, вкладеними за межами України, які повинні декларуватися в Національному банку.

Державна фіскальна служба України інформує щодо: порушень резидентами встановлених законодавством термінів розрахунків в іноземній валюті під час здійснення експортних операцій; термінів надходження продукції за імпортними операціями після здійснення платежів; переліку підприємств, які отримали дозвіл на відкриття рахунків в іноземних банках.

Головними принципами валютного контролю є:

- монополія банків на здійснення валютних операцій;
- необхідність виконання валютних операцій, яка має бути доведена;
- репатріація та обов'язковий продаж резидентами надходжень в іноземній валюті;
- обов'язкова декларація валютних коштів, що знаходяться за кордоном;
- заборона на експорт та імпорт платіжних засобів;
- ізоляція внутрішнього ринку національної валюти від зовнішнього (резидентам забороняється надавати та брати позики в національній валюті в нерезидентів);
- заборона компенсацій та арбітражних операцій;
- контроль за операціями на валютному ринку;
- контроль за валютними позиціями комерційних банків.

Слід зазначити, що валютний контроль має сенс тільки тоді, коли проводиться комплексно: ефективність контролю залежить від міцності його найслабшої ланки.

Порушення норм валютного законодавства може потягнути за собою цивільно-правову, адміністративну й кримінальну відповідальність відповідно до законодавства України. Однак низка порушень, визначених у Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», за своїм змістом тягне за собою накладання на порушників правил валютних операцій санкцій, які є заходами фінансового впливу.

До фінансових правопорушень банків, інших кредитно-фінансових установ, резидентів і нерезидентів належать:

- порушення термінів розрахунків за валютними операціями;

- здійснення валютних операцій без генеральної чи індивідуальної ліцензії Національного банку України;
- незаконне приховування в інших державах валютних цінностей, що належать резидентам;
- невиконання вповноваженими банками доручень резидентів щодо купівлі та продажу іноземної валюти;
- невиконання резидентами встановлених вимог щодо продажу валютних коштів, що надійшли на їх рахунки;
- невиконання вповноваженими банками функції валютного контролю;
- несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції та інше.

За вказані вище порушення передбачені такі санкції:

- ✓ штраф у розмірі, еквівалентному вартості валютних цінностей, на суму яких відбулося порушення;
- ✓ штраф у сумі, що встановлюється Національним банком України;
- ✓ пеня;
- ✓ позбавлення ліцензії.

Конкретні види правопорушень та відповідальність за них передбачені в Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (ст. 16), у Законі України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» та в інших актах:

- здійснення операцій із валютними цінностями без одержання генеральної ліцензії Національного банку України тягне за собою штраф у сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку України на день здійснення таких операцій, з виключенням банку із Республіканської книги реєстрації банків або без такого виключення;
- здійснення операції з валютними цінностями, що потребують одержання ліцензії Національного банку України, без одержання індивідуальної ліцензії Національного банку України тягне за собою штраф у сумі, еквівалентній сумі зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку України на день здійснення таких операцій;
- торгівля іноземною валютою банками та іншими кредитно-фінансовими установами без одержання ліцензії Національного

банку України та (або) з порушенням порядку та умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, установлених Національним банком України, тягне за собою штраф у сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку України на день здійснення таких операцій;

- невиконання уповноваженими банками обов'язків купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів тягне за собою позбавлення генеральної ліцензії Національного банку України на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі, що встановлюється Національним банком України;

- порушення резидентами встановленого Декретом порядку розрахунків тягне за собою штраф у розмірі, еквівалентному сумі валютних цінностей, що використовуються при розрахунках, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку України, на день здійснення таких розрахунків;

- несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції тягне за собою штраф у сумі, що встановлюється Національним банком України;

- невиконання резидентами вимог щодо декларування валютних цінностей та іншого майна тягне за собою штраф у сумі, що встановлюється Національним банком України.

Санкції за зазначені порушення застосовуються Національним банком України і за його визначенням – підпорядкованими йому установами. Оскарження дій щодо накладення стягнень провадиться в судовому порядку. Незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), якщо це є обов'язковим, тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Відповідно до Кримінального кодексу України злочином вважаються такі дії:

- контрабанда – переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної

мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації;

- незаконне виробництво, експорт, імпорт, зберігання, реалізація та переміщення дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва, якщо ці дії вчинені у значних розмірах;

- виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну для збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї.

Адміністративним правопорушенням вважається:

- порушення встановленого законом порядку проведення розрахунків при здійсненні операцій з купівлі-продажу іноземної валюти;

- ухилення від повернення виручки в іноземній валюті;

- незаконне скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави;

- незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків.

Валютний контроль виступає потужним інструментом фінансово-платіжного механізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності, який спрямований на забезпечення повноти надходження валюти в країну за експортно-імпортними операціями, а також на захист майнових інтересів учасників зовнішньоекономічних операцій.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття, мету та завдання валютної політики держави.

2. Назвіть та охарактеризуйте етапи валютної політики України.

3. Що таке валютне регулювання?

4. Назвіть та розкрийте форми прямої дії валютного регулювання.

5. Назвіть та розкрийте форми непрямой дії валютного регулювання.

6. Назвіть та охарактеризуйте види валютних операцій.

7. Що таке конвертованість валют? Назвіть види конвертованості валюти.

8. Розкрийте зміст та призначення валютного контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

9. Назвіть основні порушення валютного законодавства України.

Тести для перевірки знань

1. Валютна політика – це:

А) комплекс заходів у сфері міжнародних валютних відносин, реалізованих відповідно до поточних і стратегічних цілей країни;

Б) комплекс заходів у сфері внутрішньодержавних валютних відносин, реалізованих відповідно до поточних і стратегічних цілей країни;

В) комплекс інструментів у сфері міжнародних валютних відносин, спрямованих на стабілізацію валютного курсу в державі;

Г) комплекс заходів, інструментів у сфері внутрішньодержавних валютних відносин, реалізованих відповідно до поточних і стратегічних цілей країни, спрямованих на стабілізацію валютного курсу в державі.

2. Валютне регулювання – це:

А) система взаємопов'язаних механізмів державного й ринкового регулювання курсу валюти та руху валютних цінностей на національному та міжнародному рівнях;

Б) система взаємопов'язаних механізмів державного регулювання курсу валюти й руху валютних цінностей на національному та міжнародному рівнях;

В) система взаємопов'язаних механізмів державного та ринкового регулювання курсу валюти та руху валютних цінностей на міжнародному рівні;

Г) система взаємопов'язаних механізмів державного й ринкового регулювання курсу валюти та руху валютних цінностей на національному рівні.

3. До форм непрямої дії валютного регулювання належать:

А) валютна інтервенція;

Б) управління валютними резервами;

В) регулювання платіжного балансу;

Г) валютні обмеження.

4. Валютне регулювання засноване на конкуренції й дії законів вартості називається:

- А) ринковим;
- Б) стихійним;
- В) кон'юнктурним;
- Г) протекціоніським.

5. Валютні операції – це:

А) певні банківські та фінансові операції суб'єктів господарювання, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності;

Б) певні банківські операції суб'єктів господарювання, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності;

В) певні фінансові операції суб'єктів господарювання, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності;

Г) певні фінансові операції суб'єктів господарювання, пов'язані з переходом права власності на валютні та товарні цінності.

6. До інструментів валютної політики не належать:

- А) дисконтна політика;
- Б) девізна політика;
- В) політика відкритого ринку;
- Г) дотаційна політика.

7. Політика відкритого ринку – це:

А) операції купівлі-продажу центральним банком цінних паперів для впливу на ресурсну базу комерційних банків;

Б) зміна облікової ставки центрального банку;

В) операції купівлі-продажу центральним банком іноземної валюти на міжбанківському ринку;

Г) зняття центральним банком усіх обмежень за заборону у сфері регулювання валютних операцій.

8. Конвертованість за поточними операціями – це:

А) відсутність обмежень на платежі та трансфери за капітальними міжнародними операціями, які пов'язані з переміщенням капіталу;

Б) відсутність обмежень на платежі та трансфери за поточними міжнародними операціями, що пов'язані з торгівлею товарами та послугами, міждержавними переказами, трансфертами;

В) установлення обмежень на платежі та трансфери за капітальними міжнародними операціями, які пов'язані з переміщенням капіталу;

Г) установлення обмежень на платежі та трансфери за поточними міжнародними операціями, що пов'язані з торгівлею товарами й послугами, міждержавними переказами, трансфертами.

9. Управління валютними резервами держави полягає у:

А) забезпеченні оптимального курсу валют;

Б) диверсифікації структури валютних резервів;

В) забезпеченні позитивного сальдо платіжного балансу;

Г) встановленні фіксованого курсу валют.

10. На структуру валютних резервів впливає:

А) сальдо поточного рахунка платіжного балансу країни;

Б) частка країни-партнера в загальному обсязі зовнішньоторговельної діяльності держави;

В) вид іноземної валюти для проведення валютних інтервенцій на внутрішньому валютному ринку;

Г) рівень інфляції.

РОЗДІЛ 6. ФІНАНСОВО-ПЛАТІЖНИЙ МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Основні поняття та терміни: фінансово-платіжний механізм, фінансово-платіжні умови, зовнішньоекономічний договір, суттєві умови договору, базис поставки, Інкотермс, біржові ціни, аукціонні ціни, розрахункові ціни, акредитив, відкритий рахунок, інкасо, аванс, валютні розрахунки.

6.1. Теоретичні засади фінансово-платіжного механізму зовнішньоекономічної діяльності

Вагомою складовою механізму фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності виступає фінансово-платіжний механізм, спрямований на організацію й регулювання платежів та розрахунків за зовнішньоекономічними операціями держави, суб'єктів господарювання і фізичних осіб (рис. 6.1).

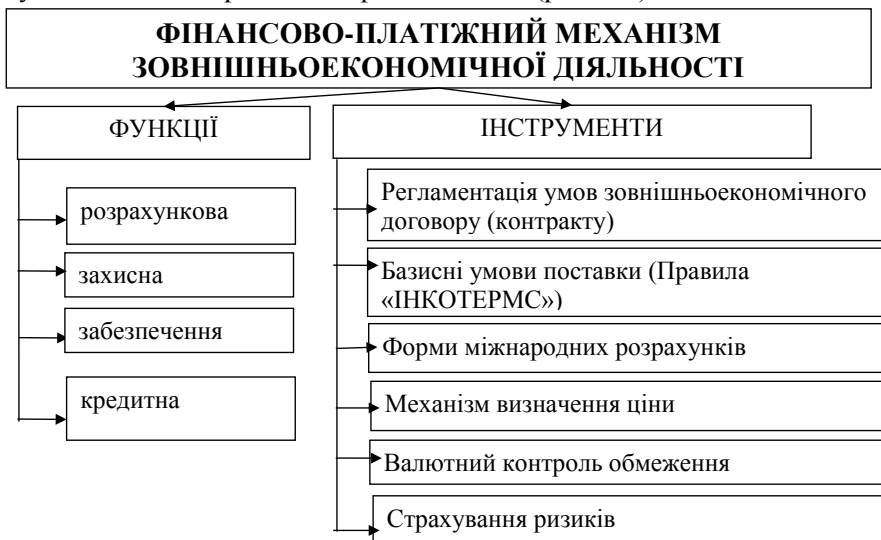

Рис. 6.1. Функції та інструменти фінансово-платіжного механізму зовнішньоекономічної діяльності

Фінансово-платіжний механізм є сукупністю інструментів і методів, що застосовуються для перерахування грошових коштів,

здійснення взаєморозрахунків і врегулювання боргових зобов'язань між учасниками зовнішньоекономічних операцій.

Головною функцією фінансово-платіжного механізму зовнішньоекономічної діяльності є забезпечення розрахунків за зовнішньоекономічними операціями.

Ст. 14 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» закріплено такі права суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності:

- самостійно визначати форму розрахунків за зовнішньоекономічними операціями із тих, що не суперечать законам України та відповідають міжнародним правилам;

- безпосередньо брати й надавати комерційні кредити за рахунок власних коштів у діючій на території України валюті та в іноземній валюті як у межах, так і за межами України, самостійно приймати рішення в зазначених питаннях;

- вільно обирати банківсько-кредитні установи, які будуть вести їхні валютні рахунки та розрахунки з іноземними суб'єктами господарської діяльності, користуватися їхніми послугами, з додержанням при цьому вимог чинних законів України.

Розрахункове обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснюється комерційними банківськими та кредитними установами, а також іноземними й міжнародними банками, зареєстрованими у встановленому порядку на території України.

Правовою основою організації розрахунків за зовнішньоекономічними операціями є валютні платіжні угоди (платіжні угоди й валютні конвенції, торгові, кредитні й інші договори), норми внутрішнього законодавства, уніфіковані банківські звичаї й норми міжнародної банківської практики, закріплені у відповідних конвенціях. Наразі розрахунки у формі акредитиву регламентуються «Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів», затвердженими Міжнародною торговою палатою в редакції 1993 р. № 500.

Постановою Кабінету Міністрів України та Національним банком України № 444 від 21.06.1995 р. затверджено Типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті.

Фінансово-платіжний механізм зовнішньоекономічної діяльності виконує захисну функцію, яка полягає в попередженні та мінімізації ризиків учасників зовнішньоекономічних операцій. Завдяки

правильно обраній формі розрахунків сторони зовнішньоекономічних операцій можуть захистити себе від втрат коштів, товарів. Крім того, фінансово-платіжний механізм виконує функцію кредитування. Так, забезпечення платежів акредитивною формою розрахунків полегшує продавцеві одержання від банку кредиту на виробництво продукції. За відповідних обставин акредитив може виступати для банку імпортера як основа для кредиту. Зокрема, коли право на володіння відправленого товару передається шляхом передачі товаросупроводжувальних документів на нього, а банк отримує їх у своє розпорядження.

Першочерговою й необхідною умовою здійснення будь-якої зовнішньоторгової операції є зовнішньоекономічний контракт, який є інструментом регулювання взаємовідносин між учасниками зовнішньоторговельної операції. Наразі однією з важливих вимог при його укладанні є визначення валютно-фінансових умов угоди.

Валютні умови включають такі позиції:

- валюта ціни;
- валюта платежу;
- курс перерахунку валют у валюту платежу;
- обмовки, що захищають сторони від ризику втрат.

Фінансові умови включають такі позиції, як:

- умови розрахунків;
- заходи проти необґрунтованої затримки платежу;
- форми розрахунків;
- засоби розрахунків.

Під час здійснення розрахункового обслуговування зовнішньоекономічних операцій комерційні банки керуються також нормативами, що регулюють базисні умови поставки продукції, а саме Правилами «ІНКОТЕРМС 2010», затвердженими Міжнародною торговельною палатою, які визначають відносини між продавцями та покупцями в межах договору купівлі-продажу шляхом визначення:

1) хто і за чий рахунок забезпечує транспортування товарів по території країн продавця, покупця, транзитних країн;

2) виду транспорту, місце розвантаження;

3) обов'язків продавців щодо пакування, маркування, страхування вантажів;

4) моменту переходу від продавця до покупця права власності на товар.

Одним із основних нормативних актів у сфері регулювання розрахунків в іноземній валюті є Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», який установлює строки розрахунків за імпортно-експортними операціями та відповідальність за порушення строків поставки продукції, робіт, послуг (товарів) на територію України.

Згідно із цим Законом, виручка резидентів в іноземній валюті підлягає зарахуванню на їхні валютні рахунки в уповноважених банках у терміни сплати заборгованості, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з моменту митного оформлення (оформлення вантажної митної декларації) експортованої продукції, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності – з моменту підписання акта або іншого документа, який засвідчує виконання робіт (надання послуг), експорт прав інтелектуальної власності.

У разі здійснення резидентами імпортних операцій за зовнішньоекономічними договорами, що передбачають відстрочки постачання, імпорт повинен надійти в Україну в терміни, зазначені в договорі, але не пізніше 180 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу або виставлення векселя на користь постачальника імпортованої продукції (робіт, послуг). При здійсненні розрахунків за імпортними операціями у формі документарного акредитива товари (роботи, послуги), що є предметом зовнішньоекономічного договору, який передбачає таку форму розрахунків, повинні надійти в Україну протягом 180 календарних днів з моменту здійснення платежу уповноваженим банком на користь нерезидента.

Порушення резидентами термінів, установлених Законом України № 185, призводить до стягнення пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3% від суми недотриманої виручки (митної вартості недопоставлених товарів, вартості недоотриманих робіт (послуг), вираженої в іноземній валюті, перерахованій у грошову одиницю України за курсом НБУ на день виникнення заборгованості.

Страховання зовнішньоекономічних ризиків виступає інструментом захисту інтересів учасників зовнішньоекономічних операцій.

Об'єктом страхування можуть виступати: експортно-імпортні вантажі, засоби транспорту, будівельно-монтажний ризик, експортні кредити, майно іноземних компаній та українських компаній за

кордоном, цивільна відповідальність учасників зовнішньоекономічних операцій.

Для більшості видів страхування укладення договорів страхування є добровільними. Водночас за договорами поставки продукції, де базові умови поставки визначаються за Правилами ІНКОНТЕРМС, дві базові умови поставок передбачають зобов'язання продавця здійснити страхування ризиків втрати і пошкодження товарів. Наразі обов'язковою є страхування при використанні умов поставки CIF (Cost Insurance and Freight) і CIP (Carriage and Insurance Paid to). Зобов'язання по страхуванню буде вважатися виконаним у тому разі, якщо продавець здійснив мінімальне страхове покриття, якщо сторони в контракті не погодили більш високий рівень страхового покриття. У практиці українських компаній поширеною є вимога про страхове покриття в 110% від інвойсної вартості товару.

Поширеним випадком застосування страхування в зовнішньоекономічних операціях є вимога банку в рамках договору кредитування. Зокрема, коли банк емітує акредитив під кредитну лінію, він обов'язково висуває вимогу щодо здійснення страхування товару, причому бенефіцара визначає сам банк.

6.2. Зовнішньоекономічні угоди та їхні базисні умови

Зовнішньоекономічні угоди укладаються відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інших законів України з урахуванням міжнародних договорів України. Форма і порядок укладення зовнішньоекономічного договору (контракту), права та обов'язки його сторін регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» та іншими законами.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності (ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»)

Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій

письмовій формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом.

Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 6 вересня 2001 р. № 2001 р. затверджено Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), яке містить перелік основних та додаткових умов зовнішньоекономічного договору:

1. Назва, номер договору (контракту), дата та місце його укладення.

2. Преамбула. У преамбулі зазначається повне найменування сторін – учасників зовнішньоекономічної операції, під якими вони офіційно зареєстровані, із зазначенням країни, скорочене визначення сторін як контрагентів («Продавець», «Покупець», «Замовник», «Постачальник» тощо), особа, від імені якої укладається зовнішньоекономічний договір (контракт), та найменування документів, якими керуються контрагенти при укладенні договору (контракту) (установчі документи тощо).

3. Предмет договору (контракту). У цьому розділі визначається, який товар (роботи, послуги) один із контрагентів зобов'язаний поставити (здійснити) іншому із зазначенням точного найменування, марки, сорту або кінцевого результату роботи, що виконується.

У разі бартерного (товарообмінного) договору (контракту) або контракту на переробку давальницької сировини визначається також точне найменування (марка, сорт) зустрічних поставок (або назва товару, що є кінцевою метою переробки давальницької сировини).

3. Кількість та якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг). У цьому розділі визначається, залежно від номенклатури, одиниця виміру товару, прийнята для товарів такого виду (у тоннах, кілограмах, штуках тощо), його загальна кількість та якісні характеристики. У тексті договору (контракту) про виконання робіт (надання послуг) визначаються конкретні обсяги робіт (послуг) та термін їх виконання.

4. Ціна та загальна вартість договору (контракту). У цьому розділі визначається ціна одиниці виміру товару та загальна вартість товарів або вартість виконаних робіт (наданих послуг), що поставляються згідно з договором (контрактом), крім випадків, коли ціна товару розраховується за формулою, та валюта контракту. У договорі (контракті) про переробку давальницької сировини крім

того зазначається її застава вартість, ціна та загальна вартість готової продукції, загальна вартість переробки.

У бартерному (товарообмінному) договорі (контракті) зазначається загальна вартість товарів (робіт, послуг), що експортуються, та загальна вартість товарів (робіт, послуг), що імпортуються за цим договором (контрактом), з обов'язковим вираженням в іноземній валюті, віднесеній Національним банком України до першої групи Класифікатора іноземних валют.

5. Умови платежів. Цей розділ визначає валюту платежу, спосіб, порядок і строки фінансових розрахунків та гарантії виконання сторонами взаємних платіжних зобов'язань. Залежно від обраних сторонами умов платежу в тексті договору (контракту) зазначаються:

- умови банківського переказу до (авансового платежу) та/або після відвантаження товару або умови документарного акредитива, або інкасо (з гарантією), визначені відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21 червня 1995 р. № 444 «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті»;

- умови за гарантією, якщо вона є або коли вона необхідна (вид гарантії: на вимогу, умовна), умови та термін дії гарантії, можливість зміни умов договору (контракту) без зміни гарантії.

Визначення умов платежів повинно враховувати вимоги Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», а саме – обмеження строків надходження виручки резидентів від експорту продукції та попередньо оплаченої імпортової продукції за імпортними контрактами відповідним терміном (зокрема, не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення продукції та з дати здійснення попередньої оплати імпорту товару).

6. Умови приймання-здавання товару (робіт, послуг). У цьому розділі визначаються строки та місце фактичної передачі товару, перелік товаросупровідних документів. Приймання-здавання проводиться за кількістю згідно з товаросупровідними документами, за якістю – згідно з документами, що засвідчують якість товару.

Документи, що використовуються у зовнішньоторговельних операціях, можна розділити на чотири групи:

- 1) технічні – паспорт, машини, формуляри та ТО, креслення, інструкції з монтажу, установки, наладки, управління та ремонту;

2) товаросупроводжуючі – сертифікати якості або походження товару, відправна специфікація, пакувальні листи, комплектуюча відомість;

3) транспортні (про здачу товару) – квитанція залізничної накладної внутрішнього сполучення, дублікат міжнародної залізничної накладної, багажна квитанція, накладні автотранспортні, річкового або повітряного сполучення, коносамент тощо;

4) розрахункові – розрахунок–платіжна вимога або рахунок постачальника за відвантажений товар, рахунок іноземному покупцю.

Головними необхідними компонентами будь-якого комплекту товарозпорядчих документів є:

1) транспортні документи: коносамент, транспортна накладна, авіанакладна (Air Waybill).

Коносамент – це розписка перевізника у прийомі ним вантажу до перевезення водними шляхами, який являє собою товарозпорядний документ.

У лінійному судноплаванні контрактом на перевезення вантажу є коносамент.

Обов'язкові реквізити коносаменту: назва судна; місце навантаження; найменування відправителя вантажу; вантажоотримувач.

2) страхові документи: страховий поліс.

Страховий поліс (сертифікат) – це документ (як правило іменний), який засвідчує укладання договору майнового страхування та його умови.

Товари, призначені на експорт, при перевезенні по морю прийнято страхувати від будь-якого ризику.

3) комерційні документи: рахунок-фактура (інвойс).

Комерційний рахунок або рахунок-фактура (інвойс) у зовнішній торгівлі являє собою вимогу експортера, яку він відправляє покупцеві, сплатити вартість поставленого товару.

Рахунок є одним із основних документів, який дає право банку для здійснення розрахунків із продавцем при наявності відповідних доручень покупця.

Для страхових фірм рахунок слугує базою для оцінки вартості майна, яке страхується. Митниками він використовується при визначенні вартості мита. Рахунок відіграє важливу роль при кредитних угодах.

Обов'язкові реквізити рахунка:

- 1) дата виписки рахунка, його номер;
- 2) найменування фірми або організації (країна і місто знаходження);
- 3) дані про відвантаження (транспортування) товару (назва пароплава, номер і дата коносаменту або залізничної накладної);
- 4) найменування товару, його кількість, вартість за одиницю, загальна вартість;
- 5) найменування і підпис продавця.

7. Упаковка та маркування. Цей розділ містить відомості про упаковку товару (ящики, мішки, контейнери тощо), нанесене на неї відповідне маркування (найменування продавця та покупця, номер договору (контракту), місце призначення, габарити, спеціальні умови складування і транспортування та ін.), а за необхідності також умови її повернення.

8. Форс-мажорні обставини. Цей розділ містить відомості про те, за яких випадків умови договору (контракту) можуть бути не виконані сторонами (стихійні лиха, військові дії, ембарго, втручання з боку влади та інше). При цьому сторони звільняються від виконання зобов'язань на строк дії цих обставин, або можуть відмовитися від виконання договору (контракту) частково або в цілому без додаткової фінансової відповідальності.

9. Санкції та рекламації. Цей розділ установлює порядок застосування штрафних санкцій, відшкодування збитків та пред'явлення рекламацій у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням одним із контрагентів своїх зобов'язань.

10. Урегулювання спорів у судовому порядку. У цьому розділі визначаються умови та порядок вирішення спорів у судовому порядку щодо тлумачення, невиконання та/або неналежного виконання договору (контракту) з визначенням назви суду або чітких критеріїв визначення суду будь-якою зі сторін залежно від предмета та характеру спору, а також погоджений сторонами вибір матеріального і процесуального права, яке буде застосовуватися цим судом, та правил процедури судового врегулювання.

11. Місцезнаходження (місце проживання), поштові та платіжні реквізити сторін. При цьому зазначаються місцезнаходження (місце проживання), повні поштові та платіжні реквізити контрагентів договору (контракту) (№ рахунка, назва та місцезнаходження банку).

12. Базисні умови поставки товарів

Базис поставки – це перелік обов'язків по доставці товару тієї чи іншої сторони відповідно до Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів чинної редакції, які визначають обов'язки контрагентів щодо поставки товару і встановлюють момент переходу ризиків від однієї сторони до іншої, а також конкретний строк поставки товару (окремих партій товару).

У випадку укладення договору (контракту) про виконання робіт (надання послуг) у цьому розділі визначаються умови та строки виконаних робіт (послуг).

«Інкотермс-2010» має 11 базисних умов поставки, які залежно від ступеня розподілу між продавцем і покупцем зобов'язань щодо поставки товару та відповідальності за ризик пошкодження чи втрати вантажу, поділені на чотири групи E, F, C, D (табл. 6.1).

I група – E (EXW) складається із однієї базисної умови EXW – франко-завод (Ex works), що означає – імпортер (покупець) одержує товар на складі експортера та несе всі витрати щодо транспортування товару. Отже, ці умови найбільш сприятливі для експортера, тому що він не відповідає за навантаження товару на наданий імпортером транспортний засіб та за очистку товару від мита на експорт. EXW застосовується для перевезення будь-яким видом транспорту.

Таблиця 6.1

Характеристика базисних умов поставки

Група	Термін	Визначення
Група E	EXW Франко-завод (... назва місця)	Продавець вважається таким, що виконав зобов'язання поставки в момент надання товару в розпорядження покупця на території свого підприємства або в іншому погодженому місці без здійснення митного очищення товару для експорту та завантаження його на транспортний засіб.
Група F	Основне перевезення не оплачено	
	FCA Франко-перевізник (... назва місця призначення)	Продавець здійснює поставку товару, що пройшов митне очищення для експорту, шляхом передачі призначеному покупцем перевізнику в погодженому місці. Вибір місця поставки вливає на зобов'язання щодо завантаження й розвантаження товару; якщо поставка здійснюється на території продавця, він відповідає за навантаження. У разі здійснення поставки в іншому місці, продавець не несе відповідальності за розвантаження товару.
	FAS Франко вздовж борту судна (... назва порту відвантаження)	Поставка вважається здійсненою продавцем, якщо товар розміщений біля борту судна в погодженому порту відвантаження. Із цього моменту всі витрати й ризики втрати чи ушкодження товару несе покупець. Продавець зобов'язаний здійснити митне очищення товару для експорту.
	FOB Франко-борт (... назва порту відвантаження)	Поставка вважається здійсненою продавцем, якщо товар перейшов через борт судна в погодженому порту відвантаження. Із цього моменту всі витрати й ризики втрати чи ушкодження товару несе покупець. Продавець зобов'язаний здійснити митне очищення товару для експорту.
Група C	Основне перевезення оплачено	
	CFR Вартість і фрахт (... назва порту призначення)	Поставка вважається здійсненою продавцем, якщо товар перейшов через борт судна в порту відвантаження. Продавець несе витрати й оплату фрахту, необхідні для доставки товару в погоджений порт призначення.
	CIF Вартість, страхування та фрахт (... назва порту призначення)	Поставка вважається здійсненою продавцем, якщо товар перейшов через борт судна в порту відвантаження. Продавець несе витрати й оплату фрахту, необхідні для доставки

		товару в погоджений порт призначення, страхування ризику під час перевезення. Продавець зобов'язаний здійснити митне очищення товару для експорту.
	СРТ	Поставка вважається здійсненою продавцем, якщо товар переданий перевізникові, призначеному самим продавцем. Продавець несе витрати й оплату фрахту, необхідні для доставки товару в погоджене місце призначення. Продавець зобов'язаний здійснити митне очищення товару для експорту.
	СРР	Поставка вважається здійсненою продавцем, якщо товар переданий перевізникові, призначеному самим продавцем. Продавець несе витрати на перевезення товару до погодженого місця призначення. Продавець зобов'язаний здійснити митне очищення товару для експорту, укласти за свій рахунок договір страхування.
Група D	Прибуття	
	DAT	Продавець здійснює постачання, якщо товар, розвантажений із транспортного засобу, що прибув, наданий у розпорядження покупця в погодженому терміналі (у порту або в іншому місці призначення). Продавець зазнає всі ризики, пов'язані з доставкою товару та його розвантаженням на терміналі в погодженому порту або в місці призначення. Продавець зобов'язаний виконати митні формальності для вивезення, якщо такі застосовуються. Проте продавець не зобов'язаний виконувати митні формальності для ввезення, сплачувати імпорتنі мита або виконувати інші митні формальності під час ввезення.
	DAP	Продавець здійснює постачання, коли товар наданий у розпорядження покупця на транспортному засобі, що прибув, готовим до розвантаження, у погодженому місці призначення. Продавець зазнає всі ризики, пов'язані з доставкою товару у погоджене місце. Продавець зобов'язаний виконати митні формальності для вивезення, якщо такі застосовуються. Проте продавець не зобов'язаний виконувати митні формальності для ввезення, сплачувати 547 імпорتنі мита або виконувати інші митні формальності під час ввезення.
	DDP	Продавець оплачує всі транспортні витрати до місця призначення товару

При імпорті продукції пріоритет має договір на умовах FOB- (FOB-Free on board (вільно на судні)).

III група – C (CFR, CIF, CPT, CIP) – основний фрахт заплачено. До неї входять чотири терміни: «вартість і фрахт», «вартість, страхування, фрахт» (CIP), «доставка сплачена до...», «доставка і страхування сплачені до...». Ця категорія враховує умови, за якими експортер має забезпечити доставку, але не зобов'язаний брати на себе ризик (а значить і витрати) випадкового зникнення товару, його пошкодження чи інших додаткових витрат, які з'являються вже після відправлення товарів.

Експортер повинен укласти договір перевезення за власний рахунок та страхування за термінами CIF і CIP. Отже, за контрактами на C-умовах експортер звільняється від відповідальності та ризику з моменту укладення договору перевезення та передачі товару перевізнику у своїй країні, хоч і зазнає втрат на доставку товару в країну покупця, страхування за термінами CIF і CIP.

Вітчизняні експортери при укладенні контрактів надають перевагу умовам CIF (Cost, Insurance, Freight (ціна, страхування, фрахт)). За цих базисних умов експортер за власний кошт зобов'язаний поставити товар із документами, що підтверджують його відповідність вимогам контракту, упакувати товар, зафрахтувати судно до місця призначення; отримати експортну ліцензію та виконати митні формальності; завантажити товар на судно; повідомити імпортера і передати йому повний комплект документів.

IV група – D (DAP, DAT, DDP) – доставка товарів. Експортер несе всі витрати й ризик щодо доставки товару до місця призначення на межі або всередині країни імпорту. Загалом умови групи D є найбільш привабливі для імпортера, оскільки експортер-продавець зобов'язаний доставити товар у визначене місце та взяти на себе всі витрати й ризики щодо поставки товару. Тому контракти на D – умовах входять до групи «прибуття», тоді як контракти на C – умовах називаються відвантажувальними контрактами.

Підсумовуючи аналіз «Інкотермс 2010», слід зауважити, що з переходом від групи E до D зростають зобов'язання експортера та зменшуються – імпортера: група E – зобов'язання продавця обмежуються наданням товару в розпорядження покупця; група F – зобов'язання продавця обмежуються відправленням товару без оплати перевезення; група C – продавець організовує та оплачує перевезення, а ризики втрати, пошкодження товару переходять на

покупця; група D – витрати та ризики покладаються на продавця, який зобов'язаний забезпечити за свій рахунок та ризик доставку товару покупцю в місце призначення.

Важливість «Інкотермс» зумовлюється тим, що митні органи використовують його для ведення статистики під час митного оформлення для визначення митної вартості та ціноутворення.

Так, величина митної вартості складається із ціни товару за рахунком-фактурою та інших витрат, не включених раніше до ціни товару, залежно від умов поставки за Правилами Інкотермс-2010, передусім на величину транспортних витрат та страхування. Отже, вибір базисних умов поставки впливає на митне оподаткування. Наприклад, митна вартість товару на умовах DAT та DAP буде різною, зважаючи на те, що на умовах DAT у фактурну вартість товару включаються витрати як на перевезення до раніше обговореного сторонами терміналу, так і на розвантаження. На умовах DAP у фактурну вартість входить лише вартість перевезення до вказаного сторонами місця без розвантаження та страхування.

6.3. Ціноутворення в зовнішньоторговельних операціях

Ключовою особливістю цін за зовнішньоторговельними операціями на відміну від внутрішніх цін є множинність – по одному й тому ж товару можуть установлюватися різні ціни або ціна різного рівня.

Множинність зовнішньоторговельних цін обумовлена такими **факторами**:

- відмінностями торгової політики відносно як конкретних ринків, так і тих чи інших імпортерів;
- валютною державною та міждержавною політикою;
- політикою протекціонізму;
- відмінностями в методології та методиці розрахунку цін;
- іншими факторами.

Класифікація цін за зовнішньоекономічними операціями здійснюється за різними ознаками (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Класифікація цін за зовнішньоекономічними операціями

Ознаки	Вид цін
За напрямком товарних потоків	Експортна ціна – ціна, за якою товар реалізується зарубіжному контрагенту.
	Імпортна ціна – ціна, за якою товар купується в зарубіжного контрагента.
За умовами розрахунків	Ціна комерційних угод – відображає інтернаціональну ціну виробництва при звичайному порядку здійснення угоди купівлі-продаж.
	Ціна клірингових розрахунків – ціна товару, у якій ураховані умови й особливості клірингу. Кліринг – це система безготівкових розрахунків за товари та послуги, заснована на заліку взаємних вимог та обов'язків.
	Ціна програм допомоги – ціна товару, за якою враховані умови й особливості реалізації програм допомоги.
	Трансфертна ціна – ціна товару, за якою здійснюються внутрішньокорпоративні операції.
За повнотою врахування витрат	Ціна нетто – чиста ціна товару на місці його купівлі-продажу.
	Ціна споживання – сума затрат покупця, включаючи витрати на придбання та використання товару в нормативний строк.
За характером реалізації	Оптова ціна – ціна товару при продажу його великими партіями.
	Роздрібна ціна – ціна товару при продажу його індивідуальному споживачеві.
За мірою фіксації	Контрактна ціна – ціна, яка встановлюється в контракті й виражається у валюті країни експортера, імпортера або третьої країни.
	Тверда (firm, fixed price) – установлюється в момент підписання контракту та не підлягає ніякому коригуванню впродовж терміну його дії. Тверда ціна використовується, в основному, при негайних поставках (від 1 до 14 днів), рідше при поставках на більш тривалі терміни. У контракті в цьому випадку робиться запис: «ціна тверда, зміні не підлягає».
	Рухома – фіксується в момент укладання контракту і може бути переглянута в подальшому, якщо ринкова ціна товару до моменту його поставки зміниться.
	З наступною фіксацією (price to be fixed) – ціна, за якою в контракті обговорюються умови фіксації та принципи визначення її рівня.
	Змінна (sliding price) – ціна, що встановлюється в момент

	виконання контракту шляхом перегляду договірної ціни з урахуванням змін у виробництві, у період виконання тривалого термінового контракту (велике промислове обладнання, будівельні об'єкти, суднобудування і т. ін.).
Ціна, яка публікується	Це ціна, яка повідомляється в спеціальних та фірмових джерелах інформації. Вони, як правило, відображають рівень світових цін.

Варто зазначити, що до складу **цін, які публікуються**, належать:

- **Довідкова ціна** – ціна товару у внутрішній оптовій чи зовнішній торгівлі промислово розвинених країн, що опубліковується в різних виданнях. Довідкові ціни відіграють роль відправного пункту, із якого починається процес узгодження ціни при укладанні угоди.

- **Біржове котирування** – ціна товару, що є об'єктом біржової торгівлі.

- **Аукціонна ціна** – ціна товару, що є об'єктом аукціонної торгівлі та відображає реальні угоди.

- **Статистична ціна** – середня експортна ціна, на основі даних зовнішньоторговельної статистики шляхом ділення вартості товару на його кількість.

- **Ціни фактичних угод** – ціни, що виражають окремі фактичні комерційні операції.

- **Ціни пропозицій великих фірм** – початковий рівень ціни товару, запропонований продавцем.

Багаточисленність міжнародних цін ускладнює завдання суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у виборі та обґрунтуванні ціни.

Світові ціни – це грошовий вираз інтернаціональної вартості товару, реалізованого на світовому ринку, яка складається внаслідок конкуренції.

У зовнішній торгівлі діють такі види світових цін:

- біржові ціни;
- аукціонні ціни;
- розрахункові ціни.

Біржа – це постійно діючі ринки, на яких здійснюється торгівля великою кількістю однорідних товарів. Найбільшого розмаху вони досягли у XVIII-XIX ст., коли на біржах оберталося майже 240 видів

товарів. Зараз біржова торгівля втрачає своє значення, скорочується кількість видів товарів, що реалізуються на біржах (майже 60).

На аукціонах продаються тільки реальні товари із суто індивідуальними властивостями. Самі аукціони організуються у визначений строк і в завчасно обумовлених місцях, тобто ринках публічних торгів.

Аукціонні ціни – це максимально запропоновані ціни на попередньо розглянуту покупцем партію товару – лот. Аукціонні ціни поширюються на продукцію лісового господарства, рибальства, хутряні товари, коштовне каміння, речі старовини та мистецтва.

Розрахункові (зовнішньоторговельні) – ціни застосовуються в тих випадках, коли відсутня необхідна інформація, на основі якої може бути здійснено обґрунтування ціни для конкретної угоди.

Таким чином, **зовнішньоторговельна ціна** – це ціна на експортні чи імпорتنі товари, яка розраховується і виставляється за взаємним договором між продавцем та покупцем товару або послуги.

При формуванні внутрішніх цін на експортну продукцію в основі розрахунку лежать власні витрати виробника. При формуванні внутрішньої імпоротної ціни в основі лежать контрактна або світова ціна товару (послуги).

На рівень експортних та імпорتنих цін значний вплив здійснює митне законодавство країни, географічний напрямок експорту/імпорту, валютний фактор.

Індикативну світову ціну визначають за формулою:

$$I_q = C_3 / (1-P) / kI,$$

де C_3 – загальна собівартість,

P – рентабельність не нижче 30%,

kI – коефіцієнт, що враховує базисні умови поставки.

Указом Президента України від 10.01.2001 р. «Про заходи щодо запобігання експорту товарів походженням з України за цінами, що можуть розглядатися як демпінгові, та врегулювання торговельних спорів» встановлено, що при здійсненні суб'єктами підприємницької діяльності України експортних та імпорتنих операцій контрактні (зовнішньоторговельні) ціни мають відповідати цінам, що склалися чи складатимуться на відповідний товар на ринку експорту чи імпорту на момент здійснення експортної, імпоротної операції.

Суб'єкти підприємницької діяльності України в разі експорту товарів, які не відповідають стандартам, чинним в Україні, або вимогам, на базі яких розраховуються індикативні

ціни, при оформленні митних декларацій обґрунтовують контрактні ціни на базі даних про ціни на конкурентні товари на відповідному ринку збуту та сертифіката якості товару, що експортується, а в разі необхідності – акта експертизи на відповідність товару, який експортується, стандартам, які є чинними в Україні.

Відносно новим об'єктом регулювання в національній системі оподаткування є питання регулювання трансфертного ціноутворення.

Трансфертна ціна – ціна, яка встановлюється на товари, послуги між пов'язаними компаніями або структурними підрозділами однієї компанії, якщо товари/послуги перетинають митний кордон.

Трансфертне ціноутворення в зовнішньоекономічних операціях – це процес формування ціни на товари, послуги між пов'язаними компаніями або структурними підрозділами однієї компанії, якщо об'єкт торгівлі перетинає митний кордон.

Наразі трансфертне ціноутворення використовується суб'єктами господарювання для мінімізації податкових платежів шляхом переведення податкової бази на афілійовану особу, що зареєстрована в більш сприятливому податковому режимі, зокрема «офшорній» зоні.

Для запобігання втрат податкових надходжень світовими організаціями розроблені правові акти щодо регулювання та контролю за трансфертним ціноутворенням, зокрема Типова модульна конвенція Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) стосовно податків на доходи та капітал (1963 р.), Рекомендації ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних корпорацій та податкових служб (2010 р.) та ін.

Податковий кодекс України визначив основним стандартом контролю за трансфертним ціноутворенням «принцип витягнутої руки», який передбачає коригування податкових зобов'язань платника податків до рівня податкових зобов'язань, розрахованих виходячи з ринкових цін за угодами, між взаємозалежними платниками податків, начебто компанії були незалежні (перебували «на відстані витягнутої руки»). Цей принцип є інструментом боротьби з викривленням податкової бази в результаті переміщення транснаціональними корпораціями оподаткованого прибутку в межах пов'язаних компаніях або структурних підрозділів.

6.4. Основні форми міжнародних розрахунків та їхня характеристика

Міжнародні розрахунки являють собою систему організації та регулювання платежів за грошовими вимогами й зобов'язаннями, які з'являються при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності між державами, фірмами, підприємствами і громадянами на території різних країн.

Міжнародні розрахунки за комерційними договорами здійснюються уповноваженими банками, як правило, у вільноконвертованій валюті, а також у валюті з обмеженою конвертованістю та розрахунковій валюті клірингових рахунків, відповідно до умов міждержавних і міжбанківських договорів.

Основними суб'єктами валютних розрахунків являються експортери, імпортери й банки, що їх обслуговують. Вони вступають у певні відносини між собою з приводу руху товаросупроводжувальних документів і поточного оформлення платежів.

Види банківських послуг підприємствам – суб'єктам ЗЕД:

- 1) продаж і купівля для клієнтів іноземної валюти;
- 2) надання позик в іноземній валюті;
- 3) участь в інкасуванні платежів з-за кордону;
- 4) участь у платежах клієнтів іноземним партнерам;
- 5) ведення валютних рахунків клієнтів;
- 6) ведення власних валютних рахунків у банках-кореспондентах за кордоном;
- 7) надання послуг з документарного акредитиву;
- 8) облік переказних векселів, що підлягають оплаті за кордоном;
- 9) надання клієнтові комерційної інформації, що являє для нього інтерес тощо.

Систему валютних розрахунків можна розглядати як відносно самостійну, яка має свої особливості.

По-перше, на відміну від внутрішніх, валютні розрахунки регулюються не тільки національними нормативними й законодавчими актами, але й міжнародними законами, банківськими правилами і звичаями, наприклад такими, як Єдиний чековий закон, прийнятий Женевською вексельною конвенцією 1930 року, Уніфіковані правила і звичаї для документарних акредитивів.

По-друге, валютні розрахунки здійснюються в різних валютах. Тому, з одного боку, на їхню ефективність впливає динаміка валютних курсів, а з іншого боку – нормальне функціонування товарно-грошових відносин можливе тільки в умовах вільного обміну національної валюти на валюти інших країн.

По-третє, особливістю валютних розрахунків є й те, що в країнах з частково конвертованою валютою держава використовує певні валютні обмеження. У цих умовах підприємствам-суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності необхідно сумлінно вивчати й постійно враховувати у своїй роботі питання експортного й імпортного ліцензування, валютного контролю, податкового законодавства, технічних стандартів і вимог, особливості тарифів і квот, антидемпінгових законодавств, наявності конвертованої валюти і стабільності валюти в країні потенційного іноземного партнера.

Форми розрахунків – це регульовані законодавством країни-учасника розрахунків способи виконання через банк грошових зобов'язань підприємств.

Форми розрахунків виступають способом оплати товарів, а також інструментом захисту продавця від невиконання обов'язків покупцем у частині розрахунку за товари в торговельних операціях (рис. 6.2).

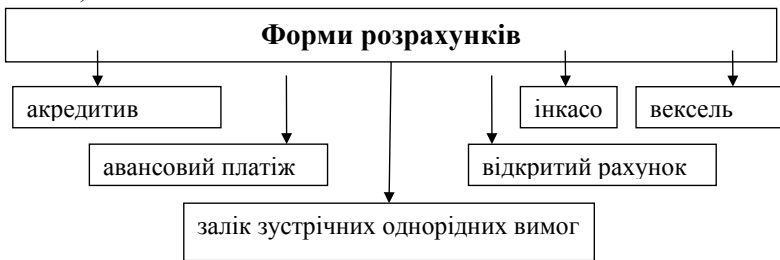

Рис. 6.2. Форми розрахунків у зовнішньоекономічній діяльності

Вибір форми розрахунків за зовнішньоторговельним контрактом визначається за угодою сторін та фіксується в умовах контракту.

Акредитив – це угода, за якою банк зобов'язується за проханням клієнта здійснити оплату документів третій особі (бенефіціару, на користь якого відкритий акредитив) або провести оплату, акцепт тратти, яку виставив бенефіціар або неогоціцію (купівлю) документів.

Здійснюючи розрахункові операції у формі документарного акредитива, банки та їхні клієнти повинні керуватися «Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів», розробленими та затвердженими Міжнародною торговою палатою в редакції від 1993 року №500 та чинним законодавством країни, яке регулює зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарської діяльності.

Уніфіковані правила містять опис процедур, обов'язків, зобов'язань і технічних термінів, що значно зменшує труднощі співробітництва із закордонними організаціями.

Розрахунки по акредитиву здійснюються в такій послідовності:

Крок 1. Подання заяви на відкриття акредитива.

Крок 2. Відкриття акредитива банком-емітентом і скерування його бенефіціару через авізуючий банк.

Крок 3. Повідомлення бенефіціара (авізування) про відкриття акредитива.

Крок 4. Відвантаження товару на експорт.

Крок 5. Скерування бенефіціаром у банк комплекту документів для отримання платежу за акредитивом.

Крок 6. Скерування авізуючим банком документів банкові-емітенту.

Крок 7. Перевірка банком-емітентом отриманих документів та їх оплата.

Крок 8. Видача банком-емітентом оплачених документів наказодавчу акредитива.

Крок 9. Зарахування авізуючим банком експортного виторгу бенефіціару.

Серед різноманітних форм розрахунку, що застосовуються у зовнішньоекономічній діяльності, акредитивна форма розрахунків вимагає активної участі банків при здійсненні розрахунків і спрямована, головним чином, на захист інтересів продавця.

Акредитивна форма розрахунків найбільш складна й дорога. Водночас акредитивна форма розрахунків має й низку суттєвих переваг. Для покупця – це гарантія отримання товару, продукції, оскільки виконуючий банк може здійснити оплату за поставлений товар, продукцію тільки після відвантаження її постачальником, про що свідчать отримані банком товарно-транспортні накладні та інші документи, передбачені заявою на акредитив.

Для постачальника – гарантія отримання коштів за поставлений товар, готову продукцію, оскільки вони депоновані на спеціальному рахунку в установі банку. У разі невиконання угоди з будь-якої причини, кошти покупця будуть перераховані банком з рахунка «Розрахунки акредитивами» на його поточний рахунок. Отже, акредитив – це як розрахунковий, так і гарантійний інструмент, що одночасно захищає інтереси обох контрагентів: постачальника й покупця.

Для експортера після авансових платежів розрахунки у формі акредитива є найвигіднішими та мають такі переваги:

– надійність розрахунків і гарантія своєчасної оплати товарів, оскільки її здійснює банк;

– швидкість отримання платежу, якщо банк виплачує відразу після відвантаження товару проти подання документів (інакше експортер може отримати кредит у своєму банку в національній валюті до отримання платежу за акредитивом);

– отримання дозволу імпортером на переказ валюти в країну експортера під час виставлення акредитива в іноземній валюті.

У практиці валютних розрахунків існує досить багато видів акредитивів (табл. 6.3).

Для експортера документальний акредитив як форма – найкраща. Для імпортера ця форма менш вигідна, бо відбувається відволікання обігових коштів, а також комісійні витрати мають місце.

2) Інкасова форма валютних розрахунків.

Інкасо – банківська операція, завдяки якій банк за дорученням клієнта отримує платіж від імпортера за відвантажені на його адресу товари та послуги, зараховуючи ці кошти на рахунок експортера в банку.

В інкасовій формі розрахунків беруть участь:

1) доручитель – клієнт, який доручає інкасову операцію своєму банку;

2) банк-ремітент, якому доручитель доручає операцію з інкасування;

3) інкасуєчий банк, який отримує валютні кошти;

4) банк, який надає документи імпортеру-платнику;

5) імпортер-платник.

Таблиця 6.3

Класифікація акредитивів

Ознака	Види акредитивів
За способом використання	документарний, (товарний) акредитив грошовий (циркулярний) акредитив
За формою	документарні акредитиви акредитивні листи
За способом повідомлення бенефіціара про відкриття акредитива на його користь	прямо авізовані акредитиви; акредитиви, авізовані через авізуючий банк попередньо авізовані акредитиви
За ступенем гарантованості оплати сум, які мають бути сплачені експортеру	відкличні безвідкличні
За наявністю або відсутністю підтвердження за акредитивом з боку авізуючого або іншого банку	підтверджений непідтверджений
За валютою платежу	у національній валюті бенефіціара (експортера) у національній валюті імпортера у третій валюті
За характером платежу у зв'язку з можливістю/ неможливістю здійснювати часткові поставки продукції	подільні неподільні
За місцем та суб'єктом виконання	виконуються банком емітентом у країні імпортера виконуються авізуючим або підтверджуючим банком, який знаходиться у країні бенефіціара (експортера); виконуються за участю третього банку
Залежно від виду зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання (експорту чи імпорту товарів та послуг)	акредитиви на імпорт акредитиви на експорт, транзитні акредитиви
За способом виконання	шляхом платежу за пред'явленням шляхом акцепту шляхом платежу з відстрочкою шляхом неогоцізації – обмежені необмежені
Залежно від наявності депонованих грошових коштів у підтверджуючому банку	покриті непокриті
Залежно від наявності інших бенефіціарів	переказні (трансферабельні) непереказні
Спеціальні форми акредитивів	компенсаційні акредитиви

	зустрічні акредитиви
	резервні акредитиви ("стендбай"); відновлювані акредитиви
	револьверні акредитиви
	акредитиви з червоною смугою – фінансова модель
	комерційна модель
	кумулятивні
	некумулятивні
	чисті
	документарні контрагенти за контрактом бенефіціара (експортера)

Порядок розрахунків по документарному інкасо:

1. Експортер укладає контракт з імпортером про продаж товарів на умовах розрахунків по документарному інкасо і відправляє йому товар.

2. Імпортер відправляє своєму банку інкасове доручення та комерційні документи.

3. Банк експортера пересилає інкасове доручення й комерційні документи банку імпортера.

4. Банк імпортера надає ці документи імпортеру.

5. Імпортер оплачує документи банку, який інкасує (чи своєму банку).

6. Банк, який інкасує, переказує платіж банку – ремітенту (банку експортера).

7. Банк ремітент зараховує переказну суму на рахунок експортера.

Інкасо у валютних розрахунках має такі особливості:

- як правило, має документальний характер, тобто банки приймають на інкасо доручення експортерів за наявності комерційних документів;

- розрахункові документи акцептуються імпортером у попередньому порядку;

- широко застосовується кредит: експортеру – у вигляді дисконту векселя; імпортеру – у вигляді під товарні позички.

Банки при документарному інкасо не беруть на себе зобов'язань здійснити платіж. Їхня відповідальність зводиться здебільшого до переказування і вручення документів проти сплати чи акцепту, але

без власного зобов'язання здійснити платіж, якщо покупець не виконає або не зможе виконати своїх зобов'язань за інкасо.

Розрізняють просте й документальне інкасо:

Просте (чисте) інкасо означає стягнення платежу за фінансовими документами, які не супроводжуються комерційними документами.

Документальне (комерційне) інкасо означає одержання платежу за фінансовими документами, які супроводжуються комерційними документами або тільки комерційними документами. При цьому на банки не накладаються будь-які зобов'язання щодо оплати документів.

Існують два основні різновиди **інкасового доручення**:

- документи видаються платнику під платіж (Д/П);
- під акцепт (Д/А).

Для імпортера (покупця) інкасова форма розрахунків найкраща. Вона не зв'язує його ресурси, дозволяє перевірити товарні документи і сам товар до його сплати.

Оскільки при документарному інкасо продавець до моменту відвантаження товару ще не може бути впевнений у тому, що покупець дійсно зробить платіж, документарне інкасо рекомендується для здійснення платежів у випадку, коли продавець повністю довіряє покупцеві і впевнений, що останній оплатить відвантажені товари.

3) Авансовий платіж

Аванс – це грошова сума чи майнова цінність, передана покупцем продавцю до відвантаження товару в рахунок виконання зобов'язань за контрактом.

Аванс відіграє в цьому випадку подвійну роль. З одного боку, імпортер з допомогою авансу кредитує експортера, а з іншого – забезпечує виконання своїх зобов'язань за контрактом.

Аванс може бути наданий у грошовій і товарній формах. Останній передбачає передачу імпортером експортеру сировинних матеріалів чи комплектуючих виробів, необхідних для виготовлення замовленого обладнання. Аванс у грошовій формі передбачає виплату покупцем узгоджених у контракті сум у рахунок платежів за умовами договору до відвантаження товару (надання послуг), а інколи навіть до початку виконання контракту.

Авансові платежі як форма валютних розрахунків більш вигідні експортеру і менше – імпортеру. Для імпортера вона є ризиковою

формою розрахунків, тому імпортер наполягає на виставленні на свою користь гарантії першокласного банку (гарантії повернення авансу чи гарантії належного виконання контракту). У валютній практиці авансові платежі, головним чином часткові, одержали достатній розвиток. Однак на сьогодні, особливо в країнах Західної Європи, вони не користуються широкою популярністю. Більша кількість угод укладається на умовах розстрочки платежу.

4) Відкритий рахунок.

За умови регулярних поставок експортер та імпортер домовляються, що розрахунки між ними будуть здійснюватися не за кожну окрему партію, а в певні терміни – звичайно наприкінці місяця або кварталу. Отже, контрапартнери ведуть взаємний облік сум поточної заборгованості. Експортер відвантажує товар імпортеру, відправляє на його адресу товаросупроводжувальні документи і заносить суму заборгованості в дебет рахунка, відкритого на ім'я імпортера. Останній здійснює такий же запис у кредит рахунка експортера. Після оплати товару експортер та імпортер здійснюють компенсуючі проведення.

Особливості цієї форми розрахунків:

- передбачає ведення контрагентами великого обсягу роботи;
- товаросупроводжувальні документи надходять прямо до імпортера, у зв'язку з чим весь контроль за своєчасністю платежів лягає на плечі учасників угоди;
- рух товару переує руху валютних коштів.

Порядок погашення заборгованості по відкритому рахунку залежить від домовленості сторін угоди. Платіж по відкритому рахунку більшою мірою вигідний імпортеру, оскільки відсутній ризик оплати недоставленого товару, а відсотки за користування кредитом не знімаються. Для експортера цей платіж є найбільш ризикованою формою розрахунків, оскільки в нього немає ніяких гарантій, що покупець урегулює свою заборгованість в узгоджений строк.

5) Залік зустрічних однорідних вимог.

У зовнішньоекономічній діяльності допускається припинення зобов'язань між сторонами угоди шляхом заліку зустрічних однорідних вимог.

Залік зустрічних однорідних вимог здійснюється в тому разі, коли резидент-експортер і нерезидент-імпортер мають взаємні заборгованості (вимоги) один перед одним за різними

зовнішньоекономічними договорами та погашають їх шляхом зарахування. При цьому, строк вимоги не настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом вимоги.

Умови: здійснення заліку зустрічних вимог за зовнішньоекономічними операціями:

- вимоги контрагентів повинні бути зустрічними, тобто кожен із контрагентів повинен мати заборгованість по відношенню до іншого;

- вимоги мають бути однорідними за змістом: або грошові, або матеріальні. Не допускається залік зустрічних вимог, коли одна з них грошова, а інша – не грошова (товарна);

- з обох вимог має настати термін їх виконання, установлений зовнішньоекономічним договором.

5) Вексельна форма розрахунків

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власникові векселя (векселетримачу).

Вексель одночасно виступає як цінний папір, і як боргове зобов'язання, і як платіжний інструмент.

Порядок розрахунків за допомогою векселя:

1. Експортер укладає контракт з імпортером про продаж товарів на умовах вексельної форми розрахунків і відправляє йому товар.

2. Імпортер (векседавець) видає експортеру (векселетримачу) вексель із його оплатою у визначений термін.

3. Векселетримач надає вексель до платежу або безпосередньо векседавцю, або за його дорученням уповноваженому банку, який здійснює платіж за векселем (доміциляція).

4. Оплата вексельної суми за рахунок векседавця.

У міжнародній практиці обіг векселів регулюється Женевською конвенцією 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі. Крім того, Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374-III встановлено, що резиденти можуть видавати та індосувати векселі як переказні, так і прості, в іноземній та національній валюті для розрахунків з нерезидентами за зовнішньоекономічними договорами (контрактами) відповідно до валютного законодавства України.

Умови проведення розрахунків між резидентом та нерезидентом із застосуванням векселів обов'язково відображаються у відповідному зовнішньоекономічному договорі (контракті).

Суттєвим моментом при використанні вексельної форми розрахунків є умова щодо можливості видавати вексель лише для оформлення боргу за поставлені товари (послуги). За таких умов резиденти мають можливість здійснити купівлю іноземної валюти для оплати векселя нерезидентам лише за фактично поставлені товари (надані послуги).

У разі видачі векселя зобов'язання платежу за договором припиняються, замість них виникають зобов'язання щодо платежу за векселем.

Застосування вексельної форми розрахунків при здійсненні експортних операцій має враховувати необхідність зарахування виручки на рахунок резидента-експортера в терміни виплати заборгованості згідно з контрактом, але не пізніше 180 календарних днів з моменту митного оформлення продукції, що експортується. Перевищення зазначеного терміну потребує індивідуальної ліцензії НБУ. Отже, оплата коштів за векселем має бути в межах установлених строків зарахування валютної виручки.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть функції та інструменти фінансово-платіжного механізму зовнішньоекономічної діяльності.
2. Назвіть істотні умови зовнішньоекономічних договорів.
3. Що таке правила ІНКОНТЕРМС та їхнє призначення?
4. Розкрийте зміст базисних умов поставки ІНКОНТЕРМС-2010.
5. Назвіть види цін у міжнародній торгівлі.
6. Що таке трансфертне ціноутворення?
7. Назвіть основні форми валютних розрахунків.
8. Розкрийте зміст акредитивної форми розрахунків.
9. Розкрийте зміст інкасової форми розрахунків.
10. Розкрийте зміст заліку зустрічних однорічних вимог за зовнішньоекономічними операціями.

Тести для перевірки знань

1. Зовнішньоекономічний договір (контракт) – це:

А) матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів і

спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності;

Б) угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів і спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав у зовнішньоекономічній діяльності;

В) угода двох суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів і спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності;

Г) матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів за участю державних органів влади і спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

2. До істотних умов договору належать:

А) базисні умови поставки товарів, ціна та загальна вартість договору;

Б) умови надання товарного кредиту;

В) умови забезпечення поставки товару;

Г) умови страхування.

3. Коносамент – це:

А) розписка перевізника у прийомі ним вантажу до перевезення водними шляхами, який являє собою товаророзпорядчий документ;

Б) контракт на міжнародну перевозку вантажу;

В) розписка покупця у прийомі ним вантажу до перевезення, який являє собою товаророзпорядчий документ. У лінійному судноплаванні контрактом на перевезення вантажу є коносамент;

Г) розписка продавця в передачі ним вантажу перевізнику. У лінійному судноплаванні контрактом на перевезення вантажу є коносамент.

4. Страховий поліс (сертифікат) – це:

А) документ, який засвідчує укладання договору майнового страхування та його умови;

Б) документ, який засвідчує виплату страхового відшкодування за договором страхування;

В) документ, який засвідчує укладання контракту медичного страхування та його умови;

Г) документ, який засвідчує оплату страхового платежу за договором страхування.

5. Інвойс – це:

А) рахунок-фактурата вимога експортера сплатити вартість поставленого товару ;

Б) вимога імпортера поставити товар;

В) документ, який підтверджує оплату за поставку товару;

Г) вимога експортера поставити товар.

6. Функціями «Інкотермс-2010» є:

А) визначити, де і коли переходять від продавця до покупця права власності на товар; визначити хто і за чий рахунок забезпечує транспортування товарів по території країн продавця, покупця, транзитних країн; виявити, як здійснюється транспортування і завантаження, вид транспорту, місце розвантаження;

Б) з'ясувати обов'язки покупця щодо забезпечення оплати товару;

В) визначити права та обов'язки сторін контракту щодо поставки товарів;

Г) визначити умови оплати за товар .

7. Базові умови поставки EXW – франко-завод (Ex works) – означають, що:

А) імпортер одержує товар на складі експортера і всі витрати та ризики витрати товару несе імпортер – покупець;

Б) експортер одержує товар на складі імпортера і всі витрати та ризики витрати товару несе імпортер – покупець;

В) імпортер одержує товар на складі експортера і всі витрати та ризики витрати товару несе експортер – покупець;

Г) імпортер одержує товар на складі експортера, усі витрати та ризики витрати товару розподіляються між імпортером та експортером порівну.

8. До валютних умов зовнішньоекономічного контракту не належить:

А) валюта ціни;

- Б) курс перерахунку валют у валюту платежу;
- В) страхування;
- Г) валюта платежу.

9. *Форми валютних розрахунків – це:*

- А) регульовані законодавством країни-учасника способи виконання через банк позикових зобов'язань підприємств;
- Б) регульовані законодавством країни-учасника розрахунків способи виконання через банк грошових зобов'язань підприємств;
- В) регульовані учасниками способи виконання через банк грошових зобов'язань підприємств;
- Г) регульовані способи забезпечення виконання через банк грошових зобов'язань підприємств.

10. *Форфейтування – це:*

- А) покупка векселів, інших боргових та платіжних документів за готівковий розрахунок, коли покупець цих вимог бере на себе комерційні ризики, пов'язані з неплатоспроможністю імпортера, без права регресу цих документів на попереднього власника;
- Б) покупка векселів, інших боргових та платіжних документів за готівковий розрахунок;
- В) продаж векселів, інших боргових та платіжних документів за готівковий розрахунок, коли покупець цих вимог бере на себе комерційні ризики, пов'язані з неплатоспроможністю імпортера, без права регресу цих документів на попереднього власника;
- Г) продаж векселів за готівковий розрахунок, коли покупець цих вимог бере на себе комерційні ризики, пов'язані з неплатоспроможністю імпортера, без права регресу цих документів на попереднього власника.

РОЗДІЛ 7. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИЙ МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні поняття та терміни: грошово-кредитна політика, фінансово-кредитний механізм, міжнародний кредит, позики в іноземній валюті, зовнішні запозичення, лізинг, факторинг, форфейтування, зовнішній державний кредит, державні гарантії по кредитах.

7.1. Грошово-кредитна політика у сфері регулювання зовнішніх запозичень

Кредит виступає одним із джерел фінансування зовнішньоекономічних операцій, поповнення обігових коштів їх учасників. Стимулюючи додатковий попит на ринку з боку позичальників, він сприяє збільшенню обсягів зовнішньоекономічних операцій. Умови кредитування експорту є важливим чинником конкурентної боротьби окремих підприємств і держав за ринки збуту.

Засадами розвитку позичкового капіталу та перетворення його в міжнародний кредит став вихід виробництва за національні рамки, посилення глобалізації господарських зв'язків. Темпи його зростання в декілька разів перевершують темпи зростання виробництва й зовнішньої торгівлі.

Міжнародний кредит – рух позичкового капіталу в галузі міжнародних фінансових відносин, пов'язаних з наданням фінансових, товарних, валютних ресурсів на умовах строковості, сплати процентів та повернення.

На сьогодні міжнародний кредит обслуговує не тільки зовнішньоекономічні операції суб'єктів господарювання (зовнішню торгівлю, обмін послугами, інвестиційну діяльність, виробництво, науково-технічну діяльність), а й потреби урядів країн у фінансуванні бюджетного дефіциту та платіжного балансу країни.

Зовнішньоторговий кредит – рух позичкового капіталу у сфері зовнішньоекономічних відносин, пов'язаний із наданням валютних і товарних ресурсів на умовах повернення, терміновості і сплати процентів.

Якщо суб'єктами зовнішньоторгового кредиту виступають, головним чином, суб'єкти господарювання, банки, валютно-кредитні та інші фінансові установи, то суб'єктами кредитних відносин для вирівнювання макроекономічних дисбалансів є уряди, міжнародні валютно-кредитні та фінансові організації.

Кошти для міжнародного кредиту мобілізуються на національних і міжнародних ринках позичкового капіталу, а також за рахунок використання ресурсів державних, регіональних і міжнародних організацій. Джерелами кредиту виступають тимчасово вільні кошти суб'єктів господарювання, грошові заощадження держави та приватного сектора, мобілізовані банками.

Стан розвитку ринку позичкового капіталу обумовлюється грошово-кредитною політикою держави, яка має сприяти фінансовому забезпеченню суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та економічному розвитку держави в цілому.

Метою грошово-кредитної політики держави у сфері регулювання ринку кредитування є задоволення її суб'єктів у доступних позикових коштах у відповідному до їх потреб обсязі, запобігання боргової кризи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення боргової безпеки держави в цілому.

Розглядаючи макроекономічні ефекти залучення зовнішніх позик, науковці виділяють економічні наслідки в короткостроковому та довгостроковому періоді. Якщо в короткостроковому періоді зовнішні позики знижують вартість позичкового капіталу на внутрішньому ринку, стимулюють розвиток національного фінансового ринку, мобілізують попит і позитивно впливають на сукупну пропозицію, і, як наслідок, на бюджетні доходи, то в довгостроковому періоді вони генерують ризики перегріву економіки, провокують споживчі буми та фінансові «бульбашки». Зазначені ризики зумовлюються не інвестиційним, а споживчим характером використання запозичених коштів, які, як правило, залучуються на короткі терміни для фінансування не виробничих потреб, а споживання.

Надмірне надходження іноземного позикового капіталу, насамперед короткострокового та спрямованого на фінансування споживання, провокує спочатку ризики зростання вартості національної валюти, що негативно впливає на експорт товарів та послуг країни. У подальшому скорочення обсягів експорту товарів та послуг, як джерела надходження іноземної валюти до країни, створює підґрунтя для виникнення дефіциту поточного рахунка її платіжного балансу. За цих умов відтік іноземного позикового капіталу, зокрема внаслідок кризових явищ на світових фінансових ринках, а також погіршення ринкової кон'юнктури на світових товарних ринках на експортні товари, призводять до знецінення національної вартості, скорочення обсягів виробництва, погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та їхньої неплатоспроможності.

Грошово-кредитна політика держави має стимулювати продуктивне використання позикових коштів: динаміка їх зростання повинна відповідати динаміці зростання обсягів виробництва. У протилежному випадку позикові кошти стимулюють споживчий попит, не забезпечений реальним ВВП.

Реалізація грошово-кредитної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності здійснюється за допомогою відповідного **фінансово-кредитного механізму**, який можна визначити як комплекс фінансових методів (способи впливу на зовнішньоекономічні відносини), інструментів (форми впливу фінансових методів на зовнішньоекономічні процеси), важелів впливу (способи дії при використанні фінансових інструментів) за рухом позикового капіталу з метою фінансового забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Складові фінансово-кредитного механізму визначено на рис. 7.1.

Рис. 7.1. Фінансово-кредитний механізм зовнішньоекономічної діяльності

Характеристику методів фінансово-кредитного механізму наведено в таблиці 7.1.

Фінансове планування передбачає розробку та затвердження відповідного фінансового плану (бюджет, кошторис, інвестиційний проект, бізнес-план та ін.) як на державному рівні, так і суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, який містить у собі обсяги залучення коштів на умовах кредиту (позики).

**Характеристика методів фінансово-кредитного механізму
зовнішньоекономічної діяльності**

Вид фінансового методу	Зміст фінансового методу
Фінансове планування	<p>А) на державному рівні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розробка фінансової політики (податкової, митної, валютної, грошово-кредитної, бюджетної) щодо функціонування ефективного ринку кредитування (забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності доступними кредитними коштами (як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках); - затвердження обсягів державних запозичень та надання державних гарантій з визначенням цілей їх використання; - обрання інвестиційних проектів, фінансування яких буде здійснюватися за рахунок запозичення державою коштів або надання державних гарантій; <p>Б) на рівні суб'єкта господарювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначення потенційно необхідного суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності обсягу залучення коштів; - визначення джерела залучення коштів з переліку можливих та доступних (за суб'єктом, умовами та способами залучення коштів); - визначення вартості залучених коштів; - оцінювання економічної ефективності господарських операцій, під які залучаються кошти.
Фінансове забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - формування та використання залучених коштів; - визначення напрямів фінансових потоків згідно з цілями залучення коштів; - погашення боргових зобов'язань та виплата процентів за залученими коштами; - стягнення заборгованості з позичальників за погашеними кредитами, гарантованих державою.
Фінансове управління	<p>А) на державному рівні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - застосування конкретних фінансових інструментів та важелів за рухом залучених коштів; - застосування заходів реструктуризації державних запозичень; - підтримання фінансової стійкості банківської системи в разі системної фінансової кризи; <p>Б) на рівні суб'єкта господарювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - управління структурою активів та пасивів для забезпечення ліквідності та платоспроможності.
Фінансовий	А) на державному рівні:

контроль	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення пруденційного нагляду у сфері руху залученого капіталу; - забезпечення дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності вимог та правил залучення коштів; - притягнення до фінансової відповідальності винних у порушенні нормативних вимог; <p>Б) на рівні суб'єкта господарювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - контроль за своєчасністю виконання кредитних зобов'язань; - контроль за дотриманням вимог чинного законодавства у сфері кредитування.
----------	---

На державному рівні, у разі залучення державою або органами місцевого самоврядування позикових коштів, обсяги їх залучення обов'язково мають відображатися в державному або місцевих бюджетах, а також у відповідних державних програмах, на фінансування яких залучаються кошти. Складання інвестиційних проєктів, бізнес-планів, як правило, здійснюється суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, одним із розділів яких є визначення джерел фінансування проєктів, зокрема з використанням позикових коштів. Наявність бізнес-плану є обов'язковою умовою надання банківського кредиту суб'єктові зовнішньоекономічної діяльності, оскільки він має містити розрахунок показників економічної ефективності реалізації проєкту, який фінансується за рахунок позикових коштів.

Фінансове забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснюється за допомогою низки інструментів:

1) кредит (позика), у формі прямого кредитування шляхом укладення кредитного договору, або у формі товарного кредиту шляхом надання розстрочення оплати товару;

2) специфічні форми кредитування: лізинг, форфейтування, факторинг;

3) боргові цінні папери:

- векселі – цінні папери, які підтверджують грошову заборгованість за проданим товар;

- облігації – цінні папери, що випускаються для залучення коштів на певний термін зі сплатою відсотків після їх повернення;

- казначейські зобов'язання – державні цінні папери, що засвідчують грошовий борг держави перед їхніми власниками і дають право на одержання відповідного доходу. Казначейські зобов'язання випускають виключно державою з метою мобілізації коштів для

поповнення доходів бюджету, покриття бюджетного дефіциту та оформлення державного боргу;

4) інвестування передбачає, як правило, довгострокове вкладення грошових коштів в інвестиційний проект, зокрема володіння корпоративними правами суб'єкта господарювання зовнішньоекономічної діяльності та отримання частини доходу (дивідендів) від реалізації інвестиційного проекту;

5) державна гарантія передбачає гарантування державою виконання позичальником кредитних зобов'язань за кредитами (позиками) (повернення основної суми кредиту та процентів за користування).

Вищеперелічені інструменти фінансового забезпечення використовуються за допомогою відповідних важелів. Зокрема, використання такого інструменту як кредит (позика) передбачає необхідність застосування таких його важелів, як вид та розмір процентної ставки за його користування, термін користування коштами, вид забезпеченості кредиту, фінансові санкції у разі невиконання кредитних зобов'язань тощо.

Кредити в зовнішньоторговельній практиці класифікують за різними ознаками (табл. 7.2).

Комерційні, банківські та державні кредити, як правило, є товарними кредитами, тобто слугують для забезпечення товарної угоди для купівлі-продажу конкретних товарів. Надаються такі кредити в основному експортерам. Зовнішньоторгові кредити практично ніколи не покривають усю вартість товару, що експортується. Певна їхня частина сплачується покупцем при отриманні товаросупровідних документів або авансовими платежами.

Зазвичай, до комерційних (фірмових) кредитів слід відносити лише ті, що надаються за рахунок власних коштів підприємства. Водночас сюди залучаються й позичкові кошти, тому часто межа між комерційним та банківським кредитом розмивається.

Комерційний (фірмовий) кредит надається у двох формах: у формі відстрочення платежу за проданий товар експортером імпортеру або у вигляді авансу імпортером експортеру.

Для експортера комерційна вигода кредитування поставки товару визначається тим, наскільки це сприяє збільшенню збуту його товарів, а також вартістю експортних кредитів і можливістю покрити витрати на кредитування з виторгу за проданий товар. Так,

комерційний кредит приносить додатковий прибуток у формі процента, який включається до контрактної ціни.

Для імпортерів прийнятним варіантом є зовнішньоторговельні операції, які поєднують покупки за наявні кошти й у кредит. Покупець більш схильний вдатися до розстрочки платежу, ніж отримати банківський кредит для негайної оплати товару, зважаючи на складність його оформлення та дороговизну.

Таблиця 7.2

Класифікація кредитів

Ознаки	Види кредитів
За джерелами кредиту	Внутрішні
	Зовнішні
За формами	Товарні
	Валютні
За строками	Короткострокові
	Середньострокові
	Довгострокові
За видами забезпечення	Забезпечені кредити (застанова товарів, товарозпорядчих документів, цінних паперів, векселів, нерухомості та інше майно)
	Балансові кредити: контокорент – єдиний рахунок, за яким здійснюються всі операції між банком та клієнтом, зокрема по використанню кредитів; овердрафт – надання банком право виставляти в межах певної суми платіжні доручення на оплату поверх залишку на рахунку клієнта.
За валютою кредиту	Кредити, що надані у валюті країни позичальника
	Кредити, що надані у валюті країни кредитора
	Кредити, що надані у валюті третьої країни
	Кредити, що надані у валютній грошовій одиниці
За умовами реалізації	Наявні (сума кредиту зараховується на рахунок кредитора)
	Акцептні. При цій формі кредитування акцептується тратта – перевідний вексель
За кредиторами	Урядові кредити
	Приватні кредити
	Кредити міжнародних валютно-фінансових організацій

В умовах посилення конкуренції на ринку товаровиробників постачальники, надаючи розстрочку платежу, часто погоджуються на невелику плату за кредит або не беруть ніякої.

Розмір процента за кредит залежить від багатьох чинників та відображає співвідношення попиту й пропозиції позичкового капіталу, але залежить у кінцевому результаті від економічної кон'юнктури, а також валютного й банківського законодавства країни-кредитора (табл. 7.3).

Таблиця 7.3

Фактори впливу на ціну кредиту

№ з/п	Фактори	Характеристика
1	Циклічність економіки	На стадії спаду процент, як правило, збільшується, на стадії підйому – знижується.
2	Інфляція	Зростання темпів інфляції зумовляє зростання процента.
3	Державне регулювання	Облікова політика центрального банку визначає умови кредитування комерційних банків.
4	Кон'юнктура міжнародного кредитного ринку	Співвідношення попиту та пропозиції на кредити на міжнародних ринках збільшують або зменшують розмір процента.
5	Динаміка грошових накопичень фізичних і юридичних осіб	Скорочення грошових накопичень фізичних і юридичних осіб зумовлює, як правило, збільшення процента та навпаки.
6	Динаміка виробництва й обігу	Визначає потреби в кредитних коштах потенційних позичальників.
7	Сезонність виробництва	Визначає потреби в кредитних коштах виробників (потенційних позичальників).
8	Співвідношення між наданими та отриманими державою кредитами	Зростання процента при збільшенні державного боргу.

За валютними кредитами процентні ставки можуть бути **фіксованими** та **плаваючими**. Плаваючі ставки складаються з двох частин: базової ставки та надбавки (маржі) банку, яка і є безпосередньо предметом договору між кредитором та позичальником. Роль базової ставки може відігравати ставка по незабезпечених кредитах першокласним позичальникам, облікова ставка центрального банку.

У світовій практиці використовують такі способи нарахування й виплати процентів:

- прогресивний (лінійний) – проценти нараховуються із суми наступної тратти від дати її виставлення до дати оплати, тобто для кожної частини кредиту окремо від дати його надання. При цьому

сума процентів, яка виплачується з першої тратти, буде найменшою, далі сума випланих процентів буде збільшуватися;

- регресивний – проценти нараховуються на залишкову суму заборгованості від дати останнього платежу. При цьому з першим платежем виплачується найбільша сума процентів, потім вони поступово зменшуються;

- пропорційний (змішаний) – проценти підраховуються в загальній сумі за кредит із подальшим її поділом на число платежів (траншів) та сплатою рівними внесками.

Ураховуючи ризики залучення зовнішніх запозичень для економіки загалом, держава має запобігти надмірному борговому навантаженню та здійснювати адекватне фінансове управління рухом іноземного позикового капіталу відповідним набором інструментів та важелів фінансово-кредитної, валютної, бюджетної, податкової політики.

У рамках фінансового управління за рухом капіталу використовуються такі фінансові інструменти, як: ліміти, резервування, нормування, прямі заборони, ліцензування, дозвільні процедури, оподаткування та ін.

Фінансові інструменти та важелі спрямовані на досягнення стимулюючого або стримуючого ефекту щодо руху позикового капіталу залежно від поставленої мети: стимулювання припливу, запобігання його відпливу з країни.

Норматив обов'язкового резервування – установлений центральним банком у процентному значенні розмір обов'язкових резервів до зобов'язань щодо залучених банком коштів (за винятком залучених коштів від банків-резидентів, міжнародних фінансових організацій та субординованого боргу).

Для запобігання надмірного припливу іноземного позикового капіталу, насамперед короткострокового, нормативи обов'язкового резервування збільшуються та, навпаки, зниження нормативів проводиться для стимулювання інвестиційної активності та надходження капіталу.

Для запобігання зростанню грошової маси в обігу, що може спровокувати підвищення рівня цін центральним банком, проводяться операції на відкритому ринку: купівля-продаж банкам державних цінних паперів з метою впливу на обсяги їх фінансових ресурсів та відповідно й до здатності кредитування. Наразі викуп цінних паперів центральним банком збільшує ресурсну базу банків, а

продаж цінних паперів, навпаки, вилучає гроші з обігу і звужує фінансові ресурси банків.

Ліцензування, ліміти та норми, обмеження, прямі заборони та дозвільні процедури на відповідні операції з рухом капіталу, оподаткування фінансових транзакцій спрямовані на стримування надмірної мобільності зовнішнього фінансового капіталу: різкому припливу та відтоку перш за все короткострокових «гарячих» грошей.

Ліміти, норми, нормативи встановлюються як на здійснення відповідних операцій з рухом фінансових ресурсів, так і до обсягів, структури, якості капіталу, активів та зобов'язань, рівня та порядку розподілу прибутку, формування резервів банків та інших фінансових установ.

Розміри лімітів, норм і нормативи є диференційованими та встановлюються залежно від строків зобов'язань (коротко-, довгострокові), видів валют, виду операцій (кредитні, депозитні, інвестиційні) та типу кредитора (юридичні, фізичні особи).

Наразі в Україні використовуються такі інструменти регулювання залучення зовнішніх позик:

- реєстрація договорів на отримання іноземних кредитів НБУ;
- обмеження розміру процентної ставки за іноземними кредитами та заборона їх оплати на умовах авансу;
- обов'язкове резервування частини зовнішніх кредитів на рахунку НБУ;
- обов'язкове резервування коштів за короткостроковими зовнішніми кредитами та депозитами на рахунку НБУ;
- обов'язкове резервування депозитів в іноземній валюті;
- ліцензування на здійснення операцій в іноземній валюті.

У процесі управління рухом капіталу використовується такий інструмент, як податок з операцій з імпорту фінансового капіталу («податок Тобіна»), зокрема на зовнішні позики та його різновид резервування (депонування) в центральному банку коштів залежно від строкості залученого зовнішнього капіталу.

Ідея оподаткування валютних операцій за ставкою 0,1-0,25% була висунута економістом Джеймсом Тобіном у 1970-х роках для обмеження міжнародних валютних спекуляцій шляхом зниження їхньої прибутковості.

Інструменти та важелі фінансово-кредитного механізму виступають не тільки інструментом регулювання, а й контролю за

рухом позикового капіталу для мінімізації ризиків боргової стійкості як приватного, так і державного сектора економіки.

Держава визначає пріоритети у використанні тих чи інших методів, інструментів та важелів фінансово-кредитного механізму, їхній склад та конкретні умови застосування в рамках реалізації державою фінансово-кредитної, бюджетної, боргової, валютної, податкової політики залежно від стану фінансової системи країни, ринкової кон'юнктури на фінансові ресурси, фінансового стану суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Для українського бізнесу можливість залучення іноземних кредитів певною мірою заповнює нестачу довгострокових та дешевих фінансових ресурсів на внутрішньому кредитному ринку. Саме ці фактори зумовили інтенсивне залучення суб'єктами господарювання України зовнішніх фінансових ресурсів.

7.2. Особливості кредитування зовнішньоторговельних операцій

Залучення фінансових ресурсів на міжнародному ринку капіталів є невід'ємною складовою зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Статтею 388 Господарського кодексу України закріплено право суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності отримувати в іноземних фінансових установах валютні кредити.

Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» закріплено основні принципи та засади кредитування зовнішньоекономічних операцій:

1. Кредитування зовнішньоекономічних операцій у діючій на території України валюті та в іноземній валюті здійснюється на умовах, визначених кредитними угодами (договорами).

2. Розрахункові кредити банків, які видаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності за спеціальним кредитним (позичковим) рахунком у діючій на території України валюті для покриття коштів, що тимчасово вилучаються з обігу, забезпечуються товарно-матеріальними цінностями, розрахунковими, транспортними та/або товаросупровідними документами.

Усі інші кредити, крім розрахункових, забезпечуються майном, що належить на праві власності боржникові, та/або його немайновими правами.

3. Державне кредитування та надання державних гарантій суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності здійснюються через уповноважені банки.

4. Умови державного кредитування та гарантування державою комерційних кредитів визначаються кредитними угодами (договорами), що укладаються між відповідними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та банком.

5. Рішення про надання державних кредитів та гарантій приймається банком у межах лімітів державного кредитування зовнішньоекономічної діяльності у діючій на території України валюті та в іноземній валюті за результатами експертної оцінки техніко-економічного обґрунтування об'єкта кредитування та умов окупності кредитів. У разі відсутності вищезазначеної експертної оцінки об'єкта кредитування відмова в державному кредитуванні (гарантуванні державою комерційного кредиту) суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності з підстав недоцільності не дозволяється.

Банк повідомляє про своє рішення подавця заявки на державний кредит (державну гарантію комерційного кредиту) у місячний строк з дня подання зазначеної заявки.

6. Розмір державного кредиту (державної гарантії комерційного кредиту), що надається в діючій на території України валюті та/або в іноземній валюті одному суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності протягом одного року, не може перевищувати 5% від відповідних річних лімітів державного кредитування зовнішньоекономічних операцій.

7. Усі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які надають кредити іноземним суб'єктам господарської діяльності або одержують від них кредити, повинні протягом трьох робочих днів надіслати в Національний банк України інформацію про зазначені кредити (загальна сума, валюта на строк кредиту) згідно з установленою Національним банком України формою.

8. Національний банк України може запроваджувати ліцензування операцій з одержання кредитів в іноземній валюті суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності від іноземних суб'єктів господарської діяльності та ліцензування надання кредитів в іноземній валюті суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності.

Порядок отримання резидентами позик в іноземній валюті від нерезидентів.

В Україні існують такі форми залучення зовнішніх кредитів:

- кредити або кредитні лінії, які надаються Україні іноземними державами, міжнародними фінансовими організаціями відповідно до міжнародних договорів;
- міжбанківські кредитні лінії, які надаються іноземними банками, оформлені за рішенням Кабінету Міністрів України через Укрексімбанк або інші банки-агенти;
- кредити, що надаються юридичним особам – резидентам через банки-агенти.

Серед різних варіантів здійснення експортно-імпортних операцій, пов'язаних із кредитом, трапляються, в переважній більшості, такі:

- 1) кредит у гривнях для закупки товару в Україні та продаж за кордоном;
- 2) кредит у гривнях, конверсія його у валюту, для закупки товару за кордоном та продаж в Україні за гривні;
- 3) кредит у валюті, для закупки товару за кордоном та продаж в Україні за гривні;
- 4) кредит у гривнях для закупки товару в Україні, бартер з інофірмою, продаж в Україні за гривні.

Положення про порядок одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам, затвердженим Постановою НБУ від 17.06.2004 р. № 270, передбачає здійснення низки адміністративно-правових процедур при отриманні вищезазначених кредитів та позик.

По-перше, договір повинен бути обов'язково зареєстрований НБУ.

Не потребують реєстрації в НБУ: операції з одержання банком кредиту овернайт, договори про одержання резидентами від нерезидентів комерційних кредитів, а також кредитів, які залучаються державою або під державні гарантії.

Реєстрація договору здійснюється до фактичного одержання кредиту, винятком є договір на одержання банком кредиту на строк, що не перевищує одного року (крім кредитів овернайт), для реєстрації якого банк зобов'язаний звернутися до НБУ за реєстрацією не пізніше робочого дня, наступного за днем одержання коштів за таким кредитом.

Відповідно до Указу Президента України «Про врегулювання порядку держання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» від 27.06.1999 р. № 734/99 у разі одержання резидентами кредитів без реєстрації договорів застосовується штраф у розмірі 1% від розміру одержаного кредиту з подальшою обов'язковою реєстрацією зазначених договорів.

Резидентам-позичальникам, які не є банками, видають реєстраційні свідоцтва територіальні управління Національного банку. Не потребують реєстрації Національним банком договори з одержання резидентами від нерезидентів комерційних кредитів, а також кредитів, які залучаються під гарантії Кабінету Міністрів України.

У випадках, коли згідно з договором з нерезидентом передбачено одержання кредиту з надходженням коштів на рахунок резидента-позичальника за межами України та/або погашення заборгованості за таким кредитом здійснюватиметься з рахунка резидента, відкритого за межами України, то резидент-позичальник повинен у встановленому Національним банком порядку, одержати *індивідуальну ліцензію* на розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах за межами України (крім випадку використання фізичною особою рахунка за межами України на час її перебування за кордоном).

Уповноважені банки України мають право залучати кредити лише від нерезидентів-банків і нерезидентів, які мають статус небанківських фінансових установ згідно із законодавством країни реєстрації. Залучення коштів на умовах субординованого боргу з метою урахування цих коштів до капіталу банку здійснюється уповноваженими банками на умовах, що передбачені відповідними нормативно-правовими актами Національного банку з цих питань.

Субординований борг – це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які за умовою контракту не можуть бути забрані з банку раніше 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвесторові після погашення претензій усіх інших кредиторів.

По-друге, отримання кредиту та його погашення здійснюється у безготівковій формі.

У випадках, коли договором з нерезидентом передбачено надання резидентіві кредиту через сплату іноземним кредитором

коштів за зобов'язаннями резидента-позичальника згідно із зовнішньоторговельним контрактом без зарахування цих коштів на рахунок резидента в уповноваженому банку, то перерахування коштів нерезиденту для погашення заборгованості (основної суми боргу, процентів за користування кредитом, комісійних, неустойки, інших зборів, установлених договором) за таким кредитом здійснюється за умови подання резидентом-позичальником обслуговуючому банку оригіналів і копій документів, які підтверджують надходження в Україну продукції, виконання робіт та надання послуг в Україні, отримання в Україні об'єкта права інтелектуальної власності (вантажні митні декларації, акти про виконані роботи, надані послуги, документи, що засвідчують отримання об'єкта права інтелектуальної власності) за зовнішньоторговельними контрактами, сплата за якими була проведена за рахунок кредитних коштів нерезидентів. Оригінали документів повертаються резидентів-позичальнику протягом двох робочих днів, а їхні копії залишаються на зберіганні в обслуговуючому банку.

Для забезпечення розрахунків (зокрема з використанням акредитивної форми розрахунку) між резидентом-імпортером та нерезидентом-експортером за зовнішньоекономічним договором резидент-імпортер або уповноважений банк, клієнтом якого є резидент-імпортер, має право одержувати кредит від нерезидента-кредитора на умовах, що передбачають переказ нерезидентом-кредитором кредитних коштів у рахунок оплати резидентом-імпортером товару за контрактом без зарахування кредитних коштів на рахунок резидента-позичальника/на рахунок грошового забезпечення за акредитивом.

Уповноважені банки залучають такі кредити (зокрема для забезпечення розрахунків за власними імпортними операціями) виключно у випадку, якщо кредит надається за участю іноземного експортно-кредитного агентства, країна реєстрації якого належить до країн, що мають офіційну рейтингову оцінку не нижче категорії А, підтвержену в бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch Ratings, Standard&Poor's, Moody's), або за участю міжнародної фінансової організації, членом якої є Україна / міжнародної фінансової організації, щодо якої Україна зобов'язалася забезпечувати правовий режим, який надається іншим міжнародним фінансовим організаціям чи резидентам.

Перерахування коштів для виконання боргових зобов'язань резидента-позичальника перед нерезидентом-кредитором за укладеним між ними договором здійснюється за умови отримання уповноваженим банком від іноземного банку-кредитора відповідного SWIFT чи телексного повідомлення або подання резидентом-позичальником обслуговуючому банку документів, які підтверджують сплату нерезидентом-кредитором кредитних коштів на користь нерезидента-експортера (засвідчені іноземним банком / іноземною фінансовою установою оригінали або копії платіжних документів та/або інші належним чином оформлені документи).

Датою надання (отримання) кредитних коштів за договором є дата списання коштів з рахунка нерезидента-кредитора на користь нерезидента-експортера за контрактом (зокрема й у випадку використання кредитних коштів для здійснення платежу за акредитивом).

Сплата резидентом-позичальником (зокрема уповноваженим банком) на користь нерезидента-кредитора комісій, зборів, інших установлених договором платежів (зокрема відшкодування резидентом-позичальником витрат нерезидента-кредитора, понесених у зв'язку з оплатою послуг, безпосередньо пов'язаних із реалізацією кредитного проекту – юридичних послуг, послуг за договором страхування, послуг експортно-кредитного агентства тощо) за рахунок кредитних коштів без їх зарахування на рахунок резидента-позичальника дозволяється за умови, що цим нерезидентом-кредитором є іноземний банк, країна реєстрації якого належить до країн, що мають офіційну рейтингову оцінку не нижче категорії А, підтвержену в бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch Ratings, Standard&Poor's, Moody's), або міжнародна фінансова організація, членом якої є Україна / міжнародна фінансова організація, щодо якої Україна зобов'язалася забезпечувати правовий режим, який надається іншим міжнародним фінансовим організаціям чи резидентам, та такий порядок сплати цих платежів за рахунок кредитних коштів передбачено договором.

По-третє, кредити, що одержують від нерезидентів фізичні особи, які не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, мають зараховуватися на їхні рахунки, відкриті в уповноважених банках України або в іноземних банках. Такі кредити фізичні особи можуть одержувати на строк не менше ніж 180 календарних днів. У

разі надходження кредиту на рахунок фізичної особи, відкритий в уповноваженому банку, його погашення здійснюється з цього рахунка.

Перерахування фізичними особами коштів на виконання боргових зобов'язань за укладеними договорами здійснюється з рахунків фізичних осіб, відкритих в уповноважених банках. Купівля фізичною особою іноземної валюти для погашення основного боргу та сплати процентів, комісій, неустойки проводиться через мережу пунктів обміну іноземних валют або каси банків чи на міжбанківському валютному ринку України.

По-четверте, розміри відсотків по кредиту (з урахуванням комісій, неустойки, інших зборів, установлених договором), не повинні перевищувати максимальний розмір відсотків, установлений Постановою НБУ від 03.08.2004 р. № 363 «Про встановлення процентних ставок по зовнішніх запозиченнях резидентів» передбачені обмеження розміру відсотків, а саме:

– для фіксованої процентної ставки:

зі строками запозичень до 1 року – не вище ніж 9,8% річних;

зі строками запозичень від 1 до 3 років – не вище ніж 10% річних;

зі строками запозичень понад 3 роки – не вище ніж 11% річних;

– для плаваючої процентної ставки: ставка LIBOR для тримісячних депозитів у доларах США плюс 750 базисних пунктів.

Максимальна процентна ставка, що має бути дотримана за договором, визначається на дату реєстрації такого договору НБУ.

Розмір виплат за користування кредитом, зокрема в разі змінюваної процентної ставки, з урахуванням комісій, неустойки та інших установлених договором платежів, у тому числі тих, що є санкціями за неналежне виконання умов цього договору, не може перевищувати розмір виплат за цим кредитом, розрахований виходячи з установленної НБУ максимальної процентної ставки, про що має бути зазначено в договорі.

НБУ в разі потреби реалізації резидентами стратегічно важливих для економіки України кредитних проектів з розмірами виплат за користування кредитом вищими за розмір виплат за максимальними процентними ставками Національним банком може приймати за кожним конкретним випадком окреме рішення. Однак не допускається реєстрація Національним банком укладених резидентами договорів, умовами яких передбачена сплата резидентами-позичальниками процентів за користування кредитами, до фактичного надходження в Україну кредитних коштів від

нерезидентів або до оплати нерезидентами-кредиторами зовнішньоторговельних контрактів резидентів-позичальників за межами України чи до зарахування кредитних коштів на рахунок резидента-позичальника, відкритий за межами України.

По-п'яте, для виконання зобов'язань резидента-позичальника в іноземній валюті перед нерезидентами (включаючи як повернення основної суми кредиту (позики, фінансової допомоги), так і передбачених договором відсотків, комісійних винагород, неустойки) може використатися:

- валюта, що належить резидентів-позичальникові (наприклад, частина експортного виторгу, що не підлягає обов'язковому продажу);
- валюта, придбана на МБР.

По-шосте, погашення кредиту, а також передбачених договором відсотків та інших платежів здійснюється в іноземній валюті, фактично отриманої резидентом-позичальником. При цьому є два винятки із цього правила:

- дозволяється погашення резидентом-позичальником заборгованості за кредитом, отриманим у валюті І групи Класифікатора, будь-якою іншою іноземною валютою;
- дозволяється погашення резидентом-позичальником заборгованості за кредитом, отриманим у валюті II – III групи Класифікатора, будь-якою іншою іноземною валютою II – III групи Класифікатора.

По-сьоме, отримані кредити підлягають цільовому використанню відповідно до умов договору між займодавцем (кредитором) і позичальником;

По-восьме, сплата відсотків на користь нерезидента провадиться тільки після фактичного одержання позикових коштів, що повинне бути обов'язково обговорене в позиковому договорі.

Порядок надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам.

Законодавством України передбачено право надання кредитів в іноземній валюті нерезидентам лише резидентами – юридичними особами та фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності.

Резидент (крім банку) надає позику лише тому нерезиденту, який для забезпечення позики надасть безвідкличну гарантію банку, рейтинг якого за класифікацією міжнародних рейтингових агентств відповідає вимогам до першокласних банків не нижче категорії А. Не потребує надання банківської гарантії надання кредитів під час

реалізації резидентами стратегічно важливих для економіки України проектів, які дають змогу забезпечити гарантований збут українських товарів на цих ринках.

Не можуть бути джерелом кредитування нерезидентів кошти в іноземній валюті, які не були придбані на міжбанківському валютному ринку України або отримані як кредит чи позика.

Надання резидентом позики в іноземній валюті нерезиденту потребує отримання резидентом індивідуальної ліцензії НБУ. Переказування іноземної валюти за межі України з метою надання резидентом позики в іноземній валюті нерезиденту здійснюється відповідно до окремого рішення Правління НБУ.

Надання та повернення позик, сплата процентів за користування позикою здійснюються лише в безготівковій формі.

Позику, надану резидентом нерезиденту в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора, нерезидент має повернути в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора, а позику, надану в іноземній валюті 2-ї або 3-ї групи Класифікатора, – в іноземній валюті як 2-ї та 3-ї, так і 1-ї груп Класифікатора.

Специфічними формами кредитування зовнішньої торгівлі стали **операції лізингу, факторингу та форфейтерування, вексель.**

Лізингова операція – це довгострокова оренда матеріальних цінностей, придбаних лізингодавцем для орендаря з метою їх виробничого використання при збереженні права власності на них за лізингодавцем на весь строк угоди; специфічна форма фінансування вкладень (або альтернативна форма міжнародного кредитування) в основні фонди при посередництві спеціалізованої (лізингової) компанії, яка купує майно для третіх осіб та передає його в довгострокову оренду.

Сутність лізингової операції полягає в тому, що потенційний лізингоотримувач, у якого відсутні вільні фінансові кошти, звертається до лізингової компанії з пропозицією укласти лізингову угоду. Відповідно до цієї угоди лізингоотримувач вибирає продавця, який має необхідне майно; лізингодавець купує його у свою власність і передає його лізингоотримувачу в тимчасове володіння і використання за обумовлену в угоді лізингову плату. Після закінчення угоди, залежно від його умов, майно повертається лізингодавцю чи переходить у власність лізингоотримувача. У

світовій практиці лізингодавцем звичайно є лізингова компанія, а не комерційний банк.

За економічною природою лізинг схожий з кредитними відносинами й інвестиціями. Такі принципи кредитних відносин, як строковість, поверненість, платність притаманні й лізингу. При лізингу власник майна передає його на певний строк у тимчасове користування і в обумовлений строк повертає його назад, а за послугу отримує комісійні. Тільки учасники оперують не грошовими коштами, а майном (основним капіталом). За формою лізинг схожий з інвестиційним фінансуванням.

Об'єктом лізингової операції є будь-яка форма матеріальних цінностей, яка не зникає у виробничому циклі, а також земельні ділянки та інші природні об'єкти. За природою об'єкта, що орендується, розрізняють лізинг рухомого й нерухомого майна.

Суб'єктами лізингової операції виступають сторони угоди, якими є:

- власник майна (лізингодавець) – особа, яка спеціально придбаває майно для здавання його у тимчасове використання;
- користувач майна (лізингоотримувач) – особа, яка отримує майно у тимчасове використання;
- продавець (постачальник, виробник) майна – особа, яка продає майно, що є об'єктом лізингу;
- інвестор – особа, що бере участь у фінансуванні лізингової угоди (у разі високої вартості угоди для фінансування проекту лізингодавцем залучаються банки, страхові компанії, інвестиційні фонди та ін.).

Розрізняють фінансовий та оперативний лізинг.

Фінансовий лізинг – це договір лізингу, у результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Сума відшкодування вартості об'єкта лізингу в складі лізингових платежів за період дії договору фінансового лізингу має включати не менше 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу, переданий лізингоодержувачу згідно з договором, переходить у власність лізингоодержувача або викуповується ним за залишковою вартістю.

Оперативний лізинг – це договір лізингу, у результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне

користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший строку, за який амортизується 90% вартості об'єкта лізингу, визначеної на день укладення договору. Після закінчення строку договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодацю і може бути повторно переданий у користування іншому лізингоодержувачу за договором лізингу.

Існують різні форми лізингу (табл. 7.4).

Таблиця 7.4

Форми лізингу

Форми лізингу	Характеристика
Зворотній лізинг	Передбачає придбання лізингодавцем майна у власника (виробника) і передачу цього майна в лізинг.
Пайовий лізинг	Залучення одного або кількох кредиторів, які інвестують кошти в придбання об'єкта лізингу. Сума інвестованих кредиторами коштів не може бути більше ніж 80% від вартості об'єкта лізингу.
Міжнародний лізинг	Суб'єкти лізингу перебувають під юрисдикцією різних держав, або майно чи платежі перетинають державні кордони.
Експортний лізинг	Лізингова компанія купує об'єкт лізингу в національній компанії і передає його іноземному лізингоодержувачу.
Імпортний лізинг	Лізингодавець купує об'єкт лізингу в іноземного підприємства і надає його вітчизняному лізингоодержувачу.
Сублізинг	В операції беруть участь основний лізингодавець, зареєстрований в одній країні, і посередник іншої країни, що передає об'єкт лізингу лізингоодержувачу.

Порівняно з іншими способами придбання устаткування (оплата за фактом постачання, покупка з відстрочкою оплати, банківський кредит) лізинг має низку переваг:

1. Лізинг дає можливість підприємству-орендарю розширити виробництво й налагодити обладнання без значних одноразових виплат та необхідності залучення кредиту.

2. Пом'якшується проблема обмеженості ліквідних коштів, витрати на придбання устаткування рівномірно розподіляються на весь термін дії договору лізингу. Звільняються кошти для вкладення в інші види активів.

3. Не залучається позиковий капітал, і в балансі підприємства підтримується оптимальне співвідношення власного й позикового капіталу.

До недоліків лізингу можна віднести:

1. Лізингові операції відрізняються певною складністю щодо розробки прийнятної схеми, визначення умов угоди та її документального оформлення. Зазвичай, лізингова угода складається з трьох контрактів: між орендарем та орендодавцем, між постачальником й орендодавцем, між орендодавцем і його банком, які мають бути між собою пов'язані та узгоджені.

2. Лізингодавець повинен мати значний початковий капітал або мати стабільне джерело коштів.

3. Лізингоодержувач програє на підвищенні залишкової вартості лізингового майна, зокрема через інфляцію.

4. Вартість лізингу вища, ніж ціна покупця (банківського кредиту), оскільки ризики зносу об'єкта лізингу несе лізингодавець, який закладає їх у вартість лізингу.

У міжнародному лізингу особливої уваги набувають вибір валюти контракту, оцінка ризику зміни курсу валюти, митний режим орендаря, рівень податків, що накладаються на орендодавця, наявність угод про уникнення подвійного оподаткування між країнами, захист права власності іноземного орендодавця в країні орендаря.

Важливим елементом лізингової операції є встановлення графіка виплат – лізингових платежів, які включають такі елементи:

- амортизація об'єкта лізингу – сума, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за строк, за який вноситься лізинговий платіж;

- витрати лізингодавця, а саме:

- витрати, пов'язані із залученням капіталу, тобто процентні виплати за кредит;

- операційні витрати лізингодавця, пов'язані з укладанням та управлінням лізинговим контрактом, зокрема страхування;

- прибуток лізингодавця – винагорода лізингодавця за надання майна в лізинг.

При міжнародному лізингу в розмір лізингових платежів має також включатися вартість митних платежів.

Виплати можуть здійснюватися:

- за фіксованою в момент укладання контракту лізинговою ставкою, тобто протягом усього контракту лізингоотримувач здійснюватиме лізингові платежі рівними частками;

- із застосуванням плаваючої чи змінної ставки, яка змінюється в часі протягом усього терміну контракту залежно від еволюції грошового чи облігаційного ринку, тобто процентної ставки-застереження (наприклад тримісячна міжбанківська ставка ЛБОР), і залишається фіксованою до моменту її нової зміни.

Лізинговий процент – це плата за ресурси, лізингова маржа та ризикова премія.

Погашення лізингових зобов'язань може відбуватися як у грошовій, так і в іншій формі. Так, при лізингу в країнах, що розвиваються, часто використовуються елементи бартерної угоди. У рахунок орендних платежів приймається товар, вироблений орендарем.

Факторинг (factoring, від англ. factor – посередник) – придбання банком або спеціалізованою факторинговою компанією права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари чи послуги.

Операції міжнародного факторингу регулюються Конвенцією УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» (LTNTOROIT Convention on International Factoring) (м. Оттава, 28.05.1988 р), яка встановлює загальні юридичні рамки операцій, контроль за рівновагою інтересів різних учасників при факторингових операціях.

У конвенції УНІДРУА факторинговий контракт визначено як контракт, укладений між однією стороною (постачальником) та іншою стороною (фінансовим агентом), відповідно до якого: постачальник повинен або може поступатися фінансовому агенту грошовими вимогами, витікаючими з контрактів купівлі-продажу товарів, що укладаються між постачальником і його покупцями (боржниками), за винятком контрактів, які належать до товарів для особистого, сімейного і домашнього використання.

Відповідно до положення цієї конвенції операція вважається факторингом у тому випадку, якщо вона задовольняє як мінімум двом із чотирьох ознак:

- наявністю кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;
- веденням бухгалтерського обліку постачальника, перш за все обліку реалізації;
- інкасуванням його заборгованості;
- страхуванням постачальника від кредитного ризику.

Сутність факторингової операції полягає в тому, що факторингові компанії скуповують рахунки в експортерів зі знижкою. Експортери отримують від факторингової компанії від 70 до 90 % номінальної вартості рахунків готівкою залежно від кредитоспроможності клієнта. Решта суми (10-30 % після вирахування комісії за кредит) сплачується тоді, коли імпортер перерахує кошти за товар. Вигода експортера – можливість запобігти кредитному та валютному ризикам і можливість прискорення кругообігу коштів. Вигода для імпортера – можливість не мати справи з переказним векселем та акредитивом.

При купівлі вимог факторингова компанія застосовує звичайно відкриту цесію, тобто повідомляє покупця про перевідступлення вимог експортерів, іноді приховану цесію, коли покупцеві не повідомляється про неї. Процент за факторинговий кредит, як правило, на 2-4 % перевищує офіційну облікову ставку і забезпечує високі прибутки факторинговим компаніям. Термін кредиту – до 120 днів.

Фірма-експортер передає всі зобов'язання щодо реалізації товарів факторинговій компанії, яка купила дебіторську заборгованість клієнтів цієї фірми, веде бухгалтерські рахунки боржників і кредиторів.

Вартість факторингу вища на 5-20% за звичайну банківську позику чи банківську гарантію.

У міжнародній торгівлі застосовують 4 моделі факторингу (рис. 7.5).

Двофакторна модель передбачає розподіл функцій і ризиків між двома факторинговими компаніями: імпорт-фактор у країні імпортера та експорт-фактор у країні експортера, внаслідок чого зменшуються накладні витрати в адміністративній сфері та ризики кредитування підприємства-імпортера, за рахунок передачі частини робіт імпорт-фактора.

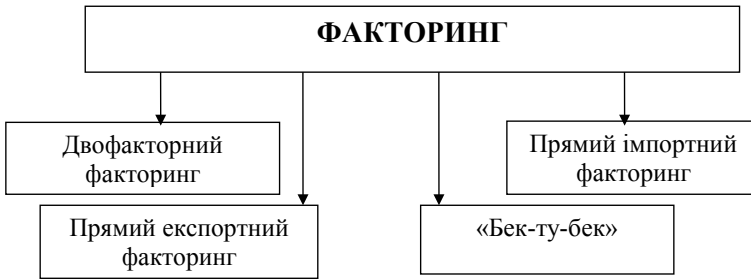

Рис. 7.5. Моделі факторингу

Головною метою прямого імпортного факторингу є забезпечення платежів через факторингову компанію в країні імпортера. Факторингова компанія країни-імпортера укладає угоду з експортером про переуступлення їй боргових вимог по цій країні, здійснюючи страхування кредитного ризику, обліку та інкасування вимог, які є для неї внутрішніми.

У прямому експортному факторингу факторингова компанія країни імпортера не задіється. Отже, недоліком цієї моделі є труднощі в оцінці кредитоспроможності підприємства-імпортера, яке знаходиться в іншій країні. Тому для оцінки ризику або для перестрашування факторингова компанія в країні експортера може підключити страхову компанію в країні імпортера.

У трьох розглянутих вище моделях міжнародних факторингових операцій фінансування вимог концернів не передбачається. Цю функцію виконує факторинг «бек-ту-бек». Отримавши заявку від підприємства, факторингова компанія вивчає економічне й фінансове становище клієнта, характер його ділових зв'язків. Якщо підприємство стало клієнтом факторингової компанії, то всі рахунки-фактури, виставлені на покупців, спрямовуються фактору, який здійснює їх оплату в момент настання терміну платежу або достроково. За кожним документом клієнт має отримати згоду на оплату. За таких умов фактор надає гарантію клієнтові всіх платежів, навіть у випадку неплатоспроможності боржників.

Розрізняють такі види факторингу: конвенційний (широкий) і конфіденційний (обмежений), відкритий і закритий.

Конвенційний факторинг являє собою систему фінансового обслуговування, яка включає бухгалтерський облік, розрахунки з постачальниками і покупцями, страхове кредитування,

представництво. За клієнтом зберігається тільки виробнича функція, що дає йому змогу скорочувати витрати виробництва й реалізації продукції. Таке факторингове обслуговування здійснюється з «дисконтуванням фактур», що означає, що банк купує у клієнта право на одержання грошей від покупців, при цьому відразу ж зараховує на його рахунок 80% вартості відвантаженого товару, а іншу частину суми в обумовлений термін, незалежно від надходження коштів від дебітора.

Конфіденційний факторинг обмежується виконанням тільки деяких операцій: поставка права на одержання грошей, оплата боргів.

Відкритий факторинг передбачає повідомлення покупця про наявність факторингової угоди та існування фактора (посередника), Закритий факторинг не передбачає повідомлення покупця про наявність факторингового договору.

Факторингова компанія дозволяє скоротити управлінські витрати, підвищити ефективність комерційної роботи, а також поряд із бухгалтерським обслуговуванням фактор-фірми здійснює кредитний контроль за угодами клієнта, проводить загальний аналіз господарської діяльності фірми.

Вартість факторингового обслуговування складається із:

- процента за користування кредитом (вище ринкової ставки за кредитами відповідної строковості на 2-3 %);
- плати за обслуговування (бухгалтерія, інкасація боргу та інші послуги): нараховується як процент від суми рахунка-фактури, в межах 0,5-3 %;
- спеціальної надбавки за ризик у розмірі 0,2-0,5 % від суми кредитування – при незворотному факторингу.

Форфейтинг (франц. а forfait – цілком, загальною сумою) – купівля банком-форфейтором в експортера векселів, акцептованих імпортером, інших боргових і платіжних документів, що виникли з товарних поставок без права регресу на експортера (форфейтиста) у випадку несплати.

Форфейтинговими інструментами є вексель та інші боргові й товарні документи, що виникають із товарних поставок.

Купівля вексельних зобов'язань призначається на певну дату, але без права повернення (регресу) до попереднього власника. В обмін на придбані цінні папери банк виплачує експортеру еквівалент їх

вартості готівкою з вирахуванням фіксованої облікової ставки, премії за ризик несплати зобов'язань та разового збору за зобов'язання купити векселі експортера.

Форфейтер надає фінансове забезпечення для покупців, які перебувають за кордоном, і негайно розраховується з експортером без права обороту. Імпортер повинен надати простий вексель із гарантією банку. Експортер продає його форфетинговому банку зі знижкою, яка найчастіше базується на домінуючій на цей момент процентній ставці. Форфейтер бере на себе всі політичні та комерційні ризики.

Форфейтування зазвичай є середньостороковою угодою на термін від шести місяців до 5-6 років та має кілька етапів.

На першому етапі експортер звертається до форфейтера, оскільки не має можливості надати імпортеру відстрочення платежу. Форфейтер збирає й аналізує інформацію про учасників угоди, вивчає фінансовий стан імпортера.

На другому етапі укладається відповідна угода, за якою її учасники повинні виконати взаємні зобов'язання: форфейтер – придбати векселі за фіксованою процентною ставкою, а експортер – надати такі векселі. За результатом угоди форфейтер втрачає право регресу до експортера й отримує вкладені кошти по мірі погашення покупцем векселів. Покупець отримує кредит строком до 5 років, експортер відразу отримує кошти від обліку векселів.

Експортер виплачує форфейтеру комісійні зобов'язання, які становлять відповідний процент від суми угоди (від 0,075 до 0,125% щомісячно).

Форфейтинг застосовується у фінансових операціях для швидкої реалізації довгострокових фінансових зобов'язань в експортних операціях для сприяння надходженню готівки експортеру, який надав кредит зарубіжному покупцеві.

Переваги, що дає форфейтування експортеру:

- поліпшення позиції експортера з ліквідності, тому що фірма негайно отримує готівку;
- експортер звільняється від валютних, кредитних і процентних ризиків;
- зменшуються довгострокові вимоги в балансі фірми, що сприяє зростанню її кредитоспроможності;
- знімається необхідність контролю за погашенням кредиту і роботи з інкасації платежів;

- форфейтинг не впливає на ліміти експортера з овердрафту чи на інший кредит, що надається банком.

Основним недоліком форфейтингу є його висока вартість, що пояснюється ризикованістю операції для форфейтера.

Форфейтування доповнює традиційні методи кредитування зовнішньої торгівлі й державне страхування експортних кредитів, оскільки включає додаткові ризики. Тому форфетер надає перевагу боржникам із країн з високим міжнародним рейтингом.

Форфейтування використовується для мобілізації капіталів на середній термін кредитно-фінансовими установами на вторинному ринку шляхом перерахунку експортних векселів, термін яких ще не закінчився. Цей ринок дістав назву «а форфе».

Вексельний кредит зазвичай виписується експортером на ім'я імпортера. Найбільш поширена його форма – перевідний вексель (тратта). Сума боргу включає й проценти за користування кредитом. Сторонами вексельного кредиту виступають: векселедавець (експортер), векселедержатель (кредитор або ремітент), платник (імпортер).

Етапи надання вексельного кредиту:

- – поставка товару;
- – передача векселя;
- – акцепт векселя в банк;
- – передача платіжних доручень банку експортера;
- – облік векселя (з наданням кредиту);
- – надання векселя до оплати;
- – отримання платежу.

Важливе значення має згода платника на оплату векселя (акцепт), яку він надає лише на частину суми векселя, основна сума боргу акцептується банком-акцептантом. При цьому банк-акцептант не є кредитором, а лише гарант векселя, а кредитором виступить банк, який здійснить облік векселя.

7.3. Державні позики (кредити) та державні гарантії по іноземних кредитах

Як суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності держава може здійснювати зовнішні запозичення, тобто виступати як позичальник, та гарант за залученими фінансовими ресурсами інших позичальників.

Державне запозичення – операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості з метою фінансування державного бюджету (ст. 2 Бюджетного кодексу України).

Відповідно до ст. 15 Бюджетного кодексу України кошти від державних зовнішніх запозичень є одними з джерел фінансування державного бюджету.

За допомогою запозичень держава залучує фінансові ресурси:

- на покриття різниці між бюджетними видатками й доходами (у випадку дефіцитності державного бюджету);
- для фінансування економічних і соціальних програм.

Державні запозичення здійснюються в межах, визначених законом про Державний бюджет України на кожний рік з дотриманням граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду (не більше ніж 60% річного номінального обсягу ВВП України).

Водночас у разі зменшення запланованих надходжень інших джерел фінансування державного бюджету (кошти від приватизації державного майна, повернення коштів із депозитів, кошти від продажу цінних паперів, вільний залишок бюджетних коштів) Кабінет Міністрів України, за погодженням із Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету, може збільшити обсяги державних запозичень з дотриманням граничного обсягу річного дефіциту державного бюджету.

Обсяг державних зовнішніх запозичень із дотриманням граничного обсягу державного боргу також може бути збільшений у разі зменшення обсягу коштів від державних внутрішніх (зовнішніх) запозичень порівняно з обсягом, визначеним законом про Державний бюджет України, у зв'язку з погіршенням умов таких запозичень та/або кон'юнктури фінансового ринку.

Право на здійснення державних зовнішніх запозичень належить державі в особі Міністра фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України.

Щодо повноважень місцевих органів влади на залучення зовнішніх позик, то такі позики можуть отримувати лише Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська, Севастопольська міські ради, міські ради міст обласного значення. При цьому позики від

міжнародних фінансових організацій можуть отримувати всі міські ради.

Надання державних гарантій по іноземних кредитах вважається важливим інструментом стимулювання розвитку виробництва, оскільки полегшує вихід суб'єктів господарювання на ринок позичкового капіталу.

Бюджетний кодекс України визначає гарантійне зобов'язання як зобов'язання гаранта повністю або частково виконати боргові зобов'язання суб'єкта господарювання – резидента України перед кредитором у разі невиконання таким суб'єктом його зобов'язань за кредитом (позикою), залученим під державну чи місцеву гарантію.

Відповідно до ст. 17 Бюджетного кодексу України державні гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України можуть надаватися за рішенням Кабінету Міністрів України або на підставі міжнародних договорів України виключно в межах і за напрямками, що визначені законом про Державний бюджет України на поточний рік.

Джерелами державних зовнішніх запозичень та державних гарантій по іноземних кредитах є фінансові ресурси міжнародних фінансових організацій, іноземних країн та їхніх інтеграційних економічних об'єднань згідно з міждержавними й міжурядовими домовленостями по кредитних лініях, іноземних банківських та інших фінансових установах.

До основних кредиторів України – міжнародних фінансових організацій належить: Міжнародний Валютний Фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Європейський банк реконструкції та розвитку. До найбільших іноземних банківських та інших фінансових установ-кредиторів входять: ВАТ «Газпромбанк» (Росія), Державний банк розвитку КНР, Експортно-імпорتنний банк Китаю, Експортно-імпорتنний банк Кореї, Сбербанк Росії.

Усі проекти, на які можуть бути надані позики цими організаціями, можна згрупувати за декількома напрямками (рис. 7.5).

Рис. 7.5. Види проектів, під які залучаються іноземні позики (надаються державні гарантії)

Проекти макроекономічної стабілізації економіки країни-позичальника та технічної допомоги передбачають допомогу країнам, які здійснюють структурне реформування в економіці, державного управління тощо.

Одним із головних кредиторів у цих проектах виступає Міжнародний валютний фонд (МВФ), головна функція якого полягає в наданні кредитів країнам, які мають проблеми з дефіцитом платіжного балансу, що дає можливість оптимізувати власні міжнародні резерви, стабілізувати грошову одиницю, відновити стабільність на грошово-кредитному ринку. У свою чергу, країна-позичальник забезпечує впровадження економічних реформ і корегування платіжного балансу з метою відновлення умов для економічної стабілізації та розвитку.

У рамках реалізації системних та інвестиційних проектів економічного і соціального розвитку Україна співпрацює зі Світовим банком (Міжнародний банк реконструкції та розвитку – МБРР), Європейським банком реконструкції та розвитку, Чорноморським банком торгівлі та розвитку, а також відповідно до підписаних двосторонніх рамкових угод – з Північним інвестиційним банком та Європейським інвестиційним банком.

Позики для реалізації таких інвестиційних проектів, а також витрати на їхнє обслуговування та погашення передбачаються в законі про Державний бюджет України на поточний рік.

Системний проект – проект, спрямований на підтримку проведення реформ в Україні, у рамках якого позика використовується для фінансування державного бюджету.

Міністерство фінансів України під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік визначає обсяг фінансових ресурсів, які необхідно залучити від міжнародних фінансових організацій (МФО) у рамках реалізації системного проекту для фінансування державного бюджету, готує разом із МФО проект програми стратегічних та інституціональних реформ, що включає заходи, прогнозні показники, очікувані середньострокові результати реалізації системного проекту.

Інвестиційний проект економічного й соціального розвитку України включає такі види (рис. 7.6).

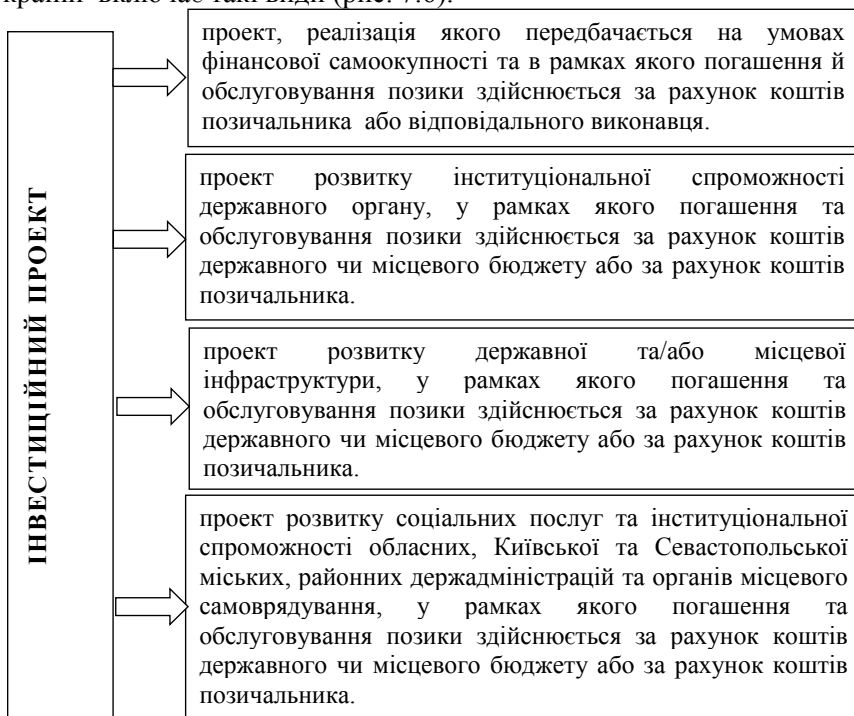

Рис. 7.6. Види інвестиційних проектів

Міністерство фінансів України забезпечує ведення реєстру проектів економічного й соціального розвитку України, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями.

Порядок реалізації інвестиційних проектів регламентований Порядком підготовки, реалізації, проведення моніторингу та завершення реалізації проектів економічного й соціального розвитку

України, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 70 від 27.01.2016 р.

Ініціатором інвестиційного проекту може виступити орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, а також установа чи організація, утворена в установленому порядку зазначеним органом, чи суб'єкт господарювання державного або комунального сектора економіки.

Інвестиційний проект має бути погоджений із Мінфіном, Департаментом регулювання зовнішньоекономічної діяльності Міністерства економічного розвитку й торгівлі, Мін'юстом, іншими зацікавленими органами та в разі, коли реалізація інвестиційного проекту матиме вплив на розмір тарифів на товари (послуги), що виробляються (надаються) суб'єктами природних монополій та суб'єктами, що провадять діяльність на суміжних ринках у сферах електроенергетики, тепlopостачання, централізованого водopостачання й водовідведення, перероблення та захоронення побутових відходів, на ринках природного газу, нафти й нафтопродуктів, також з відповідними національними комісіями регулювання природних монополій.

Інвестиційний проект передбачає співпрацю України з такими міжнародними фінансовими організаціями, як Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Європейський інвестиційний банк.

Основними секторами співпраці України з МБРР є: муніципальна й транспортна інфраструктура, енергетичний сектор, земельна реформа, агробізнес, державні фінанси, державний сектор, управління соціальним страхуванням, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, доступ до якісної середньої освіти.

Основні умови отримання Україною кредитів МБРР:

– термін надання позики становить до 30-ти років, із 5-річним пільговим періодом, упродовж якого сплачуються лише проценти;

– процентна ставка за кредитами встановлюється з певною маржею (+0,25 %) над базовою ринковою ставкою (LIBOR). Єдиним фінансовим збором є разова комісія за виділення коштів, яка становить 0,25 % від суми кредиту.

Співпраця України з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) здійснюється за такими пріоритетними напрямками, як: розвиток приватного й банківського секторів, енергетика та енергозбереження, муніципальна й транспортна інфраструктура,

розвиток малого та середнього бізнесу, агробізнес, машинобудування тощо. У рамках прийнятої Стратегії ЄБРР надає кредити під державні гарантії та кредитує приватні підприємства України на комерційних умовах.

Відповідно до Стандартних умов договору Європейського банку процентна ставка за кредитами Банку встановлюється з певною маржею над базовою ринковою ставкою (EURIBOR чи LIBOR). Для кредитів, які надаються під державні гарантії країни-позичальника, ця ставка дорівнює LIBOR (EURIBOR) + 1 % (маржа Банку). На сьогодні середня процентна ставка LIBOR становить 1,1 % річних, EURIBOR – 1,4 %.

Для реалізації проектів в Україні Європейський інвестиційний банк визначив такі напрями, як транспорт, телекомунікації, енергетика, інфраструктура, захист довкілля. Основним критерієм отримання позик Банку є частка кредиту Європейського інвестиційного банку, яка не перевищує 50 % від вартості проекту.

Залучення фінансових ресурсів міжнародних фінансових організацій (МФО) на умовах державної позики (кредиту) або під державні гарантії передбачає укладення низки договорів:

1. Договір України (або від уряду України) з міжнародною фінансовою організацією про позику чи кредит, що залучаються державою, або про надання державних гарантій.

2. Договір між міжнародною фінансовою організацією та позичальником, укладений згідно з договором України з МФО, про виконання проекту (проектний договір) або про надання позики для реалізації інвестиційного проекту.

3. Договір між Міністерством фінансів України і позичальником та/або відповідальним виконавцем (орган виконавчої влади, інша бюджетна установа, АТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» чи інший державний банк, що визначені Мінфіном для підготовки, здійснення нагляду й контролю за реалізацією проекту), та/або іншими особами, про надання позики або про безповоротну передачу позики, або про відшкодування витрат державного бюджету в разі настання гарантійного випадку.

4. Договір між Міністерством фінансів України і міською радою, про відповідальність міської ради за забезпечення своєчасного та в повному обсязі виконання позичальником зобов'язань за договором позики, інші види договорів, що укладаються між Мінфіном і позичальником та/або відповідальним виконавцем, та/або міською

радою, та/або органом виконавчої влади, та/або органом місцевого самоврядування, та/або державним та/або комунальним підприємством, установою, організацією.

Державні (місцеві) гарантії надаються на умовах платності, строкості, а також забезпечення виконання зобов'язань.

Істотними умовами договору між Міністерством фінансів України (відповідним місцевим фінансовим органом) та позичальником – суб'єктом господарювання є:

- внесення плати за надання державної (місцевої) гарантії;
- надання майнового або іншого забезпечення виконання зобов'язань за гарантією;
- відшкодування витрат державного (місцевого) бюджету, пов'язаних із виконанням гарантійних зобов'язань;
- сплата пені за прострочення відшкодування зазначених витрат.

Пеня нараховується за кожний день прострочення сплати заборгованості в національній валюті з розрахунку 120 % річних облікової ставки НБУ за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, установленим НБУ на день нарахування пені;

- надання гаранту права на договірне списання банком коштів з рахунків суб'єкта господарювання на користь гаранта.

Державні (місцеві) гарантії не надаються для забезпечення боргових зобов'язань суб'єктів господарювання, якщо безпосереднім джерелом повернення кредитів (позик) передбачаються кошти державного (місцевого) бюджету (крім боргових зобов'язань, що виникають за кредитами (позиками) від міжнародних фінансових організацій).

Отримання позики або надання державної гарантії в рамках інвестиційного проекту передбачає оцінку фінансового стану потенційного позичальника, яку проводить Міністерство фінансів України відповідно до Порядку проведення оцінки фінансового стану потенційного бенефіціара інвестиційного проекту, реалізація якого передбачається на умовах фінансової самоокупності, а також визначення виду забезпечення для обслуговування та погашення позики, наданої за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій, обслуговування якої здійснюватиметься за рахунок коштів бенефіціара, затвердженого Наказом Міністерством фінансів України № 616 від 14.07.2016 р.

Оцінка фінансового стану потенційного позичальника (бенефіціара), здійснюється шляхом присвоєння йому класу залежно

від значення інтегрального показника фінансового стану та передбачає оцінювання його здатності обслуговувати позику. Крім того, оцінюється рівень фінансової самоокупності інвестиційного проекту, під який планується надати позику або державну гарантію, визначення виду та розміру забезпечення повернення позики.

Згідно з Порядком визначення необхідності, розміру та виду майнового забезпечення під час надання кредитів (позик), залучених державою або під державні гарантії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 460 від 13.04.2011 р. необхідність надання, розмір та вид забезпечення визначаються Кабінетом Міністрів України за результатами комплексної оцінки позичальника, проведеної Міністерством фінансів України.

Загальною вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення його ринкової вартості над сумою основного боргу та річних відсотків за ним з урахуванням можливих витрат на реалізацію застави в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань.

Забезпечення приймається за його ринковою вартістю в разі наявності позитивного висновку рецензента звіту (акта) про оцінку майна. Ринкова вартість забезпечення визначається за результатами незалежної оцінки майна, проведеної на підставі укладеного із суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання договору.

Обслуговування позики, наданої для реалізації інвестиційних проектів, відповідно до:

- договорів України з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, бенефіціаром якої є розпорядник або одержувач бюджетних коштів, а відповідальним виконавцем – розпорядник бюджетних коштів – здійснює Державна казначейська служба України;

- договорів України з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, бенефіціарами якої є інші юридичні особи, а відповідальним виконавцем – розпорядник бюджетних коштів – здійснює АТ «Державний експортно-імпортний банк України»;

- договорів України з Європейським інвестиційним банком – здійснює АТ «Державний експортно-імпортний банк України».

Контроль за цільовим використанням коштів позики здійснює Міністерство фінансів України. У разі виявлення фактів нецільового використання, несвоєчасного або часткового обслуговування та погашення позики Міністерство фінансів України зупиняє або скасовує право позичальника на одержання коштів позики.

У країнах з розвиненою ринковою економікою державні гарантії під іноземні кредити можуть надаватися в тих випадках, коли уряд вважає необхідним:

- полегшити яким-небудь підприємствам доступ до отримання кредитних коштів на ринкових умовах. Без урядових гарантій підприємство або не змогло б отримати кредит, або отримало б його під більш високі проценти;
- гарантувати пільгові умови надання кредиту, оплачуючи різницю між ринковою і пільговою процентною ставкою;
- зменшити ризик зовнішнь-торговельних операцій;
- залучити кошти для санації підприємств, яким загрожує банкрутство, якщо в разі гарантії уряду іноземні банки готові надати для цього кредити.

Надання державних гарантій, порівняно з іншими формами субсидування підприємств, має дві важливі переваги:

- ✓ держава отримує можливість надавати підтримку підприємствам без використання бюджетних коштів;
- ✓ для підприємств необхідність повернення кредитів стає стимулом до максимально ефективного використання позикових коштів.

Законом України «Про інвестиційну діяльність» державна гарантія з метою забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання розглядається як одна з форм державної підтримки реалізації інвестиційних проектів. Відбір інвестиційних проектів, для реалізації яких надається державна підтримка, здійснюється на конкурсній основі з урахуванням результатів державної експертизи. Державна експертиза інвестиційних проектів повинна враховувати оцінку економічної ефективності.

Основними критеріями відбору та розгляду Мінекономіки, Мінфіном, Державним експортно-імпортом банком України проектів, фінансування яких здійснюватиметься за рахунок іноземних кредитів під гарантії або інші зобов'язання уряду України згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 03.04.95 р. № 234 «Про пріоритетні напрями використання іноземних кредитів» мають бути:

- валютна самоокупність;
- відповідність пріоритетним напрямкам іноземного кредитування;

- сприяння розвитку експортного потенціалу та виробництва імпортозамінної продукції;
- забезпечення критичного імпорту;
- упровадження інноваційних проєктів;
- забезпечення енерго- та ресурсозбереження;
- можливість швидкого здійснення технічного переозброєння і модернізації, а також забезпечення розвитку інфраструктури.

Законодавством України Державній фіскальній службі України надано необхідні права на здійснення примусового відшкодування боржниками витрат держави за гарантійними зобов'язаннями. Крім того, за поданням Міністерства фінансів Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі України застосовує щодо підприємств-боржників спеціальні санкції – режим індивідуального ліцензування зовнішньоекономічної діяльності.

Слід зазначити, що Бюджетним кодексом України забороняється реструктуризація заборгованості суб'єктів господарювання перед державою, крім розстрочення її сплати під час санації такого суб'єкта господарювання за участю інвестора, який бере на себе солідарні зобов'язання щодо погашення такої заборгованості, на строк не більше трьох років. Також встановлена заборона списання цієї заборгованості, крім заборгованості суб'єктів господарювання банкрутів, стосовно яких проведено державну реєстрацію припинення юридичної особи у зв'язку з визнанням її банкрутом, а також, крім заборгованості, щодо стягнення якої судом прийнято рішення не на користь держави, та/або стягнення якої в судовому порядку є неможливим або недоцільним.

Для зменшення кредитного ризику держави та підвищення якості відбору підприємств-позичальників в Україні введена в дію така схема надання гарантій. Сутність цієї схеми полягає в тому, що комерційні банки – агенти уряду – можуть надавати зустрічні гарантії за тим чи іншим кредитом, гарантованим державою. Згідно з цією схемою договір застави позичальник укладає не з урядом, а з комерційним банком, який і повинен нести відповідальність за виконання зобов'язань за кредитами, гарантованими державою.

Державні гарантії доцільно надавати для залучення кредитних ресурсів тільки в чітко визначені пріоритетні напрямки, зокрема:

- розвиток життєво важливих галузей виробництва (енергетична, харчова, медична тощо);
- розвиток експортоспроможних галузей виробництва;

- фінансування критичного імпорту.

Надані державою гарантії під залучені суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності фінансові ресурси на умов позики (кредиту) обумовлюють ризики їх трансформації в прямий державний борг.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть відмінності міжнародного та зовнішньоекономічного кредиту.

2. Назвіть складові фінансово-кредитного механізму зовнішньоекономічної діяльності.

3. Охарактеризуйте методи фінансово-кредитного механізму зовнішньоекономічної діяльності.

4. Назвіть фактори впливу на ціну кредиту.

5. Назвіть принципи кредитування зовнішньоекономічної діяльності.

6. Розкрийте порядок одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам.

7. Назвіть специфічні форми кредитування.

8. Охарактеризуйте лізинг.

9. Розкрийте сутність факторингу.

10. Охарактеризуйте сутність інвестиційного проекту.

Тести для перевірки знань

1. Механізм, спрямований на організацію та регулювання платежів та розрахунків за зовнішньоекономічними операціями, – це:

- А) валютний механізм;
- Б) фінансово-кредитний механізм;
- В) митний механізм;
- Г) фінансово-платіжний механізм.

2. Сукупність інструментів і методів, що застосовуються для перерахування грошових коштів, здійснення взаєморозрахунків і регулювання боргових зобов'язань між учасниками зовнішньоекономічних операцій, – це:

- А) грошово-кредитна політика;
- Б) фінанси зовнішньоекономічної діяльності;
- В) фінансова тактика в зовнішньоекономічній сфері;
- Г) фінансово-платіжний механізм.

3. Інструментом фінансово-платіжного механізму зовнішньоекономічної діяльності є:

- А) управління платіжним балансом;
- Б) базисні умови поставки ІНКОНТЕРМС;
- В) податковий контроль;
- Г) управління валютними резервами.

4. Базисні умови поставки продукції в міжнародній торгівлі регламентуються:

- А) Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- Б) Митним кодексом України;
- В) ІНКОНТЕРМС;
- Г) Податковим кодексом України.

5. Укладення договорів страхування за зовнішньоекономічними договорами поставки є:

- А) добровільним;
- Б) ІНКОНТЕРМС містить умову обов'язкового страхування для всіх базових умов поставок;
- В) ІНКОНТЕРМС містить умову обов'язкового страхування для декількох базових умов поставок;
- Г) усі зовнішньоекономічні договори поставки мають бути застраховані.

6. Умови отримання позики в іноземній валюті від нерезидента-кредитора:

- А) державне гарантування позики;
- Б) сплата процентів після отримання кредиту;
- В) отримання кредиту в готівковій формі;
- Г) страхування позики.

7. Відповідальність за відсутність реєстрації договору позики в іноземній валюті в НБУ:

- А) сплата штрафу в розмірі 1% від суми отриманого кредиту;

Б) сплата пені в розмірі 1% від суми отриманого кредиту за кожен день прострочення;

В) сплата пені в розмірі 0,3 % від суми отриманого кредиту за кожен день прострочення;

Г) сплата пені в розмірі подвійної облікової ставки НБУ за кожен день прострочення.

8. Штрафні санкції за порушення умов реєстрації договору позики в іноземній валюті стягує:

А) НБУ, Державна податкова служба;

Б) Державна фіскальна служба;

В) НБУ;

Г) Міністерство фінансів України.

9. Розмір процентних ставок за договорами позики в іноземній валюті регулюються:

А) договором позики в іноземній валюті, але не більше встановлених НБУ;

Б) виключно договором позики в іноземній валюті;

В) залежно від виду позики (гарантована державою або не гарантована державою);

Г) договором позики в іноземній валюті, але не більше встановлених Законом України «Про порядок розрахунків в іноземній валюті».

10. Джерелами погашення позики в іноземній валюті в резидента-позичальника є:

А) валютна виручка від експортного виторгу; валюта, придбана на міжбанківському валютному ринку; валюта, придбана в пунктах обміну валют;

Б) валютна виручка від експортного виторгу; валюта, придбана на міжбанківському валютному ринку; валюта;

В) валюта, придбана на міжбанківському валютному ринку; валюта, придбана в пунктах обміну валют;

Г) валютна виручка від ікспортного виторгу; валюта, придбана на міжбанківському валютному ринку; валюта, придбана в пунктах обміну валют.

РОЗДІЛ 8. ЗОВНІШНІЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ БОРГ УКРАЇНИ. БОРГОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Основні поняття та терміни: зовнішній національний борг, зовнішній державний борг, валовий зовнішній борг, боргова безпека, управління зовнішнім національним боргом, боргова політика.

8.1. Зовнішній національний борг України

Борг країни є важливим інструментом фінансового розвитку. Залучення коштів за умов боргу є основою для збільшення ресурсів для проведення бюджетних видатків, фінансування державних цільових фондів, забезпечення підприємницької діяльності як державними, так і недержавними суб'єктами господарювання, розширення споживчого попиту домогосподарств.

У країнах з перехідною економікою боргове фінансування використовується для збільшення обсягу інвестицій, проведення структурної перебудови економіки, інновацій, стимулювання експортних операцій.

Держава має борг перед внутрішніми чи зовнішніми кредиторами, отже, національний борг поділяється на внутрішній і зовнішній.

Зовнішній національний борг – це сукупність боргових зобов'язань резидентів перед нерезидентами, які підлягають погашенню в іноземній валюті, товарах чи послугах.

Вважається, що наявність внутрішнього боргу є більш сприятливим фактором для фінансового розвитку країни, ніж нарощування зовнішніх запозичень. Це пов'язано з тим, що державним органам управління простіше здійснювати управління внутрішнім боргом, проводити його реструктуризацію. Крім того, виплати держави за внутрішніми зобов'язаннями є вкладками в національну економіку й не спричиняють відтік капіталу за кордон. Водночас іноземні запозичення дають змогу державним органам управління залучати додаткові фінансові ресурси для фінансування програм, які неможливо забезпечити за рахунок внутрішніх джерел.

Зовнішній національний борг (валовий зовнішній борг) поділяють на: зовнішній державний і зовнішній недержавний борг.

У свою чергу зовнішній державний борг поділяють на зовнішній державний борг та зовнішній недержавний борг (рис. 8.1).

Рис. 8.1. Структура зовнішнього національного боргу

Зовнішній державний борг України – це зовнішні боргові зобов'язання уряду, Національного банку, інших державних органів та державних підприємств і організацій, а також підприємств і організацій змішаної форми власності в частині, пропорційній власності держави в їхньому статутному фонді.

Зовнішній державний борг складається з позик на фінансування державного бюджету, погашення зовнішнього державного боргу, позик на підтримку національної валюти, на фінансування інвестиційних та інституційних проектів.

Відповідно до Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р., №2456-VI **гарантований державою борг** – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

Зовнішній недержавний борг – це зовнішні боргові зобов'язання резидентів недержавної форми власності перед нерезидентами.

Зовнішній недержавний борг включає боргові зобов'язання приватного сектора економіки: депозитних корпорацій (банків та інших фінансових установ), а також усіх інших суб'єктів господарювання, які не є фінансовими установами.

Валовий зовнішній борг України розраховується в доларах США. Для перерахунку боргових зобов'язань, номінованих у гривнях та

інших валютах, у долари США використовується офіційний курс, що встановлюється НБУ.

Розраховані показники валового зовнішнього боргу України станом на кінець звітної періоду включають:

- прямий державний та гарантований державою борг, зокрема кредити, отримані урядом, НБУ від МВФ та міжнародних фінансових організацій; надані державою гарантії за отриманими іншими позичальниками кредитами;
- зобов'язання банків за борговими цінними паперами, залученими кредитами та депозитами;
- зобов'язання реального сектора економіки України за борговими цінними паперами, залученими кредитами та кредиторською заборгованістю (торгові кредити та прострочена заборгованість за ними).

У структурі валового зовнішнього боргу України більше половини питомої ваги всіх зовнішніх запозичень країни припадає на приватний сектор. Відмітимо, що заборгованість сектора загального державного управління та центрального банку зростає прискореними темпами порівняно з валовим зовнішнім боргом України. Аналогічні тенденції простежуються й у динаміці зовнішньої заборгованості реального сектора економіки.

Склад валового зовнішнього боргу України класифікують за різними ознаками (рис. 8.2).

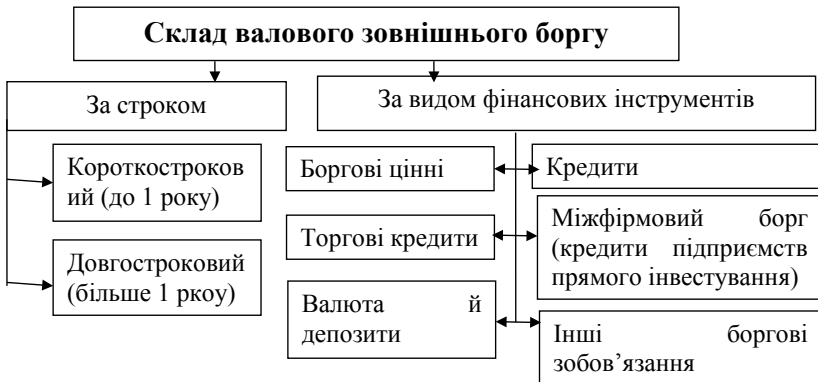

Рис. 8.2. Склад валового зовнішнього боргу України

Якщо державний борг зростає в умовах припинення зростання ВВП або його падіння, то наслідки для країни-боржника можуть бути більш негативними:

- коли борги накопичуються з року в рік, це може призвести країну до боргової кабали;
- призвести до втрати економічної незалежності та втрати політичних позицій у світовому співтоваристві.

Уповільнення інвестиційного процесу, спричиненого збільшенням державних запозичень, отримало назву «ефект витіснення», суть якого полягає в такому:

1) залучаючи вільні позикові кошти для фінансування дефіциту державного бюджету, держава позбавляє виробничі підприємства ресурсів, які б могли бути інвестовані у виробництво;

2) розширення державного запозичення призводить до зростання процентних ставок на ринку державних цінних паперів. Це зумовлює підвищення процентних ставок в інших сегментах фінансового ринку, зокрема й на кредитному. Кредитні ресурси стають менш доступними для позичальників і рівень ділової активності зменшується.

Зовнішні запозичення спричиняють ефект чистого експорту або ефект імпорту. Використання зовнішніх запозичень впливає на підтримання валютного курсу через спрямування валютних запасів на фінансування бюджетного дефіциту. Результатом цього може стати зменшення обсягів експорту та збільшення імпорту, що зумовлює формування негативного торговельного балансу.

У випадку, коли обсяги боргових зобов'язань досягають критичних меж, а їхня структура є нераціональною, здійснюється негативний вплив на економічний і соціальний розвиток, що проявляється в тиску на грошовий ринок, унаслідок чого прискорюються темпи зростання інфляції, послаблення курсу національної валюти, скорочення золотовалютних резервів країни, що спрямовуються на забезпечення ліквідності національної валюти.

Стрімке зростання державного боргу України, зокрема зовнішнього боргу, упродовж останніх років, його високі валютні ризики, невпевнена ситуація з реструктуризацією та непогашення зовнішніх боргів актуалізують проблему забезпечення боргової безпеки держави.

Боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі.

На боргову безпеку держави впливає низка факторів (рис. 8.3).

Рис. 8.3. Економічні фактори впливу на боргову безпеку держави

Якщо такі економічні фактори впливу на боргову безпеку держави, як загальний стан економіки, інвестиційна, фіскальна, валютна, боргова, грошова-кредитна політики, стан фінансового ринку не мають кількісного вимірювання, то адекватність державного

боргу, якість та його структура, а також стан платіжного балансу країни можна оцінити за допомогою певних індикаторів.

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. № 1277, визначають низку показників боргової безпеки (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

**Індикатори боргової безпеки в Україні за Методикою
Міністерства економічного розвитку та торгівлі України**

Найменування індикатора	оптимальне	задовільне	незадовільне	небезпечне	критичне
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	20	30	40	50	60
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	40	45	55	60	70
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	4	5	7	9	11
Індекс ЕМВІ+Україна	200	300	500	700	1000
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	50	45	41	36	20

Результати розрахунку окремих індикаторів боргової безпеки України свідчить про існування високого рівня ризиків боргової безпеки держави (табл. 8.2).

Фактичне значення наведених у таблиці 8.2 індикаторів боргової безпеки держави залежать від результатів інвестиційної, фіскальної, валютної, боргової, грошово-кредитної політики держави, від ступеня розвиненості державних інституцій та якості фінансового менеджменту системи управління державним боргом.

Таблиця 8.2

**Результати розрахунку окремих індикаторів оцінки рівня
боргової безпеки України за період 2012-2016 рр.**

Індикатори	Світова практика	Україна	2012	2013	2014	2015	2016
	Нормативні значення		Фактичні значення України				
Відношення обсягу державного та гарантованого боргу до ВВП, %	< 55	< 60	36,6	40,5	70,3	79,4	80,9
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	<25	<40	76,6	77,5	95,8	131,3	121,8
Відношення валового зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	<165	200-250	164,3	183,2	193,1	254,5	246,9
Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	<200	<200	2963,5	3123,8	2889	2771	2659
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	-	> 50	18,2	14,4	6,0	11,2	13,7
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, %	-	<11	12,94	13,13	13,44	13,36	14,86
Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index), %	<600	<1000	514,86	570,9	567,46	446,61	в\д

Одним із головних узагальнювальних показників стану заборгованості країни є відношення загального обсягу державного боргу до ВВП. Він дає змогу оцінити рівень боргового навантаження на економіку держави, а також відображає її можливості розраховуватися з кредиторами, виходячи з економічного потенціалу.

Відповідно до вимог Бюджетного Кодексу України величина основної суми державного боргу й гарантованого державою боргу не повинна перевищувати 60% від річного номінального об'єму ВВП. За розрахунками експертів МВФ, максимально допустимим розміром зовнішнього боргу для країн з низьким і середнім рівнем доходів є 49,7% ВВП.

Для здатності держави виконувати зовнішні боргові зобов'язання необхідні стабільні джерела надходження іноземної валюти, зокрема від експорту товарів та послуг. В умовах скорочення експортного потенціалу України це є проблематичним, що ілюструють показники «Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП» та «Відношення валового зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг», які вищі за нормативні.

Важливою складовою визначення рівня боргової безпеки України є значення індексу ЕМВІ UA. Індекс ЕМВІ UA (Emerging Markets Bond Index) розраховується банком JP Morgan) – індекс ЕМВІ+ для України є індикатором того, наскільки ризиковими вважаються серед інвесторів урядові облігації. Відповідно, знак біля індексу очікується на від'ємний: збільшення ризикованості облігацій призводитиме до зменшення попиту на урядові цінні папери і збільшення валютного тиску.

Важливим фактором, що визначає рівень боргової безпеки є дохідність ОВДП – це дохід інвестора, отриманий від володіння облігацією та виражений у відсотках річних. Чим вища дохідність, тим більший обсяг ОВДП, що сприятиме реструктуризації державного боргу. Водночас основною передумовою розвитку ринку ОВДП є державна політика щодо покриття дефіциту бюджету шляхом емісії нових боргових зобов'язань. Це, з одного боку, сприяє деякому підтриманню ліквідності фондового ринку, проте з іншого – дає розвиток інфляційним процесам у країні.

Не менш важливим показником ефективності боргової політики України є достатність її міжнародних офіційних резервів, за рахунок яких держава має можливість розраховуватися за борговими зобов'язаннями.

Особливістю боргової політики України є поповнення міжнародних резервів за рахунок зовнішнього фінансування МВФ.

Зазначимо, що для України зберігаються актуальними чинники, які збільшують ризики боргової стійкості державі: непродуктивне використання запозичень, дефіцитність платіжного балансу; залежність державного сектора від зовнішніх кредитних ресурсів,

погіршення стану розрахунків за кредитами, виданими під гарантії держави, тиск на вартість національної валюти, внаслідок збільшення зовнішнього боргу.

Високий рівень ризиків боргової стійкості України свідчить про надзвичайну актуальність питання підвищення ефективності системи управління державним боргом країни.

8.2. Управління зовнішнім боргом України

Поняття управління державним боргом закріплено на законодавчому рівні низкою нормативно-правових актів: Бюджетним кодексом України, Порядком відображення операцій, пов'язаних із державним боргом, при плануванні та використанні Державного бюджету, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 28.01.2004 р. № 42.

Управління державним (місцевим) боргом – сукупність дій, пов'язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного (місцевого) боргу, інших правочинів з державним (місцевим) боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження (ст.2 Бюджетного кодексу України).

Управління зовнішнім національним боргом – сукупність заходів уповноважених законодавством органів на стан національного боргу, його регулювання і погашення, здійснення контролю за борговою політикою держави для пошуку ефективних джерел його фінансування, а також зменшення негативних наслідків боргових ризиків.

Сутність управління зовнішнім національним боргом реалізується в його функціях (табл. 8.3).

Таблиця 8.3

Основні функції управління зовнішнім національним боргом

№ з/п	Функції управління боргом	Зміст функції
1.	Формулювання політики управління боргом	Визначення мети управління боргом та фінансових інструментів для її досягнення, забезпечення координації управління боргом із грошово-кредитним регулюванням. Розробка та затвердження програми державного запозичення країни.
2.	Планування	Прогнозування бюджетно-податкових потреб держави. Уточнення програми випуску боргових зобов'язань з точки зору періодичності, обсягу та видів фінансових інструментів.
3.	Функція первинної емісії	Короткострокове управління первинним ринком державних цінних паперів. Регулювання обсягів емісії цінних паперів та підготовка календарного графіка запозичень.
4.	Бюджетно-податкова функція	Управління касовими залишками коштів та прогнозування короткострокової потреби на них.
5.	Організаційна функція	Управління механізмом реалізації фінансових інструментів (організація аукціонів, підписки тощо). Управління механізмом регулювання та контролю за рухом позикового капіталу на фінансовому ринку.
6.	Функція підтримки вторинного ринку	Управління обігом цінних паперів на вторинному ринку та підтримка його ліквідності.
7.	Консультаційна функція	Надання консультації міністерствами та відомствами Уряду щодо управління державним боргом.
8.	Функція забезпечення	Забезпечення поставки і погашення цінних паперів при настанні строку платежу.
9.	Облікова функція	Ведення обліку боргових інструментів, що знаходяться в обігу. Ведення обліку рівня боргового навантаження за секторами економіки.

Об'єктом управління національним боргом виступають боргові

ризика (рис. 8.4).

Валютні ризики пов'язані зі зміною офіційного курсу національної валюти до іноземної валюти, у якій номіновані або індексуються зобов'язання за боргом. Валютні ризики провокують залежність витрат на обслуговування боргу від обмінного курсу, автоматичної переоцінки боргу на курсові різниці.

Процентні ризики – це ризики зростання відсоткових ставок, передбачених умовами діючих зобов'язань за боргом.

Запозичення за фіксованими ставками мінімізує процентні ризики.

Рис. 8.4. Ризики боргового навантаження

Ризик рефінансування – ризик неможливості рефінансування боргу за неприйнятної ринкової кон'юнктури на світових валютних ринках, яка робить рефінансування витратним або неможливим. Ризики рефінансування пов'язані зі зменшення ємності ринків капіталу, зменшення їхньої ліквідності, що унеможливило запозичення в обсязі, необхідному для рефінансування боргу за прийнятною ціною, та призводить до збільшення вартості запозичень. Ризик зростає, якщо держава не має резервів або інших ліквідних активів, за рахунок яких здатна погасити борг. Як правило, до рефінансування держава звертається наприкінці настання строків погашення боргових зобов'язань, завдяки чому ризик рефінансування отримав назву «кризою настання строку погашення боргу».

Операційні ризики – ризики настання події (обставини), що призведе до збільшення витрат державного (місцевого) бюджету, пов'язаних із погашенням і обслуговуванням боргу, та зменшення обсягу державних (місцевих) запозичень.

Ризик структури боргового портфеля передбачає необхідність збалансування боргових зобов'язань за терміном залучення (коротко-, середньо-, довгострокові зобов'язання), видами відсоткових ставок (фіксовані, плаваючі), інструментами залучення (цінні папери, прямі кредитні угоди, гарантії уряду), типом кредиторів (міжнародні фінансові організації, комерційні банки та інші фінансові установи, центральний банк держави), суб'єктами кредитних відносин (внутрішні та зовнішні кредитори).

Збалансована структура боргу створює підґрунття для зниження вразливості фінансового стану уряду до дії валютних, процентних операційних, кредитних ризиків.

Пріоритетність довгострокових зобов'язань у структурі боргового портфеля не тільки зумовлюється більш низькою ціною позикових коштів, а й можливістю управління інфляційними очікуваннями кредиторів, які не мають можливості реально прорахувати величину інфляції в довгостроковій перспективі. За таких умов держава має можливість скорочувати державний борг за рахунок інфляції.

Незбалансованість боргових зобов'язань за строками погашення призводить до пікового навантаження в поточному періоді, яке перевищує середньорічну величину. У результаті держава вимушена вдаватися до додаткових позик, які спрямовуються на погашення попередніх, що зумовлює формування боргової піраміди.

Ризик ліквідності – ризик тимчасової нестачі коштів державного (місцевого) бюджету на виконання зобов'язань за боргом внаслідок можливого швидкого зменшення обсягу ліквідних активів у результаті виникнення непередбачених поточних грошових зобов'язань та/або труднощів з оперативним залученням коштів шляхом запозичень. Сучасні кризи ліквідності на світових фінансових ринках яскраво ілюструють процентні ризики та ризики рефінансування.

Бюджетний ризик – ризик значного недовиконання дохідної частини державного (місцевого) бюджету, що може призвести до збільшення обсягу державних (місцевих) запозичень та/або невиконання зобов'язань з обслуговування боргу.

Ризик платіжного балансу передбачає формування його пасивного сальдо внаслідок відтоку іноземної валюти в рахунок погашення зовнішніх зобов'язань.

З виплатою відсотків та основної суми боргу пов'язаний вплив іноземної валюти, що може вилитися у формування пасивного сальдо рахунків капіталів. У такий спосіб порушення позитивної динаміки надходження зовнішніх кредитів та інвестицій може призвести до масштабного вилучення міжнародних валютних резервів та спонукати центральний банк до девальвації національної валюти.

Інвестиційні ризики обумовлені інвестиційною репутацією держави, яка впливає на вартість позичкових коштів. Інвестиційний клімат в державі слугує індикатором не тільки для інвесторів, а й для потенційних кредиторів держави. Нестабільність законодавства щодо умов ведення бізнесу, непрозорі правила його ведення, висока тінізація господарських процесів веде до зростання бізнес-ризиків, і, як наслідок, до зростання вартості позичкових коштів. Крім того, зазначені фактори зумовлюють скорочення надходжень іноземної валюти у вигляді інвестицій, що погіршує стан фінансового рахунка платіжного балансу країни.

Крім високих валютних ризиків, зовнішній борг генерує вагомі наслідки в макроекономічному контексті. Обслуговування боргу реалізується через вилучення національних ресурсів із внутрішнього обігу та передачу частини виробленого продукту у власність інших країн. При цьому, якщо відсоткові ставки за зовнішніми кредитами перевищують дохідність активів, у які було інвестовано запозичення, то мобілізація ресурсів на обслуговування зовнішнього державного боргу відбувається за рахунок вилучення ресурсів із сфери внутрішнього споживання та нагромадження капіталу.

Основні цілі та напрями управління зовнішнім національним боргом у найбільш загальному вигляді можна розділити на декілька груп (рис. 8.5).

Рис. 8.5. Цілі управління зовнішнім національним боргом

До **економічних цілей** належать перш за все мінімізація вартості зовнішніх запозичень, які привертаються, покращення умов рефінансування та (або) переоформлення заборгованості, зниження загальних витрат по обслуговуванню зовнішнього боргу, підвищення ефективності використання залучених ресурсів. У цю групу можна включити також бюджетні цілі, такі, як згладжування нерівномірності податкових надходжень і фінансування поточних бюджетних витрат. У цілому економічні цілі визначаються ступенем обтяженості країни зовнішнім боргом.

Відповідно до Наказу Міністерства фінансів України від 28.01.2004 р. № 42 у процесі управління державним боргом проводяться операції з його активного управління – це операції, пов'язані з державним боргом та спрямовані на зменшення його ризиків, отримання економії коштів державного бюджету, додаткових надходжень до державного бюджету. У свою чергу, економія коштів – скорочення фактичних витрат на обслуговування та погашення державного боргу відповідно до умов укладених кредитних договорів (договорів про позику) та умов випуску державних боргових цінних паперів порівняно з витратами, що передбачаються законом про Державний бюджет України.

Зазначимо, що процес управління боргом потребує певних затрат, до яких включаються, зокрема, витрати на розміщення, обслуговування та погашення боргових цінних паперів. Отже, управління боргом збільшує загальне боргове навантаження боржника.

Наразі до видатків на управління державним боргом включаються видатки на фінансування:

- заходів розміщення державних боргових цінних паперів на фінансовому ринку;

- заходів, спрямованих на інформаційну й рейтингову підтримку залучення коштів на фінансовому ринку;

- послуг з питань управління державним боргом (агентських, аудиторських, дорадчих, юридичних, перекладацьких та ін.): управління ризиками, оптимізації структури державного боргу, випуску й обігу похідних інструментів;

- упровадження сучасних апаратних і програмних засобів опрацювання інформації та зв'язку;

- супроводження інформаційно-аналітичних систем управління державним боргом у Міністерстві фінансів України і Державному казначействі України;

- заходів щодо заощадження коштів державного бюджету, передбачених на погашення й обслуговування державного боргу, та поліпшення його структури (достроковий викуп боргових зобов'язань держави, резервування коштів на майбутні платежі для погашення й обслуговування державного боргу, зменшення ризиків, пов'язаних із борговим навантаженням, зокрема ризиків рефінансування, валютних та процентних ризиків).

Політичні цілі управління зовнішнім боргом – підтримка стабільності функціонування політичної системи.

До **соціальних цілей** належить, перш за все, своєчасне фінансування соціальних програм, забезпечення соціальної стабільності.

Управління зовнішнім боргом – процес циклічний і багатостадійний. Цикл управління зовнішнім державним боргом, як і кожним боргом взагалі, включає **три стадії**: залучення, розміщення (використання) і погашення (виплата процентів та основної частини боргу). Відповідно, система управління зовнішнім національним боргом означає управління всіма стадіями циклу.

Розглянемо управління зовнішнім державним боргом.

Управління залученням зовнішнього боргу може базуватись як на прямому державному управлінні, так і на побічних методах, які включають державні гарантії і нормативно-адміністративне регулювання залучення негарантованих кредитів приватними фірмами. Проте державне управління залученням зовнішнього боргу,

як правило, здійснюється в контексті бюджетного процесу, який визначає граничні розміри зовнішніх державних запозичень і державних гарантій на поточний бюджетний рік.

Управління розміщенням зовнішнього боргу характеризується як ключовий активний елемент системи управління зовнішнім боргом. Розміщення зовнішнього боргу передбачає здійснення державою запозичень шляхом укладення кредитного договору (договору про позику) або випуску державних боргових цінних паперів, емітентом яких виступає Міністерство фінансів України.

Використання залучених державою ресурсів здійснюється за такими напрямами:

- фінансове розміщення, коли із зовнішнього джерела здійснюється фінансування інвестиційних проєктів і проєктів розвитку економіки. Такий спосіб є найбільш прогресивним видом використання зовнішнього боргу. При цьому надзвичайно важливим є відбір конкурентних високоефективних інвестиційних проєктів, які забезпечували б повернення одержаних ресурсів;

- бюджетне використання, при якому за допомогою залучених ресурсів фінансуються поточні бюджетні витрати, зокрема на обслуговування зовнішньої заборгованості. Цей спосіб використання ресурсів, які залучаються з міжнародного ринку, – найменш ефективний із тих, що існують;

- змішане бюджетно-фінансове розміщення, коли запозичення використовуються як на фінансування поточних бюджетних потреб, так і на розвиток економіки загалом.

Погашення зовнішнього боргу проводиться із таких основних джерел, як бюджет, золотовалютний резерв держави, приватизація власності, нові запозичення, зокрема шляхом реструктуризації боргових зобов'язань.

В українській практиці нові запозичення відіграють суттєву роль в обслуговуванні заборгованості. Велике розповсюдження, на жаль, отримав найменш ефективний спосіб – нові запозичення направляються на фінансування поточних витрат бюджету, включаючи й обслуговування наявного зовнішнього боргу.

Реструктуризація боргу – одна із форм реорганізації умов боргу, у процесі якої боржники та кредитори домовляються про відстрочення виплат заборгованостей за основною сумою кредиту та за процентами, сплата яких повинна настати в певний час, а також про новий графік таких платежів.

Наприкінці ХХ ст. склалася досить розгалужена система врегулювання зовнішньої заборгованості. Спектр підходів досить широкий: від «плану Бейкера», який передбачає продовження фінансування боргу без перегляду або зміни умов кредитування, до «плану Брейді», автори якого наголошували на необхідності списання більшої частини боргу. Це, на їхню думку, надасть поштовх до нормального функціонування економіки країни-позичальника, що підвищує ймовірність повернення решти позичкових коштів. Між цими двома крайніми точками зору міститься ціла низка проміжних, які передбачають безліч варіантів урегулювання: коригування процентів та їх переміщення в розряд капітальних сум боргів; додаткові кредити чи послаблення вимог залежно від кон'юнктури світової економіки; конвертація боргів в акції підприємств тощо. Проте проблема боргу не є перманентною, вона повсякчас змінюється, що потребує своєчасного коригування старих і вироблення нових підходів. Один з останніх – теорія «боргового навісу», за якою країна-кредитор почавши надавати кредити, потрапляє в об'єктивну пастку, будучи вже не в змозі зупинитися. Відомо, що в разі неплатоспроможності звичайного боржника (фізичної або юридичної особи) його банкрутство для кредиторів вигідніше, ніж пролонгація боргу. Державний борг фактично не забезпечений нічим (може виплачуватися лише з експортної виручки та ВВП у порядку пріоритетності з іншими цілями держави, зокрема фінансуванням власного економічного розвитку). Позикодавець може розраховувати лише на суму так званого потенційного трансферу, тобто частину державних доходів, яка буде спрямована дебітором на погашення свого боргу. Отже, оптимальною стратегією кредиторів є проведення реструктуризації боргу з продовженням кредитування.

У світовій практиці використовуються різні напрямки реструктуризації зовнішньої заборгованості:

- а) реструктуризація боргу по лінії Паризького клубу;
 - б) реструктуризація боргу комерційними банками;
 - в) конверсія боргу (в активи, в облігації);
 - г) зворотний викуп боргових зобов'язань;
 - д) списання всього боргу або його частини
 - ж) уніфікація – об'єднання декількох позик в одну, облігації раніше випущених позик обмінюються на облігації нових позик;
- з) відстрочення погашення позик.

д) сек'юритизація боргу – переоформлення не сек'юритизованих боргів у нові облигації.

Реструктуризація зовнішнього боргу здійснюється залежно від типів кредиторів і боржників.

Для різних видів зовнішнього боргу існують різноманітні концепції управління реструктуруванням для країн із низьким і середнім рівнем доходу на душу населення.

Досвід країн, що розвиваються, свідчить, що обов'язково настає час, коли обслуговування зовнішнього боргу починає систематично перевищувати нові надходження зовнішніх фінансових ресурсів у країну, якщо борги спрямовувалися не на виробничі потреби, які ведуть до одержання прибутку і зростання ВВП.

Реструктуризація боргу по лінії Паризького клубу передбачає реструктурування міжурядових позик і позик, гарантованих урядом у рамках Паризького клубу офіційних кредиторів. Вона базується на так званому меню, яке передбачає вибір між зменшенням боргу чи скороченням його обслуговування. Важливою умовою реалізації цих схем є погодження з МВФ країною-кредитором програми економічного розвитку й наявності достатньо переконливого платіжного балансу, який підтверджував би, що подальшої реструктуризації заборгованості не буде потрібно.

Конверсія боргу являє собою перетворення боргових зобов'язань у нові зобов'язання, які поліпшують стан позичальника або у фінансовому відношенні, або з точки зору перспективи.

Технічно такі операції не призводять до зміни структури наявних зобов'язань або до отримання нових позик. Кредитні корпорації, які стикаються зі списанням значної частини активів, часто обмінюють їх на боргові зобов'язання меншої номінальної вартості, імовірність виконання яких вища, або на цінні папери позичальників із числа акціонерних компаній. За своїм функціональним змістом конверсія поділяється на три типи:

- переведення боргу в місцеву валюту (свопи борг/акції, борг/борг, борг/ресурси на цілі розвитку);
- прямий обмін на активи (свопи борг/несплачені боргові вимоги, борг/місцевий, борг/фінансова реструктуризація);
- прямий обмін на товари (свопи борг/товари, борг/експорт).

Серед конверсійних операцій найбільшу питому вагу займає схема викупу боргу із вторинного ринку нижче ринкових цін і конверсія в акції корпоративних підприємств.

Механізм переведення боргу в акції є конвертацією боргу приватним кредиторам в акції компанії країни-боржника. Інвестори купують борг на вторинному ринку, потім він трансформується центральним банком країни у відповідні інструменти в національній валюті для подальшої купівлі акцій.

Держави-кредитори розробили програми конверсії боргів у національні валюти з метою довгострокового фінансування проектів розвитку, зокрема борг для охорони природи, борг для охорони здоров'я, борг для освіти. Механізм операцій зводиться до того, що міжнародна неурядова організація купує борг на вторинному ринку із значним дисконтом. Борг обмінюється на національну валюту. Для уникнення інфляційних стрибків національної валюти на закуплену суму боргу випускаються спеціальні облігації в національній валюті, які потім використовуються для фінансування програм розвитку.

Конверсія боргу виконує такі функції:

- управління заборгованістю;
- стимулювання інвестицій.

Функція управління заборгованістю знижує загальний тягар боргу в країнах, які більш зацікавлені у величині конвертованого боргу, ніж у використанні місцевих коштів. Країна може повернути капітал, який «утік», дозволивши місцевим громадянам використовувати механізм конверсії боргу, щоб репатріювати капітал, яким вони володіють за межами країни. Країни, для яких зменшення заборгованості є предметом головного занепокоєння, розроблятимуть програми конверсії боргу, що потребують мінімальної інформації відносно кредитора і дозволяють кредитору заволодіти значною частиною прибутку за рахунок знижки з ціни на вторинному ринку.

Конверсія боргу стимулює інвестування, надаючи можливість уряду запропонувати вигідний обмінний курс новим інвесторам, зацікавленим в участі в загальному економічному розвитку країни або в розробленні таких конкретних урядових ініціатив, як програми приватизації.

Конверсія боргу якоюсь мірою вигідна всім учасникам. Боржник частково виплачує свій борг у місцевій валюті зі знижкою від повної вартості, тоді як інвестор фінансує капіталовкладення за більш сприятливим курсом. Країна отримує вигоду, конвертуючи частину свого боргового тягара й нові продуктивні активи. Однак конверсія може спричинити значні витрати на управління боргом і перерахунок

інвестицій. Витрати на управління боргом включають інфляційний вплив у зв'язку з друкуванням нових грошей для фінансування конверсії та ризику, що механізм міг бути використаний місцевими та іноземними інвесторами для отримання короткострокового прибутку в результаті валютних угод. Цей метод відомий як «раунд-триппінг» (купівля цінного папера з наступним продажем протягом короткого проміжку часу).

Мобілізація капіталу за допомогою випуску акцій не звільняє країну від зовнішніх зобов'язань, а лише переводить договірні з певним строком зобов'язання в домовленість про розподіл прибутків і збитків. Протягом часу для країни, що розвивається, вкладення в цінні папери можуть перевищити вартість позики. Крім того, інвестиції можуть збільшити валютний ризик для країни-боржника, адже інвестиції можуть принести дохід у місцевій або в будь-якій іншій іноземній валюті, оскільки ці інвестиції використовувалися для отримання дивідендів чи погашення боргу.

Сек'юритизація боргів. При достроковому викупі боргу виникає щонайменше два обмеження: розмір валютних резервів країни-дебітора і позиція кредиторів з питань викупу окремих боргів. Сек'юритизація дозволяє долати ці обмеження, оскільки являє собою механізм емісії дебітором нових зобов'язань у вигляді облігацій, які або обмінюються на старий борг, або продаються на відкритому ринку. Будь-який кредитор (боржник) має змогу сек'юритизувати свої активи (або борги), а успіх операції залежатиме від: 1) готовності ринку взяти додатковий ризик; 2) стану фінансів боржника з погляду обслуговування нових зобов'язань, джерелом погашення яких є старі борги; 3) політичних мотивів.

Серед основних видів цінних паперів, у які переоформлено державний борг, виділяють дві основні групи: іноземні облігації (випускаються нерезидентами на внутрішньому ринку іноземної держави) та єврооблігації (середньо- і довгострокові зобов'язання у євровалюті, які випускаються для розміщення на євrorинку серед зарубіжних інвесторів).

Викуп боргу являє собою купівлю країною-позичальником своїх боргових зобов'язань на відкритому ринку зі значним дисконтом. Окремі боржники мають суттєві золотовалютні резерви або можуть без особливих зусиль їх наростити за рахунок експорту, а борги цих країн кредитори відносять до числа сумнівних і продаються на відкритому ринку з великим дисконтом. Тоді виникає ситуація, за

якої дебітору вигідно викупити свої борги з цим дисконтом, інакше кажучи – за їхню часткову вартість. Для позичальників це означало б, що частину боргу кредитори їм простили.

Зворотні закупівлі мають здійснюватися тільки в тому разі, якщо країна не стикається з труднощами у виплаті своєї заборгованості і має добру репутацію серед кредиторів Паризького клубу. Таке врегулювання проблеми зовнішнього боргу ускладнено двома об'єктивними обставинами. По-перше, у цьому разі порушується принцип черговості, тобто переваги на погашення більш давніх боргів, оскільки позичальник, звісно ж, буде намагатися викупити зобов'язання з найбільшою знижкою. По-друге, виникає ефект «зворотного відбору», коли найвищі переваги отримують найгірші позичальники, борги яких торгуються з найвищими знижками.

Списання боргу застосовується лише в крайньому випадку. Такий випадок виникає лише тоді, коли іноземні зобов'язання перевищують платоспроможність певної країни. У такій ситуації держава-позичальник змушена відволікати частину власного ВВП, необхідного для національного господарського розвитку, на погашення зовнішньої заборгованості, яка, по суті, стає додатковим податком на громадян цієї країни. Така ситуація не стимулює економічного зростання, і додатковий «борговий навіс» знижує доходи громадян і гальмує національні інвестиції.

Отже, сьогодні не існує якого-небудь однозначного вирішення проблеми «боргового навісу». Усі розроблені схеми реструктуризації зовнішньої заборгованості мають цілу низку недоліків, тому при регулюванні іноземного боргу необхідно всебічно вивчити кожен конкретний випадок, зводячи до мінімуму дію негативних наслідків і враховуючи не тільки економічні, а й політичні фактори.

Правове регулювання державного та гарантованого державою боргу в Україні здійснюється відповідно до Конституції України, Бюджетного Кодексу України та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з погашенням та обслуговуванням державного та гарантованого державою боргу.

В Україні оцінювання ефективності управління державним боргом здійснюється Рахунковою палатою України шляхом проведення аудиту. Крім того, Міністерством фінансів України здійснюється контроль за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом відповідно до постанови Кабінету

Міністрів України «Порядок здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом».

Під час здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням боргом, Міністерство фінансів України:

- проводить оцінку ризиків для їх мінімізації;
- визначає оптимальне співвідношення очікуваних витрат державного бюджету з управління боргом до ризиків;
- проводить операції з управління боргом.

Для здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним боргом, Мінфін може проводити операції з:

- розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунка та коштів валютних рахунків державного бюджету на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів із зобов'язанням їх зворотного продажу з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бюджетного періоду;
- короткострокового залучення коштів шляхом проведення операцій із розміщення короткострокових державних цінних паперів із строком обігу до 90 днів;
- дострокового викупу державних цінних паперів;
- обміну зобов'язань за державним боргом для заміни валюти, зменшення відсоткової ставки, продовження строку погашення такого зобов'язання.

Економічна криза посилює загострення ризиків боргової безпеки країни та висвітлює проблеми в системі управління боргом України (рис. 8.6).

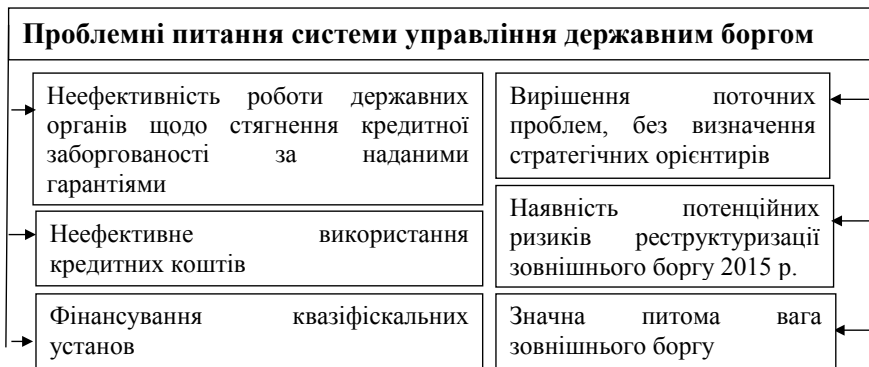

Рис. 8.6. Проблемні питання системи управління державним боргом України

8.3. Боргова політика України

Боргова політика держави виступає інструментом забезпечення її боргової безпеки, що зумовлює визначення основною метою боргової політики забезпечення такого рівня внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування, ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, який є достатнім для задоволення нагальних соціально-економічних потреб та не загрожував фінансовому стану держави.

Основні причини зростання державного боргу в Україні наведені на рис. 8.7.

Рис. 8.7. Причини зростання державного боргу України

За характером формування державного боргу України боргову політику України можна поділити на низку етапів (табл. 8.4).

Сьогодення характеризується високо ризиковим станом боргової стійкості України. Для запобігання дефолту держави боргова політика спрямована на реструктуризацію зовнішньої заборгованості.

Законом України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» від 19.05.2015 р. № 436-VIII закріплюється можливість тимчасового припинення примусової реалізації будь-якого майна суб'єктів зовнішніх запозичень, тобто його відчуження шляхом звернення стягнення на майно суб'єктів зовнішніх запозичень за рішеннями, що підлягають примусовому виконанню згідно з чинним законодавством.

Таблиця 8.4

Періодизація боргової політики України

Період	Характеристика
1991-1994рр.	Прямі кредити НБУ, урядові гарантії за іноземними кредитними договорами (комерційними позиками).
1995-1997рр.	Урядові гарантії за іноземними кредитними договорами (комерційними позиками), нарощування державного боргу внаслідок залучення зовнішніх кредитів від міжнародних фінансових організацій, випуск облігацій внутрішніх державних позик.
1998-1999рр.	Проведення реструктуризації державного боргу шляхом збільшення строку виплат за облігаціями внутрішніх державних позик.
2000-2002рр.	Реалізація програми реструктуризації зовнішньої державної заборгованості. Реструктуризація Міністерством фінансів зобов'язань перед НБУ. Наслідки: скорочення державного боргу та виплат на його обслуговування.
2003-2005рр.	Обмеження боргової залежності, заміна зовнішніх позик на внутрішні.
2006-2007рр.	Зростання державного боргу за рахунок збільшення питомої ваги зовнішнього кредитування від міжнародних фінансових організацій та гарантованого державою боргу. Зростання ролі облігаційних позик.
2008-2009рр.	Зростання державного боргу за рахунок збільшення питомої ваги зовнішнього державного боргу.
2010-2014рр.	Нарощування державного боргу для покриття дефіциту державного бюджету, фінансування соціальних програм, квазіфіскальних інститутів (НАК «Нафтогаз», Пенсійний фонд, Державна іпотечна установа, державні банки). Збільшення питомої ваги зовнішнього державного боргу з високим рівнем вартості позик.
2015р.- по теперішній час	Критичний стан боргового навантаження, проведення реструктуризації зовнішнього державного боргу та державних гарантій, списання частки зовнішнього боргу.

У 2015 році Україна досягла домовленостей зі Спеціальним комітетом кредиторів відносно реструктуризації 14 державних та гарантованих державою єврооблігацій на загальну суму 18 млрд. дол. США.

Результатом реструктуризації стало списання 20 % основного боргу, реструктуризація боргу на суму близько 15 млрд. дол. США шляхом обміну поточних єврооблігацій на 9 нових із перенесенням

строків виплат з 2015-2023 рр. на 2019-2027 рр., підвищення купонної ставки з 7,22% до 7,75% річних, випуск 20-річних (2021-2040 рр.) інструментів відновлення вартості, прив'язаних до показників зростання реального ВВП: до 3% – 0 вартість, для 4% – 15% від приросту ВВП понад 3%, від 4% зростання – 40% вартості від кожного відсотка зростання. Платежі не будуть здійснюватися до перевищення номінального ВВП 125,4 млрд. дол. США, у 2021-2025 рр. виплати обмежені 1% ВВП.

Унаслідок реструктуризації відбулося зниження витрат на обслуговування державного боргу, уникнення дефолту, стабілізація платіжного балансу. Водночас за оцінками експертів існують такі ризики проведеної реструктуризації: посилення боргового тягаря в довгостроковій перспективі внаслідок збільшення дохідності боргових інструментів та їх прив'язки до зростання ВВП. Так, замість списаних 3,6 млрд. дол. США виплата 15% або 40 % номінального приросту ВВП протягом 20 років, якщо темпи зростання реального ВВП перевищать 3% та 4%. За прогнозами МВФ платежі становитимуть 0,3% ВВП у 2021-2025 рр.

Для України продовжують зберігатися високі ризики боргової стійкості, що зумовлює необхідність проведення зваженої боргової політики.

Експертами МВФ узагальнено три моделі боргової політики (рис. 8.8).

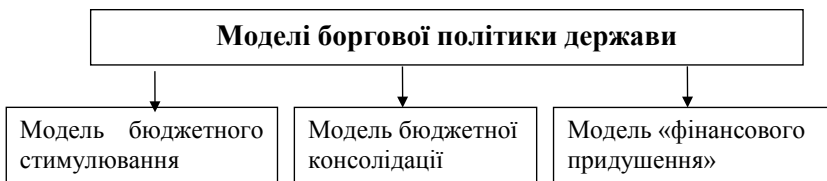

Рис. 8.8. Моделі боргової політики держави

Модель бюджетного стимулювання передбачає стимулювання платоспроможного попиту, економічного зростання шляхом збільшення державних видатків, що може призвести до короткострокового зростання бюджетного дефіциту.

Модель бюджетної консолідації передбачає зменшення видатків бюджету, збільшення податкового навантаження для досягнення контролю над дефіцитом бюджету, зниження темпів зростання

державного боргу. Саме ця політика була проведена більшістю країн ЄС у посткризовий період.

Модель «фінансового придушення» спрямована на досягнення прийняттого рівня боргового навантаження шляхом наявності високої інфляції та низьких номінальних процентних ставок для комерційних кредитів та державних запозичень. Доходи бюджету забезпечуються за рахунок розширення економічної діяльності суб'єктів господарювання. Зростання податкових надходжень забезпечується за рахунок поступового економічного зростання, що забезпечує збалансування бюджету та зменшення потреб у запозиченнях.

Незалежно від виду моделі боргової політики, ефективність її реалізації залежить від загальної економічної ситуації в державі, стабільності валютного курсу, зважених та узгоджених заходів грошово-кредитної, бюджетної, податкової політики. За відсутності зростання економіки країни та незадовільного фінансового стану суб'єктів господарювання, розбалансованості державних фінансів, слабкої грошово-кредитної системи, боргова політика може бути зведена лише на постійну реструктуризацію боргів, залучення нових позик для погашення попередніх. З огляду на це, експертами МВФ було визначено такі орієнтири економічної політики України:

1. Прискорення реформування сектора державних підприємств, діяльність яких є неефективною, а сам сектор є громіздким.

2. Поліпшення інвестиційного клімату: поліпшення умов ведення бізнесу, боротьба з корупцією.

3. Забезпечення підвищення заробітної плати відповідно до зростання її продуктивності.

4. Бюджетна консолідація з урахуванням пенсійного реформування, підвищення ефективності податкової системи, підвищення якості та ефективності державних витрат.

5. Проведення обережної грошово-кредитної політики, спрямованої на зниження інфляції, відновлення золотовалютних резервів.

6. Пожвавлення банківського кредитування.

Щодо заходів боргової політики України, то до них віднесено:

1. Введення обмеження на кредитування дефіциту державного бюджету банківською системою, що має місце через придбання комерційними банками облігацій внутрішньої державної

позики. Введення обмеження можливо через запровадження обов'язкового нормативу частки ОВДП у загальному обсязі активів.

2. Підвищення ефективності запозичених коштів шляхом забезпечення контролю за їхніми обсягами, цілями використання, спрямування для державної інвестиційної діяльності.

3. Удосконалення боргової політики щодо надання державних гарантій шляхом заборони надання державних гарантій на кредити бюджетним установам.

4. Обмеження обсягів гарантованого державою боргу для малого та середнього бізнесу до 2,5 млн. євро.

5. Поступового досягнення показника співвідношення гарантованого й державного боргу до 10%.

У борговій політиці держави мають бути перенесені акценти із зовнішнього ринку на внутрішній ринок боргових зобов'язань, що не тільки знизить валютний ризик, а й стимулюватиме розвиток національного ринку цінних паперів.

Питання для самоконтролю

1. Що таке зовнішній національний борг та які його складові?
2. Яка структура валового зовнішнього боргу України?
3. Що таке управління боргом та які його функції?
3. Які фактори впливають на боргову безпеку держави?
4. Які існують ризики боргової безпеки держави?
5. Які існують методи управління державним боргом?
6. Що таке боргова політика держави, її мета та завдання?
7. Які основні етапи боргової політики України?
8. Які індикатори характеризують боргову безпеку держави?
9. Які проблеми існують у сфері управління боргом України та можливі напрями їх вирішення?

Тести для самоконтролю

1. За активною формою зовнішнього державного кредиту держава виступає в ролі:

- А) позичальника;
- Б) кредитора;

- В) гаранта;
- Г) позичальника та гаранта.

2. Показник «Відношення обсягу валового зовнішнього державного боргу до ВВП» має становити:

- А) не менше ніж 30% від річного номінального обсягу ВВП;
- Б) не менше ніж 60% від річного номінального обсягу ВВП;
- В) не більше ніж 30% від річного номінального обсягу ВВП;
- Г) не більше ніж 70% від річного номінального обсягу ВВП.

3. Фіскальна функція зовнішнього державного кредиту полягає у:

- А) мобілізації тимчасово вільних коштів населення та юридичних осіб до централізованих фондів фінансових ресурсів;
- Б) погашенні дефіциту державного бюджету;
- В) перерозподілі тимчасово вільних коштів між економічними суб'єктами.

4. Зовнішній кредит, який отримує держава, на практиці визначає формування:

- А) тимчасово вільних державних коштів;
- Б) державного боргу;
- В) резервного фонду;
- Г) державного бюджету.

5. Державна гарантія за зовнішніми кредитами сприяє:

- А) формуванню додаткових коштів, які мають надійти до державної казни;
- Б) зростанню умовної державної заборгованості, результатом якої є накопичення прихованого державного боргу;
- В) підвищенню фінансової безпеки країни;
- Г) зростанню прямого державного боргу.

6. Зовнішній державний кредит – це:

- А) усі кредитні операції, що здійснюються банківською системою;
- Б) сукупність кредитних відносин, суб'єктом яких є держава;
- В) сукупність кредитних відносин, у яких держава бере участь як кредитор, позичальник чи гарант за кредитними зобов'язаннями третіх осіб;

Г) усі кредитні операції, що здійснюються державними банками.

7. Економічні відносини, які можна назвати зовнішнім державним кредитом, виникають тоді, коли держава в особі державного органу на кожному рівні виступає:

- А) страховиком;
- Б) посередником;
- В) кредитором;
- Г) стороннім суб'єктом.

8. Зовнішні державні запозичення здійснюються шляхом:

- А) укладення прямих кредитних договорів, розміщення державних боргових цінних паперів на фінансовому ринку;
- Б) надання гарантій за позиками;
- В) залучення банківських депозитів;
- Г) отримання гарантій за позиками.

9. Умовний зовнішній державний борг – це:

- А) зобов'язання держави як гаранта за отриманими позичальниками кредитним коштом;
- Б) зобов'язання держави як позичальника;
- В) зобов'язання позичальників перед державою за отриманими державними кредитами;
- Г) зобов'язання держави як за отриманими кредитним коштом, строк виконання яких не настав.

10. Активний характер впливу зовнішнього державного боргу на економіку має місце в разі використання запозичених коштів:

- А) на виробництво для одержання доданої вартості або на будь-які інші продуктивні цілі;
- Б) на фінансування бюджетного дефіциту;
- В) на погашення попередніх державних позик;
- Г) на соціальні витрати.

РОЗДІЛ 9. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні поняття та терміни: податкова політика, оподаткування експортно-імпортних операцій, мито, ставки мита, податок на додану вартість, акцизний податок, оподаткування бартерних операцій.

9.1. Податкова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Важливою умовою для ефективного застосування податкових інструментів для регулювання зовнішнього сектора економіки є зважена податкова політика, яка повинна бути спрямована на стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності в країні.

Податкова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності є системою дій та заходів держави, які здійснюються для розвитку національної економіки з урахуванням впливу світових тенденцій і внутрішньої економічної кон'юнктури, що втілюється через механізм оподаткування зовнішньоекономічної діяльності.

Основною метою податкової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності є забезпечення реалізації стратегічних завдань держави щодо створення конкурентоспроможності національної економіки з інтегруванням у світове співтовариство.

Податкову політику України у зовнішньоекономічній сфері у період 1991-2017 рр. можна класифікувати за декількома етапами.

Податкова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності періоду 1991-1993 рр. була розрахована на становлення основних принципів, завдань, визначення методів реалізації самої податкової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності, узгодження із законодавчим полем та гармонізація з усією економічною системою держави. Аналізуючи стан та завдання податкової політики на цьому етапі, можна констатувати, що реалізація податкової політики у зовнішньоторговельній діяльності характеризується домінуванням у цій сфері елементів, що сформувалися ще за часів Радянського Союзу: обмеження імпорту товарів широкого вжитку та харчування через

установлення високих ставок мита (від 10 % до 50 %) та звільнення від оподаткування імпорту устаткування, обладнання й сировини. З 1993 року починається процес трансформації податкової політики у напрямку впливу на сферу зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, широко впроваджується оподаткування імпорتنих операцій акцизним збором. Значно розширюється перелік підакцизних товарів та зростає ставка акцизного збору, що в середньому становить 39,9 %. Наприкінці 1993 року впроваджується оподаткування податком на додану вартість експорту при зовнішньоекономічному бартері, за умови якого грошові кошти надходять в українських карбованцях за ставкою 28 %. Крім того, від оподаткування податком на додану вартість звільняється експорт товарів (робіт, послуг) власного виробництва за умови надходження грошових коштів в іноземній валюті.

Для формування валютних фондів у 1992 році було запроваджено податок на валютну виручку від експорту продукції (робіт, послуг) за ставкою від 15% до 70% залежно від виду продукції. При цьому дохід суб'єкта підприємницької діяльності зменшувався на суму валютних надходжень, із яких сплачено податок на валютну виручку.

У зовнішній інвестиційній діяльності дію податкової політики можна оцінити як стимулюючу або лібералізаційну для суб'єктів господарювання. Оскільки, починаючи з березня 1992 року, для іноземних інвесторів виділялись 5-, 3- та 2-річні «податкові канікули» з податку на прибуток для підприємств з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу; зменшення суми доходу, що підлягає оподаткуванню, на величину фактично здійснених іноземних інвестицій – для підприємств, що повністю належать іноземному інвесторові; 5-річне звільнення підприємств з іноземними інвестиціями за участю українського капіталу від сплати податку на додану вартість при реалізації ними товарів, робіт, послуг власного виробництва. Після закінчення терміну «податкових канікул» підприємствам необхідно було сплачувати 50 та 70 % від ставок податку на доходи. Однак, як тільки почали діяти норми законодавства, до них почали вноситися зміни щодо звуження прав іноземних інвесторів та позбавлення їх певних пільг. Та вже з травня 1993 року внесено межі щодо застосування «податкових канікул» усім підприємствам з іноземними інвестиціями. Підприємства одержували 5-річні «податкові канікули» тільки за умови внесення

іноземними інвесторами не менше ніж 50 тисяч доларів США майном або 500 тисяч доларів США грошима. Причому зазначені суми не могли становити менше 20 % статутного фонду підприємства. Варто зазначити, що якщо підприємство з іноземними інвестиціями отримало прибуток від посередницьких операцій, аукціонних торгів матеріальними цінностями, проведення лотерей, від казіно, гральних автоматів, воно лишалося всіх пільг. Прибуток від такої діяльності оподатковувався за підвищеними ставками в розмірі 45 % та 60 %.

Другий період (1994-1997 рр.) – передбачав вирішення такого завдання податкової політики, як збільшення податкових надходжень до бюджету країни, тобто податкову політику можна охарактеризувати як фіскально-орієнтовану. Саме в цьому періоді різко збільшується податкове навантаження на зовнішньоекономічну діяльність, зокрема збільшуються ставки імпортного мита для постачання сировини. Для виробничих потреб запроваджуються мінімальні ставки імпортного мита. Крім того, розширюється перелік підакцизних товарів, підакцизними товарами починають вважатися: кава, цукор, кольорові телевізори, відеотехніка, вироби з кристалю, ювелірні вироби, хутро, натуральна шкіра, офісні меблі, мікрохвильові печі, столові вироби з покриттям із дорогоцінних металів. У три рази збільшуються ставки акцизного збору на імпортований спирт, горілку, вина, коньяки, пиво, а саме: середньозважена ставка акцизного збору в 1994 році становила 78,4%, у 1995 році – 92 %. Об'єктом оподаткування акцизним збором визначається митна вартість імпортованого товару, яка може значно відрізнятись від договірної вартості товару.

Для податку на додану вартість об'єктом оподаткування стає митна вартість імпортованого товару з урахуванням фактично сплачених сум мита та митних зборів, а якщо імпортований товар є підакцизним, тоді і з урахуванням ще й акцизного збору. Крім того, для ПДВ вводиться нова форма розрахунку – вексельна; запроваджується мінімальна митна вартість товару; ставка податку стає 20 %. Починаючи з лютого 1994 року, експорт як за іноземну, так і за національну валюту та бартерні операції не оподатковується ПДВ.

Починаючи з 1995 року, подальші зміни в оподаткуванні підприємств з іноземними інвестиціями були спрямовані на поступову відміну податкових пільг. Прибуток підприємств, які отримували суб'єкти господарювання із зареєстрованими іноземними

інвестиціями, із 01.01.1995 року підлягав оподаткуванню у загальнозстановленому порядку. А з 1997 року з податку на прибуток зовсім скасовуються податкові пільги для підприємств з іноземними інвестиціями.

Третій період (1998 – 2006 рр.) передбачав виконання завдання податкової політики як трансформування системи оподаткування зовнішньоекономічної діяльності щодо умов ГАТТ/СОТ. Такий період податкової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності був найбільш складним. Адже за ці роки податкова політика була спрямована на трансформування системи оподаткування зовнішньоекономічної діяльності щодо умов ГАТТ/СОТ для вступу в СОТ та запровадження національного режиму податкового регулювання для підприємств з іноземним капіталом. За 1998-1999 роки знижуються ставки на сировину, на значну кількість текстильної промисловості відповідно до зобов'язань України перед ЄС, а при застосуванні акцизного збору вводиться поняття мінімальної митної вартості товару, що, зі свого боку, збільшує базу оподаткування. Збільшуються ставки акцизного збору на нафтопродукти, а саме: на бензин моторний у 1,5 рази. При застосуванні податку на додану вартість, навпаки, відміняється мінімальна митна вартість, а також скасовуються пільги на товари критичного імпорту.

Із 2000 року максимальний рівень ставок імпортного мита зменшується до 25 %. Крім того, починають уперше застосовуватися спеціальні, антидемпінгові та компенсаційні мита. Щодо акцизного збору, то з переліку підакцизних товарів виключаються меблі, телевізори, відеотехніка, аудіокасети, вводяться ставки з акцизного збору на тютюнові вироби та алкогольну продукцію в національній валюті України. Також перестає застосовуватися поняття мінімальної митної вартості, зменшується база оподаткування шляхом вилучення з бази оподаткування сум митних зборів. Для підприємств з іноземними інвестиціями ліквідуються всі податкові пільги та починає діяти національний режим оподаткування. Водночас залишаються мінімальні стимули для залучення іноземних інвестицій щодо зменшення податкової бази з податку на прибуток. До об'єкта оподаткування ПДВ та мита не включається вартість із передачі основних фондів як внеску до статутного фонду юридичної особи для формування цілісного майнового комплексу в обмін на емітовані нею корпоративні права. Однак, якщо така іноземна інвестиція суб'єктами господарювання не буде зареєстрована міськими державними

адміністраціями, то таку іноземну інвестицію необхідно буде оподатковувати митом. Із 2001 року знижуються ставки експортного мита на насіння соняшника з 23% до 17%. Із жовтня 2002 року вводиться заборона давальницьких схем щодо експорту насіння соняшника. Із березня 2005 року оподатковується імпорт обладнання, устаткування підприємств з іноземними інвестиціями. Також скасовуються пільги з податку на додану вартість, акцизного збору та мита для вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

Четвертий період (2007 – 2010 рр.) передбачає, що податкова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності спрямована на чітке виконання завдань, затверджених двома стратегіями у 2007 та 2009 роках. Податкова політика характеризувалася адаптованим податковим законодавством до вимог ГАТТ/СОТ та вступом України до СОТ із подальшим виконанням податкових зобов'язань у рамках СОТ, що супроводжується лібералізаційними заходами в податковій політиці у сфері зовнішньоекономічної діяльності (табл. 9.1). Наприклад, у 2010 році середньозважена ставка митного тарифу в Україні для всієї товарної номенклатури зовнішньоторговельної діяльності становила 4,6 %, для сільськогосподарських товарів – 9,8 %; для промислових товарів – 3,8 %, що свідчить про досить ліберальний характер податкової політики щодо регулювання зовнішньоторговельного обороту країни сьогодні.

П'ятий період (2011 – 2014 рр.). У зовнішній інвестиційній діяльності податкова політика тільки з 2011 року зазнала незначних, але лібералізаційних змін, тобто діє той же національний податковий режим для підприємств з іноземними інвестиціями, проте, починаючи з квітня 2011 року, ставки податку на прибуток поступово почали зменшуватися, а саме: з 01.04.2011 р. на 23%; з 01.01.2012 р. – 21%; з 01.01.2013 р. – 19%; з 01.01.2014 р. – 18%. Крім того, був змінений порядок визначення бази оподаткування. Тепер оподаткований прибуток розраховується як різниця між доходами та витратами підприємства. Важливою є також зміна в методиці нарахування амортизаційних відрахувань для основних засобів та нематеріальних активів. По-перше, перелік груп основних засобів збільшився з 4 до 16 груп, нематеріальних активів – до 6 груп. По-друге, встановлено мінімально допустимі строки корисного використання основних засобів та нематеріальних активів. Також встановлено п'ять методів нарахування амортизації, зокрема: прямолінійний, зменшення

залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивний, виробничий, замість одного податкового.

Із 2013 р. (скасовано з 2016 р.) для створення конкурентоспроможної національної економіки та активізації інвестиційних процесів в Україні були запроваджені пільги з податку на прибуток для суб'єктів господарювання, зокрема зовнішньоекономічної діяльності, які реалізують проекти в пріоритетних галузях економіки за такими ставками:

- з 01.01.2013 р. – 31.12.2017 – 0%;
- з 01.01.2018 р. – 31.12.2022 – 8 %;
- з 01.01.2023 р. – 16 %

Така пільга з податку на прибуток була запроваджена для суб'єктів господарювання, які планують реконструкцію та модернізацію виробництва на суму від 0,5 до 3 млн. євро, а також при досягненні двох інших критеріїв:

- створення нових робочих місць у кількості від 25 до 150 осіб;
- рівень середньої заробітної плати повинен перевищувати у 2,5 рази встановлену мінімальну заробітну плату.

У разі виконання наведених умов суб'єкти господарювання, крім отримання пільг з податку на прибуток, мають право й на застосування методу прискореної амортизації основних засобів.

Для запобігання викривлення податкової бази з податку на прибуток підприємств за господарськими операціями з нерезидентами, запроваджується контроль за трансфертним ціноутворенням, зокрема вводиться поняття «контрольована операція», яка оподатковується за міжнародним принципом оподаткування взаємозалежних компаній – принципом «втягнутої руки» та передбачає збільшення податкових зобов'язань до рівня податкових зобов'язань непов'язаних осіб за аналогічними операціями.

Шостий період (з 2014 р. і до сьогодні) характеризується системним реформуванням Державної фіскальної служби з контрольного до сервісного органу, ужиття заходів щодо вдосконалення системи оподаткування, виявлення схем ухилення від сплати митних платежів, упровадження електронних сервісів для платників податків.

На сьогодні перед податковою політикою в зовнішньоекономічній сфері першечерговими завданнями визначено: ефективне адміністрування митних зборів, виконання міжнародних

зобов'язань, обмеження можливостей для ухилення від оподаткування через реалізацію таких кроків:

- імплементація заходів із протидії стратегіям та практикам із розмивання бази оподаткування та виведення прибутків з-під оподаткування (BEPS);

- оподаткування електронної комерційної діяльності;

- запровадження податку на виведений капітал;

- створення єдиного рахунка для сплати митних платежів;

- запровадження плати за виконання митних формальностей відповідно до міжнародних угод;

- створення інтегрованої довідкової цінової бази даних митної вартості;

- запровадження Інтегрованого митного тарифу;

- перегляд баз оподаткування митними платежами відповідно до Регламентів ЄС.

9.2. Особливості оподаткування податками від зовнішньоекономічної діяльності експортно-імпорتنних операцій в Україні

Експортно-імпорتنні операції як складова частина зовнішньої торгівлі є найважливішим джерелом одержання прибутку окремим підприємством і державою загалом.

Відповідно до законодавства України експортно-імпорتنні операції оподатковуються перш за все такими податками від зовнішньоекономічної діяльності, як:

- мито;

- акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції);

- податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції).

За своєю природою мито є податком на товари, що переміщуються через митний кордон України, оскільки:

- сплачується в обов'язковому безоплатному порядку відповідно до вітчизняного законодавства;

- не має конкретного цільового призначення.

Мито класифікують за різними ознаками (табл. 9.1).

Таблиця 9.1

Види мита, що справляються в Україні

Ознака класифікації залежності від:	Вид мита	Характеристика мита
напрямку переміщення товарів і цінностей	ввізне	установлюється для товарів, імпортованих у країну
	вивізне	установлюється для товарів, експортованих із країни
способу нарахування ставки	адвалорне	нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, оподатковуваних митом
	специфічне	нараховується в установленій грошовій сумі на одиницю товарів та інших предметів, оподатковуваних митом
	комбіноване	нараховується одночасно як по адвалорних, так і по специфічних ставках
мети застосування	сезонне	установлюється на певний строк, однак за вітчизняним законодавством не більше ніж на 4 місяці
	спеціальне	як засіб захисту українських виробників; як засіб захисту національного товаровиробника в тому разі, коли товари ввозяться на митну територію України в обсягах та (або) за таких умов, що заподіюють значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику; як запобіжний засіб щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні інтереси у сфері зовнішньоекономічної діяльності; як заходи у відповідь на дискримінаційні та (або) недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та (або) зачіпають інтереси України
	Антидемпінгове	застосовується для захисту внутрішнього ринку від імпорту товарів за демпінговими цінами
	Компенсаційне	застосовується, по-перше, у випадку ввозу на митну територію України товарів, що є об'єктом субсидованого імпорту, що завдає шкоди національному товаровиробнику; по-друге, у випадку вивозу за межі митної території України товарів, для виробництва, переробки, продажу, транспортування, чи є об'єктом експорту, за яким вивозяться товари, за якими надавалася субсидія, якщо такий вивіз завдає шкоди. Попередні компенсаційні заходи можуть застосовуватися шляхом запровадження справляння попереднього компенсаційного мита. Розмір ставки попереднього компенсаційного мита встановлюється відповідним рішенням Комісії.

Запровадження **спеціального мита** регламентується Законом України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» та застосовується як захисний захід у рамках проведення спеціального розслідування Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі з метою визначення чи заподіює значну шкоду або загрожує заподіянням значної шкоди національному товаровиробнику імпорту в Україну. Якщо зростання обсягу імпорту в Україну відбувається в таких розмірах та (або) в такі строки або на таких умовах, що заподіюється або існує загроза заподіяння значної шкоди, для захисту національних інтересів можуть застосуватися такі спеціальні заходи:

1) запровадження режиму квотування імпорту в Україну, що є об'єктом спеціального розслідування, із визначенням обсягів квот та порядку їх розподілу;

2) установа спеціального мита щодо імпорту в Україну, який є об'єктом спеціального розслідування.

Спеціальне мито сплачується імпортером товару в Україну незалежно від інших податків і зборів (обов'язкових платежів), які справляються при імпорті в Україну. Розмір ставки спеціального мита визначається у відсотках до митної вартості товару, що є об'єктом спеціального розслідування. Митна вартість цього товару розраховується відповідно до базисних умов поставки CIF – кордон України.

Спеціальне мито справляється у відповідному розмірі та в кожному випадку окремо на недискримінаційній основі, незалежно від країни експорту.

Антидемпінгове мито застосовується: відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» в разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом демпінгу та/або в разі вивезення за межі митної території України товарів за ціною, істотно нижчою за ціни інших експортерів подібних або безпосередньо конкуруючих товарів на момент цього вивезення, якщо таке вивезення заподіює шкоду.

Товар вважається об'єктом демпінгу, якщо в Україні його експортна ціна є нижчою від порівнянної ціни на подібний товар у країні експорту у звичайних торговельних операціях. Можуть застосовуватися попередні антидемпінгові заходи шляхом запровадження справляння попереднього антидемпінгового мита та остаточних заходів.

Розмір ставки попереднього антидемпінгового мита не повинен перевищувати попередньо розраховану демпінгову маржу та повинен бути нижчим ніж ця маржа за умови, що ставка мита буде достатньою для запобігання шкоди, заподіяній національному товаровиробнику.

Попередні антидемпінгові заходи застосовуються протягом чотирьох місяців. Цей строк може бути продовжений на два місяці, але загальний строк їх застосування не повинен перевищувати шести місяців. Строк застосування попередніх антидемпінгових заходів продовжується до шести місяців у випадках, коли експортери, що проводять значну кількість торговельних операцій, які є об'єктом розгляду, подають до Міністерства заяву про продовження строку застосування попередніх антидемпінгових заходів або не заперечують проти продовження строку застосування попередніх антидемпінгових заходів.

Розмір ставки остаточного антидемпінгового мита визначається: у відсотках до митної вартості товару, що є об'єктом антидемпінгового розслідування. Митна вартість цього товару розраховується відповідно до базисних умов поставки CIF-кордон України; або різницею між мінімальною ціною та митною вартістю зазначеного товару, розрахованою відповідно до базисних умов поставки CIF-кордон України.

Остаточне антидемпінгове мито сплачується за ставкою та на умовах, установлених у відповідному рішенні Комісії про застосування остаточних антидемпінгових заходів. Остаточне антидемпінгове мито сплачується незалежно від сплати інших податків і зборів (обов'язкових платежів), зокрема мита, митних зборів тощо, які, як правило, справляються при імпорті в Україну товарів.

Компенсаційне мито застосовується:

- відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» від 22.12.1998 р., № 331-XIV у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіює шкоду національному товаровиробнику;

- у разі вивезення за межі митної території України товарів, для виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту або споживання яких безпосередньо або опосередковано надавалася субсидія, якщо таке вивезення заподіює шкоду.

Розмір ставки попереднього компенсаційного мита визначається одним із таких способів:

- у відсотках до митної вартості товару, що є об'єктом антисубсидійного розслідування. Митна вартість цього товару розраховується відповідно до базисних умов поставки СІФ-кордон України;

- або різницею між мінімальною ціною та митною вартістю зазначеного товару, розрахованою відповідно до базисних умов поставки СІФ-кордон України.

Мінімальна ціна – ціна товару, за якою його продаж не завдає шкоди національному товаровиробнику.

Щодо імпорту товару одним постачальником не можуть одночасно застосовуватися компенсаційне та антидемпінгове мито.

Відносно товарів, що переміщуються через митний кордон України, застосовуються три види ставок мита:

- преференційні;
- пільгові;
- повні.

Преференційні ставки – це особливі пільгові ставки, які включають звільнення від сплати мита і застосовуються до товарів, які походять із держав, що разом з Україною входять до митних союзів або створюють з нею спеціальні митні зони, а також при встановленні якогось спеціального преференційного рішення відповідно до міжнародних договорів за участю України.

Преференційні митні ставки застосовують, в основному, до товарів країн, що розвиваються (за винятком товарів, які входять у товарні групи від 25 до 97 позиції). Особливість України стосовно загальної системи преференцій полягає в тому, що вона виступає і як країна-донор. За резолюціями 21 та 24 другої сесії ЮНКТАД, а також резолюцією 96 четвертої сесії цієї Конференції, Україна надає тарифні преференції країнам, що розвиваються. Тарифний преференційний режим встановлено для 149 країн. Преференції застосовуються до товарів від 1-ї до 24-ї товарної групи.

Преференції – це встановлення преференційних ставок, розмір яких для зазначених товарів нульовий, за винятком товарів товарних груп 22 та 24 на пиво (код за ТН ЗЕД 22.03), різноманітні вина (22.04-22.06), на які встановлено преференційну ставку в розмірі 10 % від митної вартості, а на спирт етиловий (22.07-22.08), тютюн (22.01), сигарети (24.02) та тютюн оброблений (24.03) – 30 %.

Пільгові ставки застосовуються до товарів, які мають походження з держав або, економічних союзів, що користуються в Україні режимом найбільшого сприяння, а також до товарів із країн, які розвиваються (у межах товарних груп позицій 25-97).

Повні ставки – по інших товарах. Повним митом оподатковуються товари із Тайваню, ЮАР, Сербії, Хорватії, Словенії.

Існує ціла група товарів, які не обкладаються митом. Від сплати мита, наприклад, звільняються:

- транспортні засоби, що здійснюють регулярні міжнародні перевезення вантажів, багажу та пасажирів, а також предмети матеріально-технічного постачання і спорядження, паливо, продовольство та інше майно, необхідні для їх нормальної експлуатації на час перебування в дорозі, у пунктах проміжної зупинки, або придбані за кордоном у зв'язку з ліквідацією аварії (поломки) цих транспортних засобів;

- предмети матеріально-технічного постачання та спорядження, паливо, сировина для промислової переробки, продовольство та інше майно, що вивозиться за межі митної території України для забезпечення виробничої діяльності українських та орендованих (зафрахтованих) українськими підприємствами й організаціями суден, які ведуть морський промисел, а також продукція їх промислу, що ввозиться на митну територію України;

- валюта України, іноземна валюта, цінні папери та банківські метали;

- товари та інші предмети, що підлягають оберненню у власність держави у випадках, передбачених законами України;

- товари та інші предмети, що стали в результаті пошкодження до пропуску їх через митний кордон України непридатними для використання як вироби або матеріали;

- предмети, що ввозяться в Україну для офіційного й особистого користування або вивозяться за кордон організаціями та особами, які відповідно до міжнародних договорів України і законів України користуються правом безмитного ввезення в Україну та безмитного вивезення з України таких предметів;

- товари, що походять з митної території України (за винятком товарів за кодами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності 1701, 1702, 1703, 1704, 1806 та 2106 90 20 00, 2106 90 30 00, 2106 90 51 00, 2106 90 55 00, 2106 90 59 00, 2106 90 98 90; товарів, що вироблені на територіях, де запроваджено

митний режим спеціальної митної зони; товарів, вироблених у митному режимі переробки на митній території України з давальницької сировини іноземного замовника) і ввозяться назад на цю територію в митному режимі реімпорту, а також товари іноземного походження, які ввозяться назад за межі митної території України в незмінному стані;

- товари та інші предмети, що знову ввозяться на митну територію України і походять з іншої території, які були оплачені митом при первісному ввезенні на митну територію України та тимчасово, зокрема для ремонту вивозилися за її межі;

- товари та інші предмети, що знову вивозяться за межі митної території України й походять із цієї території, які були оплачені митом при первісному вивезенні за межі митної території України та тимчасово ввозились на цю територію;

- документи та видання, які надсилаються в рамках міжнародного обміну до освітніх, наукових або культурних закладів, зокрема бібліотек;

- товари, що ввозяться на митну територію України відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків»;

- товари та інші матеріальні цінності, включаючи будь-які предмети, майно, продукцію, обладнання, устаткування, транспортні засоби та інші речі майнового характеру, призначені для виконання угоди про розподіл продукції, а також продукція, видобута у виключній (морській) економічній зоні України, що ввозяться на митну територію України при виконанні угоди про розподіл продукції, а також товари й інші матеріальні цінності (крім майна та матеріальних цінностей, вартість яких була відшкодована інвестору компенсаційною продукцією і які перейшли у власність держави) та видобута продукція, що вивозяться інвестором з України відповідно до Закону України «Про угоди про розподіл продукції»;

- архівні документи, придбані для їх внесення до Національного архівного фонду;

- фармацевтична продукція, сполуки, що використовуються для її виготовлення, які не виробляються в Україні і класифікуються за групами 28, 29, 30 УКТ ЗЕД, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України;

- устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, енергозберігаюче обладнання й матеріали, засоби вимірювання,

контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, обладнання та матеріали для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії (далі – товари) за умов, якщо ці товари застосовуються платником податків для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні.

–техніка, устаткування, майно і матеріали, що ввозяться на митну територію України та вивозяться за межі цієї території, призначені для власного використання розвідувальними органами України;

– матеріали, устаткування та комплектуючі (далі – товари), що використовуються для виробництва:

- устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії;

- матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватися у виробництві альтернативних видів палива або виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії;

- енергозберігаючого обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів;

- засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів;

- матеріалів, сировини та устаткування, які будуть використовуватися в нанотехнологічних виробництвах або працювати з використанням нанотехнологій.

Зазначені товари звільняються від оподаткування за умов, якщо ці товари застосовуються платником податків для власного виробництва та якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виробляються в Україні;

– технічні та транспортні засоби, зокрема самохідні сільськогосподарські машини, що працюють на біопаливі та класифікуються за кодами УКТ ЗЕД, визначеними статтею 7 Закону України «Про альтернативні види палива», якщо такі товари не виробляються в Україні.

Акцизний податок – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим Кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції).

Відповідно до ст. 213 Податкового кодексу України об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

- ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України;
- реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законодавством.

Операції з підакцизними товарами, які не підлягають оподаткуванню:

- вивезення (експорту) підакцизних товарів (продукції) платником податку за межі митної території України;
- ввезення на митну територію України раніше експортованих підакцизних товарів (продукції), у яких виявлено недоліки, що перешкоджають реалізації цих товарів на митній території країни імпортера, для їх повернення експортеру. Такі підакцизні товари (продукція) ввозяться їхнім продавцем (експортером) без подальшої реалізації на митній території України.

Операції з підакцизними товарами, які звільняються від оподаткування:

- реалізація легкових автомобілів для інвалідів, зокрема дітей-інвалідів, оплата вартості яких здійснюється за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, коштів фондів загальнообов'язкового державного страхування, а також легкових автомобілів спеціального призначення (швидка медична допомога та для потреб підрозділів центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи), оплата вартості яких здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;
- ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України, призначених для офіційного (службового) користування дипломатичними представництвами іноземних держав, консульськими установами іноземних держав та для особистого використання членами дипломатичних представництв іноземних держав, консульських установ іноземних держав, виходячи з принципу взаємності стосовно кожної окремої держави;
- ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України, якщо при цьому згідно із законодавством України не справляється податок на додану вартість у зв'язку з розміщенням товарів (продукції) у митних режимах: транзиту, митного складу, знищення або руйнування, відмови на користь держави, магазину

безмитної торгівлі, тимчасового ввезення, переробки на митній території України. У разі порушення умов митних режимів, що передбачають повне або часткове звільнення від оподаткування, особа, відповідальна за дотримання режиму, зобов'язана обчислити та сплатити суму податкового зобов'язання. У разі, коли в зазначених випадках митним законодавством України передбачається вимога щодо здійснення заходів гарантування, така вимога встановлюється і для цілей акцизного податку. Податок справляється, якщо в подальшому щодо таких товарів (продукції) виникають зобов'язання зі сплати податку на додану вартість;

- ввезення на митну територію України підакцизних товарів (продукції), що використовуються як сировина для виробництва підакцизних товарів (продукції), за умови надання органу державної митної служби ліцензії на право виробництва (крім виробництва нафтопродуктів);

- ввезення фізичними особами на митну територію України підакцизних товарів (продукції) в обсягах, що не перевищують норм безмитного ввезення, установлених законом;

- реалізація безпосередньо вітчизняними виробниками алкогольних напоїв і тютюнових виробів магазинам безмитної торгівлі. Підставою для звільнення від сплати податку продукції, яка призначена для реалізації магазинами безмитної торгівлі, є належно оформлена митна декларація, що оформляється під час відвантаження продукції від такого виробника;

- ввезення на митну територію України підакцизних товарів (продукції) (крім алкогольних напоїв і тютюнових виробів) як міжнародної технічної допомоги, яка надається відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або як гуманітарної допомоги, наданої згідно з нормами Закону України "Про гуманітарну допомогу";

- ввезення акредитованими державними випробувальними лабораторіями та/або суб'єктами господарювання, які мають ліцензії на виробництво тютюнових виробів, еталонних (моніторингових) чи тестових зразків тютюнових виробів (не призначених для продажу вроздріб) для проведення досліджень чи випробувань (калібрування лабораторного обладнання, проведення дегустацій, вивчення фізико-хімічних показників, дизайну).

Відповідно до ст. 214 Податкового кодексу України

- у разі обчислення податку із застосуванням адвалорних ставок базою оподаткування є:

- вартість реалізованого товару (продукції), виробленого на митній території України, за встановленими виробником максимальними роздрібними цінами без податку на додану вартість та з урахуванням акцизного податку;

- вартість товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію), які він імпортує, без податку на додану вартість та з урахуванням акцизного податку;

- у разі обчислення податку із застосуванням специфічних ставок з вироблених на митній території України або ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) базою оподаткування є їх величина, визначена в одиницях виміру ваги, об'єму, кількості товару (продукції), об'єму циліндрів двигуна автомобіля або в інших натуральних показниках;

- у разі обчислення податку із застосуванням одночасно адвалорних та специфічних ставок податку базою оподаткування є база, визначена відповідно до адвалорних та специфічних ставок.

Особливості обчислення акцизного податку при переміщенні підакцизних товарів через митний кордон України залежно від митного режиму:

- ввезення на митну територію України підакцизних товарів (продукції), що переміщуються через митну територію України транзитом, проводиться без сплати податку за умови здійснення заходів щодо гарантування доставки товарів (продукції) в порядку, визначеному митним законодавством;

- підакцизні товари (продукція), які тимчасово ввозяться на митну територію України і призначені для показу чи демонстрації під час проведення виставок, конкурсів, нарад, семінарів та ярмарків, спеціальних виставкових заходів, якщо вони залишаються у власності нерезидентів та їх використання на території України не має комерційного характеру, пропускаються через митний кордон України без сплати податку під зобов'язання, узятє перед органом державної митної служби, про вивезення таких товарів (продукції) у тому самому стані, у якому вони ввозилися, крім змін унаслідок фактичного природного зношення, на строк тимчасового ввезення за умови надання гарантій (грошової застави) органу державної митної служби.

Податковим кодексом України передбачені особливості ввезення на митну територію України імпортованих алкогольних напоїв і тютюнових виробів, зокрема суб'єкти господарювання – юридичні та фізичні особи, які уклали з іноземними виробниками контракт (договір) про постачання в Україну алкогольних напоїв і тютюнових виробів, мають право ввозити на митну територію України імпортовані алкогольні напої і тютюнові вироби, якщо:

а) ввезення їх на митну територію України здійснюється виключно через визначені Кабінетом Міністрів України пункти пропуску через державний кордон, які зазначені покупцями марок (імпортерами) у заявці-розрахунку;

б) маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів здійснюється в установленому порядку марками акцизного податку встановленого зразка;

в) алкогольні напої в автомобільних і залізничних цистернах, а також у баках, бачках та інших ємностях місткістю понад 5 літрів ввозяться в Україну для продажу або обміну на митній території України та не підлягають маркуванню. У такому разі податок сплачується до або під час митного оформлення. Контроль за його сплатою здійснюється митними органами;

г) покупець марок (імпортер) подає митному органу митну декларацію, копію декларації про максимальні роздрібні ціни (для тютюнових виробів) та примірник заявки-розрахунку з відміткою продавця марок акцизного податку про сплату сум податку до відповідного бюджету в повному обсязі.

Придбані марки акцизного податку передаються покупцями марок (імпортерами) іноземним виробникам для маркування імпортованих алкогольних напоїв і тютюнових виробів у процесі їх виробництва.

Визначимо елементи податків на експортно-імпортовані операції (табл. 9.2).

Обов'язок із сплати податків на експортно-імпортовані операції виникає:

1) у разі ввезення товарів на митну територію України – з моменту фактичного ввезення цих товарів на митну територію України;

2) при незаконному переміщенні товарів, що перебувають на території вільної митної зони або на митному складі, - з моменту такого переміщення товарів;

Таблиця 9.2

Характеристика елементів податків на експортно-імпортні операції

Елементи податків	Податки			Мито (вв'їзне та вив'їзне)
	ПДВ	Акцизний податок	Мито (вв'їзне та вив'їзне)	
Платник податку (суб'єкт оподаткування)	будь-яка особа, що ввозить товари на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню, та на яку оподатковується	особа – суб'єкт господарювання (фізична особа – резидент або нерезидент), яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;	особа – власник ввезених на митну територію України транспортних засобів, що переобладнуються в легкові автомобілі, з яких справляється акцизний податок та ін. (повний перелік платників зазначено у ст. 212 ПКУ)	особа, яка ввозить (вивозить) товари на (з) митну територію України; особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються в міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях; особа, на яку покладається обов'язок дотримання вимог митних режимів та ін. (повний перелік платників зазначено у ст. 276 МКУ)
Об'єкт оподаткування	операції з ввезення (вивезення) на (з) митну територію України товарів. Послуги	операції з ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України та їх реалізація	операції з ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України та їх реалізація	товари та інші предмети, які перетинають митний кордон
База оподаткування	Договірна (контрактна) вартість, але не нижча від митної вартості, з якої були визначені податки і збори, з урахуванням акцизного податку та ввізного мита.	1. У разі адвалорних ставок – вартість товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію), які він імпортує, без ПДВ та з урахуванням акцизного податку. 2. У разі специфічних ставок – величина, визначена в одиницях виміру ваги, об'єму, кількості товару (продукції), об'єму циліндрів двигуна автомобіля або ін.	1. Митна вартість товарів – вартість товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію), які він імпортує, без ПДВ та з урахуванням акцизного податку. 2. У разі специфічних ставок – величина, визначена в одиницях виміру ваги, об'єму, кількості товару (продукції), об'єму циліндрів двигуна автомобіля або ін.	1. Митна вартість товарів (для товарів, на які встановлено адвалорні ставки мита). 2. Кількість товарів у встановлених законом одиницях виміру (для товарів, на які встановлено специфічні ставки мита).
Ставки податку	Єдині (20%, 7% або 0%)	Специфічні, адвалорні, комбіновані	Специфічні, адвалорні, комбіновані	Специфічні, адвалорні, комбіновані

3) у разі вивезення товарів з митної території України:

а) при оформленні товарів відповідно до митного режиму експорту з моменту прийняття органом доходів і зборів митної декларації;

б) при вивезенні товарів за межі митної території України без оформлення митної декларації та при незаконному вивезенні товарів за межі митної території України – з моменту фактичного вивезення товарів за межі митної території України;

в) при невиконанні умов, установлених щодо товарів, які вивозилися за межі митної території України зі звільненням від оподаткування вивізним митом, - з моменту, коли ці товари прибули до іншого місця призначення, ніж те, у зв'язку з яким надавалося таке звільнення;

4) після завершення митного оформлення товарів та їх випуску, якщо внаслідок перевірки митної декларації чи за результатами документальної перевірки орган доходів і зборів самостійно визначає платнику податків додаткові податкові зобов'язання.

Оподаткування податками на експортно-імпорتنі операції здійснюється за окремими етапами.

Першим етапом з оподаткування податками експортно-імпорتنих операцій є визначення об'єкта оподаткування митом, податком на додану вартість та акцизним податком. Об'єкт оподаткування податками експортно-імпорتنих операцій наведено в табл. 9.2.

На другому етапі оподаткування податками експортно-імпорتنих операцій визначають дату виникнення податкових зобов'язань з експортно-імпорتنих операцій, що підпадають під об'єкт оподаткування мита, податком на додану вартість та акцизним податком.

Датою виникнення податкових зобов'язань при імпорті товарів є дата подання митної декларації із зазначенням у ній суми податків, що підлягає сплаті.

Третім етапом з оподаткування податками експортно-імпорتنих операцій необхідним є визначення бази оподаткування митом, податком на додану вартість та акцизним податком.

1) базою оподаткування митом:

- із застосуванням адвалерних ставок мита є митна вартість товарів;

- із застосуванням специфічних ставок мита є кількість таких товарів в установлених законом одиницях виміру;

2) базою оподаткування податком на додану вартість є договірна (контрактна) вартість таких товарів, але не нижча від митної вартості з урахуванням акцизного податку та ввізного мита, за винятком податку на додану вартість, що включаються в ціну товарів/послуг.

$$\text{База оподаткування з ПДВ} = \text{Митна вартість (МВ)}, \text{ якщо } \text{МВ} > \text{ДВ} + \text{Мито} + \text{Акцизний податок}$$

3) базою оподаткування з акцизного податку:

- із застосуванням адвалерних ставок є вартість товарів (продукції), що ввозяться на митну територію України, за встановленими імпортером максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію), які він імпортує, без податку на додану вартість та з урахуванням акцизного податку;

- із застосуванням специфічних ставок ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) базою оподаткування є їх величина, визначена в одиницях виміру ваги, об'єму, кількості товару (продукції), об'єму циліндрів двигуна автомобіля або в інших натуральних показниках.

Четвертим етапом з оподаткування податками експортно-імпортних операцій є нарахування податкових зобов'язань з мита, податку на додану вартість, акцизного податку суб'єктом господарювання.

1) Податкове зобов'язання з мита нараховується:

- у відсотках до бази оподаткування (адвалорне мито);
- у встановленому грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування (специфічне мито);
- або у відсотках до бази оподаткування, або у встановленому грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування (комбіноване);

Нарахування ввізного (вивізного) мита за адвалорними ставками, здійснюється за формулою:

$$C_{\text{ма}} = (B \times M_{\text{а}}) / 100,$$

де $C_{\text{ма}}$ – сума ввізного (вивізного) мита;

B – митна вартість товару (у грн);

$M_{\text{а}}$ – ставка ввізного (вивізного) мита, установлена у відсотках до митної вартості товару.

Нарахування ввізного (вивізного) мита за *специфічними ставками* здійснюється за формулою:

$$C_{mc} = H \times M_c \times K_e,$$

де C_{mc} – сума ввізного (вивізного) мита;

H – кількісна або фізична характеристика товару в натуральному виразі;

M_c – ставка ввізного (вивізного) мита в євро за одиницю товару;

K_e – курс євро, установлений Національним банком України на день прийняття ВМД (вантажної митної декларації).

Нарахування ввізного (вивізного) мита щодо товарів, які обкладаються ввізним (вивізним) митом за *комбінованими ставками*, здійснюється в три етапи:

- обчислюється сума ввізного (вивізного) мита за адвалорною ставкою у відсотках до митної вартості;

- обчислюється сума ввізного (вивізного) мита за специфічною ставкою в євро за одиницю товару;

- сума ввізного (вивізного) мита за комбінованою ставкою визначається за формулами:

$$C_{mk} = C_{ma}, \text{ якщо } C_{ma} \geq C_{mc}$$

$$C_{mk} = C_{mc}, \text{ якщо } C_{mc} \geq C_{ma},$$

де C_{mk} – сума ввізного (вивізного) мита за комбінованими ставками;

C_{ma} – сума ввізного (вивізного) мита, обчислена за ставками у відсотках до митної вартості;

C_{mc} – сума ввізного (вивізного) мита, обчислена за ставками в євро за одиницю товару.

При нарахуванні антидемпінгового, компенсаційного та спеціального мита, митна вартість такого товару обчислюється відповідно до базисних умов поставки CIF-кордон України:

у відсотках до митної вартості товару, що є об'єктом антидемпінгового, антисубсидійного або спеціального розслідувань здійснюється за формулою:

$$C_{mo} = (B \times M_o) : 100,$$

де C_{mo} – сума антидемпінгового, компенсаційного та спеціального мита;

B – митна вартість товару (у грн);

M_o – ставка антидемпінгового, компенсаційного та спеціального мита, установлена у відсотках до митної вартості товару.

Застосування різниці між мінімальною ціною та митною вартістю товару, що є об'єктом антидемпінгового або антисубсидійного розслідування, здійснюється за формулою:

$$C_{mo} = (Ц \times K_{\epsilon} \times H) - B) \times 100,$$

де C_{mo} – сума антидемпінгового, компенсаційного мита;

$Ц$ – мінімальна ціна на імпорт в Україну товару згідно з відповідним рішенням Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі щодо застосування антидемпінгових або компенсаційних заходів;

K_{ϵ} – курс євро, установлений Національним банком України на день прийняття ВМД;

B – митна вартість товару (у грн);

H – кількісна або фізична характеристика товару в натуральному виразі.

2) Податкове зобов'язання з податку на додану вартість нараховується:

$$ПДВ = (Митна\ вартість\ (МВ),\ якщо\ МВ > ДВ + Мито + АП) \times \text{ставка ПДВ}$$

3) Податкове зобов'язання з акцизного податку нараховується:

а) за адвалорними ставками

$$C_a = B \times A,$$

де C_a – сума акцизного податку за адвалорною ставкою;

B – вартість товарів (продукції) за встановленими максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію), без податку на додану вартість та з урахуванням акцизного податку;

A – адвалорна ставка акцизного податку.

Вартість товарів (продукції) за встановленими максимальними роздрібними цінами на товари (продукцію) без податку на додану вартість та з урахуванням акцизного податку розраховується за формулою:

$$B = (MPЦ - ПДВ) \times K,$$

де $MPЦ$ – максимальна роздрібна ціна;

$ПДВ$ – сума податку на додану вартість у складі $MPЦ$;

K – кількість товару в одиницях виміру, на які встановлено максимальну роздрібну ціну.

Сума податку на додану вартість у складі $MPЦ$ розраховується за формулою:

$$ПДВ = \frac{МРЦ}{1 + Cn/100} \times Cn/100$$

де МРЦ – максимальна роздрібна ціна;

Сп – ставка податку на додану вартість.

б) за специфічними ставками

$$Ca = H \times A,$$

де Ca – сума акцизного податку, обчислена із застосуванням специфічних ставок з одиниці товару (продукції);

H – кількість товару у фізичних одиницях виміру;

A – ставка акцизного податку;

у разі встановлення ставок акцизного податку в іноземній валюті – за формулою:

$$Ca = H \times A \times Kв,$$

де Ca – сума акцизного податку, обчислена із застосуванням специфічних ставок з одиниці товару (продукції);

H – кількість товару у фізичних одиницях виміру;

A – ставка акцизного податку;

Kв – валютний (обмінний) курс Національного банку України, що діє на дату подання митної декларації.

в) за адвалорними та специфічними ставками одночасно

Сума податкового зобов'язання, якщо одночасно встановлено адвалорні та специфічні ставки акцизного податку, обчислюється шляхом додавання сум, обчислених окремо за кожною ставкою, за формулою:

$$ПЗ = Ca + Ca,$$

де ПЗ – податкове зобов'язання;

Ca – сума акцизного податку, обчислена за адвалорною ставкою;

Ca – сума акцизного податку, обчислена із застосуванням специфічних ставок з одиниці товару (продукції).

При визначенні суми акцизного податку на сигарети застосовується *мінімальне акцизне податкове зобов'язання*, яке повинне бути не менше встановленої суми у гривнях (ст. 215.3.3 ПКУ).

Відповідно до порядку, суми податкового зобов'язання на сигарети одного найменування визначаються шляхом порівняння обчислених сум податку за встановленими адвалорною та специфічною ставками та мінімального акцизного податкового

зобов'язання з обсягів ввезеного товару (продукції) і до нарахування приймається та сума, яка має більше значення за формулами:

якщо $(Ca + Ca) < (мПЗ \times K:1000)$, то $ПЗ = мПЗ \times K:1000$;

якщо $(Ca + Ca) > (мПЗ \times K:1000)$, то $ПЗ = Ca + Ca$,

де Ca – сума акцизного податку, обчислена за адвалорною ставкою;

Ca – сума акцизного податку, обчислена із застосуванням специфічних ставок з одиниці товару (продукції);

$мПЗ$ – мінімальне акцизне податкове зобов'язання, установлене законодавством на 1000 штук товару;

K – кількість товару (продукції);

$ПЗ$ – податкове зобов'язання.

П'ятим етапом є сплата податкових зобов'язань з мита, податку на додану вартість та акцизного податку суб'єктом господарювання, що здійснює експортно-імпортні операції до бюджету.

Строками сплати податків на експортно-імпорті операції є:

1) у разі ввезення товарів на митну територію України суми мита, податку на додану вартість та акцизного податку, нараховані органом доходів і зборів, підлягають сплаті до Державного бюджету України платником податків до або на день подання органу доходів і зборів митної декларації для митного оформлення, крім випадків, якщо відповідно до Митного кодексу України товари ввозяться на митну територію України із звільненням від оподаткування митними платежами;

2) у разі розміщення товарів на тимчасове зберігання мито, податок на додану вартість та акцизний податок мають бути сплачені не пізніше дня закінчення строку тимчасового зберігання. Якщо до закінчення строку тимчасового зберігання ці товари поміщуються в митний режим, який передбачає сплату зазначених вище податків, вони мають бути сплачені не пізніше випуску товарів відповідно до цього режиму;

3) у разі вивезення товарів з митної території України вивізне мито має бути сплачене не пізніше дня прийняття органом доходів і зборів митної декларації для митного оформлення, якщо інше не встановлено Митним кодексом України;

4) у разі зміни митного режиму мито податок на додану вартість та акцизний податок мають бути сплачені не пізніше дня випуску товарів у наступному митному режимі.

Особливості оподаткування податком на додану вартість імпорту послуг

Відповідно до ст. 185 Податкового кодексу України постачання послуг на митній території України є об'єктом оподаткування податком на додану вартість, а отже, імпорт послуг підлягає оподаткуванню ПДВ.

Особливості оподаткування податком на додану вартість операцій з імпорту послуг висвітливо у декількох етапах.

Першим із найважливіших етапів є необхідним визначити, чи буде імпорт послуги об'єктом оподаткування ПДВ, оскільки не всі імпортні послуги є об'єктом оподаткування податком на додану вартість, а лише ті з них, місце постачання яких розташоване на митній території України. Таким чином, у разі отримання імпортних послуг насамперед слід з'ясувати місце їх постачання. За загальним правилом, установленим у п. 186.4 ПКУ, місцем постачання послуг є місце реєстрації постачальника, за винятком операцій, зазначених у пунктах 186.2 та 186.3 ПКУ.

Послуги, отримані від нерезидента і які не є об'єктом оподаткування ПДВ (тобто місцем постачання яких не буде митна територія України), не підлягають оподаткуванню податком на додану вартість. Проте якщо при імпорті послуг об'єкт оподаткування податком на додану вартість з'явиться, то в покупця імпортних послуг виникнуть свої особливості оподаткування ПДВ, незалежно від того, чи буде отримувач послуг платником ПДВ, чи ні. Оскільки всі суб'єкти господарювання – як юридичні особи, так і фізичні особи (включаючи платників єдиного податку – неплатників ПДВ), – є особами, відповідальними за нарахування та сплату ПДВ до бюджету при отриманні послуг від нерезидентів та їхніх представництв, які не зареєстровані платниками ПДВ, якщо місцем постачання таких послуг є митна територія України (п. 180.2 ПКУ).

Другим етапом з оподаткування імпорту послуг ПДВ є необхідним визначити дату виникнення податкових зобов'язань з імпорту послуг, що підпадають під об'єкт оподаткування податком на додану вартість.

Датою виникнення податкових зобов'язань при імпорті послуг, якщо місцем їх надання є митна територія України, для платника ПДВ є дата першої події, що відбувається раніше:

1) або дата списання коштів з банківського рахунка платника податку в оплату послуг;

2) або дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг нерезидентом, залежно від того, яка з подій відбулася раніше.

Дату виникнення податкових зобов'язань буде зафіксовано або у виписці банку, або в акті наданих послуг (залежно від того, яка подія відбулася першою). Саме на цю дату потрібно скласти податкову накладну.

Третім етапом з оподаткування імпорту послуг ПДВ є необхідним визначити базу оподаткування ПДВ отриманих від нерезидента послуг, місце постачання яких – митна територія України. Так, відповідно до п. 190.2 ПКУ, базою для оподаткування послуг, які поставляються нерезидентами на митній території України, «є договірна (контрактна) вартість таких послуг з урахуванням податків та зборів, за винятком ПДВ, що включаються до ціни постачання відповідно до законодавства. Визначена вартість перераховується в національну валюту за обмінним курсом НБУ на дату виникнення податкових зобов'язань. У разі отримання послуг від нерезидентів без їх оплати база оподаткування визначається виходячи зі звичайних цін на такі послуги без урахування ПДВ».

Четвертим етапом з оподаткування імпорту послуг ПДВ є нарахування податкового зобов'язання з податку на додану вартість суб'єктом господарювання – отримувачем імпортних послуг, який є платником ПДВ, що буде підтверджуватися виписаною податковою накладною. Отримувачу послуг, який не є платником ПДВ при нарахуванні податкових зобов'язань, податкову накладну виписувати не потрібно.

П'ятим етапом є сплата податку на додану вартість суб'єктом господарювання – отримувачем імпортних послуг до бюджету. Податкові зобов'язання за податковою накладною, складеною за операцією з імпорту послуг, місцем постачання яких є митна територія України, включаються до податкової декларації з ПДВ у період їх виникнення, а отже, сплачуються протягом 10 календарних днів, що настають за граничним терміном її подання.

Останнім шостим кроком є відображення податкового кредиту за отриманими імпортними послугами.

Датою виникнення права на податковий кредит, відповідно до п. 198.2 ПКУ, для операцій із постачання послуг нерезидентом на митній території України, є дата сплати (нарахування) податку за податковими зобов'язаннями, включеними отримувачем таких послуг до податкової декларації з ПДВ попереднього періоду. Отже, відображення податкових зобов'язань у декларації попереднього періоду вважається їх фактичною сплатою, а тому дає право на податковий кредит у цій же сумі у поточному періоді. Суми податку на додану вартість на підставі податкової накладної включаються до податкового кредиту наступного періоду та відображаються в декларації з ПДВ (п. 201.12 ПКУ).

Наприклад. Українське підприємство «Альфа-Трейд» отримало послуги від іноземного підприємства «Прайм», розташованого в Німеччині, з приводу юридичного консультування відкриття іноземного представництва підприємства «Альфа-Трейд» у Німеччині. Вартість послуг становить 10 000 євро. Послуги було оплачено 04.03.2017 р. Курс на дату оплати – 26,67 грн/євро (умовно). Акт про надання послуг підписано 20.03.2017 р. Курс на дату підписання акта – 26,80 грн/євро (умовно). Отже, у цій ситуації:

1. Місцем надання юридичних послуг буде місце, у якому отримувач послуг зареєстрований як СГД, тобто територія України (пп. «в» п. 186.3 ПКУ).

2. Дата виникнення ПЗ з ПДВ – 04.03.2017 р.

3. База для оподаткування імпорту послуг:
 $10000 \text{ євро} * 26,67 \text{ грн/євро} = 266700 \text{ грн.}$

Подальша зміна курсу не впливає на базу для оподаткування ПДВ, бо ПДВ нараховуємо за першою подією.

4. Визначимо ПДВ до сплати у бюджет:
 $266700 * 20\% = 53340,00 \text{ грн.}$

5. Податкові зобов'язання необхідно сплатити до 30 квітня 2017р.

9.3. Оподаткування поставок товарів, робіт та послуг залежно від обраного митного режиму

Митним кодексом України передбачено дію чотирнадцяти митних режимів, у рамках яких сплачуються (або й зовсім відсутні) митні платежі.

При *імпорті* товарів на митну територію України сплачуються такі митні платежі:

1) ввізне мито за ставками, установленими Законом України «Про Митний тариф України» від 19.09.2013 р. № 584-VII, чинними на день оформлення вантажної митної декларації. Крім того, у випадках, установлених законами України, товари, поміщені в митний режим імпорту, оподатковуються сезонним митом та/або особливими видами мита.

2) ПДВ за ставками 20% та 7 %;

3) акцизний податок за ставками, установленими ПКУ для підакцизних товарів, що імпортуються в Україну.

У разі ввезення товарів на митну територію України в митному режимі імпорту суми митних платежів, нараховані митним органом, підлягають сплаті до Державного бюджету України суб'єктами господарювання зовнішньоекономічної діяльності до або на день подання митному органу митної декларації для митного оформлення.

При використанні митного режиму *реімпорту* оподаткування товарів здійснюється таким чином:

1) ввізне мито не сплачується при поміщенні товарів у режим реімпорту (п. 2 ст. 286 МКУ), якщо інше не передбачено законом, при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 14 Митного кодексу України.

Особливістю оподаткування ввізним митом у митному режимі реімпорту є й те, що після поміщення в митний режим реімпорту товарів, які: а) повертаються на митну територію України у строк, що не перевищує шести місяців з дати вивезення їх за межі цієї території у митному режимі експорту; б) перебувають у такому самому стані, у якому вони оформлені в митний режим експорту, крім природних змін їх якісних та/або кількісних характеристик за нормальних умов транспортування, зберігання та використання (експлуатації), внаслідок якого були виявлені недоліки, що спричинили реімпорт товарів, суми вивізного мита, сплачені при експорті зазначених

товарів, повертаються особам, які їх сплачували, або їх правонаступникам;

2) податок на додану вартість не сплачується при ввезенні товарів у митному режимі реімпорту, окрім товарів, якщо:

- під час перебування таких товарів за межами митної території України вони піддавалися операціям, необхідним для їх збереження, а також технічному обслуговуванню чи ремонту, необхідність у яких виникла під час перебування за межами митної території України;

- стан таких товарів змінився внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили, за умови підтвердження факту аварії або дії обставин непереборної сили в порядку, установленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері фінансів;

- у митний режим реімпорту поміщується лише частина товарів, раніше випущених для вивезення за межі митної території України.

Операції із ввезення зазначених товарів будуть оподатковуватись податком на додану вартість за ставкою 20 % (п. 206.3 ст. 206 ПКУ та пп. 194.1.1 п. 194.1 ст. 194);

3) акцизний податок не сплачується з увезених підакцизних товарів на митну територію України в митному режимі реімпорту, якщо при цьому відповідно до законодавства не сплачується податок на додану вартість.

У разі порушення умов митного режиму реімпорту, особа, відповідальна за дотримання цього режиму, зобов'язана обчислити та сплатити суму податкового зобов'язання з митних платежів.

Вивезення товарів за межі митної території України в режимі **експорту** передбачає сплату таких податків від зовнішньоторговельної діяльності:

1) вивізне (експортне) мито – сплачується у випадках, установлених законом (п. 4 ст. 286);

2) податок на додану вартість сплачується за ставкою 0%, що встановлена пп. 195.1.1 п.195.1 ст.195 Податкового кодексу України;

3) акцизний податок не сплачується з операцій із вивезення підакцизних товарів (пп. 213.2.1 п. 213.2 ст. 213 ПКУ).

При використанні митного режиму **реекспорту** оподаткування товарів здійснюється таким чином:

1) вивізне (експортне) мито не сплачується, якщо інше не передбачено законом, при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 16 Митного кодексу України;

2) податок на додану вартість не сплачується, окрім операцій з вивезення, у разі (у такому випадку ставка ПДВ складатиме 0%), якщо товари були поміщені в митний режим імпорту і повертаються нерезидентові – стороні зовнішньоекономічного договору, згідно з яким ці товари поміщувалися в цей режим, у зв'язку з невиконанням (неналежним виконанням) умов цього договору або з інших обставин, що перешкоджають його виконанню, якщо ці товари:

а) вивозяться протягом шести місяців з дати поміщення їх у митний режим імпорту;

б) перебувають у тому самому стані, у якому вони були ввезені на митну територію України, крім природних змін їх якісних та/або кількісних характеристик, за нормальних умов транспортування, зберігання та використання, унаслідок якої були виявлені недоліки, що спричинили реекспорт товарів;

3) акцизний податок не сплачується з операцій із вивезення підакцизних товарів.

До товарів, поміщених у митний режим *транзиту*, застосовується умовне повне звільнення від оподаткування ввізним митом, податком на додану вартість та акцизним податком, якщо інше не передбачено законом, при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 17 Митного кодексу України.

При використанні митного режиму *тимчасове ввезення* оподаткування товарів здійснюється таким чином:

1) ввізне мито не сплачується, якщо інше не передбачено законом, при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 18 Митного кодексу України;

2) із податку на додану вартість застосовується умовне повне звільнення від оподаткування до товарів та в порядку, визначеному статтею 105 Митного Кодексу України або умовне часткове звільнення від оподаткування до товарів та в порядку, визначеному статтею 106 Митного Кодексу України, за умови дотримання вимог та обмежень главою 18 Митного кодексу України;

3) акцизний податок не сплачується за умови, якщо відповідно до правочинів податкового та митного законодавства не справляється податок на додану вартість із ввезення підакцизних товарів на митну територію України в митному режимі тимчасового ввезення (пп. 213.3.3 п. 213.3 ст. 213 ПКУ).

При використанні митного режиму *тимчасове вивезення* товарів суб'єктами господарювання не сплачується вивізне мито, податок на додану вартість та акцизний податок, але за умови дотримання вимог та обмежень главою 19 Митного кодексу України.

При використанні митного режиму *митний склад* оподаткування товарів здійснюється таким чином:

1) ввізне мито не сплачується, якщо інше не передбачено законом, при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 20 Митного кодексу України;

2) з податку на додану вартість застосовується умовне повне звільнення від оподаткування за умови дотримання вимог та обмежень главою 20 Митного кодексу України;

3) акцизний податок не сплачується за умови, якщо відповідно до правочинів податкового та митного законодавства не справляється податок на додану вартість з увезення підакцизних товарів на митну територію України в митному режимі митного складу (пп. 213.3.3 п. 213.3 ст. 213 ПКУ).

При використанні митного режиму *вільна митна зона* оподаткування товарів здійснюється таким чином:

1) ввізне мито не сплачується, якщо інше не передбачено законом, при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 21 Митного кодексу України;

2) податок на додану вартість сплачується суб'єктами господарювання, які здійснюють операції з товарами, поміщеними в митний режим вільної митної зони таким чином:

- з операцій із вивезення товарів із митної території України до вільної митної зони сплачується ПДВ за ставкою 0 %;

- до операцій із ввезення товарів з-за меж митної території України до вільної митної зони застосовується умовне повне звільнення від оподаткування податком на додану вартість за умови дотримання вимог та обмежень, установлених главою 21 Митного кодексу України;

- із операцій із ввезення на митну територію України продуктів переробки товарів, поміщених у митний режим вільної митної зони сплачується ПДВ за ставкою 20 %, окрім того, сплачуються проценти, що підлягали б сплаті в разі розстрочення або відстрочення сплати податку відповідно до статті 100 Податкового кодексу України;

3) акцизний податок не сплачується за умови, якщо відповідно до правочинів податкового та митного законодавства не справляється податок на додану вартість з ввезення підакцизних товарів на митну територію України в митному режимі митного складу (пп. 213.3.3 п. 213.3 ст. 213 ПКУ).

При використанні митного режиму *безмитна торгівля* оподаткування товарів здійснюється таким чином:

1) ввізне мито не сплачується, якщо інше не передбачено законом, при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 22 Митного кодексу України;

2) податок на додану вартість сплачується суб'єктами господарювання, які здійснюють операції з товарами, поміщеними в митний режим безмитної торгівлі таким чином:

- з операцій з вивезення товарів з митної території України в магазин безмитної торгівлі сплачується ПДВ за ставкою 0 %;

- до операцій із ввезення товарів з-за меж митної території України в магазин безмитної торгівлі застосовується умовне повне звільнення від оподаткування податком на додану вартість за умови дотримання вимог та обмежень, установлених главою 22 Митного кодексу України;

3) акцизний податок не сплачується за умови, якщо відповідно до правочинів податкового та митного законодавства не справляється податок на додану вартість із ввезення підакцизних товарів на митну територію України в митному режимі митного складу (пп. 213.3.3 п. 213.3 ст. 213 ПКУ).

До товарів, поміщених у митний режим *переробки на митній території*, застосовується умовне повне звільнення від оподаткування ввізним митом, податком на додану вартість та акцизним податком при дотриманні вимог та обмежень, установлених главою 23 Митного кодексу України.

При використанні митного режиму *переробки за межами митної території* оподаткування товарів здійснюється таким чином:

1) вивізне мито сплачується, відповідно до глави 24 Митного кодексу України;

2) із податку на додану вартість застосовується умовне повне звільнення від оподаткування за умови дотримання вимог та обмежень, установлених главою 24 Митного кодексу України;

3) із ввізного мита застосовується умовне повне звільнення від оподаткування, якщо товари, які були поміщені в митний режим

переробки за межами митної території, та в межах визначеного строку повертаються на митну територію України:

- у тому самому стані, у якому вони були вивезені за межі митної території України, із дотриманням умов, зазначених у статті 78 Митного кодексу України;

- у відремонтованому вигляді, якщо ремонт проведено в рамках гарантійних зобов'язань.

До продуктів переробки (крім зазначених у частині другій ст.168 Митного кодексу України) застосовується часткове звільнення від оподаткування митними платежами, відповідно до якого сплаті підлягає позитивна різниця між сумою митних платежів, нарахованою на продукти переробки, та сумою митних платежів, яка підлягала б сплаті в разі імпорту відповідних товарів, які були вивезені за межі митної території України для переробки.

Відповідно до правочинів податкового та митного законодавства ввізне мито, акцизний податок та податок на додану вартість не сплачується суб'єктами господарювання з ввезення товарів на митну територію України в митному режимі *знищення або руйнування*.

У разі *відмови на користь держави* суб'єктами господарювання від іноземних товарів – на такі товари не нараховуються податки і збори, а також не застосовуються заходи нетарифного регулювання.

9.4. Особливості оподаткування давальницьких операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності

На сьогодні недостатність сучасного обладнання, технологічних потужностей та пошук альтернатив зниження собівартості продукції за рахунок здійснення частини або всього виробничого процесу в країнах з більш низькими витратами на заробітну плату, спонукають підприємства все частіше користуватися послугами третіх осіб щодо виробництва готової продукції. Зазначене співробітництво між контрагентами є взаємовигідним, оскільки з одного боку замовники отримують готову продукцію, тим самим заощаджуючи значну частину своїх оборотних коштів, а з іншого – виконавці (переробні підприємства) забезпечують себе певним обсягом робіт.

За статистичними даними, застосування в Україні давальницьких схем у сфері зовнішньоекономічної діяльності найбільш поширено в харчовій, текстильній, швейній, фармацевтичній, хімічній галузях промисловості, у кольоровій і чорній металургії.

Давальницькою сировиною є сировина, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, енергоносії, що є власністю одного суб'єкта господарювання (замовника) і передаються іншому суб'єкту господарювання (виробнику) для виробництва готової продукції, з подальшим переданням або поверненням такої продукції або її частини їх власникові або за його дорученням іншій особі.

Суб'єкти господарювання в Україні можуть здійснювати такі операції з давальницькою сировиною в зовнішньоекономічній сфері:

– ввезення давальницької сировини іноземного замовника на митну територію України та вивезення виробленої готової продукції;

– реалізація на митній території України готової продукції, що вироблена з давальницької сировини, ввезеної іноземним замовником;

– вивезення давальницької сировини українського замовника за межі митної території та ввезення на митну територію України готової продукції.

Операція з давальницькою сировиною у сфері зовнішньоекономічної діяльності є операція з перероблення (оброблення, збагачення чи використання) давальницької сировини в результаті технологічного процесу зі зміною коду за УКТ ЗЕД (незалежно від кількості виконавців), а також етапів (операцій із перероблення цієї сировини) для отримання готової продукції за відповідну плату та за умови, що вартість давальницької сировини на кожному етапі переробки становить не менше ніж 20 % від загальної вартості готової продукції.

зовнішньоекономічній сфері однією із сторін є нерезидент України, з яким укладається зовнішньоекономічний контракт, який відповідно до п. 1 Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) повинен в обов'язковому порядку містити таку інформацію:

– назву, номер договору (контракту), дату та місце його укладання;

– преамбулу;

– предмет договору (контракту);

- дані про кількість і якість товару (обсяг виконаних робіт, наданих послуг);
- базисні умови поставки товарів (приймання-передачі виконаних робіт або послуг);
- ціну та загальну вартість договору (контракту);
- умови платежів;
- умови приймання-здавання товарів (робіт, послуг);
- дані про пакування та маркування;
- відомості про форс-мажорні обставини, які можуть перешкоджати сторонам виконувати умови договору;
- відомості про санкції та рекламації;
- умови врегулювання спорів у судовому порядку;
- дані про місцезнаходження (місце проживання), поштові та платіжні реквізити сторін.

Операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічній діяльності мають особливості в оподаткуванні. У зв'язку з цим та керуючись правочинами актів законодавства з питань оподаткування давальницької сировини у зовнішньоекономічній сфері визначимо особливості оподаткування зазначених операцій у такий спосіб.

Відповідно до правочинів Митного кодексу України (ст. 147) ввезення давальницької сировини на територію України здійснюється в митному режимі переробки, відповідно до якого іноземні товари піддаються у встановленому законодавством порядку переробці без застосування до них заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, за умови подальшого реекспорту продуктів переробки та з письмового дозволу митного органу, який отримують за заявою власника товарів або уповноваженої ним особи. До заяви додаються такі документи:

а) зовнішньоекономічний контракт (договори) або документи, що їх замінюють, на підставі яких здійснюватиметься переробка товарів. Якщо зовнішньоекономічний договір або документ, що його замінює, не містить зазначених відомостей, вони подаються окремим документом;

б) технологічні схеми переробки (крім випадків ввезення товарів з метою ремонту, зокрема модернізації, відновлення та регулювання), у яких зазначаються:

- відомості про всі етапи переробки та процесу перетворення товарів на продукти переробки;

– кількісні показники товарів, поміщених у митний режим переробки на митній території, та інших товарів, які підприємство витрачає на здійснення операцій з переробки (з обґрунтуванням виробничих втрат товарів на кожному етапі). Зауважимо, що відповідно до ч. 2 ст. 148 МКУ у процесі переробки іноземних товарів не допускається використання українських товарів (крім палива та енергії), на які законом встановлено вивізне мито;

– відомості про найменування та кількість відходів переробки.

в) договори на переробку товарів з іншими підприємствами, якщо окремі операції (або повний цикл) з переробки товарів здійснюватимуться такими підприємствами.

Дозвіл на переробку товарів, у якому зазначається перелік операцій з переробки та спосіб їх здійснення, митний орган видає підприємству безоплатно протягом п'яти робочих днів від дати реєстрації відповідної заяви.

Ввезення давальницької сировини в митному режимі переробки на митній території здійснюється з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами, якими є: мито, податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції) та акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції), але при дотриманні певних вимог та обмежень:

– по-перше, продукти переробки мають бути реекспортовані у строки, зазначені в дозволі на переробку іноземних товарів;

– по-друге, заходи гарантування додержання митного режиму переробки на митній території мають бути виконані;

– по-третє, обмеження або заборони щодо ввезення окремих видів товарів на митну територію України для переробки встановлюються законом. Наприклад, заборонено ввозити на митну територію України як давальницьку сировину м'ясо та їстівні продукти (код УКТ ЗЕД 02); одяг та інші вироби, що використовувались (код УКТ ЗЕД 6309 00 00).

Умовне звільнення від оподаткування митними платежами – це звільнення від сплати митних платежів, застосування якого передбачає дотримання певних умов та обмежень, зокрема під час використання товарів (пп. 14.1.253 ПКУ).

Якщо суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності здійснює операції із ввезення на митну територію України товарів з частковим звільненням їх від оподаткування та які були поміщені в митний режим переробки, а також у межах визначеного Митним кодексом України строку не вивезені за межі митної території України, то в такому разі він повинен сплатити суму ПДВ, розраховану виходячи із бази оподаткування, визначеної за правилами, установленими п. 190.1 ПКУ.

Митний режим переробки на митній території завершується шляхом реекспорту готової продукції, яка була виготовлена з давальницької сировини нерезидента чи поміщення її в інший митний режим, а також у випадках, передбачених ч. 2 ст. 160 МКУ (ч. 1 ст. 160 МКУ). Відповідно до ч. 3 ст. 154 МКУ дозволено реекспортувати продукти переробки однією чи кількома партіями.

Операції з вивезення товарів у митному режимі реекспорту звільняються від оподаткування відповідно до п. 206.5 ПКУ. Це дає підстави стверджувати, що операції із вивезення товарів, які були поміщені в митний режим переробки на митній території та вивозяться за межі митної території України в тому самому стані, у якому вони були ввезені (у межах визначеного МКУ строку), або у вигляді продуктів їх переробки (готова продукція), звільняються від оподаткування ПДВ.

Залишки (відходи), що утворилися в результаті здійснення операцій з переробки іноземних товарів і мають господарську цінність та (або) можуть бути утилізовані, підлягають поміщенню в цьому стані у відповідний митний режим до закінчення строку переробки товарів. Такою є вимога ст. 157 Митного кодексу України. Проте такі залишки або відходи можуть декларуватися за бажанням декларанта за одним класифікаційним кодом відповідно до УКТ ЗЕД за умови, що цьому коду відповідає найбільша ставка мита. Якщо ж до окремих товарів, які входять до зазначеної партії, застосовуються передбачені законом заходи нетарифного регулювання ЗЕД, такий спосіб декларування не звільняє декларанта від додержання зазначених заходів щодо цих товарів.

Інші відходи, ніж вищезазначені, з дозволу митного органу підлягають видаленню відповідно до законодавства України до закінчення строку переробки товарів.

Особливості оподаткування реалізації на митній території України готової продукції, що вироблена з давальницької сировини, ввезеної іноземним замовником.

Відповідно до ч. 1 ст. 156 Митного кодексу України дозволено ввозити товари для переробки на митній території України з метою подальшого митного оформлення продуктів переробки (готової продукції) для вільного обігу на цій території. Проте товари можуть бути допущені до переробки для вільного обігу за умови виконання двох вимог:

1) митний орган може впевнитися в тому, що продукти переробки були отримані саме з давальницької сировини, що ввозилась для переробки на митній території України;

2) товари після переробки не можуть бути економічно вигідно відновлені в первинному стані.

Реалізація на митній території України продуктів переробки (готової продукції), власником яких є нерезидент, здійснюється через зареєстроване в Україні його представництво. На таке представництво покладається обов'язок з декларування продуктів переробки для вільного обігу.

Таким чином, суб'єкт господарювання зовнішньоекономічної діяльності повинен оподаткувати готову продукцію, вироблену з давальницької сировини, що буде реалізовуватися на митній території України:

1) ввізним митом за ставками, установленими Законом України «Про Митний тариф України» від 19.09.2013 р. № 584-VII, чинними на день оформлення вантажної митної декларації.

2) ПДВ за ставками 20% або 7 %;

3) акцизним податком за ставками, установленими Податковим кодексом України для підакцизних товарів, що імпортуються в Україну.

Особливості оподаткування вивезення давальницької сировини українського замовника за межі митної території та ввезення на митну територію України готової продукції.

Відповідно до правочинів Митного кодексу України (ст. 162) вивезення давальницької сировини українського замовника за межі митної території та ввезення на митну територію України готової продукції здійснюється в митному режимі переробки, відповідно до якого українські товари піддаються у встановленому законодавством порядку переробці за межами митної території України без

застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, за умови повернення цих товарів або продуктів їх переробки на митну територію України в митному режимі імпорту.

Відповідно до п. 206.13 ст. 206 Податкового кодексу України та п.2 ст.168 Митного кодексу України давальницька сировина, що вивозиться суб'єктами господарювання зовнішньоекономічної діяльності з митної території України в митному режимі переробки за межами митної території України, умовно повно звільнюється від оподаткування податком на додану вартість, митом та акцизним податком, але за умови ввезення на митну територію України готової продукції, а також дотримання інших вимог та обмежень, установлених главою 24 МКУ.

Відповідно до пп. 206.2.3 п. 206.2 ст. 206 Податкового кодексу України та п. 3 ст. 168 Митного кодексу України передбачено, що до операцій із ввезення товарів, які були поміщені в митний режим переробки за межами митної території України та в межах строку, визначеного Митним кодексом, повертаються на митну територію України, застосовується часткове звільнення від оподаткування ПДВ. Сплаті підлягає позитивна різниця між сумами податку, розрахованими виходячи з бази оподаткування продуктів переробки та бази оподаткування товарів, вивезених за межі митної території України для переробки, визначеними за правилами, установленими п. 190.1 ст. 190 Податкового кодексу. Тобто, у разі ввезення на митну територію України готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, яка була поміщена в митний режим переробки за межами митної території України в межах строку, визначеного Митним кодексом, оподаткуванню підлягає додана вартість, що виникла в результаті такої переробки, тобто позитивна різниця між базою оподаткування продуктів переробки та базою оподаткування товарів, вивезених за межі митної території України для переробки.

Що стосується мита (пп. 2 п.13 ст. 286 МКУ), то до продуктів переробки (готової продукції), які будуть ввозитися на митну територію України, також застосовується часткове звільнення від оподаткування ввізним митом, відповідно до якого сплаті підлягає тільки позитивна різниця між сумою ввізного мита, нарахованою на продукти переробки, та сумою ввізного мита, яка підлягала б сплаті в

разі імпорту відповідних товарів, що були вивезені за межі митної території України для переробки.

Більше того, правочинами податкового та митного законодавства визначено дві категорії товарів, увезення яких після переробки повністю звільняється від оподаткування всіма митними платежами. Це неперероблена сировина і товари, відремонтовані по гарантії (ч.2 ст. 168 МКУ та пп.206.2.2 ПКУ)

Залишки і відходи, що утворилися в результаті здійснення операцій з переробки української давальницької сировини за межами митної території України і залишаються за межами цієї території, митному контролю та митному оформленню не підлягають.

Таким чином, оподаткування давальницьких операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності мають свої особливості.

9.5. Особливості справляння податку на прибуток підприємств у сфері трансфертного ціноутворення

Для запобігання неправомірного викривлення податкової бази з податку на прибуток підприємств Податковим кодексом України запроваджено *податковий контроль за трансфертним ціноутворенням* – контроль за формуванням ціни на товари (роботи, послуги) за господарськими операціями з нерезидентами. Зокрема, регулюється порядок визначення оподатковуваного прибутку платника податку на прибуток підприємств, який проводить господарські операції з такими категоріями нерезидентів:

- 1) нерезидент – пов'язана особа, нерезидент-комісіонер;
- 2) нерезидент, зареєстрований у державах (на територіях), включених до переліку держав (територій), затвердженого Кабінетом Міністрів України;
- 3) нерезидент, який не сплачує податок на прибуток (корпоративний податок), зокрема з доходів, отриманих за межами держави реєстрації таких нерезидентів, та/або не є податковим резидентом держави, у якій вони зареєстровані як юридичні особи відповідно до Переліку організаційно-правових форм таких нерезидентів у розрізі держав (територій), затвердженого Кабінетом Міністрів України від 04 липня 2017 року № 480.

Господарські операціями з вищевказаними нерезидентами визнаються контрольованими операціями, якщо одночасно виконуються такі умови:

1) річний дохід платника податків від будь-якої діяльності перевищує 150 мільйонів гривень за відповідний податковий (звітний) рік;

2) обсяг таких господарських операцій платника податків з кожним контрагентом перевищує 10 мільйонів гривень (за вирахуванням непрямих податків) за відповідний податковий (звітний) рік.

Важливою ознакою для визнання господарської операції контрольованою є її можливість впливати на оподаткований дохід платника податку на прибуток підприємств, тобто змінювати розмір доходів та витрат платника податку. Наприклад, продаж товару, отримання плати за лізингом збільшують дохід платника податку, отже, за відповідних умов, містять ознаки контрольованих операцій.

Платник податку на прибуток підприємств, який бере участь у контрольованій операції, повинен визначати обсяг його оподатковуваного прибутку відповідно до принципу «втягнутої руки», що передбачає збільшення податкових зобов'язань пов'язаних осіб до рівня податкових зобов'язань непов'язаних осіб за умови відповідності комерційних та/або фінансових умов здійснених ними операцій.

Установлення відповідності умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки» проводиться за методами:

1) порівняльна неконтрольована ціна – порівнянні ціни, застосованої у контрольованій операції, з ціною у зіставних неконтрольованих операціях, які фактично здійснені платником податків (іншими особами) або на підставі інформації, отриманої з джерел, визначених п. 39.5.3.1. Податкового кодексу України;

2) ціна перепродажу – порівняння валової рентабельності від перепродажу товарів (робіт, послуг), придбаних у контрольованій операції, з валовою рентабельністю від перепродажу товарів (робіт, послуг), яка отримується у зіставних неконтрольованих операціях;

3) «витрати плюс» – порівняння валової рентабельності собівартості продажу товарів (робіт, послуг) у контрольованій операції з аналогічним показником рентабельності у зіставних неконтрольованих операціях;

4) чистий прибуток – порівняння відповідного фінансового показника рентабельності в контрольованій операції (чистого прибутку на основі відповідної бази (витрати, продаж, активи) або показника рентабельності операційних витрат) з відповідним показником рентабельності у зіставних неконтрольованих операціях;

5) розподілення прибутку – виділення кожній особі, що бере участь у контрольованих операціях, частини загального прибутку (або збитку), отриманого за результатами здійснення такої операції, яку б інша непов'язана особа отримала від участі в зіставних неконтрольованих операціях.

Застосування того чи іншого методу визначається найбільшою наближеністю до фактів та обставин здійснення контрольованої операції.

Питання для самоконтролю

1. Що таке податкова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності, яка її мета та завдання?

2. Як оподатковується митом експорт та імпорт товарів в Україні?

3. Які особливості оподаткування акцизним податком підакцизних товарів в Україні?

4. Як оподатковуються товари, поміщені в митний режим імпорту?

5. Як оподатковуються товари, поміщені в митний режим реекспорту?

6. Як оподатковуються товари, поміщені в митний режим вільної митної зони?

7. Як оподатковуються товари, поміщені в митний режим митного складу?

8. Як оподатковуються товари, поміщені в митний режим тимчасового вивезення?

9. Які особливості оподаткування давальницьких операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності?

10. У чому полягають особливості оподаткування контрольованої операції?

Тести для перевірки знань

1. Преференційні ставки мита – це:

А) особливі пільгові ставки, які включають звільнення від сплати мита і застосовуються до товарів, які походять із держав, що разом з Україною входять до митних союзів або створюють з нею спеціальні митні зони, а також при встановленні якогось спеціального преференційного рішення відповідно до міжнародних договорів за участю України;

Б) ставки, які застосовуються до товарів, які походять із держав, що разом з Україною входять до митних союзів або створюють з нею спеціальні митні зони;

В) особливі ставки, що застосовуються до товарів, які походять із держав, що разом з Україною не входять до митних союзів або створюють з нею спеціальні митні зони, а також при встановленні якогось спеціального преференційного рішення відповідно до міжнародних договорів за участю України;

Г) особливі ставки, що застосовуються до товарів, які походять із держав, що разом з Україною входять до митних союзів або створюють з нею спеціальні митні зони, а також при встановленні якогось спеціального преференційного рішення відповідно до міжнародних договорів за участю України.

2. Тарифні пільги (тарифні преференції) – це:

А) пільги, що надаються Україною у процесі реалізації її зовнішньоекономічної політики на умовах взаємності чи в односторонньому порядку щодо товарів, які переміщуються через митний кордон України, як звільнення від справляння мита, зниження ставок мита або встановлення тарифних квот на ввезення товарів;

Б) преференції, що надаються Україною у процесі реалізації її зовнішньоекономічної політики на умовах взаємності чи в односторонньому порядку;

В) пільги, що надаються Україні під час реалізації її зовнішньоекономічної політики;

Г) преференції, що надаються Україні у процесі реалізації її зовнішньоекономічної політики на умовах взаємності чи в односторонньому порядку.

3. Які із названих операцій оподатковуються відповідно до ст. 195 ПКУ за нульовою ставкою з податку на додану вартість:

- А) поставки товарів дитячого харчування;
- Б) поставки послуг з обслуговування повітряних суден, що виконують внутрішні рейси;
- В) поставки послуг з обслуговування повітряних суден, що виконують міжнародні рейси;
- Г) поставка товарів на повітряні судна, що виконують внутрішні рейси .

4. Увезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні:

- А) 0%
- Б) 20%;
- В) 7%;
- Г) 5%.

5. Увезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань:

- А) 0%
- Б) 20%;
- В) 7%;
- Г) 5%.

6. За нульовою ставкою відповідно ст. 195.1 ПКУ оподатковуються операції з вивезення товарів за межі митної території України:

- А) у митному режимі експорту;
- Б) у митному режимі імпорту;
- В) у митному режимі переробки на митній території України;
- Г) у митному режимі транзиту.

7. За нульовою ставкою відповідно до ст. 195.1 ПКУ оподатковуються операції з вивезення товарів за межі митної території України:

- А) у митному режимі тимчасового ввезення товарів;

Б) у митному режимі реекспорту, якщо товари поміщені у такий режим відповідно до пункту 5 частини першої статті 86 Митного кодексу України;

В) у митному режимі тимчасового вивезення товарів;

Г) у митному режимі знищення або руйнування.

8. За нульовою ставкою відповідно ст. 195.1 ПКУ оподатковуються операції з вивезення товарів за межі митної території України:

А) у митному режимі імпорту;

Б) у митному режимі транзиту;

В) у митному режимі безмитної торгівлі;

Г) у митному режимі відмови на користь держави.

9. За нульовою ставкою відповідно ст. 195.1 ПКУ оподатковуються операції з вивезення товарів за межі митної території України:

А) у митному режимі знищення або руйнування;

Б) у митному режимі вільної митної зони;

В) у митному режимі тимчасове зберігання;

Г) у митному режимі реімпорту.

10. Постачання товарів магазинами безмитної торгівлі може здійснюватися виключно:

А) фізичним особам, які виїжджають за межі митної території України;

Б) фізичним особам, які в'їжджають на митну територію України в пунктах пропуску через державний кордон України, відкритих для міжнародного повітряного сполучення;

В) фізичним особам, які переміщуються транспортними засобами, що належать резидентам та знаходяться за межами митного кордону України;

Г) фізичним особам - резидентам, які виїжджають за межі митної території України.

РОЗДІЛ 10. ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ

Основні поняття та терміни: платіжний баланс, операції платіжного балансу, резидент, економічна територія, рахунок поточних операцій, рахунок операцій із капіталом та фінансових інвестицій, методи регулювання платіжним балансом.

10.1. Сутність платіжного балансу та основні принципи його складання

Економічні зв'язки будь-якої країни із зовнішнім світом знаходять своє відображення в її платіжному балансі. Отже, узагальнена оцінка економічного стану країни, ефективності її зовнішньоекономічних зв'язків здійснюється на підставі саме платіжного балансу.

Платіжний баланс – це співвідношення між валютними платежами економічних суб'єктів даної країни (резидентів) за її економічними межами та валютними надходженнями їм з-за економічних меж країни (від нерезидентів) за певний період часу (рік, квартал, місяць).

Поняття платіжного балансу було запроваджено шотландським економістом Дж. Стюартом у 1767 р. Інші видатні економічні класики Ад. Сміт, та Д. Рікардо розвинули систему його складання. На сьогодні розроблення і складання платіжного балансу є обов'язковою умовою для всіх країн – членів Міжнародного валютного фонду та базується на єдиній методології відповідно до стандартної класифікації компонентів і структури зведеної інформації. Принципи та методологія складання платіжного балансу визначається відповідно до Керівництва з платіжного балансу ВРМ, що розробляється МВФ. На сьогодні діють Методологічні засади, викладені в шостому виданні Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції (КПБ-6).

Платіжний баланс відображає економічні операції, здійснені між національною економікою та економіками інших країн світу.

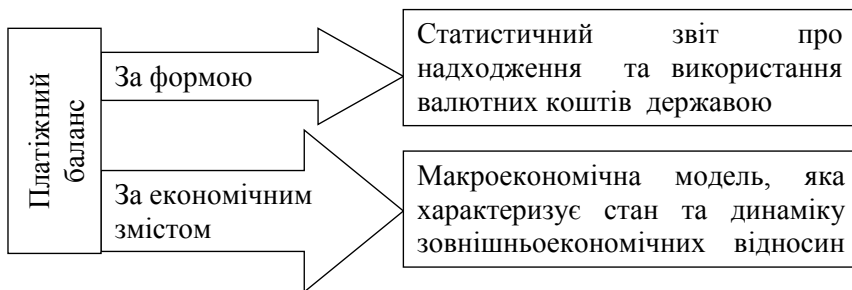

Рис. 10.1. Види платіжного балансу

Платіжний баланс складається для розроблення та запровадження обґрунтованої курсової та зовнішньоекономічної політики країни, аналізу і прогнозу стану товарного та фінансового ринків, двосторонніх і багатосторонніх зіставлень, наукових досліджень тощо.

Сфери використання інформації платіжного балансу:

- за допомогою записів результатів обміну між країнами легше зробити висновок про стабільність системи плаваючих курсів, оскільки платіжний баланс допомагає виявити акумулювання валют у руках тих людей, які більше зацікавлені в цьому (резиденти) і тих, які намагаються позбутися цих валют (нерезиденти);

- платіжний баланс незамінний в умовах фіксованих валютних курсів, оскільки допомагає визначити розміри нагромадження даної валюти в руках іноземців і дає змогу вирішити питання про доцільність підтримання фіксованого курсу валюти, якщо існує загроза валютної кризи;

- рахунки платіжного балансу надають інформацію про накопичення заборгованості, виплату процентів і платежів з основної суми боргу і можливості країни заробити валюту для майбутніх платежів. Ця інформація необхідна для того, щоб зрозуміти, наскільки країні-боржнику стало важче (або дорожче) погасити борги іноземним кредиторам;

- проведення оцінок кредитоспроможності країни;
- аналіз тенденцій економічного розвитку країни як індикатор економічного циклу.

Статистичні та динамічні характеристики операцій платіжного балансу допомагають зрозуміти, що призвело до зростання інфляції в економіці і скорочення активного сальдо торговельного балансу –

слабке економічне управління чи який-небудь інший фактор, що викликав більший, ніж звичайно, приплив капіталу.

Аналізуючи структуру платіжного балансу, можна визначити, чи має певна держава активне сальдо чи дефіцит торговельного балансу, чи має місце приплив або відплив капіталу і чи є чистий залишок за доходами від іноземних інвестицій позитивним або від'ємним.

В Україні відповідальність за складання платіжного балансу на законодавчому рівні покладено на Національний банк, який фактично акумулює всю наявну інформацію із зовнішньоторговельної статистики за статтями платіжного балансу стосовно окремих країн та валют. Для складання платіжного балансу НБУ використовує дані своєї системи обліку операцій з нерезидентами (International Transactions Registration System – ITRS), дані Державної служби статистики України щодо статистики торгівлі, яка базується на даних митної статистики, зовнішньої торгівлі послугами та прямих іноземних інвестицій; дані Державної фіскальної служби України, урядових організацій, Міжнародного валютного фонду, інших міжнародних фінансових організацій; дані різних статистичних опитувань, експертні оцінки.

У платіжному балансі нашої країни фіксуються всі операції між резидентами та нерезидентами держави, за якими потоки товарів та капіталів перетинають кордони економічної території України.

Операції платіжного балансу – це рух економічних цінностей, що відображає створення, зміну, обмін, безплатне передавання або втрату економічних цінностей.

Суть операцій платіжного балансу полягає в зміні права власності на реальні ресурси. Це можуть бути операції, пов'язані з експортом товарів, послуг, рухом трудових ресурсів, капіталу, з фінансовими вимогами і зобов'язаннями. В окремих випадках важко визначити, чи належать міждержавні потоки ресурсів до операцій платіжного балансу. Адже передавання реальних ресурсів інколи здійснюється в межах двох підрозділів однієї юридичної особи (економічні взаємовідносини між холдинговою компанією і дочірнім підприємством). Рух ресурсів може не передбачати участі двох сторін (переведення майна з однієї країни в іншу в разі міграції населення).

В основу побудови платіжного балансу країн закладено такі концепції: *економічної території, резидентності та центру економічних інтересів*. Ці концепції використовуються як при побудові платіжного балансу, так і в системі національних рахунків.

Економічна територія – це географічна територія, що знаходиться під юрисдикцією уряду даної країни, у межах якої робоча сила, товари та капітал можуть вільно переміщуватись.

Економічна територія будь-якої країни охоплює:

- повітряний простір,
- територіальні води,
- континентальний шельф,
- виключне право володіння яким має дана країна,
- територіальні анклави (чітко означені земельні ділянки, що знаходяться в інших країнах і використовуються даною державою на орендній основі або через придбання власності для дипломатичних, військових, наукових та інших цілей).

Економічний суб'єкт має *центр економічних інтересів* на території даної держави, якщо в якомусь місці, що перебуває на економічній території країни, існує майно, виробничі приміщення, інші будови, які цей економічний суб'єкт використовує й має намір використати протягом певного тривалого періоду часу прямим або непрямим способом для здійснення економічних операцій або угод у досить великому масштабі.

Поняття «резидент» – головне концептуальне поняття платіжного балансу, оскільки останній ґрунтується на економічних відносинах між резидентами і нерезидентами.

Поняття *резидентності* є єдиним для системи національних рахунків, монетарної статистики та статистики платіжного балансу. Треба, однак, зауважити, що термін «резидент», який вживається під час складання платіжного балансу, зовсім не пов'язаний із терміном «національність», а точніше з громадянством. Так, фізичні особи, що постійно проживають на території України, є її резидентами незалежно від їхнього громадянства. До резидентів, скажімо, Німеччини належать робітники-мігранти, які працюють і проживають у цій країні не менше ніж рік.

Поняття *резидентності* застосовується до агентів зовнішньоекономічної діяльності, які діють на економічній території держави. Це – домашні господарства і фізичні особи, що ведуть домашнє господарство; юридичні особи і суспільні організації, такі як корпорації і квазікорпорації (наприклад, дочірні підприємства при прямих інвестиціях).

Щодо юридичних осіб, то вони є резидентськими в економіці даної країни, якщо мають центр економічної заінтересованості в

даній країні, тобто виробляють значний обсяг товарів (послуг) тощо. Вони повинні мати на даній економічній території хоча б одну виробничу структуру, якою управляють протягом певного періоду (рік або більше), повний та окремі комплекти звітів про місцеву діяльність (декларацію про доходи, балансовий звіт, звіт про операції з холдинговою компанією), сплачувати податки країні-господарю, мати поточний рахунок, формувати фонди для своєї діяльності.

Прибережні підприємства, що беруть участь у процесі виробництва, є резидентами тієї країни, у прибережних водах якої вони перебувають незалежно від того, чи розташовані вони в спеціальних зонах і т.п.

Підприємства, що працюють із пересувним обладнанням (кораблі, повітряні судна, бурові вишки та платформи, залізничний рухомий склад) у міжнародних водах і повітряному просторі, є резидентами тієї країни, де розташовані їхні управлінські структури.

«Закордонні» підприємства, залучені до виробничого процесу в даній країні (включаючи складання компонентів виробу, виготовлених за кордоном), є резидентами економіки тієї країни, де вони розташовані.

Компанії, що повністю чи частково засновані за кошти іноземного капіталу, але розташовані в даній країні і здійснюють у ній економічну діяльність, вважаються її резидентами. Це стосується, наприклад, спільних підприємств, дочірніх фірм, заснованих з участю іноземного капіталу.

Представництва іноземних компаній, які мають певний штат співробітників, використовують власне чи орендоване приміщення і перебувають у країні не менше року, є її резидентами. Так само і представництва українських компаній за кордоном є резидентами тієї країни, де розташовані і здійснюють свою діяльність.

Некомерційні установи і корпорації є резидентами тієї країни, відповідно до законодавства якого вони були створені і в якій їхнє функціонування як юридичного чи соціального об'єкта офіційно визнане та задокументоване. Установи органів державного управління, розташовані на території даної країни, є її резидентами. Вони включають усі установи органів управління на центральному, обласному та місцевому рівнях, а також посольства, консульства, військові установи й інші структури державного управління, розташовані за межами країни. Будь-яка діяльність таких установ, наприклад будівельні роботи під час спорудження посольств,

вважається такою, що еспортується країною, у якій знаходиться анклав. Заробітна плата, що виплачується найнятому на місці персоналу, вважається платежами на користь резидентів економічної території, на якій розташоване посольство.

Міжнародні організації не вважаються резидентами жодної національної економіки. Вони являють собою екстериторіальні одиниці, і не є резидентами країни, у якій розташовані. Заробітна плата, що виплачується персоналу, вважається платежами резидентам тієї країни, у якій вони перебувають не менше ніж один рік.

Домашнє господарства вважається резидентом даної країни, якщо воно має в ній центр своєї економічної заінтересованості і ця країна є основним місцем проживання його членів. Член домашнього господарства, який залишає економічну територію своєї держави, але через певний проміжок часу повертається назад, продовжує бути її резидентом, навіть якщо такі поїздки систематичні. Центр економічного інтересу цих фізичних осіб залишається в країні за місцем проживання. Якщо фізична особа приїжджає у свою країну тільки з короткими візитами і заснувала домашнє господарство за кордоном, то вона не вважається більше резидентом своєї країни.

До категорії «резиденти» належать:

1. Мандрівники, тобто особи, які залишають економічну територію своєї держави на обмежений строк у справах, для відпочинку, поліпшення здоров'я, підвищення рівня освіти, з релігійних та інших мотивів.

2. Особи, які працюють деякий час на іншій економічній території, тобто не на тій, де розташоване домашнє господарство, членами якого вони є (сезонні робітники, іноземні студенти).

3. Працівники, які тимчасово працюють в іншій країні, а потім повертаються до свого домашнього господарства (прикордонні працівники, персонал міжнародних організацій, який працює в анклаві).

4. Персонал іноземних посольств, консульств та ін., який наймається на місці, екіпажі кораблів, повітряних суден та іншого пересувного обладнання, які частково або повністю використовуються поза економічною територією.

Принципи оцінки економічної угоди та часу запису. Для цілей порівняльного аналізу та агрегування статистичних даних при складанні балансів міжнародних розрахунків потрібна єдина система

оцінки угод з реальними та фінансовими активами і пасивами, а також оцінки активів і зобов'язань на певний момент часу.

МВФ рекомендує провадити оцінку всіх угод, а також активів і зобов'язань, за ринковими цінами, погодженими учасниками економічної операції. Звичайно облік у системі платіжного балансу провадиться за фактичними цінами (причому, як правило, експорт ураховується в цінах CIF, а імпорт – у цінах FOB). Крім того, МВФ дає рекомендації з приводу виявлення трансферного ціноутворення в угодах між афілійованими підприємствами – резидентами різних країн.

Самі ж операції знаходять своє відображення в балансі в момент створення, трансформації, обміну, передачі або зникнення економічної вартості. При цьому вважається, що вимоги й зобов'язання завжди виникають при зміні власника за деякими винятками, такими як: передача майна в рамках договору лізингу, переміщення продукції з однієї країни в іншу в межах однієї корпорації або мережі афілійованих підприємств або переміщення давальницької сировини в країну для переробки (толлінг).

Концепція і типи економічних операцій. У широкому значенні, зміна економічного стану об'єкта операції, відображена в платіжному балансі, впливає з угоди між резидентом і нерезидентом (принаймні, усі угоди між ними фіксує платіжний баланс).

Основними типами дій економічних суб'єктів, які можна знайти в балансі, є не платежі, а економічні операції або угоди, які можуть зовсім не супроводжуватися грошовим платежем. Облік у системі платіжного балансу таких операцій і становить основну його відмінність від балансу міжнародних платежів країни.

МВФ виділяє такі види економічних операцій, що відображаються в платіжному балансі:

1) Обмін. Угода обміну укладається в наданні одним контрагентом іншому економічної вартості в обмін на еквівалентну вартість в іншій формі. При цьому **економічна вартість** визначається в широкому значенні як реальні ресурси (товари, послуги, дохід) або інструменти грошового, валютного й фінансового ринків.

2) Трансферти. Відрізняються від угод обміну тим, що контрагент не надає замість отриманої вартості її еквівалента.

3) Міграція. Це явище має значення для платіжного балансу у зв'язку з тим, що разом із домашнім господарством переміщуються також і деякі види активів, які ніби імпортуються в ту країну, куди переїжджає економічний суб'єкт.

4) «Поставлені» операції. У деяких випадках у платіжному балансі можуть ураховуватися так звані «поставлені» економічні операції, не супроводжувані рухом вартості від резидента до нерезидента і навпаки. Прикладом є реінвестування, отримане іноземним акціонером підприємства, прибуток. Реінвестований прибуток у частці, пропорційній частці іноземного інвестора в акціонерному капіталі, відображається в платіжному балансі, як дохід від прямих інвестицій з балансуючою проводкою «реінвестований прибуток» по фінансовому рахунку.

Як бухгалтерською звіт платіжний баланс завжди перебуває в рівновазі, оскільки його складання здійснюється за принципом подвійного запису (кожна операція має дві сторони – дебет і кредит).

Операція з платежу, проведеного економічними агентами даної країни є витратною статтею балансу; операція з отримання коштів є прибутковою статтею балансу. Отже, за підсумками основних розділів платіжного балансу може мати місце або активне сальдо, якщо надходження перевищують платежі, або пасивне сальдо, коли платежі перевищують надходження.

10.2. Структурні компоненти платіжного балансу та їхня характеристика

За своїм призначенням та методологією складання платіжний баланс має збалансовувати обсяги зовнішньоторговельної діяльності країни за видами з обсягами розрахунків.

У загальному вигляді структура платіжного балансу країни наведена в таблиці 10.1.

Сальдо поточного рахунка й сальдо рахунка операцій із капіталом та фінансових операцій, власне, і складають сальдо платіжного балансу.

Рахунок поточних операцій. На цьому рахунку відображається рух реальних цінностей через державний кордон. Від'ємне сальдо на поточному рахунку є ознакою того, що імпорт реальних цінностей перевищує їхній експорт, тобто країна потребує зовнішнього фінансування та є споживачем іноземного капіталу. При цьому важливо, у якій формі надходить цей капітал – у формі міжнародних запозичень, інвестиційного капіталу.

Таблиця 10.1

Структура балансу

	Структура платіжного балансу	Зміст
I	Рахунок поточних операцій	Відображаються потоки товарів, послуг, прибутків і поточних трансфертів
•	Товари (торговельний баланс)	
•	Послуги	
•	Доходи	
•	Поточні трансферти	
II	Рахунок операцій із капіталом та фінансових операцій	Відображаються капітальні трансферти і придбання/розміщення нематеріальних, не фінансових активів, а також фінансових активів і пасивів
A	<i>Рахунок операцій із капіталом</i>	
•	капітальні трансферти	
B	<i>Рахунок фінансових операцій</i>	
•	прямі інвестиції,	
•	портфельні інвестиції	
•	інші інвестиції	
•	резервні активи: монетарне золото, спеціальні права запозичення, резервна позиція в МВФ, інші зарубіжні активи.	

Розглянемо окремі статті поточного рахунка платіжного балансу.

Стаття **«Товари»** охоплює більшість операцій поточного рахунка, що відображають перехід права власності на товари (експорт та імпорт) від нерезидента до резидента і в зворотному напрямі.

Стаття **«Послуги»** відображає рух коштів, пов'язаних із наданням як традиційних послуг, наприклад організація поїздок і перевезень, так і нових комунікаційних, фінансових і комп'ютерних послуг, забезпечення авторських і ліцензійних прав, різні ділові послуги тощо (табл. 10.2).

До статті **«Доходи»** поточного рахунка входять компенсації працівникам, доходи від інвестицій (доходи від прямих інвестицій та інші дивіденди і проценти) (табл. 10.3). Ця стаття відображає взаємозв'язок між доходами і капітальним рахунком, а також між платіжним балансом і балансом зарубіжних інвестицій.

Основні види послуг та їхня характеристика

Назва	Характеристика
Транспортні послуги	вантажні та пасажирські перевезення всіма видами транспорту та супутні послуги. До транспортних послуг також включаються: допоміжні послуги, зокрема оренда транспортних засобів разом з екіпажами, а також складування, навантажування, розвантажування, технічне обслуговування транспортних засобів, лоцманські послуги, комісійні виплати, агентські послуги, пов'язані з пасажирськими та вантажними перевезеннями.
Подорожі	відображають вартість усіх видів товарів та послуг, придбаних приїжджкими. За цією категорією послуг ураховуються платежі за туристичні путівки, за проживання в готелі, придбання товарів особистого користування, а також приватні перекази з-за кордону на користь нерезидентів (зокрема іноземних студентів), готівкова валюта, продана на відрядження, тощо.
Комунікаційні послуги	послуги зв'язку, зокрема телекомунікаційні, забезпечення телефонного, телексного, телеграфного зв'язку, радіомовлення, електронної пошти, сулутникового, факсимільного та телевізійного зв'язку, поштові послуги.
Будівельні послуги	будівництво об'єктів, монтаж обладнання, ремонт будівель та споруд за межами економічної території.
Страхові послуги	охоплюють різні види страхування, що здійснюються страховими компаніями-резидентами для нерезидентів, і навпаки (наприклад, страхування зовнішньоторговельних вантажів).
Фінансові послуги	це послуги фінансових посередників (наприклад, у зв'язку з відкриттям кредитних ліній), виплата чи стягнення комісійних за операції з акредитивами, банківськими акцептами, фінансовим лізингом. Як фінансові послуги кваліфікуються також виплата чи стягнення комісійних за проведення операцій з цінними паперами, за управління активами, за обслуговування кореспондентських рахунків та ін.
Комп'ютерні та інформаційні послуги	оброблення баз даних, упровадження програмного забезпечення, включаючи розроблення і програмування конкретних систем замовника, управління обчислювальними комплексами, консультації у сфері обчислювальної техніки, експлуатація та ремонт обчислювальної техніки, послуги інформаційних агентств, пряма (індивідуальна) передплата на періодичні видання.
Роялті та ліцензійні	офіційно дозволене використання нематеріальних активів (патенти, ліцензії, авторські права, торговельні знаки, технології). Проте придбання та продаж таких активів належать до операцій із капіталом (капітальні

послуги	трансферти).
Послуги приватним особам та послуги у сфері культури й відпочинку	створення художніх фільмів, радіо- і телевізійних програм, проведення спортивних, культурних та оздоровчих програм, послуги, пов'язані з навчанням чи лікуванням за кордоном.
Урядові послуги	зовнішньоторговельні операції посольств, консульств, військових представництв, які вони проводять із резидентами тієї країни, де розташовані.
Інші ділові послуги	<p>різноманітні види ділових, професійних, технічних та пов'язаних із науково-дослідною діяльністю послуг, які не ввійшли до наведених вище категорій послуг. Це, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) перероблення давальницької сировини; б) операційний лізинг - оренда обладнання без персоналу, здавання в оренду (чартер) морських і повітряних суден та іншого транспортного обладнання без команди та екіпажу; в) послуги з підготовки документів, консалтинг у сфері бухгалтерського обліку, аудиту й податкового законодавства, надання оперативної допомоги фірмам; г) послуги в галузі реклами та маркетингу, проведення виставок та торговельних ярмарків; д) наукові дослідження та дослідно-конструкторські розроблення, виконані резидентами для нерезидентів, і навпаки; ж) архітектурні, інженерні та інші технічні послуги, геологічна розвідка, перевірка та сертифікація якості продукції, технічний контроль; з) послуги в галузі сільського господарства, видобування корисних копалин, перероблення на місцях тієї продукції, яка надійшла за імпортом і не підлягає реекспорту, і навпаки (наприклад, перероблення ядерних відходів); к) послуги з добору кадрів (наприклад, екіпажів суден), письмового та усного перекладу, оплата будівельних матеріалів компаніями не резидентами, що ведуть будівельні роботи на території даної країни; л) агентські послуги - оплата компаніями послуг їхніх закордонних агентів, зокрема представництв.

Основні види доходів, що відображаються на поточному рахунку

Назва	Характеристика
Оплата праці	заробітна плата та інші виплати, отримані робітниками та службовцями за межами країни, резидентами якої вони є.
Доходи від прямих інвестицій	а) дохід від пайової участі в капіталі компаній – дивіденди, розподілений та нерозподілений прибуток закордонних відділень, реінвестований прибуток; б) проценти за борговими зобов'язаннями – це проценти, які сплачує прямому інвестору підприємство прямого інвестування, і навпаки.
Дохід від портфельних інвестицій	рух коштів між резидентами і нерезидентами, що виникає внаслідок володіння акціями, облігаціями, довгостроковими цінними паперами, інструментами грошового ринку. До нього належать: а) дохід від пайової участі в капіталі компаній (дивіденди); б) дохід за борговими зобов'язаннями (проценти).
Дохід від інших інвестицій	а) проценти за довгостроковими кредитами (гарантованими або негарантованими); б) інший дохід від інших інвестицій – проценти за іншими фінансовими вимогами/зобов'язаннями (міжбанківськими кредитами, позиками, депозитами, за користування залишками коштів на коррахунку та ін.).

Стаття «**Поточні трансферти**» відображає операції, проведені на безоплатних засадах. Ця група операцій збільшує доходи та споживання країни-одержувача за рахунок доходів та споживання країни-постачальника.

Поточні трансферти включають **грошові трансферти урядам** для фінансування видатків, гуманітарної допомоги, щорічних або регулярних внесків у міжнародні організації, оплати урядом або міжнародними організаціями витрат (зокрема і заробітної плати співробітникам) на надання технічної допомоги.

Сектор державного управління – це насамперед гуманітарна допомога, внески державних органів до фондів міжнародних організацій, податки і штрафи, сплачені нерезидентами державним органам України.

Інші сектори – це:

– грошові перекази осіб, які працюють за кордоном, безоплатні грошові перекази сім'ям;

– інші трансферти – дарування, спадок; аліменти та інші виплати на утримання дітей; пенсії та інші виплати в межах програм соціального забезпечення, що виплачуються недержавними організаціями; приватні перекази, що надходять резидентам від нерезидентів, або навпаки; періодичні відрахування (включаючи членські внески) в благодійні, релігійні, наукові і культурні організації; сплата мита і штрафів, якщо вона проводиться резидентами України на користь державних органів інших країн.

У рахунку операцій із капіталом відображаються всі виплати за капітальними трансфертами і за придбання / розміщення нематеріальних, нефінансових активів.

Капітальні трансферти можуть бути в грошовій і матеріальній формах:

- **Грошові капітальні трансферти** призначені для придбання / розміщення основних фондів.

- **Капітальні трансферти в матеріальній формі** є відображенням зміни права власності на основні фонди, списання дебіторської заборгованості.

У рахунку фінансових операцій показуються всі операції, пов'язані зі зміною права власності на іноземні фінансові активи або пасиви країни. Насамперед це операції, що полягають у пред'явленні та погашенні фінансових вимог однієї країни до інших країн, і навпаки. Основним компонентом рахунків операцій з капіталами та фінансових операцій є капітальні трансферти.

Капітальні трансферти сектора державного управління – це державні трансферти на інвестиційні цілі, тобто капітальні трансферти державних органів на користь організацій-нерезидентів.

Капітальні трансферти сектора державного управління призначені для повного або часткового покриття видатків на придбання основного капіталу (наприклад на фінансування великомасштабних будівельних проектів). Формою капітальних трансфертів сектора державного управління є також податок на спадок.

Капітальні трансферти інших секторів – це інвестиційні субсидії, передача права власності на основний капітал, спадок на користь некомерційних організацій-нерезидентів для фінансування валового накопичення основного капіталу, наприклад на будівництво

приміщення бібліотеки; грошові перекази мігрантів (перекази у зв'язку з виїздом на постійне місце проживання); податки на спадок у формі капітальних трансфертів інших секторів.

Придбання / реалізація нефінансових активів – це придбання / реалізація землі та її надр, а також активів нематеріального характеру (патентів, авторських прав, ліцензій, торгових знаків).

До статті «**Прямі інвестиції**» належать операції з придбання інвестором контрольного пакета акцій для того, щоб мати вирішальний голос в управлінні підприємством, розташованим за межами країни-інвестора. Зауважимо, однак, що інвестор може бути й одноосібним власником підприємства.

Капітал у формі прямих інвестицій – це:

- 1) капітал, вкладений прямим інвестором у зарубіжне підприємство прямого інвестування;
- 2) капітал, отриманий прямим інвестором від такого підприємства.

Прямі інвестиції можуть набувати різних форм :

1) **Акціонерний капітал** – капітал відділень, акції дочірніх та асоційованих підприємств, крім «неголосуючих» привілейованих акцій, а також інші капіталовкладення (capital contributions) прямого інвестора, що збільшують статутний фонд підприємства прямого інвестування.

2) **Реінвестований прибуток** являє собою ту частину прибутку підприємств прямого інвестування, що належить прямому інвесторові і не підлягає розподілу. Цей прибуток збільшує розмір іноземних активів держави, резидентом якої є прямий інвестор.

3) **Інший капітал** у формі прямих інвестицій («міжфірмовий борг») охоплює всі операції із залучення коштів і кредитних ресурсів, що мають місце між прямим інвестором і підприємствами прямого інвестування. За цією позицією також ураховуються «неголосуючі» привілейовані акції дочірніх і асоційованих підприємств, що не дають права на участь у додаткових прибутках. Вкладення коштів у нерухоме майно приватними особами (наприклад у будівництво дачних та інших будівель для власного використання та здавання в оренду) теж належить до цієї категорії.

У статтю «**Портфельні інвестиції**» входять операції з тими акціями та іншими торговими цінними паперами, що не належать до прямих інвестицій і ретинають кордон країни.

Стаття портфельні інвестиції рахунка фінансових операцій включає операції з акціями, іншими цінними паперами та похідними фінансовими інструментами, за винятком тих випадків, коли ці операції належать до прямих інвестицій чи резервних активів. Характерною рисою цих інструментів є те, що вони можуть вільно обертатися на фінансовому ринку.

Операції з портфельними інвестиціями можна розділити на дві групи: операції з фінансовими активами (зарубіжні цінні папери) та з фінансовими зобов'язаннями (вітчизняні цінні папери).

Класифікація операцій з портфельними інвестиціями за видом фінансового інструмента:

1) операції з цінними паперами, які дають право на участь у капіталі, тобто операції з акціями різних типів, сертифікатами участі, які замінюють акції, усіма видами капіталовкладень у довірчі товариства та інвестиційні фонди.

2) операції з борговими цінними паперами:

- з облігаціями та іншими довгостроковими або безстроковими борговими зобов'язаннями;

- з інструментами грошового ринку (борговими цінними паперами, термін погашення яких з моменту їх випуску становить рік або менше ніж рік – казначейські зобов'язання, векселі, банківські акцепти, короткострокові депозитні сертифікати);

- з похідними фінансовими інструментами (опціони, варанти).

Стаття «**Інші інвестиції**» охоплює операції, що стосуються різних видів інвестицій, таких як: торговельний кредит, інші види зовнішніх позик, валюта й депозити, використання кредиту МВФ тощо (табл. 10.4).

«*Інші інвестиції*» – це категорія фінансових операцій, які не ввійшли до статей «Прямі інвестиції», «Портфельні інвестиції» та «Резервні активи». Як і портфельні інвестиції, інші інвестиції розподіляються на «інші інвестиції – активи» та «інші інвестиції – пасиви» відповідно до їхньої належності до фінансових активів чи фінансових зобов'язань країни.

Таблиця 10.4

Основні види інших інвестицій

Назва	Характеристика
Торговельні (комерційні) кредити	це вимоги та зобов'язання, що виникають унаслідок того, що продавець надає кредит безпосередньо покупцеві товарів, або покупець здійснює попередню оплату (банківські позики на фінансування зовнішньоторговельних операцій до цієї категорії не належать, вони враховуються разом із позиками).
Позики	це пряме надання кредитором боржнику певної суми коштів; крім того, до категорії позик входять платежі за угодами РЕПО (Repurchase agreement), виплата основної суми боргу за фінансовим лізингом. Залежно від початкового терміну погашення позики поділяються на <i>довгострокові та короткострокові</i> . <i>Довгострокові позики</i> – це кредити МВФ та інших міжнародних організацій, гарантовані або негарантовані державні кредити, довгострокові кредити, що надходять за прямими кредитними лініями, інші позики, початковий термін погашення яких становить понад рік. <i>Короткострокові позики</i> – банківські кредити, зокрема на фінансування зовнішньоторговельних операцій, платежі за угодами РЕПО, інші види позик та авансів (включаючи іпотечні кредити), що передбачають початковий термін погашення менший за один рік або виплачуються за першою вимогою.
Депозити	ліквідні депозити (депозити до запитання) та інші види депозитів, кошти за трастовими угодами, депозити в кредитних спілках, будівельних товариствах тощо.
Інші активи (пасиви)	інші інвестиції, що не ввійшли до трьох зазначених вище категорій.
Резервні активи	це іноземні фінансові активи, які фактично належать органам грошово-кредитного регулювання, перебувають у розпорядженні цих органів та можуть бути реально використані, якщо в цьому з'явиться потреба. Ці фінансові активи контролюються монетарною владою і призначені для фінансування й регулювання дефіциту платіжного балансу та для інших чітко обумовлених цілей.

Залежно від характеру операцій платіжного балансу він включає три складові: торговельний баланс, баланс послуг та некомерційних платежів, баланс руху капіталів і кредитів (табл. 10.5).

Таблиця 10.5

Структура платіжного балансу за характером операцій

Складова платіжного балансу	Характеристика	
Торговельний баланс	Відображає операції з реальними цінностями: вивезення і ввезення товарів	Експорт/імпорт товарів
Баланс послуг та некомерційних платежів (баланс «невидимих» операцій)	Відображає «невидимі» операції: потоки послуг, надходження від інвестицій, односторонні перекази	Платежі за комерційними послугами, некомерційними послугами (культурні, обмінні, утримання дипломатичних, консульських представництв тощо) виплати прибутків від інвестицій за кордоном та процентів за міжнародними кредитами, односторонні перекази: державні операції – субсидії іншим країнам по лінії економічної допомоги, державні пенсії, внески в міжнародні організації; приватні перекази – перекази іноземних робітників, фахівців, родичів на батьківщину.
Баланс руху капіталів і кредитів	Відображає операції вивозу і ввозу державних та приватних капіталів, наданих і одержаних міжнародних кредитів	Прямі інвестиції, придбання цінних паперів, банківські депозити, позики та кредити

10.3. Методи регулювання платіжного балансу

Метою економічної політики держави є забезпечення сталого економічного зростання за умов цінової, валютної стабільності, оптимального стану платіжного балансу. Також оптимальний стан

платіжного балансу забезпечується процесом відтворення в країні та залежить від низки факторів внутрішнього й зовнішнього характеру:

– внутрішні фактори: загальний стан економіки країни (динаміка ВВП, інфляція, валютний курс, рівень процентних ставок), її циклічні коливання; внутрішня економічна політика та політична ситуація в країні, надзвичайні явища (війна, катастрофи тощо);

– зовнішні фактори: економічний стан та зовнішня політика інших країн світу, кон'юнктура світових ринків товарів та капіталу, ступінь розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни.

Регулювання платіжного балансу здійснюється для стимулювання або стримування, обмеження зовнішньоекономічних операцій, залежно від валютно-економічного становища і стану міжнародних розрахунків держави.

Рівновагу платіжного балансу зазвичай не вважають першочерговою метою економічної політики: дефіцитність платіжного балансу не стримує економічний розвиток, якщо він має короткостроковий характер. Проте хронічний дефіцит платіжного балансу свідчить про проблеми країни із зовнішнім світом, які істотно впливають на її загальний економічний стан через рух товарів, капіталу, світові ціни та валютні курси. Незатребуваність країни в міжнародному розподілі праці призводить до неефективного використання ресурсів країни, низького рівня її технологічного укладу, зниження темпів економічного зростання.

Наявність протягом тривалого часу активного сальдо поточного рахунка може зумовити надмірну ревальвацію національної валюти, схильність до заощадження, зростання грошової маси, внаслідок чого рекомендується сприяти відпливу капіталу з країни, здійснювати регулювання обсягів грошової маси.

Державне регулювання платіжного балансу – це сукупність економічних, валютних, фінансових, грошово-кредитних заходів держави, спрямованих на формування основних статей платіжного балансу, а також покриття наявного сальдо.

Економічною наукою і практикою розроблено арсенал методів регулювання платіжного балансу.

Заходами регулювання платіжного балансу для стимулювання експорту, стримування імпорту товарів, залучення іноземних

капіталів, обмеження вивезення капіталів країн з дефіцитним платіжним балансом є:

1) Дефляційна політика – спрямована на скорочення внутрішнього попиту шляхом зменшення дефіциту бюджету; зміни облікової ставки центрального банку; введенням кредитних обмежень; установленням меж зростання грошової маси.

2) Девальвація – зниження курсу національної валюти спрямовано на стимулювання експорту й обмеження імпорту товарів.

Девальвація стимулює експорт товарів тільки за наявності експортного потенціалу конкурентоспроможних товарів і послуг та сприятливої ситуації на світовому ринку.

Якщо платіжний баланс має активне сальдо, то курс має тенденцію до підвищення, і навпаки, якщо протягом певного періоду часу валютні витрати країни на імпорт товарів і послуг перевищують надходження валюти ззовні, кількість національної валюти на світових фінансових ринках зростає, а попит на неї зменшується. Тому для державного регулювання платіжного балансу країни з метою його збалансування застосовується політика зниження курсу національної валюти.

Девальвація, звичайно, дає можливість вітчизняним експортерам зменшити ціни на власну продукцію в національній валюті. У такий спосіб підвищується конкурентоспроможність їхніх товарів, а в підсумку, створюється можливість підвищення обсягів експорту.

Імпорт при девальвації ускладнюється, оскільки для отримання тієї ж суми в іноземній валюті необхідно підвищувати ціни.

Зміна торговельного балансу в потрібному напрямі відбувається лише через 2-3 роки, оскільки потрібен час для переведення вітчизняних виробників на нові джерела постачання, а експортерам – для освоєння нових ринків. Тому це шлях можливий лише за різкого скорочення витрат виробництва, або підвищення цін на імпортну сировину. Особливо ця політика ефективна щодо впливу на платіжний баланс за умов плаваючих валютних курсів.

3) Валютні обмеження – сукупність адміністративних обмежень на купівлю-продаж та інші операції з іноземною валютою, блокування валютної виручки експортерів, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, інші правила, що регулюють валютні операції.

Метою політики валютних обмежень є, як правило, вирівнювання платіжного балансу, підтримка валютного курсу, концентрація валютних резервів.

4) **Фінансова і грошово-кредитна політика** полягає у використанні бюджетних субсидій експортером, протекціоністському підвищенні імпортних мит, скасуванні податку з процента, що виплачується іноземним держателям цінних паперів.

Зазначені заходи зумовлюють зростання бюджетних витрат та зменшення бюджетних надходжень, що посилює поглиблення дефіциту державного бюджету.

В рамках державного регулювання використовують спеціальні заходи впливу на торговий баланс, баланс «невидимих операцій», рух капіталу (рис.10.2).

Рис. 10.2. Основні заходи впливу на стан платіжного балансу

Для створення зацікавленості експортерів щодо вивезення товарів та освоєння зовнішніх ринків, держава надає цільові експортні кредити, страхує їх від економічних і політичних ризиків, вводить пільговий режим амортизації основного капіталу, надає їм інші фінансово-кредитні пільги в обмін на зобов'язання виконувати визначену експортну програму. При пасивному платіжному балансі імпорту регулюється його скороченням і розвитком національного виробництва товарів з метою заміщення імпорту. Практикуються нетарифні обмеження, а також угоди з контрагентами про добровільне обмеження їх експорту.

Регулювання валютним обмінним курсом сприяє зміні співвідношення внутрішніх і зовнішніх цін, що призводить до

вирівнювання сукупного попиту й пропозиції та поступово нівелює дефіцит платіжного балансу.

Для стабілізації валютного курсу, в умовах недостатності надходжень іноземної валюти від експорту, держава використовує офіційні золотовалютні резерви шляхом проведення валютних інтервенцій. Використання міжнародних валютних резервів може мати ефект лише за наявності їх у достатньому обсязі та в короткостроковий період для покриття тимчасової нестачі в країні іноземної валюти, зокрема сезонні коливання, погашення значної суми боргу.

Для регулювання платежів за балансом «невидимих» операцій вживають таких заходів: обмеження норм вивезення валюти туристами, пряма чи непряма участь держави у створенні туристичної інфраструктури для залучення іноземних туристів, регулювання міграції робочої сили, зокрема обмеження на в'їзд іммігрантів для скорочення переказів грошей іноземними працівниками.

При активному платіжному балансі державне регулювання спрямоване на усунення небажаного надмірного активного сальдо. З цією метою методи регулювання застосовуються для розширення імпорту і стримування експорту товарів, збільшення експорту капіталів та обмеження імпорту капіталів.

Переважно застосовується компенсаційне регулювання платіжного балансу, що засноване на поєднанні двох протилежних комплексних заходів: рестрикційних (кредитні обмеження: підвищення процентних ставок, стримування зростання грошової маси, імпорту товарів) та експансіоністських (стимулювання експорту товарів, послуг, руху капіталів, девальвація тощо).

У світовій практиці важливим показником стійкості національної економіки до впливу зовнішніх факторів є «Відношення сальдо поточного рахунка платіжного балансу держави до ВВП», який не може перевищувати 4% ВВП. В Україні цей показник в останні 2 роки знаходиться на безпечному рівні. Однак покриття дефіциту поточного рахунка платіжного балансу забезпечується за рахунок нових зовнішніх запозичень та використанням урядом міжнародних валютних резервів, що, зі свого боку, виступає додатковим чинником девальвації національної валюти.

Питання для самоконтролю

1. Що таке платіжний баланс та яка мета його складання?
2. Які індикатори визначають зовнішньоекономічний стан держави та їхнє нормативне значення?
3. Що означає поняття резидентності?
4. Що таке економічна операція платіжного балансу?
5. Яку структуру має платіжний баланс?
6. Що таке регулювання платіжного балансу та з якою метою воно здійснюється?
7. Які операції відображає рахунок поточних операцій платіжного балансу?
8. Які операції відображає рахунок операцій із капіталом та фінансових операцій платіжного балансу?
9. Яка мета та методи регулювання активного платіжного балансу?
10. Яка мета та методи регулювання дефіцитного платіжного балансу?

Тести для самоконтролю

1. Поточні трансферти – це:

- А) операції, проведені на безоплатній основі;
- Б) операції купівлі-продажу, дарування та обміну;
- В) операції дарування та обміну;
- Г) операції кредитування.

2. До операцій поточного рахунка не належить:

- А) плата за використання ліцензій, авторських прав, торговельних знаків;
- Б) плата за будівельні роботи;
- В) придбання та продаж ліцензій, авторських прав, торговельних знаків ;
- Г) придбання фінансових послуг.

3. Від'ємне сальдо на поточному рахунку платіжного балансу є ознакою того, що:

А) експорт реальних цінностей перевищує їхній імпорт, тобто у країні надмірний приплив іноземного капіталу;

Б) експорт реальних цінностей перевищує їхній імпорт, тобто у країні нестача іноземного капіталу;

В) імпорт реальних цінностей перевищує їхній експорт; країна потребує зовнішнього фінансування та є споживачем іноземного капіталу;

Г) імпорт реальних цінностей перевищує їхній експорт, тобто у країні надмірний приплив іноземного капіталу;

4. Платіжний баланс – це:

А) співвідношення між валютними платежами економічних суб'єктів даної країни (резидентів) за її економічними межами та валютними надходженнями їм з-за економічних меж країни (від нерезидентів) за певний період часу (рік, квартал, місяць);

Б) співвідношення між валютними платежами суб'єктів господарювання даної країни (резидентів) за її економічними межами та валютними надходженнями їм з-за економічних меж країни (від нерезидентів) за певний період часу (рік, квартал, місяць);

В) співвідношення між валютними платежами суб'єктів господарювання даної країни (резидентів) за межами її державного кордону та валютними надходженнями їм з-за державного кордону (від нерезидентів) за певний період часу (рік, квартал, місяць);

Г) співвідношення між валютними платежами державних органів влади даної країни (резидентів) за межами її державного кордону та валютними надходженнями їм з-за державного кордону (від нерезидентів) за певний період часу (рік, квартал, місяць).

5. Операції платіжного балансу – це:

А) рух економічних цінностей, що відображає створення, зміну, обмін, безоплатне передавання або втрату економічних цінностей;

Б) рух економічних цінностей, що відображає створення, зміну, обмін, продаж або втрату економічних цінностей;

В) рух економічних цінностей, що відображає створення, зміну, обмін, продаж, дарування або втрату економічних цінностей;

Г) рух капіталу, що відображає його створення, зміну, обмін, продаж, дарування або втрату.

6. Суть операцій платіжного балансу полягає у:

- А) зміні права власності на економічні цінності;
- Б) здійснення платежу за економічні цінності;
- В) зміні потоків товарів;
- Г) зміні потоків капіталу.

7. Підприємства, що працюють з пересувним обладнанням (повітряні судна, кораблі) у міжнародних водах і повітряному просторі, є резидентами:

- А) країни, де розташовані їхні управлінські структури;
- Б) країни, де зареєстроване їхнє обладнання;
- В) країни, де здебільше за часом знаходиться їхнє обладнання;
- Г) країни, за власним вибором підприємства .

8. Скорочення обсягів експорту товарів та послуг як джерела надходження іноземної валюти до країни створює підґрунтя для:

- А) виникнення дефіциту поточного рахунка платіжного балансу;
- Б) виникнення профіциту поточного рахунка платіжного балансу;
- В) виникнення дефіциту фінансового рахунка платіжного балансу;
- Г) виникнення профіциту фінансового рахунка платіжного балансу.

9. Компанії, засновані на іноземному капіталі, вважаються резидентами:

- А) країни капіталу;
- Б) країни, де розташовані та здійснюють діяльність;
- В) за власним вибором на підставі заяви до фіскального контролюючого органу країни;
- Г) не вважаються резидентами жодної країни.

10. Міжнародні організації є резидентами:

- А) країни, де зареєстровані;
- Б) не вважаються резидентами жодної країни;
- В) за власним бажанням вибирають країну резидентства;
- Г) країни, де розташовані та здійснюють діяльність.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алисов Е. А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине / Е. А. Алисов– Х.: Фирма «Консум», 1998. – 141с.
2. Атаманюк Ю. А. Геоекономічний вимір валютно-фінансових відносин України в умовах виходу з системної кризи: [монографія] / Ю. А. Атаманюк. – Київ: Новий друк, 2010. – 208 с.
3. Божидарнік Н.В. Валютні операції (текст) підручник / Н. В. Божидарнік, Т. В. Божидарнік – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 698с.
4. Буковинський С. А. Зростання корпоративного зовнішнього боргу України: макроекономічні наслідки та ризики для економіки / С. А. Буковинський, А. А. Гриценко, Т. Є. Унковська // Фінанси України. – 2007. – №10. – с. 3-11
5. Василенко Ю. Фактори розвитку українського експорту в країні «далекого зарубіжжя» / Ю. Василенко // Вісник НБУ. – 2000. – №7. – с. 36-39
6. Вахненко Т. Теоретичні засади формування зовнішнього національного боргу /Т. Вахненко // Вісник НБУ. – 2006. – №9. – с. 16-25
7. Вишивана Б.М. Оцінка експортно-імпортової діяльності в Україні / Б.М. Вишивана // Фінанси України. – 2008. – №1. – с. 55-64
8. Віднійчук-Вірван Л. А. Міжнародні розрахунки і валютні операції: Навчальний посібник/ Л. А. Віднійчук-Вірван – Львів: «Магнолія 2006», 2013. – 216с.
9. Волкова О. Г. Теоретичні питання боргової стійкості держави / О. Г. Волкова // Економіка та держава – 2017. – №1. – с.37-41
10. Волкова О. Г. Деякі аспекти акцизного оподаткування в Україні// Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». – 2016. – №2. – с.146-151
11. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
12. Голуб В. М. Проблеми механізму регулювання та оподаткування зовнішньоекономічної діяльності в Україні / В. М. Голуб // Чернігівський науковий часопис. Серія 1, Економіка і управління. – 2012. – № 1 (3). – С.162-167
13. Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»

[Електронний ресурс] — Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/15-93>

14. Декрет Кабінету Міністрів України від 08.04.93 р. № 30-93 «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/30-93>

15. Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991р. №1540-XXII — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>

16. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

17. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991р. №1560-ХІІ — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

18. Закон України «Про митну справу в Україні» від 25.06.1991р — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1262-12>

19. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996р. №93/96-ВР — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>

20. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012р. №5205-VI — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>

21. Закон України від 16.03.2000 р. № 1547-ІІІ про ратифікацію Вашингтонської конвенції 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1547-14>

22. Закон України від 24.02.94р. № 4004-ХІІ «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>

23. Закон України «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину» від 07.05.1996 р. №180/96-ВР— [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/180/96-%D0%B2%D1%80>

24. Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80>

25. Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/332-14>

26. Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» — [Електронний ресурс] — Режим доступу:

27. Закон України «Про Митний тариф України» від 19.09.2013р. № 584-VII— [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/584-18>

28. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003р. № 964-IV— [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

29. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР— [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80>

30. Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» від 10.09.1999р. №1033-XIV— [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>

31. Закон України «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» від 24.10.2002р. №216-IV— [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/216-15>

32. Закон України від 25.06.92р. № 2498-XII «Про ветеринарну медицину» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2498-12>

33. Закон України від 30.06.93 р. № 3348-XII «Про карантин рослин» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3348-12>

34. Закон України "Про транзит вантажів" від 20.10.99 року N 1172-XIV— [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1172-14>

35. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України в Всесвітню торговельну організацію» від 10.04.2008р.

№250-VI— [Електронний ресурс] — Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/250-17>

36. Карбау Р. Міжнародна економіка / Пер. з англ. / Р.Карбау – Суми: Козацький вал, 2004. — с. 611-617

37. Козюк В. Валютні резерви в умовах глобальної фінансової кризи та у посткризовій перспективі/В.Козюк // Вісник НБУ.— 2010. — №10.— с. 59-65

38.Козюк В.В. Валютні резерви в глобальних умовах/В.В. Козюк // Фінанси України . – 2007. — №2. — с. 127-137

39. Кораблін С.О. Валютно-курсова політика України: стабілізаційні ефекти та можливі перспективи розвитку/С.О. Кораблін// Фінанси України. — 2007. — №9. — с. 112-123

40. Козюк В.В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: Монографія / В.В. Козюк - Тернопіль: Карт-бланш, 2002. — 238 с.

41. Корнеєв В. Боргові парадокси і орієнтири державних запозичень / В. Корнеєв // Економіка України. – 2000. — №6. — с. 30-37

42. Корнієнко Є. Платіжний баланс України : основні тенденції та їх економічне значення / Є.Корнієнко, М.Рябокін // Вісник НБУ. — 2005. — №1. — с. 28-33

43. Корнієнко Є. Аналіз та прогнозування показників зовнішньої торгівлі України роль факторів РЕОК, зовнішнього та внутрішнього попиту/Є.Корнієнко, Н.Шаповаленко // Вісник НБУ — 2006. — №6. — с. 24-31

45. Крисоватий, А. І. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції: монографія / А. І. Крисоватий, В. М. Мельник, Т. В. Кошук; за ред. А. І. Крисоватого. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 236 с.

46. Крючкова І. Фундаментальні чинники зміцнення реального ефективного обмінного курсу гривні/І.Крючкова // Вісник НБУ. — 2005. — №1. — с. 16-21

47. Курза Ю., Рогач Ф. До системи валютних курсів // Вісник НБУ. — 2010. — №8. — с. 34-43

48. Луценко І.С. Податкова політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності: теорія та практика [монографія] / І. С. Луценко, В.П. Хомутенко: ФОП Бондаренко М.О. – 2014 – 216 с.

49. Луценко І.С. Податкове стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій в Україну/І.С. Луценко// Інвестиції: практика і досвід». ТОВ ДКС «Центр» – 2013 – № 18 – С.14-16

50. Луцик А. І. Митна політика України як стимулятор економіки в умовах інтеграційних процесів / А. І. Луцик // Економічний аналіз. – № 7. –2010. – С. 91-93.

51. Луценко І.С. Моніторинг сучасного стану надходжень податків від зовнішньоторговельної діяльності до Державного бюджету України/І.С. Луценко// Економіка та держава. – 2015. - № 6.– С.62-67

52. Луценко І. С. Основні етапи реалізації податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності/ І. С. Луценко// Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=449>;

53. Мазаракі А.А., Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі : монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 470 с.

54. Манделл. Р.А. Выбор экономической политики для достижения внешнего и внутреннего равновесия. Этот изменчивый обменный курс.- Сборник статей: Пер.с англ. — М. : Дело, 2001

56. Митний кодекс України від 11.07.2012р, №92-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/mk/>

57. Митна справа : підручник / А. І. Крисоватий, С. Д. Герчаківський, О. Б. Дем'янюк, О. В. Бречко ; за ред. А. І. Крисоватого. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014.

58. Міжнародні фінанси: Підручник/за ред. О.І. Рогача.— К.:Либідь, 2003. — 784с.

59. Міжнародні фінанси: Навч.посіб. / О.М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць; За заг.ред. О. М. Мозгового. – К.: КНЕУ, 2005.

60. Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2010 р. № 1483 «Про внесення змін до наказу Міністерства фінансів України від 28.01.2004 № 42» — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1299-10>

61. Ніколайчук С. Аналіз стійкості дефіциту поточного рахунку платіжного балансу України/С. Ніколайчук, Н.Шаповаленко // Вісник НБУ. — 2010. — №9. — с. 11-20

62. Новікова К. І. Митно-тарифне регулювання у світовій економічній думці / К. І. Новікова // Економіка: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць: в 5 т. – Т. 3. – Вип. 241. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – С. 571-580.

63. Олейнов А. Валютная структура международных экономических отношений в начале XXI века / А. Олейнов // Вопросы экономики. — 2005. — №.4 – с. 43-57

64. Оподаткування суб'єктів господарювання [В.П. Хомутенко, І.С. Луценко, А.В. Хомутенко, О.Г. Волкова : за заг. ред. проф. В.П. Хомутенко - ВМВ – 2014 – 418 с.

65. Основи митної справи в Україні: підручник / За ред. П.В. Пашка. – К.: Знання, 2008. – 651 с.

66. Павленко І. І. Міжнародна торгівля та інвестиції. Навч. посіб. / І. І. Павленко, О. В. Варяниченко, Н. А. Навроцька – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 256 с.

67. Петрашко Л. П. Міжнародні фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц./Л.П. Петрашко — К.: КНЕУ, 2003. — 221 с.

68. Пирог О. Іноземні інвестиції як фактор економічного зростання в Україні/О.Пирог//Актуальні проблеми економіки.— 2005.— №5.— с.15-31

69. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р., № 2755-VI— [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

70. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій» від 21.05.2002р. № 450— [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-%D0%BF>

71. Патафээва К. В. Митні режими в міжнародному митному праві/ К.В. Патафээва // Порівняльно – аналітичне право. – 2013. – №4. – С. 321-323;

72. Постанова Верховної Ради України «Про формування валютних фондів України у 1992 році» від 05.02.1992 р. №2101-ХІІ — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2101-12>

73. Постанова НБУ від 03.08.2004 р. №363 «Про встановлення процентних ставок по зовнішніх запозиченнях резидентів» — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/PB04005.html

74. Пашко П. В. Митна політика та митна безпека України / П. В. Пашко, П. Я. Пісной // Фінанси України. – 2006. – №1. – С.74-86

75. Рата Д. Отправка денег домой: тенденции в сфере денежных переводов / Д. Рата // Обзорный ежемесячник Всемирного банка «Финансы и развитие». — 2005. — декабрь. — с.44-45

76. Рум'янцева А.П., Рум'янцева Н.С. Зовнішньоекономічна діяльність. Навч. посіб./2-ге вид. перероб. та доп. / А.П. Рум'янцева, Н.С. Рум'янцева – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с

77. Скрипник А. Вплив валютно-курсової політики на інфляційні процеси в Україні/А.Скрипник, Г.Варваренко// Вісник НБУ. — 2007. — №1. — с. 40-48

78. Стельмашук А. М. Підвищення ролі митної політики в системі захисту внутрішнього ринку / А. М. Стельмашук // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – С. 279-289.

79. Тюріна Н.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства (текст) навчальний посібник / Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацка. – К.:»Центр учбової літератури», 2013. – 408с.

80. Указ Президента України від 14.07.1995р. «Про заходи щодо забезпечення контролю за переміщенням транзитом товарів через територію України» — [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/614/95>

81. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть: Навчальний посібник / А. С, Філіпенко, В.С. Будкін, А. С. Гальчинський та ін.— К.: Либідь, 2002. — 470с.

82. Хомутенко В. П. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності: Навч. Посібник / В. П. Хомутенко, В. В. Немченко, І. С. Луценко— К.: Центр учбової літератури, 2009.—474с.

83. Хомутенко В. П. Система адміністрування митних платежів:теорія та практика функціонування [монографія] / В. П. Хомутенко, О. Ф. Запорожець. – Одеса: Друкарський Дім, Друк Південь, 2013. – 176с.

84, Хомутенко А. В. Ідентифікація суб'єктів господарювання як платників податків / А. В. Хомутенко, В. П. Хомутенко // Вісник соціально-економічних досліджень. - №1 (52), 2014. - С.284-289.

85. Хомутенко А. В. Податкові правовідносини з нерезидентами: актуальні аспекти / А. В. Хомутенко, В. П. Хомутенко // Економіка. Фінанси. Право. - № 2/1, 2016. – С. 21-24.

86. Хомутенко А. В. Стратегічні орієнтири трансформації податкової політики України на шляху до євроінтеграції / А. В.

Хомутенко, В. П. Хомутенко // Науковий вісник ОНЕУ. - № 3 (211), 2014 - С. 133-145.

87. Хомутенко А. В. Митний пост-аудит в Україні: проблемні питання / А. В. Хомутенко, В. П. Хомутенко // Problems of social and economic development of business: Collection of scientific articles. Vol. 2 - Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada, 2014.- 406 p., p.111-115

88. Хомутенко А. В. Запозичення у нерезидентів: особливості оподаткування (на прикладі Індії) / В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. - Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India, 2016.- 236 p. – С. 110–114

89. Цимайло А. В. Платежный баланс и валютный курс (в теории и практике ведущих стран Запада). — М.: Наука, 1991. — 187с.

90. Царенко В. І. Митний режим як вид правового режиму: поняття, зміст та можливості використання / В. І. Царенко, Л. В. Луценко // Митна безпека. – 2013. – №1. – С. 86-91;

91. Шевчук В. Платіжний баланс і макроекономічна рівновага в трансформаційних економіках: досвід України: Монографія. — Львів, Каменяр, 2001, — 495с.

92. Шлюсарчик Б. Концептуальні підходи до політики державного субсидування експорту продукції аграрного сектора у країнах ЄС // Фінанси України. — 2008. — №5. — с. 70-77

93. Шульга М. Г. Митний режим як форма реалізації митної політики / М. Г. Шульга // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2012. – № 4. – С.204-216

94. Юшина С. І. Принципи державного регулювання зовнішньої торгівлі: поняття та законодавче закріплення / С. І. Юшина // Правове регулювання економіки: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана"; [відп. ред. В. Ф. Опришко]. - К. : КНЕУ. – 2008. – № 8. – С. 341-347

Начальне видання

Навчальний посібник

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. П. Хомутенко, І. С. Луценко, А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Видавництво «Діса плюс»

Тел. (057) 768-03-15

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників та
розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 4047
від 15.04.2011 р.

Підписано до друку 27.04.2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Ум.-друк.арк.
21.62. Наклад 100 прим. Зам.№ 167

Надруковано в друкарні «БУКЛАЙН»
61023, м.Харків, вул. Миру, 32.
e-mail: bookline.ua@gmail.com